

**СТАТИСТИКА, ЕСЕП
ЖӘНЕ АУДИТ**

**СТАТИСТИКА, УЧЕТ И
АУДИТ**

**STATISTICS, ACCOUNT
AND AUDIT**

Алматинский гуманитарно-экономический университет

Главный редактор - **Панзабекова Аксана Жакитжановна**

Корвяков Валерий Анатольевич - д.п.н., проф., ректор,
Алматинский гуманитарно-экономический университет,
Алматы, Казахстан

Сейтхамзина Гаухар Жумабековна - к.э.н., проф.,
Алматинский гуманитарно-экономический университет,
Алматы, Казахстан

Бекенова Лидия Молдабаевна - к.э.н., проф., Алматинский
гуманитарно-экономический университет, Алматы,
Казахстан

Дырка Стефан - д.э.н., проф., Верхнесилезский
экономический Университет им. Войцеха Корфанти в
Катовицах, Польша

Lo Sing Kai - доктор философии США Беркли,
Педагогический университет Гонконга. Ассоциированный
вице-президент (интернационализация). Гонконг

Ешпанова Динара Дауренбековна - к.э.н., Алматинский
гуманитарно-экономический университет, Алматы,
Казахстан

Мезенцева Татьяна Мартемьяновна - д.э.н., проф.,
Финансовый Университет при правительстве РФ, Москва,
Россия

Назарова Вера Леонидовна - д.э.н., проф., Алматинский
гуманитарно-экономический университет, Алматы,
Казахстан

Рахметова Рахилия Умирзаковна - д.э.н., проф.,
Университет Туран, Астана

Сейдахметова Фавзия Сихимбаевна - д.э.н., проф.,
Алматинский гуманитарно-экономический университет,
Алматы, Казахстан

Таипов Тимур Алчинович - к.э.н., проф., Алматинский
гуманитарно-экономический университет, Алматы,
Казахстан

Тургель Ирина Дмитриевна - д.э.н., проф., Уральский
федеральный университет, Школа экономики и
менеджмента, гл. редактор журнала «R-economy»,
Екатеринбург, Россия

ISSN: 1563-2415 (Print)
ISSN: 2959-0469 (Online)

Подписной индекс:
для физических лиц - 74113
для юридических лиц – 24113

DOI: 10.51579/1563-2415

Ежеквартальный научно-
практический журнал издается
с 1999 года.

№ 4(95)2024

Регистрационное свидетельство
№ 9099-Ж от 25.03.2008 г.
выдано Министерством культуры и
информации Республики Казахстан,
Комитетом информации и архивов.

Журнал входит в перечень изданий,
рекомендуемых Комитетом по контролю
в сфере Министерства Науки и Высшего
Образования Республики Казахстан для
публикации основных результатов
научной деятельности.
Приказ №46 от 18.06.2024 г.
(с 01.01.24 г.).

Журнал включен в Российский индекс
научного цитирования
(РИНЦ) и размещается в научной
электронной библиотеке
(WWW.ELIBRARY.RU)
(Лицензионный договор с ООО «НЭБ»
№ 133-03/2016
г.Москва 11 марта 2016 г.).

Издательский центр
Алматинского гуманитарно-
экономического университета,
050035, г.Алматы, ул.Жандосова, 59,
тел: +7 727 309 58 20,
+ 7 727 309 58 15
факс: + 7 727 309 30 00
e-mail: zhurnal.aesa.99@mail.ru
<https://sua.aesa.kz/>, <https://aesa.kz/>

Подписано в печать: 25.12.2024
Формат 70x108 1/16.
Бумага офсетная.
Объем 12,18 п.л.
Тираж 300 экз.

ИП «Тойходжаев Н.О.», г.Алматы,
Алмалинский район,
ул. Нурмакова, 26/195 кв. 49;
e-mail: iparuna@yandex.ru

МАЗМҰНЫ

ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ МЕНЕДЖМЕНТ

<i>Т.С. Тажибаяев, А.М.Есиркепова, И.С.Полежаева, Ж.Тайбек</i> МЕТАЛЛУРГИЯ САЛАСЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІ ЗЕРТТЕУГЕ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ КӨЗҚАРАС	5
<i>Г.Ж.Алибекова, А.Т.Молдабекова, Қ.Н.Жанғалиева, Ә.И.Құлмағамбетова</i> ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҒЫЛЫМДЫ ДАМУЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ: ҒЫЛЫМИ ЖОБАҒА МҮДДЕЛІ ТАРАПТАРДЫҢ САРАПШЫ СҰХБАСЫ.....	16
<i>Т.М. Жарлығасинов, А.А. Сатыбалдин</i> КІРІСТЕРДІ ӘДІЛ ЖӘНЕ ТИІМДІ БӨЛУГЕ АРНАЛҒАН СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТЕТІКТЕР.....	27
<i>З.Қ. Шәукенова, Ж. Ғ.Иманғали</i> ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕДЕ ӨМІР СҰРУ САПАСЫН БАҒАЛАУ ТӘСІЛДЕРІН ТАЛДАУ.....	39
<i>Хан Сол Ли, Н.А.Товма, А.М.Зобов, Е.А.Дегтерева</i> РЕГРЕССИЯ МОДЕЛІН ҚҰРУ НЕГІЗІНДЕ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МОНОҚАЛАЛАРДЫ ЖАҢҒЫРТУ МЕН ЖЕТІЛДІРУДІҢ СТРАТЕГИЯСЫН ДАМУЫ	52
<i>А.М. Абдуллаев, М.Б. Қадырова, С.С. Ыдырыс, Г.Р. Момбекова</i> ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖЕРГІЛІКТІ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ЖАҢҒЫРТУ: ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ ЖӘНЕ ІСКЕ АСЫРУ ТЕТІКТЕРІ.....	66
<i>А.Р.Тұрсын, А.С.Түлеметова, А.Б.Мухамедханова, Е.Ж.Өмірзақ, А.Б.Нысанбай</i> ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ БОЙЫНША ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІ ИНТЕГРАЛДЫ ЗЕРТТЕУ	80

ЭКОНОМИКАДАҒЫ ПӘНАРАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР

<i>Ғ.М. Дүйсен, Ғ.Е. Рахим, А.Н. Көпбосынова</i> ҚАЗАҚСТАН МЕН ҚЫТАЙДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ: АЛҒЫШАРТТАР, ФАКТОРЛАР МЕН МҮМКІНДІКТЕР	94
<i>Э.Ғ. Сатыбекова, Ж.С. Казанбаева, С.Б. Аширбаева, Ш.А. Нарқулова, И.Е. Қожамқулова</i> ҚҰРЫЛЫМДЫҚ АУЫСЫМ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ КОНВЕРГЕНЦИЯ: ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨЗГЕРІСТЕРДІҢ ЖАҢА ТҮРІН ЗЕРТТЕУ	108

СТАТИСТИКА, ЕСЕП ЖӘНЕ АУДИТ

<i>А. Өмір, Ғ. Бәзіл</i> ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕДЕЙШІЛІКТІ ТАЛДАУ: ХАЛЫҚТЫҢ АҚШАЛАЙ ТАБЫСТАРЫНЫҢ ТАПШЫЛЫҒЫН АНЫҚТАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ	120
<i>Н.Н. Жанакоева, А.Т. Карипова, Д.Д. Мангибаева, Ғ.С. Еркулова</i> ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖІӨ ҚҰРЫЛЫМЫ: ӨСУДІҢ НЕГІЗГІ ДРАЙВЕРЛЕРІН ТАЛДАУ ЖӘНЕ БОЛЖАУ	132
<i>А.К. Джумасейтова, Р.В. Савоскин, Д. Чоудхури</i> ТЕНДЕРЛІК ПРОЦЕСТЕРДЕГІ ЖЕТКІЗУШІЛЕР ҮШІН БӘСЕКЕЛЕСТІК АРТЫҚШЫЛЫҚ РЕТІНДЕ ДИНАМИКАЛЫҚ БАҒА БЕЛГІЛЕУДІ ПАЙДАЛАНУ	143

ҚАРЖЫ

<i>Ф.С. Сейдахметова, М.Т. Кулубеков</i> БІРІККЕН АРАБ ӨМІРЛІКТЕРІНДЕ КОРПОРАТИВТІК САЛЫҚТЫ ЕНГІЗУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	162
<i>Ғ.Е.Есімхан, Н.Т.Сартанова, Ғ.К.Жанибекова, К.С.Байшоланова, Э.Р.Кузенбаева</i> ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ АГРАРЛЫҚ СЕКТОРЫН ҚАРЖЫЛАНДЫРУЫ	176

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИКА И МЕНЕДЖМЕНТ

<i>Т.С. Тажигаев, А.М.Есиркепова, И.С.Полежаева, Ж.Тайбек</i> ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД К ИССЛЕДОВАНИЮ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В МЕТАЛЛУРГИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ	5
<i>Г.Ж.Алибекова, А.Т.Молдабекова, К.Н.Жангалиева, А.И.Кульмагамбетова</i> ПРОБЛЕМЫ И СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ НАУКИ В КАЗАХСТАНЕ: ЭКСПЕРТНОЕ ИНТЕРВЬЮ СТЕЙКХОЛДЕРОВ НАУЧНЫХ ПРОЕКТОВ	16
<i>Т.М. Жарлыгасинов, А.А. Сатыбалдин</i> ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ ДЛЯ СПРАВЕДЛИВОГО И ЭФФЕКТИВНОГО РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ДОХОДОВ.....	27
<i>З.К. Шаукенова, Ж.Г. Имангали</i> АНАЛИЗ ПОДХОДОВ К ОЦЕНКЕ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ПРАКТИКЕ.....	39
<i>Хан Сол Ли, Н.А.Товма, А.М.Зобов, Е.А.Дегтерева</i> РАЗВИТИЕ СТРАТЕГИИ МОДЕРНИЗАЦИИ И ВОЗРОЖДЕНИЯ МОНОГОРОДОВ КАЗАХСТАНА НА ОСНОВЕ ПОСТРОЕНИЯ РЕГРЕССИОННОЙ МОДЕЛИ	52
<i>А.М. Абдуллаев, М.Б. Кадырова, С.С. Ыдырыс, Г.Р. Момбекова</i> МОДЕРНИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ МЕСТНОГО УПРАВЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ И МЕХАНИЗМЫ РЕАЛИЗАЦИИ	66
<i>А.Р. Тұрсын, А.С.Тұлеметова, А.Б. Мухамедханова, Е.Ж. Өмірзақ, А.Б. Нысанбай</i> ИНТЕГРАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ	80

МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ЭКОНОМИКЕ

<i>Г.М. Дуйсен, Г.Е. Рахим, А.Н. Копбосынова</i> ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КАЗАХСТАНА И КИТАЯ: ПРЕДПОСЫЛКИ, ФАКТОРЫ И ВОЗМОЖНОСТИ	94
<i>Э.Г. Сатыбекова, Ж.С. Казанбаева, С.Б. Аширбаева, Ш.А. Наркулова, И.Е. Кожамкулова</i> ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ КОНВЕРГЕНЦИЯ В СИСТЕМЕ СТРУКТУРНЫХ СДВИГОВ: ИССЛЕДОВАНИЕ НОВОГО ТИПА ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ	108

СТАТИСТИКА, УЧЕТ И АУДИТ

<i>А.С. Омир, Г. Базил</i> АНАЛИЗ БЕДНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ: ВЫЯВЛЕНИЕ И ОЦЕНКА ДЕФИЦИТА ДЕНЕЖНЫХ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ	120
<i>Н.Н. Жанакова, А.Т. Карипова, Д.Д. Мангибаева, Г.С. Еркулова</i> СТРУКТУРА ВВП КАЗАХСТАНА: АНАЛИЗ И ПРОГНОЗ КЛЮЧЕВЫХ ДРАЙВЕРОВ РОСТА	132
<i>А.К. Джумасейтова, Р.В. Савоскин, Д. Чоудхури</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДИНАМИЧЕСКОГО ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ КАК КОНКУРЕНТНОГО ПРЕИМУЩЕСТВА ДЛЯ ПОСТАВЩИКОВ В ТЕНДЕРНЫХ ПРОЦЕССАХ	143

ФИНАНСЫ

<i>Ф.С. Сейдахметова, М.Т. Кулубеков</i> ОСОБЕННОСТИ ВВЕДЕНИЯ КОРПОРАТИВНОГО НАЛОГА В ОБЪЕДИНЕННЫХ АРАБСКИХ ЭМИРАТАХ	162
<i>Г.Е. Есімхан, Н.Т. Сартанова, Г.К. Жанибекова, К.С. Байшоланова, Э.Р.Кузенбаева</i> ФИНАНСИРОВАНИЕ АГРАРНОГО СЕКТОРА КАЗАХСТАНА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ.....	176

CONTENT

ECONOMICS AND MANAGEMENT

<i>T.S. Tazhibayev, A.M. Yessirkepova, I.S. Polezhayeva, Zh. Taibek</i> AN INSTITUTIONAL APPROACH TO THE STUDY OF INNOVATIVE PROCESSES IN THE METALLURGICAL INDUSTRY	5
<i>G.Alibekova, A.Moldabekova, K.Zhangaliyeva, A.Kulmagambetova</i> PROBLEMS AND STRATEGIC DIRECTIONS OF SCIENCE DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN: EXPERT INTERVIEW WITH STAKEHOLDERS OF SCIENTIFIC PROJECTS	16
<i>T. Zharlygassinov, A. Satybaldin</i> ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISMS FOR COMBATING CORRUPTION FOR A FAIR AND EFFICIENT DISTRIBUTION OF INCOME	27
<i>Z.K. Shaukenova, Zh.G. Imangali</i> ANALYSIS OF APPROACHES TO ASSESSMENT OF THE LIFE QUALITY IN GLOBAL PRACTICE	39
<i>Han-Sol Lee, N.A. Tovma, A.M. Zobov, E.A. Degtereva</i> DEVELOPMENT OF STRATEGY FOR THE REVIVAL AND MODERNIZATION OF SINGLE-INDUSTRY TOWNS OF KAZAKHSTAN BASED ON THE CONSTRUCTION OF A REGRESSION MODEL	52
<i>A.M. Abdullaev, M.B. Kadyrova, S.S. Ydyrys, G.R. Mombekova</i> MODERNIZATION OF THE LOCAL GOVERNMENT SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: DEVELOPMENT PROSPECTS AND IMPLEMENTATION MECHANISMS	66
<i>A.Tursyn, A.Tulemetova, A.Mukhamedkhanova, Y. Omirzak, A. Nyssanbay</i> INTEGRATED STUDY OF INVESTMENT PROCESSES IN THE TURKESTAN REGION.....	80

INTERDISCIPLINARY RESEARCH IN ECONOMICS

<i>G.M. Duisen, G.Y. Rakhim, A.N. Kopbossynova</i> ECONOMIC COOPERATION BETWEEN KAZAKHSTAN AND CHINA: PREREQUISITES, FACTORS AND POSSIBILITIES	94
<i>E.G. Satybekova, J.S. Kazanbayeva, S.B. Ashirbayeva, Sh.A. Narkulova, I.E. Kozhamkulova</i> TECHNOLOGICAL CONVERGENCE IN THE SYSTEM OF STRUCTURAL SHIFTS: A STUDY OF A NEW TYPE OF ECONOMIC CHANGE	108

STATISTICS, ACCOUNTING AND AUDIT

<i>A. Omir, G. Basil</i> POVERTY ANALYSIS IN KAZAKHSTAN: IDENTIFICATION AND ASSESSMENT OF THE SHORTAGE OF CASH INCOME OF THE POPULATION	120
<i>N.N. Zhanakova, A.T. Karipova, D.D. Mangibayeva, G.S. Yerkulova</i> THE STRUCTURE OF KAZAKHSTAN'S GDP: ANALYSIS AND FORECAST OF KEY GROWTH DRIVERS	132
<i>A.K. Jumasseitova, R.V. Savoskin, D. Chowdhury</i> LEVERAGING DYNAMIC PRICING AS A COMPETITIVE ADVANTAGE FOR SUPPLIERS IN TENDER PROCESSES	143

FINANCE

<i>F. Seidakhmetova, M. Kulubekov</i> FEATURES OF THE INTRODUCTION OF CORPORATE TAX IN THE UNITED ARAB EMIRATES ..	162
<i>G.Esimkhan, N.Sartanova, G.Zhanibekova, K.Baisholanova, E.Kuzenbayeva</i> FINANCING THE AGRICULTURAL SECTOR OF KAZAKHSTAN IN MODERN CONDITIONS	176

Статистика, учет и аудит, 4(95)2024. стр. 5-15
DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.01>

Экономика және менеджмент
МРҒТА 06.71.07
ӘОЖ 332.024

МЕТАЛЛУРГИЯ САЛАСЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІ ЗЕРТТЕУГЕ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ КӨЗҚАРАС

Т.С. Тажибаяев, А.М.Есиркепова, И.С.Полежаева, Ж.Тайбек*

М.О.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

**Corresponding author e-mail: danko_re@mail.ru*

Аңдатпа. Макроэкономикалық күйзелістер, ұлттық экономикадағы дағдарыстық құбылыстар және ғылыми-техникалық даму бағыттарындағы өзгерістер Қазақстандағы өнеркәсіпті басқарудың бұрынғы тәсілдерін қайта қарауды талап етеді. Жаңа шындыққа бейімделу қажеттілігі саясат пен стратегиядағы икемділік пен инновациялық шешімдердің маңыздылығын көрсетеді. Бұл жағымсыз салдарды азайтып қана қоймай, отандық өндірістің тұрақты өсуі мен бәсекеге қабілеттілігі үшін жағдай жасауға мүмкіндік береді. Мақалада Қазақстанның өнеркәсіптік саясатының негізгі міндеттерінің бірі болып табылатын металлургия өнеркәсібінің орнықты дамуы үшін жаңа мүмкіндіктер қарастырылады. Бұл зерттеу өзекті және уақтылы, өйткені ол саланың тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру жолдарын анықтауға ықпал етеді. Металлургияның ұзақ мерзімді дамуын және оның ел экономикасына қосқан үлесін жақсартуды қамтамасыз ете алатын заманауи трендтер мен инновациялық шешімдерді ескеру маңызды. Бұл зерттеудің мақсаты металлургия өнеркәсібіне баса назар аударатын, өнеркәсіптік кәсіпорынның тұрақты даму тетігін жетілдіруге бағытталған Ресурстық-институционалдық тәсілдің теориялық-әдіснамалық негіздерін әзірлеу болып табылады. Жұмыстың жаңалығы верификацияда және осы сектордың тұрақты дамуына негіз болатын институционалдық картаны құруда көрінеді. Бұл металлургия саласының тиімділігі мен инновациясына ықпал ететін негізгі факторлар мен тетіктерді дәлірек анықтауға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: металлургия саласы, инновация, инновациялық процестер, технологиялық даму, факторлар, өнеркәсіп.

Негізгі ережелер. Металлургия өнеркәсібі Қазақстан экономикасының нақты секторының ірге тасы болып табылады. Экспорттық-шикізаттық базаны белсенді пайдалану инновациялық бизнес-модельдердің дамуын тежесе де, ауыр өнеркәсіптегі ілгерілеусіз жаңа жоғары технологиялық өндірістерге толыққанды инвестицияларды қамтамасыз ету мүмкін невожможностігін атап өту маңызды. Осы салалардың орнықты дамуы инновацияларды енгізу және экономиканы әртараптандыру үшін негіз жасайды, бұл сайып келгенде елдің жаһандық аренада бәсекеге қабілеттілігін арттыруға әкеледі.

Cite this article as: Tazhibayev T.S., Yessirkepova A.M., Polezhayeva I.S., Taibek Zh. An institutional approach to the study of innovative processes in the metallurgical industry. *Statistics, accounting and audit*. 2024, 4(95), 5-15. (In Kaz.). DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.01>

Кіріспе. Қазіргі жағдайда Қазақстанның металлургия саласы әлемдік серіктестермен белсенді өзара іс-қимыл жасайды. Теңдестірілген ынтымақтастыққа қол жеткізу үшін нарықтың сапалы бәсекеге қабілетті өнім бойынша сұраныстарына жедел ден қою қажет. Бұл еліміздің металлургия секторын дамытуға серпін беретін технологиялық жаңғыртудың маңыздылығын көрсетеді.

Жаңа жаңғырту қазақстандық өндірушілерге болашақта металлургиялық бұйымдар нарығында маңызды позицияларды сақтауға көмектеседі. Ұсыныс пен сұраныс арасындағы сәйкестікті қамтамасыз ету де маңызды. Әйтпесе, өндірушілер сұраныс деңгейі өндіріс көлеміне сәйкес келмеген кезде қиындықтарға тап болуы мүмкін, бұл осы салада мезгіл-мезгіл байқалады және қаржылық шығындарға әкеледі.

Қазіргі уақытта металлургиялық кәсіпорындар технологиялық инновацияларды басқаруда қиындықтарға тап болып отыр. Жекелеген бейінді институттарда жаңа өнімдерді әзірлеуге және оларды ғалымдардың қатысуымен дайын шешімдер ретінде кәсіпорындарда енгізуге негізделген бұрынғы посткеңестік жүйе енді тиімді емес.

Бүгінгі таңда тұтынушы технологиялық инновациялардың заң шығарушысы болып табылады. Осыған байланысты әртүрлі көздер нарық қажеттіліктерін жақсырақ қанағаттандыру үшін технологиялық инновацияларды басқарудың бірнеше тәсілдерін ұсынады.

Құнға негізделген технологиялық инновацияларды басқару моделінде негізгі идея құнға бағытталған менеджменттің қажеттілігі болып табылады. Бұл модель акционерлік капиталдың нарықтық құнын арттыруға бағытталған тәсілдер кешенін қамтиды. Технологиялық инновациялық бағдарламаларды іске асыру негізгі инновациялық жобалардың жиынтығы арқылы жүзеге асырылады. Негізгі жобаларға мыналар жатады: шығындарды өзгертпестен көлемнің өзгеруі; көлемді өзгертпестен шығындардың өзгеруі; шығындар мен көлемнің бір мезгілде өзгеруі; өндірістік-техникалық капиталды өзгертпестен өзгермелі шығындардың барабар өзгеруімен көлемнің өзгеруі [1].

Жоғарыда айтылғандарға байланысты басқарудың негізгі функциясы ретінде жоспарлаудан ұйымға өту ұсынылады.

Соңғы жылдары технологиялық прогресті дамытудағы және цифрлық технологияларды енгізудегі өзгерістер қарқыны бірқатар факторларға байланысты болды: капиталдың қол жетімділігі; операциялардың географиялық таралуы; өндірістік жабдықтардың әртүрлілігі; басқару әдістері мен механизмдері; операциялардың ішкі күрделілігі.

Бұл факторлар технологиялық өзгерістерді жеделдетуге және цифрлық шешімдерді енгізуге ықпал етеді.

Қазақстандық және әлемдік экономиканың көптеген салалары сияқты металлургия саласы үшін аса маңызды үрдіс өндірістік және өзге де процестерді цифрландыру болып табылады, бұл металлургия кәсіпорындары үшін стратегиялық орнықтылықты қамтамасыз етудің негізі болып табылады.

Материалдар мен әдістер. Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізі тұрақты даму тұжырымдамасының, экономикалық өсу теориясының, сондай-ақ ұйымдастыру теориясының, салалық нарықтар теориясының және механизмдер теориясының негізгі ережелері болып табылады. Қолданылған тәсілдер мен теориялардың әртүрлілігі зерттеу объектісінің сипаттамаларының күрделілігімен түсіндіріледі.

Зерттеуде жүйелік, нео-институционалдық және стратегиялық талдаудың ғылыми-әдістемелік тәсілдері, сондай-ақ негізгі әдістер қолданылды. Сонымен қатар,

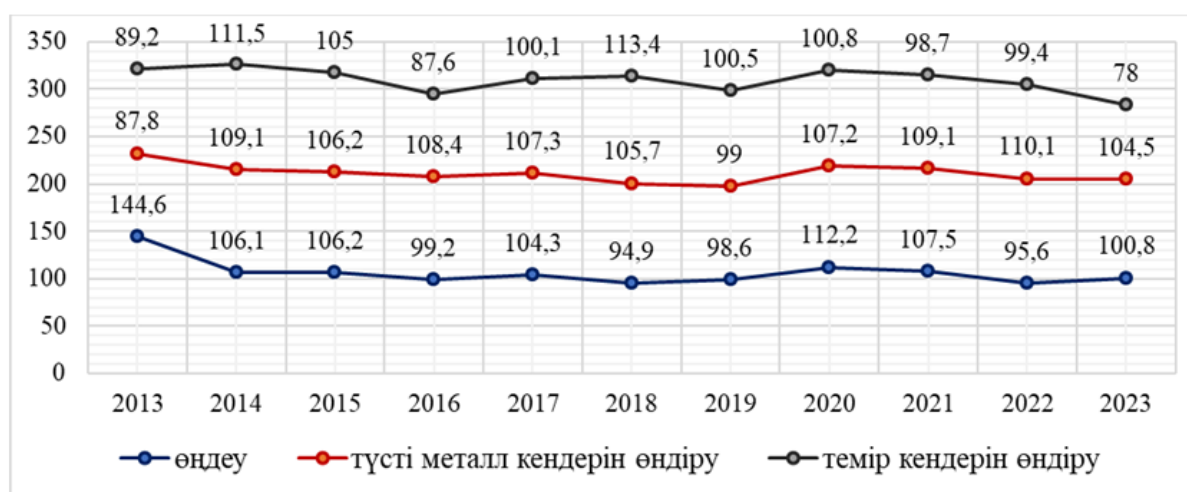

статистикалық талдау, құрылымдық-логикалық талдау әдістері қолданылды. Бұл проблемаларды тереңірек талдауға және металлургия өнеркәсібінің тұрақты дамуы үшін практикалық ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді.

Нәтижелер. Металлургия саласы Қазақстан экономикасының бәсекеге қабілеттілігі мен тұрақтылығын арттыруда шешуші рөл атқарады. Бұл машина жасау және құрылыс индустриясы сияқты көптеген жоғары технологиялық секторлардың негізі болып табылады.

Елдегі металлургия саласының дамуы әртүрлі қарқындылықпен жүреді, бірақ апатты құлдырау байқалмайды. Металлургия өнімдерінің жеткілікті өндірісі республикада тұрақтылықты сақтайды [2].

1-суретте металлургия саласы Әр түрлі болғанын көруге болады, бірақ апатты құлдырау болған жоқ.

Сурет 1 - Металлургиялық өнімнің нақты көлемінің индексі

Ескерту: <https://stat.gov.kz/> деректер бойынша авторлар құрастырған

Сондай-ақ, 2023 жылы металлургия өнеркәсібі өндірісінің үлесі елдің өңдеу өнеркәсібінің барлық көлеміне 35,8% -іла құрағанын атап өтуге болады (1-кесте).

Кесте 1 – Қазақстандағы металлургия өнеркәсібі өндірісін талдау

Көрсеткіштер	2021	2022	2023	2023/2022, %
Өнеркәсіп, млрд теңге. барлығы	17833,9	18531,8	14925,3	- 19,5
Өңдеу өнеркәсібі	5 852,6	6 092,2	5971,9	-1,9
Металлургия өнеркәсібі	1 752,1	1 912,4	2140,1	+11,9
ЖІӨ, млрд теңге.	35999,1	39675,8	40884,1	+ 3,1
Мемлекеттің ЖІӨ-де металлургия өнеркәсібін өндіру үшін	4,8	4,8	5,2	+8,3

Ескерту: <https://stat.gov.kz/> деректер бойынша авторлар құрастырған

1-кестедегі мәліметтерден елдегі өнеркәсіптік өндіріс талданған кезеңде төмендегенін көруге болады. Мәселен, егер 2022 жылы өнеркәсіптік өндіріс көлемі 18531,8 млрд теңгені құраса., содан кейін 2023 жылы өндіріс көлемі 19,5% - ға төмендеп, 14925,3 млрд теңгені құрады. Алайда, осыған қарамастан, металлургия өнеркәсібінің үлесі, керісінше, 2022 жылмен салыстырғанда 11,9%-ға өсті, бұл 2140,1

млрд теңгені құрады., ал бұл өз кезегінде мемлекеттің ЖІӨ-дегі металлургия өнеркәсібі өндірісінің үлесінің 2022 жылмен салыстырғанда 0,4%-ға ұлғаюына алып келді, бұл 5,2% құрады.

Сондай-ақ, 2023 жылы металлургия өнеркәсібі өндірісінің үлесі елдің өңдеу өнеркәсібінің барлық көлеміне 35,8% құрағанын атап өтуге болады.

Металлургия саласы 3 өңірде: Қарағанды, Шығыс Қазақстан және Павлодар облыстарында жоғары аумақтық шоғырлануымен ерекшеленеді. Қарағанды кен-металлургия өнеркәсібінің үлесі ҚР-дағы жалпы өндіріс көлемінің шамамен 36% құрайды. ШҚО мен Павлодар облысының қалған 2 өңіріндегі үлесі тиісінше 21% және 13% құрайды [3].

2024 жылғы 1 сәуірдегі жағдай бойынша Қазақстанда 391 металлургиялық кәсіпорын жұмыс істейді, оның ішінде 29 ірі, 29 орта және 333 шағын.

2024 жылы қаңтар айында ҚР тау-кен металлургия өнеркәсібіндегі (ТМК) өндіріс көлемі 746,4 млрд.теңгені құрады, бұл номиналды мәнде 2023 жылдың сәйкес кезеңінен 38,4%-ға жоғары. Тау-кен металлургия өнеркәсібінің құрылымында негізгі үлесі түсті металлургияға – 386,5 млрд. теңге, одан кейін қара металлургия өндірісі – 151,4 млрд. теңге және металл құю – 1,2 млрд. теңге, ал ТМК металдарын өндіруде негізгі үлесті түсті кендерді өндіру – 148,1 млрд. теңге, одан кейін темір кендерін өндіру – 69,3 млрд. теңге алады.

НКИ – «металл кендерін өндіру» 2023 жылғы қаңтарда 93% құрады. Металл кендерін өндіру құрылымында «темір кендерін өндіру» НКИ 100,8% құрады. Өсім «темір кендері» НКИ-нің 137,8% - ға ұлғаюына байланысты. «Темірден басқа кендерді өндіру» НКИ 91,4% - ға дейін төмендеді. Бұл секторда НКИ - нің төмендеуі «мыс кендері» - 93,3%, «мыс - мырышталған кендер» - 84,9%, «алюминий кендері» - 99,9%, «құрамында алтыны бар кендер» - 95,8% өндіруде байқалады [4].

2023 жылғы қаңтар-желтоқсанда металлургия өнімінің экспорты 0,5%-ға төмендеп, 10,0 млрд. АҚШ. Металлургия өнімінің құрылымында қара металлургия экспортының көлемі өткен жылдың көрсеткішімен салыстырғанда 6,7%-ға төмендеді. Түсті металлургия экспорты 6,6 млрд АҚШ долларынан 2,7%-ға өсті. АҚШ долл.6,8 млрд. АҚШ. Металлургиялық өнім экспортының құрылымында негізгі көлем мыс, уран және феррокорытпаларға тиесілі. Құн құрылымында металлургия өнеркәсібі экспортының өсуі мыс, уран және жалпақ прокат экспортының ұлғаюы есебінен қамтамасыз етілді. ҚР металлургия өнімдерін өткізудің негізгі нарықтары Қытай (42%), Ресей (16%), Түркия (7%) және Ұлыбритания (6%) болды [3].

Металлургия саласындағы отандық әзірлемелерге сұранысты ауыстыру үшін тиісті инжинирингтік компаниялар өздерінің материалдық емес капиталын Батыс компанияларымен бәсекеге қабілетті деңгейге дейін толықтыруы қажет [5]. Бұл міндеттің қиындығы тек материалдық емес қана емес, сонымен қатар материалдық капитал Қазақстандағы қолданыстағы экономикалық қатынастар жүйесінде барабар баға алмайтындығымен байланысты. Бұл стратегияның жетістігі жабдық өндірушілерінің және мамандандырылған құрылыс ұйымдарының өндірістік әлеуетін дамытумен, олардың зияткерлік әлеуетті іске асыру жөніндегі мүмкіндіктерін арттырумен қолдауға тиіс.

Көпбасшылыққа үміткер заманауи металлургияны құру, ең алдымен, ғылыми қамтамасыз етудің әлеуетті мүмкіндіктері мен ресурстарын бағалауды қамтиды. Металлургияда іске асырылып жатқан жаңа өндірістік қуаттарды құру жөніндегі жобалар өз мәні бойынша инновациялық болып табылатынын дәлелдеудің қажеті жоқ. Мұны өндірістік аппараттың нақты өзгерістері, салада байқалатын процестердің сипаты

көрсетеді. Сонымен қатар, металлургиялық компаниялардың ҒЗТКЖ шығындары бойынша шығарылатын өнім көлеміне қатысты сала тек батыс бәсекелестерінен ғана емес, сонымен қатар отандық экономиканың көптеген салаларынан да төмен [6].

Қазақстандық компаниялар технологияларда, жабдықтар мен өнімдерде материалдандырылған білімге қол жеткізе отырып, отандық ғылыми әлеуетті елеулі түрде тартпай инновациялық даму проблемаларын шешті (ҒЗТКЖ шығындарының тиелетін металл өнімдерінің көлеміне қатынасы 0,1-0,3%-дан аспайды, яғни шетелге қарағанда ондаған есе төмен). Оң өзгерістерге «дайын металл бұйымдарын өндіру» қызметінің түрі бойынша тиелген тауарлар көлемінде технологиялық инновацияларға жұмсалатын шығындардың үлес салмағының 2019-2023 жылдар үшін 0,7-ден 2,3%-ға дейін ұлғаюы жатқызылуы мүмкін (2-кесте) [7].

Кесте 2 – Тиелген тауарлардың, орындалған жұмыстардың, металлургия кешені ұйымдарының қызметтерінің жалпы көлеміндегі технологиялық инновацияларға жұмсалатын шығындардың үлес салмағы, %

Экономикалық қызмет түрі	2019	2020	2021	2022	2023	Өсу қарқыны
Металл кендерін өндіру	0,3	0,6	0,6	0,6	0,9	3,00
Металлургиялық өндіріс	4,4	2,8	2,8	2,9	1,6	0,36
Дайын металл бұйымдарын өндіру	0,7	0,8	0,5	0,3	2,3	3,29
Өнеркәсіп бойынша барлығы	1,9	1,5	1,5	1,8	3,2	1,68

Ескерту: <https://stat.gov.kz/> деректер бойынша авторлар құрастырған

Шетелдік инновациялық әлеуетке сүйене отырып, дамуды көптеген мамандар металлургиядағы прогрестің негізгі бағыттары ретінде қарастырады [4, 7]. Шетелдік әріптестермен салыстырғанда отандық компаниялардың инвестициялық шығындарының салыстырмалы түрде жоғары деңгейі ҒЗТКЖ шығындарының төмен деңгейіне байланысты болды. Жобаларға ғылым шығындарының жоғары деңгейімен ерекшеленетін компаниялар тартылды, бұл іске асырылып жатқан технологиялық шешімдерге жоғары Инновациялық қолдауды қамтамасыз етті [6]. Осы жобаларды іске асыру кезінде инновацияларға айтарлықтай шығындар күмән тудырмайды. Алайда, олар жоба бойынша жалпы жұмыстар аясында жүзеге асырылды және инвестициялық салымдардың ажырамас бөлігі болды. Отандық ғылыми база пайдаланылған жағдайда да оның нәтижелері Батыс инжинирингтік компанияларының өнімдерінде, яғни жобалау, құрылыс және жабдық шығындарында көрініс тапты. Жаңа өндірістік қуаттарды құрумен байланысты инновациялық процеске компаниялардың дербес қатысу мүмкіндіктері құрылыс салушының қызмет көрсету, оның ішінде қуаттарды дамытуды ғылыми-өндірістік сүйемелдеу жөніндегі міндеттемелері мен кілті бар объектілерді салу шеңберінде шектелген. Оң үрдіс ретінде шетелде іске асырылған отандық ғылыми жетістіктердің Қазақстанға оралуын атап өтуге болады. Олар пысықталған технологиялық шешімдер деңгейіне шығып Қазақстан экономикасында сұранысқа ие болды.

Металлургияның инновациялық даму бағдарламаларын ғылыми қамтамасыз етудің төрт негізгі көзін қарастырған жөн. Біріншіден, бұл компаниялар өз күштерімен жүргізетін ғылыми зерттеулер; екіншіден - металлургия үшін ғылыми және жобалау ұйымдары орындайтын әзірлемелерді сатып алу, үшіншіден - мемлекеттік ғылыми-білім беру бағдарламаларының нәтижелерін пайдалану, төртіншіден - мамандандырылған инжинирингтік компаниялар мен металлургиялық жабдықтарды өндірушілер орындайтын инновациялық әзірлемелерді пайдалану.

Болжалды бағалау технологиялық инновациялар жиынтығында инвестициялық қызметке тікелей байланысты шығындар басым рөл атқаратынын көрсетеді (3-кесте) [8].

Кесте 3 – Metallургиялық өндірістегі және дайын металл бұйымдарын өндірудегі инновациялық қызмет түрлері бойынша технологиялық инновацияларға арналған шығындар құрылымы, %

Инновациялық қызмет түрі	2020	2021	2022	2023	Өсу қарқыны
Зерттеулер мен әзірлемелер	3,7	2,3	2,9	21,1	5,70
Машиналар мен жабдықтарды сатып алу	74,9	89,0	76,4	52,1	0,70
Өндірістік жобалау	5,2	3,3	2,0	2,4	0,46
Басқа шығындар	16,2	5,4	18,7	24,4	1,51
Барлығы	100	100	100	100	-

Ескерту: <https://stat.gov.kz/> деректер бойынша авторлар құрастырған

Қолданылатын жабдықтың бірегей сипатында көрінетін металлургияның ерекшелігі металлургиялық жабдықты өндірушілердің ғылыми зерттеулеріне байланысты металлургиялық өндірістің инновациялық даму процесін анықтайды. Өз кезегінде жабдықтың сапасы Орнатылатын басқару жүйелеріне, жобаларда «құйрықтың» болуына, яғни ілеспе өнімдерді (құрылыс материалдары, химиялық өнімдер, жылу және электр энергиясы және т.б.) өндірумен, Қалдықтарды кәдеге жаратумен байланысты технологиялық схема элементтеріне байланысты.

Металлургиядағы экономикалық жағдайды бағалаудың дәстүрлі тәсілдерін саланың ғылыми - технологиялық даму мүмкіндіктерін бағалау кезінде қолдану өте қиын (4-кесте) [9]. Жұмыс істеп тұрған металлургиялық компаниялар ең жақсы жағдайда жобаға ақша таба алады, бірақ оны әзірлеу металлургиялық бизнестің құзыретіне жатады. Металлургияның ұзақ мерзімді перспективалары металл тұтынатын салалардың дамуына, отандық металлургиялық жабдықтар өндірісінің жай-күйіне, олардың заманауи ғылыми жетістіктерді іске асыру мүмкіндіктеріне байланысты [10, 11]. Бұл инновациялық даму нұсқаларын бағалауда үлкен қызығушылық тудыратын металлургияның салааралық байланыстарының осы аспектілері.

Кесте 4 – Қазақстандағы металлургиялық өндірістің және дайын металл бұйымдарын өндірудің инновациялық-инвестициялық қызметінің көрсеткіштері, млрд. Теңге

Көрсеткіш	2021	2022	2023
Инвестициялық ресурс (таза пайда мен негізгі құралдардың амортизациясының сомасы)	284	343	245
Негізгі капиталға инвестициялар	137	248	250
Жаңа негізгі қорларды іске қосу, жаңғырту, реконструкциялау (аяқталмаған активтерсіз)	87	166	251
Технологиялық инновацияларға арналған шығындар	29	78	62
Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық шығындардың өндіріске қатынасы, %	0,06	0,05	0,33
Зерттеу және әзірлеу шығындарының негізгі капиталға инвестицияларға қатынасы, %	0,8	0,7	5,2

Ескерту: <https://stat.gov.kz/> деректер бойынша авторлар құрастырған

Металлургияның инновациялық дамуы өз өндірісінің тиімділігін арттыруды ғана емес, сонымен қатар металл тұтынудың негізгі секторларын (машина жасау, құрылыс) дамытуды қамтамасыз етуі керек.

Болашақта әлемдік нарықта отандық металлургияның бәсекеге қабілеттілігін жоғалту оның инновациялық-инвестициялық базасының проблемаларымен тікелей байланысты болады. Металлургиялық машина жасау проблемалары металлургиялық өндірістің бүкіл тізбегін (шикізатты өндіру және байыту саласындағы технологиялық жетістіктермен) немесе металлургиялық өндірістің жекелеген кезеңдерінде (мысалы, жұқа парақты үздіксіз құю жүйелеріндегі технологиялық жетістіктермен) жаңғыртуда сәтсіздікке әкелуі мүмкін. Әлемдік металлургиялық жабдықтар нарығындағы түбегейлі өзгерістер кезінде қазақстандық металлургия өзінің ұдайы өндірісі үшін инвестициялық базасынан айырылуы мүмкін.

Талқылау. Экономикалық дамудың қазіргі кезеңі жаһандық тұрақсыздық пен белгісіздікпен сипатталады. Осыған байланысты экономиканың әлемдік шындығына бейімделген елдің экономикалық жүйесін дәйекті кезең-кезеңімен қайта құру бағдарларын анықтау маңызды. Сонымен қатар, барлық жерде технологиялық өзгерістер орын алады, бұл өндірістік және тұтынушылық мақсаттағы жаңа өнімдердің пайда болуына, оларды тұтыну құрылымының өзгеруіне, басқаша айтқанда, сұраныстың өзгеруіне әкеледі.

Ұлттық экономиканың мүмкіндіктерін болжаудың, бағалаудың тиімді құралы отандық экономикалық жүйенің ерекшелігін, оның әлемдік экономикалық кеңістікте алатын орнын анықтайтын салаларда стратегиялық басқару тәсілдерін қолдану болып табылады. Мұндай негізгі сала Қазақстан металлургиясы болып табылады. Бұл минералды-шикізат базасының, шикізатты өндірумен, оны қайта өңдеумен және т.б. айналысатын кәсіпорындар кешенінің, өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымның, өндіріс пен адам ресурстарының қажеттіліктеріне қызмет көрсететін, нарықтық инфрақұрылымға сүйену мүмкіндігінің болуына байланысты.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы Ұлттық экономикасының металлургиялық кешенінің негізгі құрамдас бөлігі тау-кен өнеркәсібі болып табылады, ол шикізат және материалдар түрінде өнімнің шығуында көрінеді. Мұндай туралау бүгінде қосымша құн алуды шектейді. Болашақ-жоғары қайта бөлудің металлургиялық өндірістерін құру, машина жасауды, құрылыс индустриясын және өнеркәсіп пен экспорттың басқа да салаларын дамытуды қамтамасыз ететін кейінгі қайта бөлулердің өнімдерін алу. Бұл бағыттағы нақты қадамдар: қолданыстағы жабдықтың жоғары тозуын еңсеруге мүмкіндік беретін елеулі өзгерістер мен жаңартуларды талап ететін өндірістік жаңғырту; шикізатты алудың және кешенді өңдеудің инновациялық технологияларын енгізу; қосылған құны жоғары өнім үлесін ұлғайту; ресурстық және энергия сыйымдылығын төмендету және басқарудың заманауи технологияларын пайдалану; нарықтарда сұранысқа ие өнімнің жаңа түрлерін алу болуы мүмкін барлық деңгейлерде; инновациялық әлеуетті неғұрлым белсенді тарту және пайдалану және т. б.

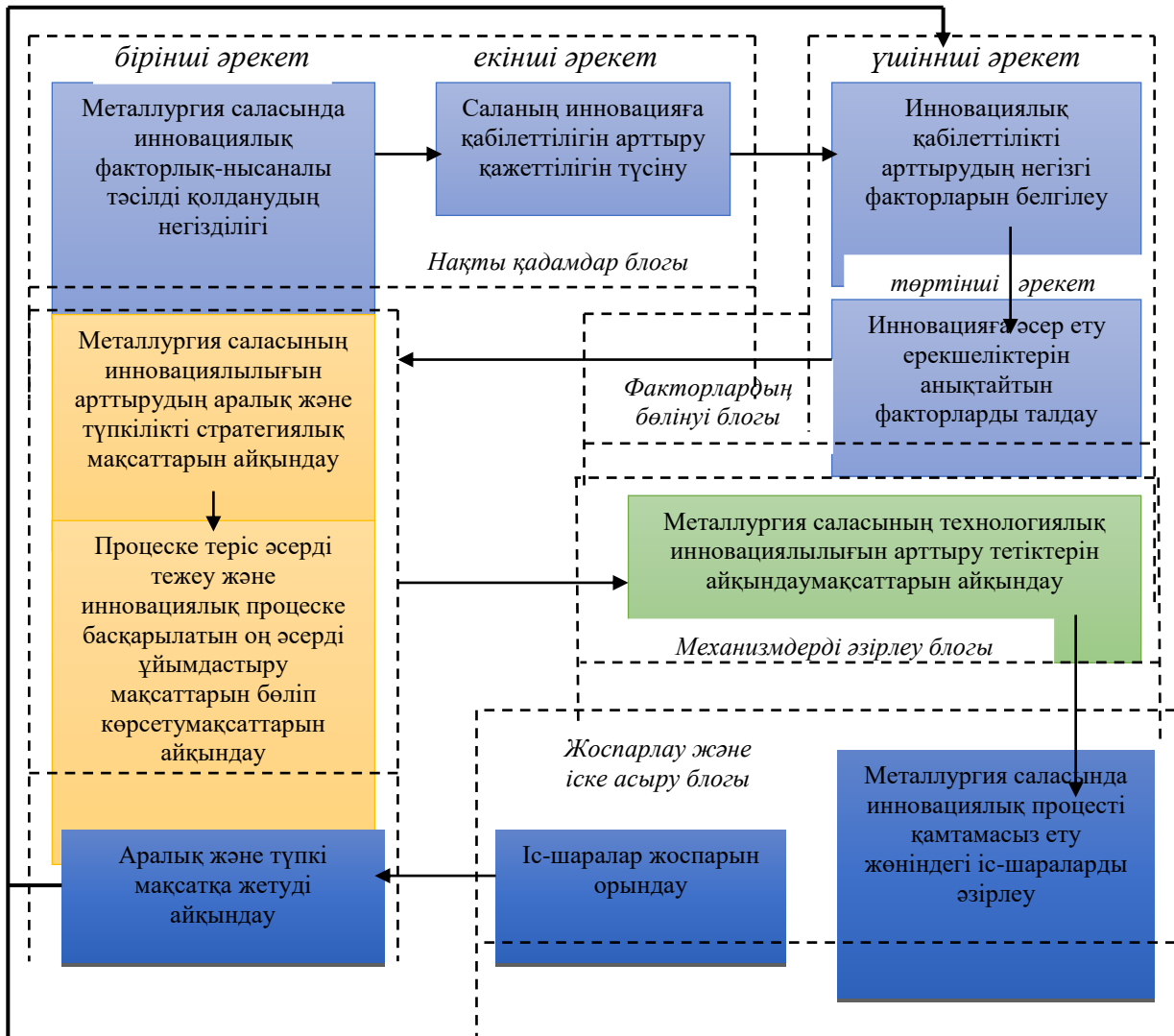
Айта кету керек, металлургиялық кәсіпорындар қызметінің тиімділігін арттыру кадрларды даярлау саласын, ғылыми әлеуетті арттыруды, өндірілген өнімді өткізу нарығын қамтамасыз етуді және т. б. қамтитын тұтас кешенге байланысты.

Мұның бәрі ұзақ мерзімді перспективада қарастырылып отырған кешенді кезең кезеңімен дамыту жоспарын жасауды талап етеді.

Қорытынды. Қазіргі жағдайда жаңа материалдарды өндіруге және пайдалануға байланысты құзыреттерді беру процесі бейресми сипатқа ие болады. Бір жағынан, процесс материалдық емес активтерге қорғалған құқықтарға сүйенеді, екінші жағынан, барлық қатысушылардан материалдық активтерге айтарлықтай Үйлестірілген инвестицияларды талап етеді. Жүйені дамыту меншікті инвестициялық ресурсы жоқ

және Қарыз қаражатын алу үшін тартымсыз өндірістерге инвестициялық салымдарды көздейді. Metallургияда сапаның жаңа деңгейіне, дамушы жүйелерге интеграциялаудың түбегейлі жаңа әдістеріне көшу (бәсекелестік негізінде емес, ынтымақтастық негізінде) саладағы инновациялық процестің ерекшеліктеріне сәйкес келетін жоғары технологиялық машина жасау және ғылыми базаларға сүйенуді көздейді (2-сурет).

Сурет 2 - Metallургия саласының инновациялық процестерін факторлық-нысаналы басқару тетігі

Ескерту: авторлар құрастырған

2-суреттен көріп отырғанымыздай, metallургия саласының инновациялық процестерін басқарудың факторлық-мақсатты тәсілі жобаны іске асырудың мақсатты қондырғысына дәйекті жақындаумен байланысты.

Бизнес саласын қоса алғанда, экономиканың инновациялық деңгейінің өсуі арқылы оның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға елдің жалпы стратегиялық бағдарлары болған кезде қазіргі уақытта Қазақстанда ұлттық экономиканы басқарудың әртүрлі деңгейлерінің стратегиялық құралдары және оларды келісу толық көлемде іске қосылмаған. Елдің бәсекеге қабілеттілігін арттырудың алға қойылған жалпы стратегиялық міндеттерін табысты шешу және іске асыру микро деңгейден, шағын, орта, ірі бизнестен, түрлі өңірлік жүйелерден және жалпы макроэкономикалық жүйеден бастап Ұлттық экономиканың барлық деңгейлерімен қамтамасыз етіледі. Ұлттық экономиканың іргелі стратегиясы және оны микро-, мезо деңгейлермен үйлестіру арқылы ғана шектеулі ресурстармен әсерлі жетістіктерге қол жеткізуге болады.

Әдебиет тізімі

1. Лазич Ю.В., Попова И.Н. Тенденции и проблемы развития металлургической отрасли России // *Beneficium*. - 2020. - № 2 (35). - С. 16–24.
2. Македон В.В., Рубец В.С. Стратегическое управление инновационной деятельностью на предприятии на принципах маркетинга инноваций // *Инновационная экономика перспективы развития и совершенствования*. – 2013. – №1. – С.187-195.
3. Сайт АО «Казакхмыс» [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.kazakhmys.kz/> (дата обращения: 23.06.2024).
4. Перспективные инвестпроекты Казахстана презентованы катарскому шейху [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://24.kz/ru/news/economy/item/240041-perspektivnye-investproekty-kazahstana-prezentovany-katarskomu-shejkhu> (дата обращения: 27.06.2024).
5. Вечкинзова Е.А., Петренко Е.С. Аутсорсинг бизнес-процессов горнорудных предприятий. Феномен рыночного хозяйства: от истоков до наших дней // *Бизнес, инновации, информационные технологии, моделирование: Материалы VII междунар. науч.-практ. конф. по экономике (Сочи, 27–31 марта 2019 г.)* / под ред. д-ра экон. наук, профессора Сидорова В.А. и д-ра экон. наук, профессора Ядгарова Я.С. Майкоп, 2019. – с. 535-543
6. Aldatmaz S., Brown G.W. Private equity in the global economy: Evidence on industry spillovers // *Journal of corporate finance*. – 2020. - Т.60. - 101524. <https://doi.org/10.1016/j.jcorpfin.2019.101524>
7. Обзор горно-металлургической отрасли Республики Казахстан [Электронный ресурс]. - Режим доступа: www.rfcaratings.kz (дата обращения: 14.06.2024).
8. Федотов Д.М., Тищенко Е.Б. Модернизация предприятий черной металлургии (мировой опыт) // *Вопросы экономики и права*. – 2015. - № 5. – С.129-133.
9. 17 Целей устойчивого развития и 169 задач Казахстана [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://sdgs.un.org/goals> (дата обращения: 18.07.2024).
10. EUROFER – The European Steel Association [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.eurofer.org> (дата обращения: 07.01.2024).
11. Декларация «Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года», принятая резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН от 25 сентября 2015 года [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/> (дата обращения: 19.11.2023).

References

1. Lazich Ju.V., Popova I.N. Tendencii i problemy razvitija metallurgicheskoy otrasli Rossii [Trends and problems in the development of the metallurgical industry in Russia]. *Beneficium*, 2020, 2 (35), pp. 16–24 (in Russian).
2. Makedon V.V., Rubec V.S. Strategicheskoe upravlenie innovacionnoj dejatel'nost'ju na predpriyatii na principah marketinga innovacij [Strategic management of enterprise innovative activity on basis of marketing of innovations]. *Innovacionnaja jekonomika perspektivy razvitija i sovershenstvovaniya*, 2013, 1, 187-195 (in Russian).
3. *Sajt AO «Kazakhmys»*. Available at: <http://www.kazakhmys.kz/> (date of application: 23.06.2024).
4. *Perspektivnye investproekty Kazahstana prezentovany katarskomu shejhu*. Available at: <http://24.kz/ru/news/economy/item/240041-perspektivnye-investproekty-kazahstana-prezentovany-katarskomu-shejkhu> (date of application: 27.06.2024).

5. Vechkinzova E.A., Petrenko E.S. Outsourcing biznes-processov gornorudnyh predpriyatij. Fenomen rynochnogo hozhajstva: ot istokov do nashih dnei [Outsourcing of business processes of mining enterprises. The phenomenon of market economy: from the origins to the present day]. *Biznes, innovacii, informacionnye tehnologii, modelirovanie*. Majkop, 2019, 535-543 (in Russian)
6. Aldatmaz S., Brown G.W. Private equity in the global economy: Evidence on industry spillovers. *Journal of corporate finance*, 2020, 60, 101524.
7. *Obzor gorno-metallurgicheskoj otrasli Respubliki Kazahstan*. Available at: www.rfcaratings.kz (date of application: 14.06.2024).
8. Fedotov D.M., Tishhenko E.B. Modernizacija predpriyatij chernoj metallurgii (mirovoj opyt) [Modernization of ferrous metallurgy enterprises (world experience)]. *Voprosy jekonomiki i prava*, 2015. - № 5. – С.129-133 (in Russian).
9. *17 Celej ustojchivogo razvitija i 169 zadach*. Available at: <https://sdgs.un.org/goals> (date of application: 18.07.2024).
10. *EUROFER – The European Steel Association*. Available at: <http://www.eurofer.org> (date of application: 07.01.2024).
11. Deklaracija «*Preobrazovanie nashego mira: Povestka dnja v oblasti ustojchivogo razvitija na period do 2030 goda*», prinjataja rezoljuciej General'noj Assamblei OON ot 25 sentjabrja 2015 goda. Available at: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/> (data obrashhenija: 19.11.2023).

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД К ИССЛЕДОВАНИЮ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В МЕТАЛЛУРГИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ

*Т.С. Тажибаяев**, *А.М. Есиркепова*, *И.С. Полежаева*, *Ж. Тайбек*

Южно-Казахстанский университет имени М.Ауезова, Қазақстан

Резюме. Несмотря на значительный фундаментальный и методологический вклад в экономическую науку, касающийся устойчивого развития, существует исследовательская проблема в области выбора механизмов устойчивого развития металлургическими предприятиями. Эта проблема требует анализа двуединого воздействия на ресурсный портфель и институциональное окружение. Разработка методологии на основе ресурсно-институционального подхода может значительно расширить научное понимание функционирования промышленных предприятий.

Ключевые слова: металлургическая отрасль, инновации, инновационные процессы, технологическое развитие, факторы, промышленность.

AN INSTITUTIONAL APPROACH TO THE STUDY OF INNOVATIVE PROCESSES IN THE METALLURGICAL INDUSTRY

*T.S. Tazhibayev**, *A.M. Yessirkepova*, *I.S. Polezhayeva*, *Zh. Taibek*

South Kazakhstan University named after M. O. Auezov, Shymkent, Kazakhstan

Summary. Despite significant fundamental and methodological contributions to economics related to sustainable development, there is a research gap in the field of choosing mechanisms for sustainable development by metallurgical enterprises. This problem requires an analysis of the two-pronged impact on the resource portfolio and the institutional environment. The development of a methodology based on a resource-institutional approach can significantly expand the scientific understanding of the functioning of industrial enterprises.

Keywords: metallurgical industry, innovations, innovative processes, technological development, factors, industry.

Авторлар туралы ақпарат:

Тажибаяев Төлеген Сапарбаяевич* – М.О.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің докторанты, Шымкент, Қазақстан, e-mail: danko_re@mail.ru

Есиркепова Алтын Махмудовна - экономика ғылымдарының докторы, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің «Экономика» кафедрасының меңгерушісі, профессор, Шымкент қ., Қазақстан, e-mail: essirkepova@mail.ru

Полежаева Инна Сергеевна - экономика ғылымдарының кандидаты, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің «Экономика» кафедрасының доценті, Шымкент қ., Қазақстан, e-mail: inna-shim@mail.ru

Тайбек Жазира - экономика ғылымдарының кандидаты, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің «Қаржы» кафедрасының аға оқытушысы, Шымкент қ., Қазақстан, e-mail: jasira.taivek@mail.ru

Информация об авторах:

Тажибаяев Төлеген Сапарбаяевич* – докторант Южно-Казахстанского университета, Шымкент, Казахстан, e-mail: danko_re@mail.ru

Есиркепова Алтын Махмудовна - доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой «Экономика» Южно-Казахстанского университета имени М. Ауэзова, г. Шымкент, Казахстан, e-mail: essirkepova@mail.ru

Полежаева Инна Сергеевна - кандидат экономических наук, доцент кафедры «Экономика» Южно-Казахстанского университета имени М. Ауэзова, г.Шымкент, Казахстан, e-mail: inna-shim@mail.ru

Тайбек Жазира - кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры «Финансы» Южно-Казахстанского университета имени М. Ауэзова, г.Шымкент, Казахстан, E-mail: jasira.taivek@mail.ru

Information about the authors:

Tazhibayev Tolegen Saparbayevich* – Doctoral student of South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: danko_re@mail.ru

Yessirkepova Altyn Makhmudovna - Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Economics, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: essirkepova@mail.ru

Polezhayeva Inna Sergeevna - Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economics, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: inna-shim@mail.ru

Taibek Zhazira - Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer at the Finance Department of M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan, E-mail: jasira.taivek@mail.ru

Алынды: 08.09.2024

Қарауға қабылданды: 21.09.2024

Онлайн қолжетімді: 30.10.2024

Статистика, учет и аудит, 4(95)2024, стр. 16-26

DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.02>

Экономика и менеджмент

МРНТИ 12.09.11

УДК 001.126

ПРОБЛЕМЫ И СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ НАУКИ В КАЗАХСТАНЕ: ЭКСПЕРТНОЕ ИНТЕРВЬЮ СТЕЙКХОЛДЕРОВ НАУЧНЫХ ПРОЕКТОВ

Г.Ж.Алибекова¹, А.Т.Молдабекова¹, К.Н.Жангалиева¹, А.И.Кулмагамбетова^{2*}

¹Институт экономики КН МНВО РК, Алматы, Казахстан

²АО Фонд науки, Астана, Казахстан

*Corresponding author e-mail: assiya2526@gmail.com

Аннотация. За 30 лет независимости Казахстан добился значительных успехов в науке, но также столкнулся с проблемами. Распад инфраструктуры советской эпохи и переход к рыночной экономике негативно повлияли на исследования. Несмотря на огромные реформы, Казахстан по-прежнему испытывает низкий уровень затрат на науку и технологии, и ограниченный вклад в экономику знаний. В данном исследовании для изучения проблем в секторе науки и технологий Казахстана использовался метод проблемно-ориентированного экспертного интервью и метод контент-анализа результатов интервью с использованием программного обеспечения AtlasTi. Двадцать экспертов с более чем 10-летним опытом исследований приняли участие в неструктурированных интервью. Анализ выявил несколько ключевых проблем: недостаток финансирования и ресурсов, кадровые проблемы, научная этика и мотивация, бюрократизации и управления наукой затронуты многими экспертами. Также значительной проблемой развития технологий является недостаток взаимодействия науки, бизнеса и государства. Слабая исследовательская инфраструктура и недостаточная поддержка ученых также создают проблемы. Исследование выявляет критические проблемы в научном ландшафте Казахстана и предлагает направления для стратегии развития науки и технологий: увеличение и оптимизация распределения финансирования, реформа кадровой политики, улучшение взаимодействия науки с бизнесом и промышленностью, модернизация научного управления и сокращение бюрократии, повышение прозрачности процессов, поддержка высококачественных исследований и этики в науке, укрепление международного сотрудничества.

Ключевые слова: развитие науки, проблемы развития, контент-анализ, тенденции развития, перспективы науки, Казахстан.

Основные положения. Несмотря на огромные реформы, Казахстан по-прежнему испытывает низкий уровень затрат на науку и технологии, и ограниченный вклад в экономику знаний. В целях изучения текущих проблем в секторе науки и технологий Казахстана проведены проблемно-ориентированные интервью с 20 экспертами. Для обработки результатов использовался метод контент-анализа с применением программного обеспечения AtlasTi. Анализ выявил несколько ключевых

Cite this article as: Alibekova G., Moldabekova A., Zhangaliyeva K., Kulmagambetova A. Problems and strategic directions of science development in Kazakhstan: expert interview with stakeholders of scientific projects. *Statistics, accounting and audit*. 2024, 4(95), 16-26. (In Russ.). DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.02>

проблем: недостаток финансирования и ресурсов, кадровые проблемы, научная этика и мотивация, бюрократизации и управления наукой затронуты многими экспертами. Исследование выявило критические проблемы в научном ландшафте Казахстана и предлагает направления для стратегии развития науки и технологий.

Введение. За тридцать лет независимости Казахстан прошел значительный путь в развитии науки, столкнувшись как с вызовами, так и продвинувшись в достижениях. Задел, доставшийся от советской науки, стремительно истощился в связи с разрывом научно-производственных связей. Соответственно, переход к рыночной экономике негативно отразился на различных научных направлениях [1]. Тем не менее, было создано и модернизировано множество научно-исследовательских институтов в различных областях, таких как энергетика, металлургия, агрономия, медицина и информационные технологии. Созданы исследовательские университеты и программы, направленные на интеграцию науки и образования. Появились технопарки, бизнес-инкубаторы и центры коммерциализации технологий.

Основные вехи развития национальной научной системы основаны на имевших место институциональных реформах. Принятие Закона Республики Казахстан «О науке» в 2011г. стало переломным, так как было призвано определить основные принципы и механизмы функционирования и развития новой национальной научной системы. Закон заложил основы для развития системы коммерциализации в государственных научных организациях. Данным законом государственным научным организациям и вузам «разрешается создавать, в том числе совместно с иными лицами, организации, деятельность которых заключается в практическом применении (коммерциализации) РННТД».

Позже в Законе Республики Казахстан «О коммерциализации РННТД» уточнено понятие стартап-компаний - индивидуальный предприниматель или юридическое лицо, относящиеся к субъектам малого или среднего предпринимательства, созданные в том числе с участием высших учебных заведений, научных организаций, деятельность которых направлена на коммерциализацию результатов научной и (или) научно-технической деятельности. При этом, право интеллектуальной собственности (ИС), полученное учеными в результате исследований и разработок (ИиР), финансируемых из государственного бюджета, закрепляется за научными организациями и вузами, в которых ученые реализуют ИиР, если не оговорено иное трудовым договором между автором и работодателем.

В 2024 г. принят единый Закон РК «О науке и технологической политике», который призван регулировать общественные отношения в области науки, научной, научно-технической и научно-инновационной деятельности, коммерциализации результатов научной и (или) научно-технической деятельности, определяет основные принципы и механизмы функционирования и развития национальной научной системы и научно-технологической политики Республики Казахстан, регулирует научно-технологическую политику. Новый Закон вобрал в себя положения и нормы предыдущих законов.

Результаты и эффект данных законодательных нововведений возможно оценить только в долгосрочной перспективе. А пока, несмотря на интенсивные реформы в научной системе ученые и аналитики отмечают наличие все еще множества проблем в этой сфере. Статистика констатирует низкий уровень наукоемкости экономики в Казахстане: внутренние затраты на исследования и разработки относительно ВВП страны варьируют все еще в низких пределах, хотя для достижения планового уровня

внутренних затрат на НИОКР к 2025 году в размере 1,0% необходимо обеспечить его рост в среднем на 0,174% [2]. Научный потенциал Казахстана, как развивающейся страны, вносит слабый вклад в развитие экономики знаний [3]. Постоянно растущая на протяжении многих лет поддержка инноваций в Казахстане практически не дала результатов, более того констатируются отрицательные результаты [4].

В этой связи в данном исследовании поставлена цель выявить проблемы развития науки на текущем этапе функционирования научной системы страны, и выработать предложения по основным направлениям стратегического развития науки и технологий в стране.

Литературный обзор. Обзор научной литературы, касающейся проблем и перспектив развития отечественной науки, показал следующее:

В 2011 году был введен Закон РК «О науке», подзаконными актами которого усилилась роль публикационной активности ученых страны в журналах, индексируемых базами Scopus и Web of Science (WoS). Это нововведение ускорило рост публикаций и по библиометрическим показателям Казахстан оказался впереди своих центрально-азиатских соседей. Однако значительная часть исследований оказывается в «хищнических» журналах, что ставит под сомнение качество и надежность научных публикаций [5]. Бюрократические препятствия, отсутствие международного сотрудничества и языковые барьеры продолжают оставаться серьезными вызовами для ученых [6].

Молодые талантливые ученые покидают страну в поисках лучших карьерных возможностей, что ведет к утечке мозгов и снижению общего научного потенциала [7,8]. Недостаточная развитость научной и инновационной инфраструктуры, особенно в регионах, также ограничивает возможности для исследований и привлечения новых специалистов [3, 9].

Сильная зависимость от государственного сектора в исследованиях и медленный рост частных наукоемких предприятий также создают трудности. Внедрение инновационных технологий затруднено из-за разобщенности бизнеса и науки, нехватки совместных проектов и специалистов, способных коммерциализировать научные разработки [10, 11]. Программы партнерства между университетами и бизнесом остаются недостаточными и не обеспечивают должного уровня взаимодействия и практического применения знаний в реальном секторе экономики [12].

Исследования показывают, что вклад казахстанских научно-исследовательских институтов и университетов в инновационное развитие остаётся ограниченным, а барьеры для внедрения новых технологий обостряются отсутствием эффективной государственной политики в этой области [13, 14].

Вышеприведенный обзор научной литературы по проблемам развития науки и технологий в Казахстане выявил что, экспертный опрос в стране для выявления текущих проблем не проводился ранее. Предыдущие исследования были основаны на количественных методах, а качественные методы, а именно метод интервьюирования не применялся.

В этой связи логично возникла исследовательская цель – путем проведения неструктурированного интервью экспертов выявить проблемы развития науки на текущем этапе развития науки и технологий для дальнейшей разработки основных направлений их стратегического развития науки и технологий в стране.

Таблица 1 - Первичная информация об интервьюированных экспертах

№	Пол	Возраст	Место работы	Должность	Продолжительность интервью
1	Жен	51	Институт экономики МНВО РК	ГНС, к.э.н.	31:27
2	Муж	43	Университет Нархоз	PhD, ассоциированный Профессор	28:44
3	Муж	51	Университет Назарбаев	доцент, директор лаборатории	45:15
4	Жен	34	Институт экономики МНВО РК	Руководитель отдела, ВНС, PhD	21:52
5	Муж	37	Руководитель стартап-компании, КазНУ им. Аль-Фараби	ученый-химик, инноватор	26:45
6	Муж		КазНУ им. Аль-Фараби	PhD – старший научный сотрудник.	57:32
7	Муж	91	Астрофизический Институт им. В. Г. Фесенкова	доктор физико-математических наук, профессор, гнс	37:59
8	Муж	61	КазНУ им. Аль-Фараби,	доктор физико-математических наук, профессор	47:58
9	Муж	44	Satbayev University	Профессор, к.ф-м.н.	21:40
10	Жен	75	КазНМУ им. С.Ж. Асфендиярова	Профессор, руководитель курса ВИЧ-инфекции и инфекционного контроля	28:01
11	Жен		КазНМУ им. С.Ж. Асфендиярова	заведующий кафедрой эпидемиологии, PhD	39:05
12	Муж	66	Институт горного дела им. Д.А.Кунаева	Член-корреспондент НАН РК, доктор технических наук, профессор, академик НАГН	52:06
13	Муж	51	Университет Казпотребсоюза	Дэн, профессор	45:38
14	Муж		Казахский научно-исследовательский институт животноводства и кормопроизводства	доктор с.-х. наук, академик АСХН РК	34:36
15	Муж	42	Евразийский Национальный Университет им. Л.Н. Гумилева (ЕНУ им. Гумилева)	PhD по политическим наукам, доцент кафедры политологии	13:27
16	Муж	60	Национальная академия аграрных наук	доктор сельскохозяйственных наук, профессор	37:35
17	Муж		Казахский научно-исследовательский институт животноводства и кормопроизводства	Доктор сельскохозяйственных наук, профессор	20:34
18	Муж	62	Институт зоологии РК	Доктор биологических наук, профессор	45:39
19	Жен	61	ЕНУ им. Гумилева	Д.э.н., профессор, заведующий кафедрой	28:36
20	Жен	40	Атырауский университет им. Х. Досмухамедова, Университет Лунда (Швеция)	PhD, специализация «доступ к воде, санитария и гигиена»	38:07

новых подходов и повышение уровня квалификации. Для решения проблем эксперты указывают на значимость качественных исследований, роли экспертов, а также эффективного использования ресурсов и соблюдения этических норм.

Анализ распределения ответов экспертов о проблемах развития науки в Казахстане выявил различные проблемы. Наиболее часто упоминаемой проблемой является *недостаток финансирования и ресурсов*. *Кадровые проблемы* также значимы. Важное место занимает *научная этика и мотивация*. Проблемы *бюрократизации и управления наукой* затронуты многими экспертами (таблица 2). Также значительной проблемой развития технологий является *недостаток взаимодействия* (Gr=11, GS=10).

Таблица 2 - Результаты анализа результатов интервью по вопросу о проблемах развития науки в Казахстане

Группа	Показатели частоты упоминаний (Gr и GS)	Доля экспертов, упоминавших проблему
<i>недостаток финансирования и ресурсов</i>	Gr=50, GS=41	45,89%
<i>бюрократизация и управление наукой</i>	Gr=42, GS=33	43,37%
<i>кадровые проблемы</i>	Gr=49, GS=27	21,92%
<i>научная этика и мотивация</i>	Gr=22, GS=13	19,29%
Примечание: Gr (Group): частота упоминания в группе кодов; Gs (Group Set): частота упоминания в группе наборов кодов.		

В результате анализа мнений экспертов о проблемах и тенденциях развития науки в Казахстане выявлено несколько ключевых тем.

Кадровые проблемы связаны с отсутствием интереса к науке среди молодежи и бизнеса, потерей научной базы и низким количеством защищенных диссертаций. Решением может быть цифровизация, улучшение образовательной системы и мотивация студентов. Проблемы образования и подготовки кадров требуют изменений в системе подготовки ученых, развития навыков и повышения качества научных публикаций.

Проблемы научной этики и мотивации касаются этичности авторства, массовых соавторств и манипуляций с наукометрическими показателями, фальсификации данных. Важно найти баланс между количеством и качеством публикаций, усилить контроль, признание этических проблем. Необходимо учитывать мировую значимость исследований, а не только цитируемость.

Проблемы бюрократизации и управления наукой можно объединить с проблемой *недостатка финансирования и ресурсов*. В этом блоке эксперты отметили необходимость улучшения финансирования, управления научными институтами и повышения прозрачности выбора проектов для финансирования. Недостаток ресурсов связан с ограничениями законодательства, нестабильным финансированием и разобщенностью ведомств. Необходимы улучшение финансирования, модернизация оборудования, лабораторий и улучшение инфраструктуры для исследований. Экспертная оценка и доверие к научным советам вызывают сомнения из-за привлечения зарубежных экспертов, непонимания местных условий и недостатка прозрачности.

Недостаток взаимодействия проявляется в недостаточной поддержке отечественных ученых и низкой коммерциализации научных результатов. Необходимо улучшить взаимодействие науки, бизнеса и государства, а также развивать механизмы защиты исследований. Недостаток взаимодействия непосредственно ухудшает позиции коммерциализации и внедрение научных результатов. Важно активизировать патентование и улучшить процессы лицензирования.

Закключение. За годы независимости Казахстан значительно развил свою научную и технологическую инфраструктуру, создав новые научно-исследовательские институты, университеты, технопарки и центры коммерциализации. Однако, несмотря на эти достижения, страна сталкивается с множеством проблем, которые тормозят развитие науки. Среди основных трудностей - нехватка финансирования, кадровые проблемы, бюрократизация и слабая интеграция науки с бизнесом и государством. Принятые законы, такие как Закон «О науке» 2011 года и Закон «О коммерциализации РННТД» 2015 года, создали важные механизмы для регулирования научной деятельности, но их результаты пока незначительны.

Необходимо рассмотреть следующие направления дальнейшей стратегии развития науки и технологий в Казахстане в соответствии с глобальными тенденциями и принципами экономики знаний:

1. Увеличение и оптимизация распределения финансирования: целевое повышение затрат на НИОКР, разнообразие источников финансирования.

2. Реформа кадровой политики: совершенствование образовательной системы, меры по предотвращению утечки мозгов.

3. Улучшение взаимодействия науки с бизнесом и промышленностью: усиление интеграции науки и бизнеса посредством создания совместных проектов, консорциумов и программ сотрудничества, развитие механизмов патентования и лицензирования научных разработок, стимулирование внедрения инновационных технологий в реальный сектор экономики.

4. Модернизация научного управления и сокращение бюрократии: повышение прозрачности процессов, модернизация системы управления научными институтами, совершенствование правовой базы для улучшения координации между различными ведомствами и повышения эффективности управления научной и технологической политикой.

5. Поддержка высококачественных исследований и этики в науке: повышение стандартов публикаций, введение механизмов контроля за соблюдением научной этики и мотивации исследователей, включая системы поощрения за результаты высокого уровня.

6. Укрепление международного сотрудничества: расширение международных проектов, участие Казахстана в глобальных исследовательских инициативах и консорциумах, привлечение зарубежных ученых и специалистов по программам обмена и совместных исследований с ведущими мировыми университетами.

Следуя данным направлениям, Казахстан сможет укрепить свою научную базу, повысить конкурентоспособность и обеспечить переход к инновационной и наукоемкой экономике, способной справляться с вызовами будущего.

Информация о финансировании: Статья подготовлена в рамках научного проекта грантового финансирования Комитета науки МНВО РК АР19678110 «Сбалансированный подход к оценке научных исследований: методология и механизмы реализации».

Благодарность: авторы выражают свою признательность Туебековой Ш.Ж., Мусаевой Д.М. за сбор и обработку информации в рамках исследования.

Список литературы

1. Toleubayev, K., Jansen, K., van Huis, A. Commodification of science and the production of public goods: Plant protection research in Kazakhstan // *Research Policy*. – 2010. – Т. 39. - № 3. – P. 411–421. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2010.01.002>.
2. Shaikin, D., Nefas, S., Valieva, M., Kopylova, O., Iskakova, A. Innovations in science: A comparative analysis between Lithuania and Kazakhstan // *Public Policy and Administration*. – 2022. – Т. 21. - № 2. – P. 61–73.
3. Satpayeva, Z., Moldabekova, A. T., Mussayeva, D. M. State and prospects of development of Kazakhstan innovative infrastructure // *The Role of Science in the Socio-Economic Development of Countries with Different Scientific Potential*. – 2020. – Т. 3. – P. 223–228.
4. Tsakalerou, M., Abilez, A. The paradox of Kazakhstan: Linear vs harmonic innovation // *Procedia Computer Science*. – 2023. – Т. 217. – P.1734–1743. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.procs.2022.12.373>.
5. Yessirkepov, M., Nurmashev, B., Anartayeva, M. A Scopus-based analysis of publication activity in Kazakhstan from 2010 to 2015: Positive trends, concerns, and possible solutions // *Journal of Korean Medical Science*. – 2015. – Т. 30. - № 12. – P. 1915–1919. DOI: <https://doi.org/10.3346/jkms.2015.30.12.1915>.
6. Amirbekova, D., Kussaiyn, M., Narbaev, T. Scientific production and science policy in Kazakhstan: A survey study // *Studies on Education, Science, and Technology 2022*. International Society for Technology, Education, and Science. – 2022. DOI: <https://doi.org/10.3103/S0147688213030076>.
7. Issayeva, G. K., Zhussipova, E. Y., Kuralbayeva, A. S., Beisenova, M. U., Maulenkulova, G. E., Zhakipbekova, D. S. Convergent technologies in science and innovations in Kazakhstan // *Business and Society Review*. – 2020. – Т. 125. - № 4. – P.411–424. DOI: <https://doi.org/10.1111/basr.12215>.
8. Nurpeisova, A. A., Smailova, L. K., Akimova, B. Zh., Borisova, E. V., Niyazbekova, S. U. Condition and prospects of innovative development of the economy in Kazakhstan // *Socio-economic systems: Paradigms for the future* / ред. Popkova E. G., Ostrovskaya V. N., Bogoviz A. V. – Springer International Publishing, 2021. – pp. 1773–1779. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-56433-9_184.
9. Bayadilova, B., Nassyrkhanov, A., Tlessova, E., Parimbekova, L., Tolymgozhinova, M., Kuangaliyeva, T. The effectiveness of innovative infrastructure: The case of Kazakhstan // *Quality Innovation Prosperity*. – 2020. – Т. 24, № 1. – С. 1. DOI: <https://doi.org/10.12776/qip.v24i1.1406>.
10. Kenzhaliyev, O. B., Ilmaliyev, Z. B., Tsekhovoy, A. F., Triyono, M. B., Kassymova, G. K., Alibekova, G. Z., Tayauova, G. Z. Conditions to facilitate commercialization of R & D in case of Kazakhstan // *Technology in Society*. – 2021. – Т. 67. – 101792. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2021.101792>.
11. Sitenko, D. A., Yessengeldina, A. S. Development of innovative economy in Kazakhstan // *Journal of Economic Research & Business Administration*. – 2016. – Т. 113. - № 1. – P. 1. URL: <https://be.kaznu.kz/index.php/math/article/view/1192>.
12. Jonbekova, D., Sparks, J., Hartley, M., Kuchumova, G. Development of university–industry partnerships in Kazakhstan: Innovation under constraint // *International Journal of Educational Development*. – 2020. – Т. 79. – 102291. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2020.102291>.
13. Seitzhanov, S., Kurmanov, N., Petrova, M., Aliyev, U., Aidargaliyeva, N. Stimulation of entrepreneurs' innovative activity: Evidence from Kazakhstan // *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. – 2020. – Т. 7. – P. 2615–2629. DOI: [https://doi.org/10.9770/jesi.2020.7.4\(4\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2020.7.4(4)).
14. Sadyrova, M., Yusupov, K., Imanbekova, B. Innovation processes in Kazakhstan: Development factors // *Journal of Innovation and Entrepreneurship*. – 2021. – Т. 10. - № 1. – P. 36. DOI: <https://doi.org/10.1186/s13731-021-00183-3>.
15. Döringer, S. «The problem-centred expert interview»: Combining qualitative interviewing approaches for investigating implicit expert knowledge // *International Journal of Social Research Methodology*. – 2021. – Т. 24. - № 3. – P. 265–278. DOI: <https://doi.org/10.1080/13645579.2020.1766777>.
16. Kaiser, R. Qualitative Experteninterviews: Konzeptionelle Grundlagen und praktische Durchführung. – Springer Fachmedien, 2014. – 157 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-658-02479-6>.

References

1. Toleubayev, K., Jansen, K., & van Huis, A. Commodification of science and the production of public goods: Plant protection research in Kazakhstan. *Research Policy*, 2010, 39(3), pp. 411–421. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2010.01.002>.
2. Shaikin, D., Nefas, S., Valieva, M., Kopylova, O., & Iskakova, A. Innovations in science: A comparative analysis between Lithuania and Kazakhstan. *Public Policy and Administration*, 2022, 21(2), pp. 61–73.
3. Satpayeva, Z., Moldabekova, A. T., & Mussayeva, D. M. State and prospects of development of Kazakhstan innovative infrastructure. *The Role of Science in the Socio-Economic Development of Countries with Different Scientific Potential*, 2020, 3, pp. 223–228.
4. Tsakalerou, M., & Abilez, A. The paradox of Kazakhstan: Linear vs harmonic innovation. *Procedia Computer Science*, 2023, 217, pp. 1734–1743. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2022.12.373>.
5. Yessirkepov, M., Nurmashev, B., & Anartayeva, M. A Scopus-based analysis of publication activity in Kazakhstan from 2010 to 2015: Positive trends, concerns, and possible solutions. *Journal of Korean Medical Science*, 2015, 30(12), pp. 1915–1919. <https://doi.org/10.3346/jkms.2015.30.12.1915>.
6. Amirbekova, D., Kussaiyn, M., & Narbaev, T. Scientific production and science policy in Kazakhstan: A survey study. In *Studies on Education, Science, and Technology 2022*. International Society for Technology, Education, and Science. 2022. <https://doi.org/10.3103/S0147688213030076>.
7. Issayeva, G. K., Zhussipova, E. Y., Kuralbayeva, A. S., Beisenova, M. U., Maulenkulova, G. E., & Zhakipbekova, D. S. Convergent technologies in science and innovations in Kazakhstan. *Business and Society Review*, 2020, 125(4), pp.411–424. <https://doi.org/10.1111/basr.12215>.
8. Nurpeisova, A. A., Smailova, L. K., Akimova, B. Zh., Borisova, E. V., & Niyazbekova, S. U. Condition and prospects of innovative development of the economy in Kazakhstan. In E. G. Popkova, V. N. Ostrovskaya, & A. V. Bogoviz (Eds.), *Socio-economic systems: Paradigms for the future*. 2021, pp. 1773–1779. Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-56433-9_184.
9. Bayadilova, B., Nassyrkhanov, A., Tlessova, E., Parimbekova, L., Tolyngozhinova, M., & Kuangaliyeva, T. The effectiveness of innovative infrastructure: The case of Kazakhstan. *Quality Innovation Prosperity*, 2020, 24(1). <https://doi.org/10.12776/qip.v24i1.1406>.
10. Kenzhaliyev, O. B., Iimaliyev, Z. B., Tsekhovoy, A. F., Triyono, M. B., Kassymova, G. K., Alibekova, G. Z., & Tayauova, G. Z. Conditions to facilitate commercialization of R & D in case of Kazakhstan. *Technology in Society*, 2021, 67, 101792. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2021.101792>.
11. Sitenko, D. A., & Yessengeldina, A. S. Development of innovative economy in Kazakhstan. *Journal of Economic Research & Business Administration*, 2016, 113(1), Article 1. <https://be.kaznu.kz/index.php/math/article/view/1192>.
12. Jonbekova, D., Sparks, J., Hartley, M., & Kuchumova, G. Development of university–industry partnerships in Kazakhstan: Innovation under constraint. *International Journal of Educational Development*, 2020, 79, 102291. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2020.102291>.
13. Seitzhanov, S., Kurmanov, N., Petrova, M., Aliyev, U., & Aidargaliyeva, N. (2020). Stimulation of entrepreneurs' innovative activity: Evidence from Kazakhstan. *Entrepreneurship and Sustainability*, 2020, 7, pp. 2615–2629 [https://doi.org/10.9770/jesi.2020.7.4\(4\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2020.7.4(4)).
14. Sadyrova, M., Yusupov, K., & Imanbekova, B. Innovation processes in Kazakhstan: Development factors. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 2021, 10(1), 36. <https://doi.org/10.1186/s13731-021-00183-3>.
15. Döringer, S. «The problem-centred expert interview»: Combining qualitative interviewing approaches for investigating implicit expert knowledge. *International Journal of Social Research Methodology*, 2021, 24(3), pp. 265–278. <https://doi.org/10.1080/13645579.2020.1766777>.
16. Kaiser, R. *Qualitative Experteninterviews: Konzeptionelle Grundlagen und praktische Durchführung*. Springer Fachmedien, 2014, 157 p. <https://doi.org/10.1007/978-3-658-02479-6>.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҒЫЛЫМДЫ ДАМУЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ: ҒЫЛЫМИ ЖОБАҒА МҮДДЕЛІ ТАРАПТАРДЫҢ САРАПШЫ СҰХБАСЫ

*Г.Ж.Алибекова*¹, *А.Т.Молдабекова*¹, *Қ.Н.Жанғалиева*¹, *Ә.И.Құлмағамбетова*^{2*}

¹Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің Экономика институты, Алматы, Қазақстан

²Ғылым Қоры АҚ, Астана, Қазақстан

Түйін. Қазақстан тәуелсіздік алған 30 жыл ішінде ғылымда айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізгенімен, проблемаларға да тап болды. Кеңес дәуіріндегі инфрақұрылымның ыдырауы және нарықтық экономикаға көшу ғылыми зерттеулерге кері әсерін тигізді. Орасан зор реформаларға қарамастан, Қазақстан ғылым мен технологияға жұмсалатын аз шығынды және білім экономикасына шектеулі үлесті бастан кешіруде. Бұл зерттеуде Қазақстанның ғылыми-техникалық секторындағы проблемаларды зерттеу үшін AtlasTi бағдарламалық қамтамасыз етуді қолдану арқылы проблемалық-бағдарланған сарапшылық сұхбат әдісі және сұхбат нәтижелерін мазмұнды талдау әдісі қолданылды. Құрылымдан тыс сұхбатқа 10 жылдан астам зерттеу тәжірибесі бар 20 сарапшы қатысты. Талдау бірнеше негізгі проблемаларды анықтады: қаржыландыру мен ресурстардың жетіспеушілігі, кадрлық мәселелер, ғылыми этика мен мотивация, бюрократизация және ғылымды басқару мәселелері көптеген сарапшылар тарапынан көтерілді. Сондай-ақ технологияны дамытудағы маңызды мәселе ғылым, бизнес және мемлекет арасындағы өзара әрекеттестіктің жоқтығы болып табылады. Ғылыми-зерттеу инфрақұрылымының әлсіздігі және ғалымдарға жеткіліксіз қолдау да проблемалар туғызады. Зерттеу Қазақстанның ғылыми ландшафтындағы өзекті мәселелерді анықтап, ғылым мен техниканы дамыту стратегиясының бағыттарын ұсынады: қаржыландыруды ұлғайту және бөлуді оңтайландыру, кадр саясатын реформалау, ғылымның бизнеспен және өндіріспен өзара әрекеттесуін жақсарту, ғылыми менеджментті жаңғырту және бюрократияны азайту, процестердің ашықтығын арттыру, жоғары сапалы зерттеулер мен ғылымдағы этиканы қолдау, халықаралық ынтымақтастықты нығайту.

Түйінді сөздер: ғылымның дамуы, даму мәселелері, мазмұндық талдау, даму тенденциялары, ғылымның болашағы, Қазақстан.

PROBLEMS AND STRATEGIC DIRECTIONS OF SCIENCE DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN: EXPERT INTERVIEW WITH STAKEHOLDERS OF SCIENTIFIC PROJECTS

*G. Alibekova*¹, *A. Moldabekova*¹, *K. Zhangaliyeva*¹, *Kulmagambetova A.*^{2*}

¹Institute of Economics of the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan

²Science Fund JSC, Astana, Kazakhstan

Summary. Over the 30 years of independence, Kazakhstan has made significant advances in science, but has also faced challenges. The collapse of the Soviet-era infrastructure and the transition to a market economy have negatively affected research. Despite enormous reforms, Kazakhstan still experiences low levels of expenditure on science and technology and limited contribution to the knowledge economy. This study used the problem-oriented expert interview method and content analysis of interview results using AtlasTi software to examine the problems in the science and technology sector of Kazakhstan. Twenty experts with more than 10 years of research experience participated in unstructured interviews. The analysis revealed several key problems: lack of funding and resources, personnel problems, scientific ethics and motivation, bureaucratization and science management were mentioned by many experts. Another significant problem in technology development is the lack of interaction between science, business and the state. Weak research infrastructure and insufficient support for scientists also create problems. The study identifies critical issues in Kazakhstan's scientific landscape and suggests directions for a science and technology development strategy: increasing and optimizing funding allocation, reforming human resources policies, improving interactions between science and business and industry, modernizing scientific management and reducing bureaucracy, increasing transparency of processes, supporting high-quality research and ethics in science, strengthening international cooperation.

Keywords: development of science, problems of development, content analysis, development trends, prospects of science, Kazakhstan.

Информация об авторах:

Алибекова Гульназ Жанатовна - PhD, ведущий научный сотрудник, Институт экономики Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан, ул. Курмангазы, 29, г. Алматы, Казахстан, e-mail: galibekova77@gmail.com

Молдабекова Айсүлу Турсынбаевна- PhD, старший научный сотрудник, Институт экономики Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан, ул. Курмангазы, 29, г. Алматы, Казахстан, e-mail: kzsocium01@gmail.com

Жангалиева Кымбат Нурлановна- научный сотрудник, Институт экономики Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан, ул. Курмангазы, 29, г. Алматы, Казахстан, e-mail: k.zhangaliyeva@gmail.com

Құлмағамбетова Әсия Исатаевна* – эксперт, АО Фонд науки, пр. Тәуелсіздік, 41, г. Астана, Казахстан, e-mail: assiya2526@gmail.com.

Авторлар туралы ақпарат:

Алибекова Гүлназ Жанатқызы - PhD, жетекші ғылыми зерттеуші, Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің Экономика институты, Құрманғазы к-сі, 29, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: galibekova77@gmail.com.

Молдабекова Айсүлу Тұрсынбайқызы- PhD, аға ғылыми зерттеуші, Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің Экономика институты, Құрманғазы к-сі, 29, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: kzsocium01@gmail.com.

Жангалиева Қымбат Нұрланқызы - ғылыми зерттеуші, Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің Экономика институты, Құрманғазы к-сі, 29, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: k.zhangaliyeva@gmail.com.

Құлмағамбетова Әсия Исатайқызы* – сарапшы, Ғылым Қоры АҚ, Тәуелсіздік даңғ, 41, Астана қ., Қазақстан, e-mail: assiya2526@gmail.com.

Information about the authors:

Alibekova Gulnaz Zhanatovna - PhD, lead researcher, Institute of Economics of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education Republic of Kazakhstan, Kurmangazy str., 29, Almaty, Kazakhstan, e-mail: galibekova77@gmail.com.

Modabekova Aisulu Tursynbayevna - PhD, senior researcher, Institute of Economics of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, Kurmangazy str., 29, Almaty, Kazakhstan, e-mail: kzsocium01@gmail.com.

Zhangaliyeva Kymbat Nurlanovna - researcher, Institute of Economics of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, Kurmangazy str., 29, Almaty, Kazakhstan, e-mail: k.zhangaliyeva@gmail.com.

Құлмағамбетова Әсия Исатайқызы* – expert, Science Fund JSC, Tauyelsizdik ave, 41, Astana, Kazakhstan, e-mail: assiya2526@gmail.com.

Получено: 24.07. 2024

Принято к рассмотрению: 12.08. 2024

Доступно онлайн: 10.10.2024

Статистика, учет и аудит, 4(95)2024. стр. 27-38

DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.03>

Экономика және менеджмент

FTAMP 76.01.11

ӨОЖ 338.24

КІРІСТЕРДІ ӘДІЛ ЖӘНЕ ТИІМДІ БӨЛУГЕ АРНАЛҒАН СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ- ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТЕТІКТЕР

Т.М. Жарлыгасинов^{1}, А.А. Сатыбалдин²*

¹ *әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан*

² *ҚР ҒЖБМ ҒК Экономика институты, Алматы, Қазақстан*

**Corresponding author email: kaztalgin@gmail.com*

Аңдатпа. Мақала өтпелі экономикасы бар елдерге, атап айтқанда Қазақстанға ерекше назар аударып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің жаңа тетіктерін зерттеуге арналған. Мақаланың мақсаты – сыбайлас жемқорлық деңгейі мен табыс теңдігі арасындағы байланысты талдау, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қарсы түрлі шаралардың тиімділігін бағалау. Зерттеу әдістемесі Қазақстандағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың негізгі проблемаларын талдауды, сыбайлас жемқорлық пен кірістерді бөлу арасындағы өзара байланысты статистикалық талдауды, дамыған және дамушы елдердегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы көрсеткіштерді салыстырмалы бағалауды, сондай-ақ халықаралық осы саладағы тәжірибе. Зерттеу нәтижелері сыбайлас жемқорлықпен тиімді күресу мемлекеттік билікті әділетсіз пайдаланумен күресуге бағытталған кешенді тәсілді қажет ететінін көрсетеді. Сыбайлас жемқорлық деңгейі мен табыс теңдігі арасында елеулі байланыс анықталды, бұл ұзақ мерзімді перспективада азаматтардың өмір сүру деңгейін жақсарту үшін сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралардың маңыздылығын атап көрсетеді. Дегенмен, бақылау индикаторларының және сыбайлас жемқорлықты қабылдаудың Джини индексіне әсер етуінде кейбір белгісіздік байқалды, бұл осы салада одан әрі зерттеулер жүргізу қажеттілігін көрсетеді. Әртүрлі елдердегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес әдістерін салыстырмалы талдау олардың Қазақстан жағдайында тиімділігі мен қолданылуын бағалауға мүмкіндік берді. Алынған деректер мен қорытындыларды елдегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді саясатты қалыптастыру тиімділігін арттыру, кірістерді неғұрлым әділ және тиімді бөлуге және негізгі экономикалық мәселелерді шешуге ықпал ету үшін пайдалануға болады.

Түйін сөздер: мемлекеттік басқару; әлеуметтік сала; теңдік; жаңа технологиялар; заңнама.

Кіріспе. Қазіргі уақытта дамыған елдердің басты әрі негізі мәселелерінің бірі сыбайлас жемқорлық болып табылады. Оның, яғни жемқорлықтың іске асырылуының көптеген түрі көрініс табады, соның ішінде пара алу-беру, алаяқтық, параға жығу, сатып алу саласындағы жосықсыз әрекеттер және сол сияқты билікті асыра пайдалану үлгілері бар. Соның барлығы елдің экономикалық, әлеуметтік және экологиялық құраушысының дамуына кері әсерін тигізіп, үлкен мәселелерге әкеліп отыр, сонымен

Cite this article as: Zharlygassinov T., Satybalдин A. Organizational and economic mechanisms for combating corruption for a fair and efficient distribution of income. *Statistics, accounting and audit*. 2024, 4(95), 27-38. (In Kaz.). DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.03>

қоса кірістердің теңсіздігінің деңгейіне қатты әсер етіп тұр. Сыбайлас жемқорлықпен күрес мәселесіне жеткіліксіз назар аудару кейін экономикалық құлдырауға немесе әлеуметтік тәртіптің нашарлануына әкеп соғуы мүмкін. Ондай жағдай болатын болса, мемлекеттіліктің жойылуына бірден-бір себеп болатын төңкерістік жағдайға апарады. Соған байланысты сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес әдістерін табу өзекті болып қалады, әсіресе дамыған елдер үшін. Бұдан бөлек, мемлекеттік билік арасындағы сыбайлас жемқорлықтың дамуының жалпы жағдайының бағалануы маңыздылығы бар. Дегенмен, бұл мәселенің елде таралуын бағалануының қиындығына байланысты күрделі міндет болып тұр. Бұл жұмыста талдау мен бағалау Қазақстаннан алынған көрсеткіштер негізінде жүргізілді. Соның нәтижесінде, бұрында Кеңес Социалистік Республикалар Одағының (КСРО) құрамдас бөліктері болған басқа да көптеген елдер сияқты Қазақстанда да мемлекеттік қызметкерлердің жосықсыз іс-әрекетіне байланысты үлкен мәселелер бар екені анықталды.

Қазақстандағы институттік қиындықтарды зерттеу барысында өте көп ғалымда жұмыс атқарды. Солайша S. Akhmetzharov пен S. Orazgaliyev [1] кәсіподақ пен сыбайлас жемқорлық арасындағы байланысты зерттеген болатын. Ғалымдардың анықтағаны бойынша, бұл мекемелердегі сыбайлас жемқорлықтың жоғары деңгейі қызметкерлер мен жұмыс берушілердің арасындағы байланыстың тиімсіздігіне әкеліп отыр, яғни соның нәтижесінде мекемелердің өздері де жұмыстарын тиімсіз жүргізіп бастады. Осылай, бұл жағдай елдегі кірістің теңсіздігіне де әсер етіп тұр, алайда ол туралы зерттеуде айтылмаған. Өзінің жұмысында A. Mitskaya [2] жемқорлыққа қарсы тәсіл ретінде қылмыстық кодексті жақсартуға көбірек назар аударған. Бұл ғалым кодексті өзгерту жолымен қандай мақсаттарға жетуге болатынын және оған қалай қол жеткізуге болатынын сипаттаған, алайда заңнамалық базадағы бұл үлкен әрі өткір өзгерістердің қандай қауіпке (тиімсіздік) әкелуі мүмкін деген мәселеге аз көңіл бөлген. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес бойынша (заңсыз құмар ойындар саласында) қылмыстық шараларды A. S. Berdaliyeva, A. I. Kim, A. M. Seraliyeva және басқа да ғалымдар [3] бағалаған болатын. Ғалымдар жемқорлыққа қарсы күреске арналған шетелдік бағдарламалардың белгілі бір түрлерін қолдануды ұсынған, бірақ та бұл бағытта айтарлықтай тиімді мысалдарды көрсетпеді. A. Ospanova, S. Amandykova, S. Karsalyamova және басқа да ғалымдар [4] азаматтардың бұл салаға байланысты құқықтық саналары мен білімін жақсарту арқылы жемқорлықты қалай жеңуге болатындығына назар аударған. A. Baimenov, M. Uteshev, G. Suleimenova [5] өз кезегінде, Қазақстанның даму ерекшеліктерін және осы жағдайдағы анықталған кейбір «парадокстарға» өздерінің сипаттамаларын берген. Одан бөлек мемлекеттік саладағы қиындықтар зерттеліпті, алайда нақты бір сол жағдаятты шешуге бағытталған кеңестер ұсынбаған.

Осылайша, бұл жұмыстың мақсаты сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес арқылы Қазақстандағы кірістердің теңдігін қамтамасыздандыру мүмкіндіктерін талдау болып табылады. Нәтижесінде, мемлекеттің ұзақ мерзімді келешегінде экономикалық дамуының қарқынын арттыруға, сонымен бірге елдегі әлеуметтік көріністі жақсарту мен халықтың табысын көбейтуге өте үлкен мүмкіндік болады.

Негізгі ережелер. Зерттеу өтпелі экономикасы бар мемлекеттер үшін, атап айтқанда Қазақстан үшін аса маңызды болып табылатын сыбайлас жемқорлықпен күресудің кешенді тәсілін енгізу қажеттілігін көрсетеді. Сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексі мен табыс теңсіздігі көрсеткіштері арасында статистикалық маңызды корреляция анықталды, бұл сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралардың халықтың әлеуметтік-экономикалық әл-ауқатын жақсартуға айтарлықтай әсері туралы гипотезаны

растайды. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы халықаралық тәжірибеге жүргізілген салыстырмалы талдау олардың қазақстандық әлеуметтік-экономикалық жүйе жағдайында олардың тиімділігі мен бейімделу әлеуетін бағалауға мүмкіндік берді. Алынған эмпирикалық деректер мен теориялық қорытындылар табысты неғұрлым әділ бөлуді қамтамасыз етуге бағытталған сыбайлас жемқорлыққа қарсы ұлттық стратегияны оңтайландыруға негіз бола алады. Сыбайлас жемқорлықты бақылау және қабылдау көрсеткіштерінің Джини коэффициентіне әсер етуінде белгілі екіұштылық анықталды, бұл осы салада одан әрі зерттеуді қажет етеді. Зерттеу нәтижелерінің негізгі макроэкономикалық мәселелерді шешуге және ұлттық экономиканың тұрақты дамуына ықпал ететін сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді саясатты қалыптастыру үшін практикалық маңызы бар.

Материалдар мен әдістер. Елдегі жемқорлыққа қарсы күресті сипаттау үшін Дүниежүзілік банк [6] қалыптастыратын жемқорлықты бақылау индексі көрсеткіштерінің бірі болып қолданылды. Бұл көрсеткіш сыбайлас жемқорлықтың кішігірім және едәуір үлкен мысалдарын көрсете отырып, мемлекеттік биліктің жеке мақсатта пайдаланылуының деңгейін бағалаған. Оның өлшемі -2,5 бастап до 2,5 дейінгі аралықта есептелінді, және соған сәйкес ол өлшем қаншалықты биік болса, елдегі жемқорлыққа байланысты жағдай да соншалықты үлкен. Жемқорлықты қабылдау индексінің де [7] көрсеткіштері қолданылды. Индекстің әдістемесі бойынша елдердің сыбайлас жемқорлықты мемлекеттік салада қабылдау негізінде 0 ден 100 ге дейінгі аралықта саралау жүргізілген, ол жерде ең жоғары балл жемқорлықты қабылдаудың ең төмен деңгейін көрсетеді. Бұл рейтингтер мемлекеттік сектордағы пара алу-беру, шығындар мен басқа да жемқорлық түрлерін есепке алу арқылы көптеген мамандар мен мекемелердің жетекшілерімен құрастырылған болатын.

Кірістердің теңдігінің деңгейін бағалау үшін кеңінен таралған Әлемдік банк тарапынан есептелінген Джини индексі [8] мен 2020 жылдағы Қазақстан Республикасының стратегиялық жоспарлауы мен реформалары бойынша Агенттігінің ұлттық статистикасының Бюросының көрсеткіштері қолданылды [9]. Джина индексінің бағалануы 0 ден 1-ге дейін өзгереді, ол жерде 0 толыққанды мінсіз теңдікке сай келеді (барлық индивидтер бірдей табысқа ие), ал 1 үлкен, яғни максималды деңгейдегі теңсіздікті білдіреді (бір индивид барлық табысты алады, ал қалғандары ештеңе алмайды). Одан бөлек, заңнамалық базадағы бөлек, соның ішіндегі Қазақстан Республикасының «Жемқорлыққа қарсы» Заңындағы [10] сипаттамалар алынған болатын.

Сонымен қатар, зерттеу барысында Қазақстандағы теңсіздіктің деңгейін анықтау мақсатында авторлық индекс құрылды. Ол индекс Қазақстан Республикасындағы жалпы жалақының орташа деңгейіне қатысты аймақтардағы орташа жалақы деңгейінің стандартты ауытқуы негізінде құрастырылған болатын. Жалақы өлшемдері Қазақстан Республикасының стратегиялық жоспарлау және реформалар бойынша Агенттігінің ұлттық статистика Бюросының көрсеткіштерінен алынды [11]. Егер мемлекет ішінде табыс теңсіздігі болмаса, онда стандартты ауытқу деңгейі нөлге теңеледі, себебі әрбір аймақтағы жалақы деңгейі бірдей болады. Осылайша, индекстің өлшемі қаншалықты нөлге жақын болады, соншалықты теңдік деңгейі жоғары болады. Индекстің максималды өлшемі қаншалықты үлкен болса да бәрібір. Бұл әдістемеді барлық өзгерістер, тіпті жалақы деңгейіне байланысты бағалануына байланысты өзгерістер есептелмесе де, не дегенмен осы әдістеме түсініп қолдану үшін өте ыңғайлы болып табылады, сонымен қатар Джини индексін бағалаудағы альтернативті, яғни соған ұқсас

әдістеме ретінде қолданыс таба алады. Зерттеу барысындағы барлық құрылымдар мен қосымша есептемелер Microsoft Excel көмегімен жүргізілді.

Нәтижелер мен талқылау. Жоғарыда айтылғандай, сыбайлас жемқорлық Қазақстан үшін ең өзекті мәселе болып табылады. Мемлекет тарапынан жасалынып жатқан ауқымды қадамдар мен жемқорлыққа қарсы шаралар қолданылып жатса да, бұл бағытта әлі де қиындықтар бақыланып келеді. Оның негізгі себептері ретінде бұл үдерістің жүйелілігі болып тұр: жемқорлық мемлекеттік аппарат, экономика мен қоғамдық институттарды қоса барлық қоғамның көптеген түрлі салаларына кеңінен таралып жатыр. Заңнамаға жүйелі түрде жемқорлыққа қарсы стратегиялар мен шараларды енгізу барысында пайда болатын мәселелерге тікелей байланысты жағдай маңызды болып тұр. Біртіндеп интеграциялау және жемқорлыққа қарсы стратегияларды жүзеге асыру мен нормаларын үнемі жақсарту осы күрестегі бастапқы фактор болып есептелінеді.

Қазақстанның жемқорлыққа қарсы саясаты мемлекеттік институттар мен қоғамның әртүрлі саласында болатын жемқорлыққа қарсы бағытталған шаралар мен механизмдердің жүйеден тұрады. Бұл саясаттың бастапқы сипаты «Жемқорлыққа қарсы күрес туралы» [11] Заңында көрсетілген жемқорлыққа қарсы күрестегі ережелер мен жауапкершілік бекітілген заңнамалық базамен анықталған. Жемқорлыққа қарсы шараларды жүзеге асыруды бағыттау мен бақылау үшін жемқорлыққа қарсы күрес бойынша Қазақстан Республикасының Агенттігі құрылған болатын. Бұл орган жемқорлыққа қарсы саясаттың құрылуы мен іске асырылуы үшін, сонымен қатар жемқорлыққа қарсы тергеу істерін жүргізу үшін жауапты. Бұл орган 2015 жылы құрылды; оның құрамында зерттеу, тергеу, талдау, мониторинг жасау және тағы да басқа бөлімдері бар. Мекеме жемқорлыққа қарсы шараларды басқарады, мемлекеттік мекемелер, қоғамдастықтар мен халықаралық ұйымдармен тікелей байланыста болады. Агенттік жемқорлық сипатындағы қылмыстық істерді тергеуді жүзеге асырады, қоғамның сауаттылығын арттыру үшін білім беру бағдарламаларын жүргізеді, халықаралық серіктестік пен стандарттардың іске асырылуын қолдайды. Сонымен бірге, қаржылық айқындылықты қамтамасыз ету, қаржылық операцияларды бақылау мен қоғаммен бірге қызмет жасауға үлкен назар аударылады.

Саясаттың бастапқы әрі маңызды құрамдасы ретінде қоғамды дұрыс сауаттандыру мен ақпараттандыру, жемқорлықтың кері әсері және оның алдын алуға байланысты қоғамдық сананы жақсарту үшін бағытталған білім беру шараларын ұйымдастыру болып табылады. Жемқорлыққа қарсы нормаларды үйрету білім беру бағдарламаларына кірістірілген. Заманауи технологиялар, соның ішіндегі электрондық үкімет те жемқорлық қаупін төмендету мақсатында қолданылады. Бұл шаралар ресми тұлғалармен тікелей байланысты азайтуға бағытталған. Қазақстан БҰҰ және Дүниежүзілік банк сияқты халықаралық ұйымдармен жемқорлыққа қарсы күрес саласындағы тәжірибе алмасу мақсатында белсенді түрде қызмет етеді. Қаржылық айқындылық пен қаржылық операцияларды бақылауды қатаңдастыру жемқорлыққа қарсы саясаттың маңызды құрамдас бөлігі болып саналады. Жоғары қызметті тұлғалардың тарапынан жемқорлыққа қарсы күрес бойынша міндеттемелерді ашық көрсету және өздерінің қызметіндегі айқындылық принципін атап өту міндеттелген. Жалпы алғанда, бұл шаралардың барлығы Қазақстандағы жемқорлыққа қарсы тиімді және көпдеңгейлі жүйенің қалыптасуына бағытталған.

Дамушы елдердің әлеуметтік және экономикалық дамуында табыстың теңдігі үлкен рөл атқарады. Ол кедейліктің азаюына себепші, себебі халықтың көп бөлігі қажетті ресурстар мен қызмет көрсету түрлеріне қол жеткізе алады. Сонымен қатар,

бұл жағдай қоғамда тұрақтылық пен әділеттілік қалыптастыруға көмектеседі, соның нәтижесінде қоғам да бірдей әрі тұрақты деңгейде қалыптасып, әлеуметтік жағдай да жақсаратын болады. Одан бөлек, табыстың теңдігі экономикалық өсуге ықпал етеді, себебі тең деңгейдегі үйлестірілу бар қоғамда адамдар білім мен ресурстарға да бірдей қол жеткізе алады, оның нәтижесінде инновация, кәсіпкерліктің деңгейі мен еңбектің өнімділігі де артатын болады. Сонымен бірге, табыстың тең үйлестірілуі денсаулық сақтау және білім беру салаларында болатын реформалар арқылы жүзеге асырылады, себебі бұл салалар көптеген азаматтарға қолжетімді болады. Яғни, қоғамның денсаулық және білім деңгейі жоғарылай түседі.

Егер басқа мемлекеттердің саясатын қарастыратын болсақ, онда ең бірінші кезекте Америка Құрама Штаттарындағы жағдайға назар салған жөн. Бұл елде өте қатал заңдар жазылған, мысалы барлық мемлекеттік ресми тұлғалармен жасалған кез келген келісім жемқорлық болып саналады, сонымен бірге сол келісімді іске асыру мақсатында ақша немесе басқа да жеңілдетулер талап етілген жағдай штраф немесе абақтыға қамалумен жазаланатын қылмыс болып табылады. Одан бөлек, АҚШ-та жоғары қызметтегі тұлғалар, соның ішінде президент, конгрессмен мен сенаторлардың да соттың тергеуге қарсы ешқандай иммунитеті жоқ. Бұл елде жемқорлыққа қарсы күресу үшін этика және тәртіпке сай нормаларға сай келетін «әкімшілік мораль» деген түсінік бар. 1958-жылы қабылданған мемлекеттік қызмет этикасының кодексінде моральдік құндылықтар мен мемлекетке адалдық, заңдар мен ережелерді ұстану, бейтарап арақатынас пен қызметтік міндеттемелерге қарсы келетін уәде немесе коммерциялық арақатынастарға тыйым сияқты принциптер айқындалған және барлық шенеуніктерді жемқорлық болған жағдайларды ашық айтуға шақырады. Заңнамалық шектеулерге емес, керісінше моральдық принциптерге бағытталған осындай тәсіл көптеген дамыған елдер арасында кеңінен таралған тәжірибе ретінде көрініс табады: әсіресе, оның ең айқын ықпалы Дания мен Финляндияда байқалады. АҚШ-та мониторинг құралдары өте ауқымды дамыған, өздерінің құзырлығын асыра пайдаланған мемлекеттік қызметкерлердің жұмысына байланысты зерттеу жүргізетін арнайы жасақталған тұлғалар мен топтар бар. Сонымен қатар, айта кету керек, бұл мемлекетте мемлекеттік қызметкерлер өздерінің ресми табысынан бөлек басқа да табыс көздерінен тек қана 15% ғана алуына құқықтары бар. Басқаша айтқанда, жемқорлыққа қарсы бағытталған заңдар мен ережелер Қазақстанға қарағанда өте қатал және жемқорлықты қоғам тарапынан сынауға, кірістің айқындылығын талап етуге және жалпы жемқорлықты алдын алуға нақты бағытталғанын байқауға болады.

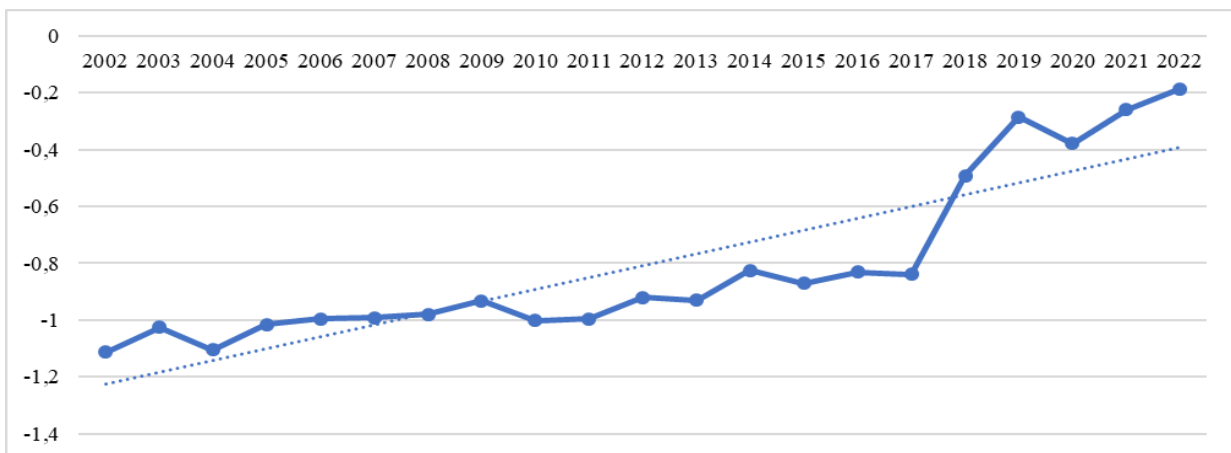
Ұлыбританияда жемқорлықты заңнамалық реттестіру құқықтық және әлеуметтік психологиялық деңгейде қылмыстық әрекеттерді алдын алу үшін бағытталған. Барлық мекеме мен компаниялар тұлғааралық арақатынас, сыйлықтар, көңіл көтеру үшін жұмсалған ақша мен төлемді қоса барлық жағдайларды есепке ала отырып, корпоративті саясаттың жүзеге асырылуы арқылы заңнамаға жұмыс жасап жатқанын ашық көрсетуге кеңес беріледі. Британдық Заңнама бойынша мемлекеттік және коммерциялық мекемелердің жеке жауапкершілігі бар екені көрсетілген, яғни ұйымдастырылу нормаларына сай сыйлықтар алу, төлемдер жасау және шығындардың барлығын жазбаша түрде бекітуді талап етеді. Шығындар мен ұсыныстарға байланысты барлық әрекеттерде құқықтық нормалар мен саналы сипаттың ұстанылуы өте маңызды болып табылады. Жемқорлыққа қарсы күрестегі бастапқы элемент ретінде ішкі бақылаудың тиімді жүйесі, аудит және пара алмасудың алдын алуына кедергі келтірмегені үшін жауапкершіліктің болуы болып тұр. Мәтінде көрсетілгендей, қазіргі таңдағы трансұлттық жемқорлықпен күрес құқықтық, экономикалық және әкімшілік

шараларды іске асыратын көпдеңгейлі тәсілдер мен әрекеттерді талап етеді. Осылайша, Ұлыбританиядағы жемқорлыққа қарсы күрес принциптері жалпы алғанда Америка Құрама Штаттарымен сай келеді.

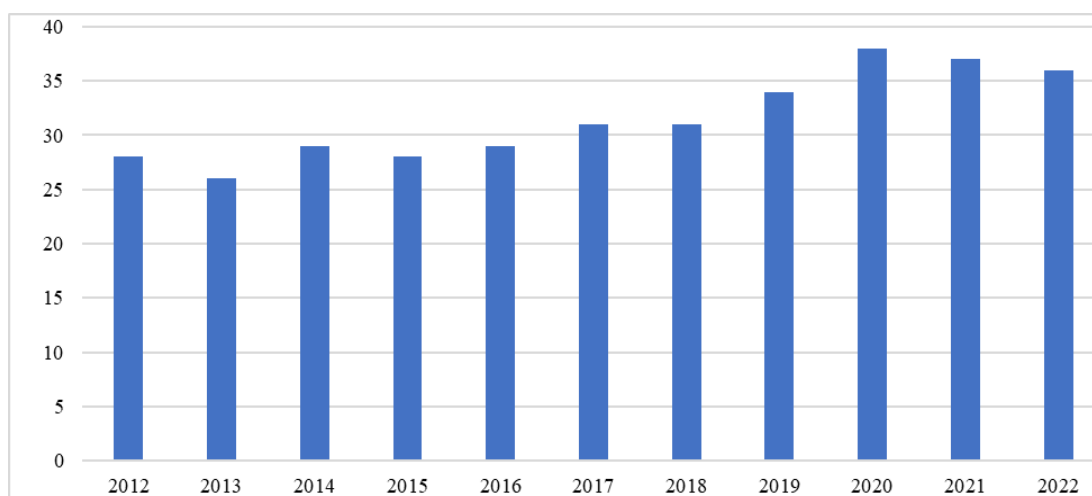
Орталық Азия елдеріндегі жағдай мүлдем басқаша,. Мысалы, бұл үдеріспен күрес үшін жасақталған бағдарламаға қарамастан, Тәжікстанда іс жүзінде ешқандай әрекеттерге жүзеге асырылмаған: мемлекет ішінде заңнамада мәселелер бар, сот жүйесі айқын емес, мемлекеттік ұйымдардың жұмысына байланысты ақпараттың қолжетімділігі өте төмен болып тұр. Жемқорлыққа қарсы саясаттың өзінің болу фактісі қуантқанымен, алайда оның болашақтағы жағдайы сұрақ астында. Қырғызстанның да осы күрес бойынша әрекеті жақсы деп айта алмаймыз: жемқорлыққа қарсы көптеген заңнамалар құрылса да, көп жағдайда осы әрекет барысында ұсталған мемлекеттік тұлғалар шынына келгенде, ешқандай жазаға тартылмайды. осындай феноменнің болуы кері ықпалын көрсеткен болатын, себебі мемлекетке сыртта инвестиция өте аз құйылып жатыр. Осылайша, Орталық Азиядағы болып жатқан жемқорлық мәселесі дамуға үлкен қауіп төндіріп тұр, сонымен ол жағдай дамушы және дамыған мемлекеттерге әсер етіп тұр.

Қазіргі уақыттағы жемқорлыққа қарсы күрестегі ахуалды көрсете алатын көрсеткіштердің бірі ретінде жемқорлықты бақылау индексі болып табылады, оның мақсаты Материалдар мен әдістер бөлімінде көрсетілген. Қазақстан үшін бұл индекстің өлшемі мен сипаты төмендегі 1 Суретте көрсетілген:

Сурет 1 – 2002 мен 2022 жылдар аралығындағы Қазақстандағы жемқорлықты бақылау индексінің көрсеткіштері

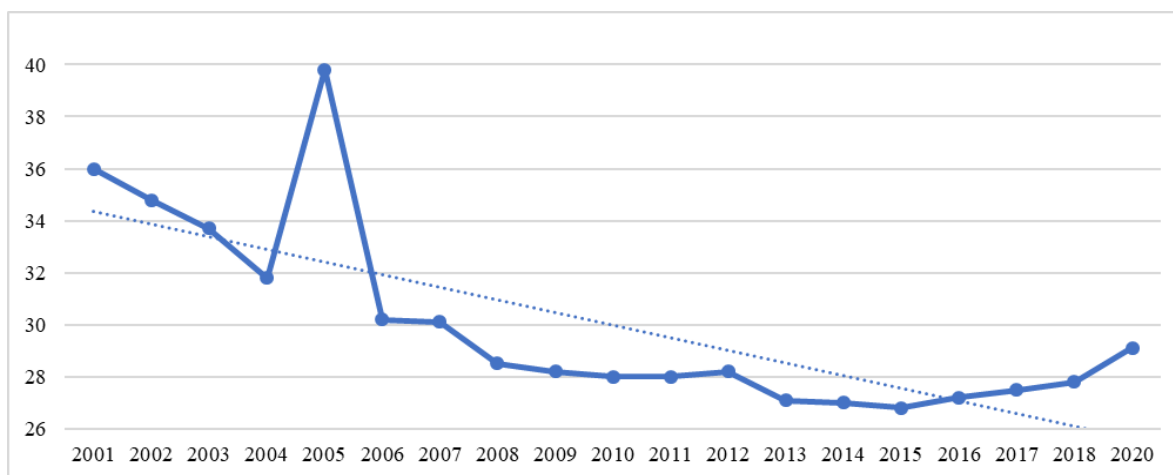
1-ші суретте көрсетілгендей, жемқорлыққа қарсы күресте еліміздегі ахуал жақсарып келеді. Әсіресе, бұл тенденция 2017-жылдан кейінгі кезеңнен кейін байқалады, яғни жемқорлыққа қарсы күреске бағытталған соңғы жылдары енгізілген шараларының тиімділігін көрсетіп тұр. Елдегі жемқорлыққа қатысты жағдайды сипаттау үшін тағы бір көрсеткішті қолдану болады, ол Transparency International ұйымы жемқорлықты қабылдау индексімен құрастырумен айналысатын Transparency International ұйымының сипаттамасы болып табылады. Қазақстан үшін жасалған индексті көрсеткішін 2-ші суреттен көруге болады.

Сурет 2 – 2012 мен 2022 жылдар аралығындағы кезеңде Қазақстандағы жемқорлықты қабылдау индексінің көрсеткіші

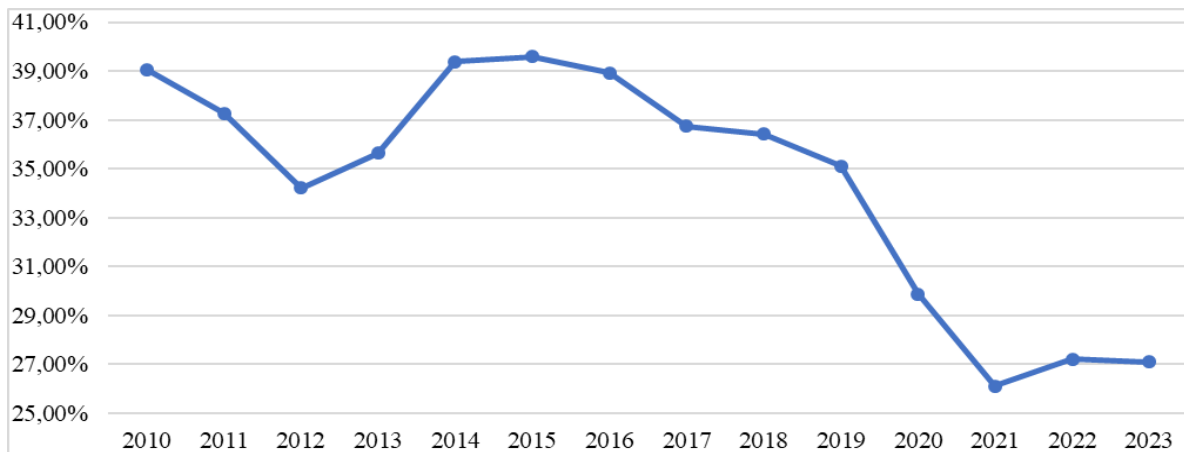
2-ші суретте көрсетілгендей, мемлекет ішінде жемқорлықты қабылдау индексінің көрсеткіштері аталған мерзім ішінде жақсарып келеді. Бірақ, 2020-жылы 2022-жылға қарағанда ахуал жақсырақ болғанын атап өту керек, яғни соңғы жылдары жүргізіліп келген жемқорлыққа қарсы саясаттың тиімділігінің төмендеп жатқанын көруге болады.

Елдегі табыстың теңдігінің деңгейін бағалау үшін Джини индексі қолданады. Ол Дүниежүзілік Банк тәсілімен есептеледі. 3-ші суретте негізгі мәліметтер көрсетілген.

Сурет 3 – 2001 мен 2020 жыл аралығындағы Қазақстандағы Джини индексі

3-ші суретте көрініп тұрғандай, Джини индексінің өлшемі жыл сайын төмендеп келеді, яғни ол көрсеткіш бойынша елдегі табыстың теңдігіне байланысты жағдайдың жақсарғанын байқауға болады.

Сурет 4 – 2010 мен 2023 жыл аралығындағы Қазақстандағы жалақы өлшеміне байланысты стандартты ауытқулар көрсеткіштері

4-ші суретте көрсетілгендей, Қазақстанда орташа жалақы өлшеміндегі стандартты ауытқу аймақтармен салыстырған кезде байқалады. Бұл көрсеткіштің өлшемі төмендеп келеді, яғни табыс теңсіздігіне байланысты жағдайдың жақсарғанын білдіреді. Айта кету керек, бұл құрастырылған индекстің көрсеткіштері Джини индексінің көмегімен алынған талдау нәтижесіне сәйкес келіп тұр.

Қазақстандағы жемқорлық деңгейі мен теңсіздік арасындағы байланыстың қандай екенін нақты анықтау үшін талдау жасалынған көрсеткіштер арасынан корреляция жасау арқылы бағалауға болады. 1 Кестеде осыған байланысты мәліметтер көрсетілген:

Кесте 1 – Қазақстандағы жемқорлық пен теңсіздікті сипаттайтын көрсеткіштердің арасындағы корреляциялық матрица

Көрсеткіш	Авторлық индекс	Джини индексі
Жемқорлықты бақылау	-0,9064	0,8283
Жемқорлықты қабылдау	-0,7858	-0,3627

Осылайша, авторлық индекстің көрсеткішінде корреляцияның айтарлықтай ұнамсыз деңгейлері бар. Яғни, бұл көрсеткіштер арасында тұрақты түрде қалыптасқан теріс байланыс бар екенін байқауға болады. Жемқорлық индексінің динамикасы мен авторлық индекстерінің ерекшеліктерін есептей келе, Қазақстандағы теңсіздік деңгейінің төмендеуі мен жемқорлыққа байланысты жағдайдың жақсаруының арасында үлкен байланыс бар екенін нақты көруге болады. Дегенмен, Джини индексінің талдануы барысында алынған көрсеткіштер нақтыланбаған: жемқорлықты қабылдау индексімен байланыс әлсіз болып тұр, ал жемқорлықты бақылауға байланысты индексімен салыстырғанда тікелей әрі жақсырақ болып тұр. Ал бұл жағдай авторлық индексден алынған көрсеткіштерді талдау барысында алынған мәліметтерге сай келмей тұр. Осылайша, теңсіздік деңгейі мен жемқорлықты бақылау арасындағы өзара байланысты бағалау болашақта тиянақты зерттеуді талап етеді.

Қорытынды. Сонымен, Қазақстандағы жемқорлыққа байланысты күрделі мәселелер шешу мемлекеттік саясаттан жан-жақты, көп кешенді әрі тұрақты тәсілдер мен ыңғайды талап етеді. Қазірдің өзінде билік тарапынан осы ахуалға қарсы көптеген үлкен жұмыстар жүргізілді, алайда оның өзі жеткіліксіз. Осыған байланысты, зерттеу

барысында, қызметкерлерді дайындау, оқыту, сонымен қатар технологияларды дамыту мен заңнамалық базаға өзгерістер енгізу сияқты және т.б. біраз ұсыныстар айқын көрсетілген болатын.

Бұл жұмыста Қазақстанның жемқорлыққа қарсы саясаты кешенді шаралар мен механизмдер жүйесін біріктіретінін көрсетілген, соның ішінде Қазақстан Республикасының жемқорлыққа қарсы Агенттігі маңызды әрі жетекші рөл атқаратындығы белгілі болды. Агенттік тергеулер жүргізуден бастап мемлекеттік бағдарламаларды қалыптастыру мен басқа да түрлі ұлттық және халықаралық ұйымдармен бірігіп жұмыс жасауға дейін ауқымды міндеттерді орындайды. Жемқорлық индекстерінің зерттеу динамикасын есептеп қарайтын болсақ, бұл мекеменің тиімді қызметі туралы тұжырым жасауға болады. Оның тиімділігін Қазақстандағы және басқа да мемлекеттердегі (Америка Құрама Штаттары, Ұлыбритания, Тәжікстан және Қырғызстан) жағдайды салыстыру көрсеткіштері де дәлелдейді. Осы көрсетілген елдердің тәжірибесіне сүйенетін болсақ, онда жемқорлықпен күресте этикалық жағына қарай назар аудару керектігін ұсынуға болады.

Зерттеу барысында, әлеуметтік және экономикалық дамудың жетекші факторы балып табылатын табыс теңдігінің маңызды рөлі туралы қорытынды жасалды. Қазіргі уақытта мемлекетте осы бағыт бойынша жақсару байқалатыны көрсетілген, себебі Джини индексі осы жұмыс барысында құралған авторлық индекс сияқты төмендеу тенденциясын айқындады. Сонымен қатар, жемқорлық деңгейін сипаттайтын көрсеткіштер оң динамика мен тенденцияны көрсеткен болатын. Осыған байланысты, жемқорлыққа қарсы күрес сипатында болып жатқан көрсеткіштер халықтың өмір сүру деңгейіне жақсы әсер етіп жатқандығы туралы қорытынды жасалды. Бұл қорытындылар көрсеткіштер теориялық пікірлер мен басқа да ғалымдардың эмпирикалық бағалауымен толықтай сәйкес келеді. Болашақ зерттеулерді жүргізу үшін жемқорлық пен оған қарсы бағытталған шаралардың мемлекеттің басқа да экономикалық және әлеуметтік дамуына (мысалы – жұмыссыздық деңгейі) қалай әсер етуін сараптау өзекті болып табылады.

Қаржыландыру туралы ақпарат. Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің «Сыбайлас жемқорлықтың қазақстандық қоғамдағы үлестіру қатынастарының деформациясы мен әлеуметтік жіктелуіне ықпалы» атты жобасы гранттық қаржыландыру аясында дайындалды (ЖРН гранты AP14869922)

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ ДЛЯ СПРАВЕДЛИВОГО И ЭФФЕКТИВНОГО РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ДОХОДОВ

Т.М. Жарлыгасинов^{1}, А.А. Сатыбалдин²*

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

²Институт экономики КН МНВО РК, Алматы, Казахстан

Резюме. Статья посвящена изучению новых механизмов противодействия коррупции, с особым фокусом на страны с переходной экономикой, в частности, Казахстан. Цель статьи – проанализировать связь между уровнем коррупции и равенством доходов, а также оценить эффективность различных антикоррупционных мер. Методология исследования включает в себя анализ основных проблем противодействия коррупции в Казахстане, статистический анализ взаимосвязи коррупции и распределения доходов, сравнительную оценку показателей борьбы с коррупцией в развитых и развивающихся странах, а также обзор международного опыта в этой сфере. Результаты исследования показывают, что эффективное противодействие коррупции требует комплексного

подхода, направленного на борьбу с недобросовестным использованием государственной власти. Выявлена существенная связь между уровнем коррупции и равенством доходов, что подчеркивает важность антикоррупционных мер для повышения уровня жизни граждан в долгосрочной перспективе. Однако отмечена некоторая неопределенность во влиянии показателей контроля и восприятия коррупции на индекс Джини, что указывает на необходимость дальнейших исследований в этой области. Проведенный сравнительный анализ методов борьбы с коррупцией в различных странах позволил оценить их эффективность и применимость в контексте Казахстана. Полученные данные и выводы могут быть использованы для повышения эффективности формирования актуальной антикоррупционной политики в стране, способствуя более справедливому и эффективному распределению доходов и решению ключевых экономических проблем.

Ключевые слова: государственное управление; социальная сфера; равенство; новейшие технологии; законодательство.

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISMS FOR COMBATING CORRUPTION FOR A FAIR AND EFFICIENT DISTRIBUTION OF INCOME

T. Zharlygassinov^{1*}, A. Satybaldin²

¹ Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

² Institute of Economics CS MSHE RK, Almaty, Kazakhstan

Summary. The article is devoted to the study of new anti-corruption mechanisms, with a special focus on countries with economies in transition, particularly Kazakhstan. The article aims to analyze the relationship between the level of corruption and income equality, as well as to assess the effectiveness of various anti-corruption measures. The research methodology includes an analysis of the main problems of countering corruption in Kazakhstan, a statistical analysis of the relationship between corruption and income distribution, a comparative assessment of anti-corruption indicators in developed and developing countries, as well as a review of international experience in this area. The results of the study show that effective counteraction to corruption requires a comprehensive approach aimed at combating the unfair use of state power. A significant relationship between the level of corruption and income equality was found, which emphasizes the importance of anti-corruption measures for improving the living standards of citizens in the long term. However, there is some uncertainty in the impact of the indicators of control and perception of corruption on the Gini index, which indicates the need for further research in this area. The comparative analysis of anti-corruption methods in various countries allowed us to assess their effectiveness and applicability in the context of Kazakhstan. The obtained data and conclusions can be used to improve the effectiveness of the formation of relevant anti-corruption policies in the country, contributing to a more equitable and effective distribution of income and solving key economic problems.

Keywords: Public Administration; Social Sphere; Equality; Latest Technologies; Legislation.

Әдебиет тізімі

1. Akhmetzharov, S., Orazgaliyev, S. Labor unions and institutional corruption: The case of Kazakhstan // Journal of Eurasian Studies. – 2021. – №12 (2). – P.133-144. <https://doi.org/10.1177/1879366521104119>.
2. Mitskaya, A. Fighting Corruption in Kazakhstan by Force of Criminal Law // Cosmopolitan Civil Societies: An Interdisciplinary Journal. – 2023. – №15 (2). – P. 1-18. <https://doi.org/10.5130/ccs.v15.i2.8346>.
3. Berdaliyeva, A., Kim, A.I., Seraliyeva, A. M., Gassanov, A. A., Dunentayev, M. V. Criminological measures to counteract corruption offences in the field of illegal gambling // Journal of Financial Crime. – 2021. – № 30 (1). – P. 4-23. <https://doi.org/10.1108/JFC-11-2021-0246>.
4. Ospanova, A., Amandykova, S., Kapsalyamova, S., Muratkhanova, M., Osmanova, D. Combating corruption by developing the active civil position in Kazakhstan // Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues. – 2022. – №25 (1). – P. 1-9.
5. Baimenov, A., Uteshev, M., Suleimenova, G. Kazakhstan: Progress and Its Paradoxes // Public Service Evolution in the 15 Post-Soviet Countries. – 2022. – №. 15. – P. 199–249. https://doi.org/10.1007/978-981-16-2462-9_7.

6. World Bank. Worldwide Governance Indicators. [Электронды ресурс]. - Available at: <https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators#> (қаралған күні: 03.02.2024).
7. Transparency International [Электронды ресурс]. - Available at: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022/media-kit> (қаралған күні: 22.05.2024).
8. World Bank Gini Index. [Электронды ресурс]. - Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=KZ-1W> (қаралған күні: 17.08.2024).
9. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронды ресурс]. - Available at: <https://stat.gov.kz/Ru/> (қаралған күні: 27.06.2024).
10. Қазақстан Республикасының Заңы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» [Электронды ресурс]. - Available at: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33698576#activate_doc=2 (қаралған күні: 04.08.2024).
11. Қазақстан Республикасындағы халықтың 2020 жылғы табысын саралау туралы [Электронды ресурс]. - Available at: <https://www.gov.kz/memleket/entities/stat/press/news/details/195306?lang=kk> (қаралған күні: 19.08.2024).

References

1. Akhmetzharov S., Orazgaliyev S. Labor unions and institutional corruption: The case of Kazakhstan. *Journal of Eurasian Studies*, 2021, 12(2), pp. 133-144. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/18793665211041198>
2. Mitskaya A. Fighting Corruption in Kazakhstan by Force of Criminal Law. *Cosmopolitan Civil Societies: An Interdisciplinary Journal*, 2023, 15(2), pp. 1-18. <https://epress.lib.uts.edu.au/journals/index.php/mcs/article/view/8346/8209>
3. Berdaliyeva A. S., Kim A. I., Seraliyeva A. M., Gassanov A. A., Dunentayev M. V. Criminological measures to counteract corruption offences in the field of illegal gambling. *Journal of Financial Crime*, 2021, 30(1), pp. 4-23. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JFC-11-2021-0246/full/html>
4. Ospanova A., Amandykova S., Kapsalyamova S., Muratkhanova M., Osmanova D. Combating corruption by developing the active civil position in Kazakhstan. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 2022, 25(1), pp. 1-9.
5. Baïmenov A., Uteshev M., Suleïmenova G. Kazakhstan: Progress and Its Paradoxes. *Public Service Evolution in the 15 Post-Soviet Countries*, 2022, 15, pp. 199–249. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-16-2462-9_7
6. World Bank. Worldwide Governance Indicators. Available at: <https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators#> (қаралған күні: 03.02.2024).
7. Transparency International. Available at: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022/media-kit> (қаралған күні: 22.05.2024).
8. World Bank Gini Index. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=KZ-1W> (қаралған күні: 17.08.2024).
9. Вјуро Национал'ной Статистики Агентства По Стратегическому Планированию I Реформам Республики Казахстан. Available at: <https://stat.gov.kz/Ru/> (қаралған күні: 27.06.2024).
10. Қазақстан Республикасының Заңы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы». Available at: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33698576#activate_doc=2 (қаралған күні: 04.08.2024).
11. Қазақстан Республикасындағы халықтың 2020 жылғы табысын саралау туралы. Available at: <https://www.gov.kz/memleket/entities/stat/press/news/details/195306?lang=kk> (қаралған күні: 19.08.2024).

Авторлар туралы ақпарат:

Жарлыгасинов Талгат Мейрканович* – Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Экономика және бизнес жоғары мектебінің постдокторанты, Алматы, Қазақстан, e-mail: kaztalgin@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1478-6505>

Сатыбалдин Азимхан Абылкаирович – профессор, э.ғ.д., Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының академигі, ҚР ҒЖБМ ҒК Экономика институты, Алматы, Қазақстан, email: ieconomkz@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7421-4472>

Информация об авторах:

Жарлыгасинов Талгат Мейрканович* – Постдокторант Высшей школы экономики и бизнеса Казахского национального университета имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, e-mail: kaztalgin@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1478-6505>

Сатыбалдин Азимхан Абылкаирович – профессор, д.э.н., академик НАН РК, Институт экономики КН МНВО РК, Алматы, Казахстан, email: ieconomkz@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7421-4472>

Information about authors:

Zharlygassinov Talgat Meirkanovich* – Postdoctoral Student at the Higher School of Economics and Business of the Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: kaztalgin@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1478-6505>

Satybaldin Azimkhan Abylkairovich – Prof., Dr. Sc. (Econ.), Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Institute of Economics CS MSHE RK, Almaty, Kazakhstan, email: ieconomkz@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7421-4472>

Алынды: 02.09.2024

Қарауға қабылданды: 16.09.2024

Онлайн қолжетімді: 10.10.2024

Статистика, учет и аудит, 4(95)2024. стр. 39-51

DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.04>

Economics and Management

SRSTI: 06.58.55

UDC: 330.34

ANALYSIS OF APPROACHES TO ASSESSMENT OF THE LIFE QUALITY IN GLOBAL PRACTICE

Z.K. Shaukenova¹, Zh.G. Imangali^{2*}

¹*Institute of Philosophy, Political Sciences and Religious Studies of the CS MSHE RK, Almaty, Kazakhstan*

²*Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan*

*Corresponding author e-mail: imangali.zhansaya@gmail.com

Abstract. *The article analyzes diverse methods intended to assess life quality and indicators across global contexts. The article focuses on such parameters as the Human Development Index (HDI), the Happiness Index, and the Social Progress Index used to assess the population's well-being. The authors undertake a comparative analysis of the parameters intended to assess life quality, highlighting both such quantitative and qualitative aspects as health, education, personal safety, and environmental factors. Special emphasis is placed on subjective assessments of well-being, emphasizing the significance to engage the general population in the life quality assessment.*

The article compares Kazakhstan life quality indicators with those of developed countries. It reveals that Kazakhstan falls behind in several key parameters, including life expectancy and GDP per capita. Kazakhstan additionally exhibits encouraging trends in education and in the human development index. Finally, it is concluded that a more detailed assessment of non-material factors is required, and promising directions to develop the methods for assessment of the life quality are proposed.

Key words: *life quality, human development index, happiness index, social progress index, social indicators, Kazakhstan, life quality management.*

Main provisions. The Human Development Index, Happiness Index, and Social Progress Index are analyzed in this article as methods intended to assess life quality. Special focus is given to the comparison of Kazakhstan data with the data from the developed countries where a gap in such parameters as life expectancy and GDP per capita, and favorable trends in education are found. The authors highlight the significance to acknowledge subjective assessments of well-being and propose enhancements for life quality assessment methods incorporating psychosocial factors and resilience to environmental challenges to augment the social policy efficacy.

Introduction. The life quality is a complex category that encompasses various phenomena and directly influences the social and economic development of society. A systematic analysis of this category is required in the context of the world's rapid changes

Cite this article as: Shaukenova Z.K., Imangali Zh.G. Analysis of approaches to assessment of the life quality in global practice. *Statistics, accounting and audit.* 2024, 4(95), 39-51. DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.04>

with the purpose to guarantee the legitimacy of management choices intended to enhance population well-being. Life quality is recognized as both a change level indicator and a strategic priority for the successful implementation of social and economic reforms in contemporary management and economics. The study of life quality and its dynamics enables for the recognition of both beneficial developments and significant social issues for government and social organizations to make the operational control.

The significance of a holistic approach to the life quality study originates from the multitude of elements that influence both subjective and objective perceptions of the impact. The fundamental elements that influence the life quality for individuals and society include health, education, security, access to infrastructure, and other essential requirements. The multifaceted nature of these components demands the application of various approaches to their analysis and justification. A variety of external parameters that represent both objective and subjective aspects of societal well-being can be obtained using indexes created in international practice, such as the Human Development Index (HDI), the Happiness Index, and the Progress Index. Each index provides an unique viewpoint to life quality, contributing to the overall comprehension of economic growth theory.

This study aims to analyze current approaches and indexes intended to assess life quality in global contexts. A comparative analysis of diverse methods considering the life quality assessment, and the identification of the correlation between objective indicators (e.g., GDP per capita, life expectancy) and such subjective indicators as life satisfaction and happiness measurement are specially emphasized in this article. This method will enhance the comprehension of the interrelation between numerous aspects of the general population's life and overall coverage, while also highlighting potential areas to optimize management strategies to improve social policy.

Study methodology. Comparative analysis, data systematization, and critical review methodologies are employed to assess diverse approaches and indicators of life quality utilized in worldwide practice. A comparative analysis is conducted to determine distinctions among approaches intended to assess quality of life, including the Human Development Index (HDI), the Happiness Index, and the Social Progress Index. Numerous indicators used to assess the quality of life in various countries are arranged and structured with the aid of data systematization, and the advantages and disadvantages of current approaches are assessed through critical review.

Literature Survey. The economic literature offers numerous methodologies for assessment of the population's life quality. We believe that this complex social and economic concept of "life quality" is most effectively comprehended when it is studied as a system of essential components and a set of living conditions.

The population's general well-being is broadly defined as "life quality". It encompasses both positive and negative living conditions. It characterizes life satisfaction in terms of the population's physical health, the evolution of the family institution, the accessibility and quality of education, work prospects, self-actualization, income, security, civil liberties, environmental conditions, and leisure [1]. The most important aspects of a person's life are included in this term. There are several ways to assess it because it is utilized in many studies, including those from economics and politics to ecology and health care.

Experts from All-Russian Center of Living Standards (ARCLS) classify the quality life components as follows: 1) society's quality (quality of individuals, population, separate social groupings, and civil society organizations); 2) the quality of entrepreneurial and working life; 3) the quality of social infrastructure; 4) the environmental integrity; 5) personal

safety; 6) the standard of life; 7) the satisfaction level with one's life [2].

L.A. Belyaeva demonstrates the primary content of the life quality as a multicomponent category. It includes a set of conditions essential for the development of an integral index of the population's life quality [3]. The following components are included in this indicator: 1) standard of life; 2) the social environment quality; 3) the environment integrity; 4) social well-being. In our view, the distinctive characteristics of this method intended to assess the population's level and quality of life is derived from the emphasis on assessment of life quality from the perspective of subjective well-being. Based on assessments of the population's personal well-being, the idea of subjective well-being gained popularity in the second half of the 20th century, initially in the US and later in many Western European countries.

The subjective well-being assessment is significant since population's subjective assessments serve as a sort of barometer for the success of the social and economic measures being implemented. The works of T.Y. Cherkashina are among the studies of subjective parameters of the population's life quality [4]. She believes that life quality is defined not merely by the perception of living conditions but by the actualization of opportunities afforded by these situations to particular individuals and families.

Results and Discussion. The assessment of life quality is a strategy intended to recognize and promptly address issues in the social and economic sector, enabling the formulation of policies to mitigate adverse effects and sustain beneficial trends in the country's social development. The complexity of life quality measurement and assessment caused the creation of many methodologies and the establishment of several indicators, both comprehensive and specific ones, developed by both international and local researchers and implemented in practice.

Life quality must consider emotional well-being and the subjective assessments of the population's life in contrast to GDP or living standards measured in monetary terms. It is essential to consider the unique developmental characteristics of each country during assessment of its population's life quality.

The Human Development Index (HDI), previously known as the Human Development Index until 2013, is a prominent indicator of life quality used in international practice. It has been calculated within the United Nations Development Program (UNDP) since 1990. The HDI serves as a composite indicator incorporating such various components as the life expectancy index (LEI), life expectancy at birth, education index (EI), and income index. The HDI is then calculated as the geometric mean of the three indices.

Table 1 presents the HDI data for different countries for 2022.

Table 1 – HDI of the first 30 countries in the world and Kazakhstan

Place	Country	HDI value
1	Switzerland	0.967
2	Norway	0.966
3	Iceland	0.959
4	Hong Kong, China (SAR)	0.956
5	Denmark	0.952
5	Sweden	0.952
7	Germany	0.950
7	Ireland	0.950
9	Singapore	0.949

continuation of the table 1

10	Australia	0.946
10	Netherlands	0.946
12	Belgium	0.942
12	Finland	0.942
12	Liechtenstein	0.942
15	Great Britain	0.940
16	New Zealand	0.939
17	United Arab Emirates	0.937
18	Canada	0.935
19	South Korea	0.929
20	Luxembourg	0.927
20	United States	0.927
22	Austria	0.926
22	Slovenia	0.926
24	Japan	0.920
25	Israel	0.915
25	Malta	0.915
27	Spain	0.911
28	France	0.910
29	Cyprus	0.907
30	Italy	0.906
67	Kazakhstan	0.802
Note: Derived from the source [5]		

UNDP categorizes Kazakhstan as a country exhibiting a “very high level of human development”. It should be noted that the highest human development index (HDI) for Kazakhstan was achieved in 2019 and amounted to 0.810. The increase in the Human Development Index (HDI) in Kazakhstan resulted from strategic reforms designed to enhance the population’s social and economic conditions. Nonetheless, it is important to acknowledge that certain challenges remain evident despite this success. They include regional disparities in development, variations in income levels, and differences in access to services.

Then the life quality indicators in developed countries and Kazakhstan will be considered separately. Table 2 presents a comparison of life expectancy indicators.

Table 2 – Comparison of life quality indicators in developed countries and in Kazakhstan in 2024

Country	Life expectancy (years), 2024	Education Index Value 2022	GDP adjusted for PPP per capita for 2024
Kazakhstan	74	0.82	34.534
Latvia	75.4	0.90	41.73
Lithuania	76	0.91	50.6
Slovakia	78.2	0.84	44.081
USA	78.5	0.91	85.373
Estonia	78.9	0.89	45.122
Czech	79.1	0.88	50.475
Greece	81.1	0.94	41.188

continuation of the table 2

Denmark	81.3	0.96	77.641
Slovenia	81.3	0.91	55.684
Belgium	81.4	0.94	68.079
Great Britain	81.4	0.94	58.88
Austria	81.6	0.87	69.46
Portugal	81.6	0.79	47.07
Finland	81.6	0.96	60.851
Germany	81.7	0.96	67.245
Ireland	81.8	0.92	127.750
Netherlands	81.8	0.94	74.158
Malta	81.9	0.85	72.942
New Zealand	82	0.98	53.797
Canada	82.2	0.91	60.495
Iceland	82.3	0.99	73.784
Luxembourg	82.4	0.83	151.146
Sweden	82.4	0.94	69.177
France	82.5	0.83	60.339
Israel	82.6	0.86	55.533
Norway	82.6	0.95	82.832
Australia	83	1.01	66.627
Italy	83	0.82	56.905
Cyprus	83.1	0.86	59.858
Spain	83.2	0.85	52.012
Singapore	83.2	0.87	133.737
South Korea	83.3	0.88	59.33
Switzerland	83.4	0.92	91.932
Japan	84.3	0.85	54.184
Note: Derived from sources [6, 7, 8]			

Table 2 indicates that life expectancy in the majority of developed countries surpasses 81 years. It reflects high health care standards. Life expectancy in Kazakhstan is comparable to that of developed post-Soviet countries - Latvia and Lithuania with the lag behind of 1.4 and 2 years respectively. The most significant difference is 10.3 years with Japan.

The average Education Index for each country provided in Table 2 is 0.899, suggesting a high level of educational achievement across the majority of these countries. Kazakhstan surpasses Portugal in the education index and holds equal level with Italy. Kazakhstan ranks 0.01 points behind Luxembourg and France, with a difference of 0.19 points from Australia (1.01) and 0.17 points from Iceland (0.99) which are the leaders of the ranking.

Regarding GDP per capita adjusted for purchasing power parity (PPP). The data for 2024, including forecasts, presents a comparison of Kazakhstan with the 30 most developed countries globally, as shown in Table 2.

Table 2 illustrates that GDP per capita adjusted for purchasing power parity (PPP) in Kazakhstan is presently lower than that of any chosen developed country. The smallest difference is US\$6,654 with Greece, and the highest one being US\$99,203 with Singapore.

The World Happiness Report is the next method intended to assess the life quality. The report is published annually by the UN Sustainable Development Solutions Network. The initial report, presented in 2012, expresses the opinions of experts in economics, psychology, political science, and statistics regarding the effective application of well-being and happiness measurements for social development. Six indicators are used to assess national happiness:

GDP per capita, social policy, life expectancy, civil liberties, generosity, attitude towards corruption. Indicators are assessed under a ten-point scale. Countries are compared to a hypothetical “Dystopia” named country. It has the lowest averages and serves as a regression benchmark. The report data for 2024 are presented in Table 3.

Table 3 – Happiness rating for 2024

Place	Country	Happiness Index
1	Finland	7.74
2	Denmark	7.58
3	Iceland	7.53
4	Sweden	7.34
5	Israel	7.34
6	Netherlands	7.32
7	Norway	7.3
8	Luxembourg	7.12
9	Switzerland	7.06
10	Australia	7.06
11	New Zealand	7.03
12	Costa Rica	6.96
13	Kuwait	6.95
14	Austria	6.91
15	Canada	6.9
16	Belgium	6.89
17	Ireland	6.84
18	Czech	6.82
19	Lithuania	6.82
20	Great Britain	6.75
21	Slovenia	6.74
22	UAE	6.73
23	USA	6.73
24	Germany	6.72
25	Mexico	6.68
26	Uruguay	6.61
27	France	6.61
28	Saudi Arabia	6.59
29	Kosovo	6.59
30	Singapore	6.52
49	Kazakhstan	6.19

Note: Derived from the source [9]

The analysis of data from Tables 1-3 suggests that countries with higher Human Development Index (HDI) levels generally exhibit higher happiness index scores. This relationship is not strictly linear. It indicates that happiness is affected by development indicators, as represented by the HDI, along with additional factors.

Such researchers as Amiel M.-H., Godefroy P., and Lollivier S. from the National Institute for Statistical and Economic Studies of France (INSEE) conducted work to develop various statistical indicators intended to assess life quality and social progress. They proposed that disposable income and actual final consumption serve as more accurate indicators of household economic status compared to GDP per capita, as they more effectively represent well-being. In 2010, the scientists tested this approach and found that changes in GDP and disposable income are uneven. For instance, GDP per capita relative to the base was 30%, while net disposable income was 25% in France. So, a change in production levels does not

necessarily correspond to a change in the well-being of the population. The researchers also studied the influence of non-monetary factors alongside the impact of living standards on life quality. The factors included the extent of social ties, daily stress levels, and psychosocial risks associated with work processes. The researchers have shown that the influence of these factors exhibits asymmetry based on the overall level of well-being; specifically, when the population's general well-being is high, the negative effects of these factors are more pronounced compared to low general well-being. [10]. Consequently, the researchers introduced supplementary psychosocial factors for assessment of life quality in conjunction with an analysis of current material factors.

INSEE studies on the development of indicators measuring life quality components are also interesting. The indicators represent individuals' subjective perceptions regarding essential aspects of human life, including living conditions, financial challenges, health, education, working conditions, civic engagement, social relationships, economic security, and physical safety [11].

The indicators are binary, taking values of 1 and 0, where 1 indicates the absence of problems with the question and 0 indicates the existence of problems. A component group may contain multiple questions, the responses to which are aggregated to identify life problem areas. Attempts have been also made to study the environmental aspect of life quality by analyzing the carbon footprint at production and consumption sites; however, empirical data regarding the efficiency and validity of this indicator remain unavailable. The INSEE Institute's methodology facilitated the identification of social issues and their origins as critical elements to assess the population's life quality.

In 2010, American psychologists - D. Kahneman and A. Deaton discovered that the impact of income on life quality assessments by respondents is non-linear. A survey of 1,000 randomly selected U.S. residents demonstrated that life quality scores increased with income, peaking at US\$75,000 per year. The score ceases to increase beyond this value, and the level of emotional satisfaction with life declines, as susceptibility to life failures, illnesses, family issues, and poverty escalates [12].

The Physical Quality of Life Index is a subsequent study concerning the life quality assessment. The value includes three parameters - basic literacy, infant mortality, and life expectancy at one year of age. Each parameter is rated from 0 to 100. The index was created by Morris David Morris for the Overseas Development Council in 1970 in response to the inadequacy of gross national income (GNI) as a life quality measure. The calculation of the index involves four steps:

1. Calculation of the literacy rate (LR) among the total population.

2. Calculation of the value of infant mortality (IM) at birth per 1,000 persons, and then the infant mortality rate (IMR) according to the formula:

$$IMR = (166 - IM) * 0.625, \quad (1)$$

3. Calculation of life expectancy index:

$$LEI = (LE - 42) * 2.7 \quad (2)$$

4. Calculation of the Physical Quality of Life Index:

$$\frac{LR + IMR + LEI}{3}, \quad (3)$$

Reliance on the arithmetic mean for its computation, the use of a narrow range of tools to assess population well-being, and the exclusion of income levels from the calculations are the significant drawbacks of the index.

The Legatum Prosperity Index is an annual rating created by the Legatum Institute, an analytical center. The assessment is based on such multiple factors as wealth, economic growth, education, health, personal well-being, and life quality. It included 167 countries in 2023. 300 indicators are used to calculate the index. They are grouped into 12 main sub-indices. These sub-indices include security, personal well-being, governance, social capital, investment environment, market conditions, access to infrastructure and markets, economic quality, housing, health, education, environment [14].

The OECD Better Life Index represents a significant effort to integrate various indicators of well-being. It is integrated with the Commission's recommendations on Measurement of Economic Performance and Social Progress. The index consists of two parts: "Your Better Life Index", "How's Life?". Your Better Life Index (BLI) includes 11 measures of life quality: housing conditions, income, employment, community, education, environment, public administration, health, life satisfaction, safety, work-life balance. "How's life" analyzes resource well-being both currently and prospectively, utilizing over 80 indicators for analysis [15]. The index is calculated for only 41 countries globally, excluding Kazakhstan.

The Economist Intelligence Unit's Where-to-be-born Index, previously referred to as the Quality of Life Index (QLI), seeks to assess countries which offer the most favorable conditions for a healthy, extended, and prosperous life. The index comprises of eleven factors related to life quality, in addition to projections of GDP per capita trends, to establish the country's rating. Switzerland, Australia, Norway, Sweden, Denmark, Singapore, New Zealand, the Netherlands, Canada, and Hong Kong are the leading ten countries based on this index. Kazakhstan ranked 74th in 2024 [16].

The Mercer Quality of Living Survey assesses individual cities rather than entire countries for the life quality within those urban areas. A novel approach suggests that the life quality in various cities within the same country can differ markedly, and assessment of life quality in these cities enhances the study precision. This study aims to aid governments, international organizations, and corporations to select branch locations [17]. Almaty ranked 181s in the 2023 study [18].

The Genuine Progress Indicator is pertinent to the assessment of living standards. This measure was proposed as an alternative or complement to the GDP indicator [19]. This assessment encompasses social, environmental, and economic factors to assess the population's well-being and life quality. The indicator is utilized in environmental economics, the green economy, and sustainable development. The indicator is determined by the following formula:

$$GPI = A + B - C - D + I, \quad (4)$$

Where, A represents income-weighted personal consumption,

B represents the cost associated with non-market services that contribute to welfare.

C represents the expenditure associated with protective measures aimed to mitigate the degradation of natural systems,

D represents the economic loss associated with the depletion of natural resources.

I represents an increase in fixed capital and the balance of international trade.

The indicator concept is utilized in various countries under diverse terminologies.

The Social Progress Index quantifies the extent to which a state fulfills the needs and requirements of its residents. It is published by the non-profit organization Social Progress Imperative, and is based on the research conducted by such economists as A. Sen, D. Norton, J. Stiglitz. The index includes many indicators. Table 4 presents a comparison of Kazakhstan indicators with those of developed countries.

Table 4 – Comparison of the Social Progress Index indicators of Kazakhstan and developed countries for 2024

No.	Country	Indicator and its value														
		Basic needs	Foundat ions of well-being	Possibiliti es	Basic health care	Water and hygien e	Home securit y	Personal safety	Acces s to basic knowl edge	Access to informati on	Health	Environ mental quality	Person al rights	Person al freedo ms	Toleranc e and inclusive ness	Access to advance d education
2	Australia	88.73	87.78	86.80	91.09	96.97	86.44	80.43	94.77	93.30	82.65	80.41	92.24	84.52	85.63	84.80
3	Austria	91.81	85.64	82.73	93.58	95.66	92.42	85.59	96.25	87.64	81.82	76.88	95.06	82.38	78.43	75.04
4	Belgium	89.72	83.27	85.40	93.65	93.03	91.78	80.41	95.47	80.43	83.80	73.39	96.54	85.06	83.53	76.45
5	Great Britain	89.31	84.87	79.28	90.76	94.62	89.54	82.32	95.68	92.72	78.24	72.86	87.27	82.27	72.46	75.14
6	Germany	91.06	86.68	85.18	92.14	96.31	91.35	84.46	97.48	87.34	81.25	80.67	97.53	86.65	80.98	75.54
7	Greece	88.94	76.61	74.73	96.69	89.79	88.89	80.40	90.87	75.99	70.40	69.16	87.43	67.14	72.30	72.08
8	Denmark	93.19	87.93	90.02	93.85	97.21	93.70	88.00	98.27	94.28	81.48	77.71	98.12	90.29	88.33	83.34
9	Israel	89.94	80.23	74.87	96.74	92.29	87.19	83.54	91.41	80.55	79.39	69.57	89.36	75.97	63.91	70.23
10	Iceland	91.63	88.19	88.89	91.01	98.88	88.58	88.04	98.95	91.08	82.19	80.53	93.14	88.65	93.26	80.50
11	Spain	91.01	82.07	78.52	95.36	92.46	88.03	88.19	89.49	86.85	77.67	74.29	91.44	79.00	74.64	68.98
12	Italy	90.34	82.21	78.27	94.86	93.11	91.56	81.83	92.62	83.27	78.40	74.54	92.99	70.50	81.15	68.43
13	Kazakhstan	85.70	71.47	52.02	91.11	87.62	90.09	73.97	91.66	80.06	56.78	57.40	40.41	71.93	47.48	48.26
14	Canada	88.45	84.88	84.65	92.17	95.87	86.13	79.64	96.59	87.80	79.12	76.00	85.32	84.86	89.48	78.95
15	Latvia	88.41	79.30	75.64	89.42	92.91	90.44	80.89	95.02	87.79	61.42	72.98	93.77	79.88	61.72	67.18
16	Lithuania	88.34	79.54	76.64	90.68	90.89	91.50	80.28	96.64	83.61	62.16	75.74	91.57	76.34	71.15	67.52
17	Netherlands	90.13	85.89	87.18	91.66	95.98	86.77	86.12	94.99	94.16	82.13	72.27	94.25	87.66	87.33	79.47
18	New Zealand	86.80	85.28	86.08	91.73	94.47	84.63	76.37	94.40	94.00	80.49	72.25	95.61	83.68	89.10	75.95
19	Norway	92.04	88.14	90.79	92.01	98.04	89.33	88.80	99.12	91.70	84.78	76.97	97.42	90.87	89.50	85.35
20	Portugal	90.93	81.00	80.37	94.59	95.78	87.50	85.86	88.58	86.34	77.10	71.99	89.87	82.33	83.50	65.79
21	Slovenia	90.78	82.68	80.35	91.72	96.77	85.28	89.33	98.51	84.31	74.26	73.63	88.64	81.73	79.29	71.74
22	Slovakia	88.59	76.96	73.08	90.08	93.87	89.20	81.20	92.70	81.21	66.68	67.25	91.06	74.42	67.54	59.31
23	USA	87.13	80.12	77.83	91.83	94.04	88.79	73.86	92.59	88.68	70.29	68.93	80.54	80.21	73.98	76.60
24	Finland	92.60	86.71	90.56	91.06	98.38	94.77	86.19	96.31	94.26	77.00	79.26	96.78	88.80	93.82	82.85
25	France	89.16	83.07	79.42	90.54	93.04	90.61	82.46	93.41	84.78	78.91	75.16	92.29	83.55	73.44	68.42
26	Czech	89.95	82.97	81.54	90.43	95.87	90.05	83.46	97.82	83.31	76.45	74.31	95.86	81.82	78.50	69.98
27	Switzerland	92.48	87.03	87.12	91.91	97.80	91.46	88.74	98.81	88.39	87.14	73.79	93.00	86.77	85.97	82.75
28	Sweden	91.58	86.45	89.23	91.88	98.62	90.29	85.55	94.78	89.73	81.30	79.98	96.62	89.94	90.51	79.83
29	Estonia	90.63	85.58	79.30	90.85	94.79	92.11	84.79	98.16	93.63	70.87	79.68	94.63	83.24	67.02	72.31
30	South Korea	91.84	86.43	77.51	94.57	94.07	91.46	87.24	93.05	90.62	83.93	78.13	86.37	77.26	70.37	76.02
31	Japan	92.40	85.19	78.96	90.67	95.12	96.16	87.65	98.48	86.77	84.30	71.22	96.90	81.22	75.03	62.68

Note: Derived from the source [20]

Table 4 indicates that Kazakhstan coincides with developed countries in the areas of basic health care and home security. Access to information, water and hygiene, personal security, basic needs, access to basic knowledge, and personal freedoms lag slightly behind (10 points or less in the index). It significantly fails to keep pace (by over 10 index points) in all other indicators: foundations of well-being, opportunities, health, environmental quality, personal rights, tolerance and inclusion, and access to advanced education. According to the Social Progress Index, further society's development in Kazakhstan necessitates a greater focus on social aspects rather than solely economic factors. It includes enhancing the involvement of all society's members in communal life and expanding their opportunities for self-realization and fulfillment of needs.

The analysis indicates that both objective indicators and subjective indices are employed to assess life quality in international practice, facilitating a more precise assessment of the population's current level of well-being. An analysis of the Human Development Index, alongside indicators like the World Happiness Report and the Work Progress Index, highlights the necessity to focus on both economic factors and the quality of the social environment.

The subsequent step involves a thorough study of various factors, including psychological and social parameters, exemplified by the OECD Better Life Index and Mercer's Quality of Living Reports. These indices assess attachment and family conditions, social connections, and social engagement that are essential for a thorough assessment of well-being.

Conclusion. Life quality is a complex characteristic requiring a thorough analysis that encompasses both objective indicators and subjective measures expressing social well-being and individual perspectives. A multitude of studies focus on life quality assessment and analyze this concept from various perspectives. The main assessment methods include the Human Development Index (HDI), the Happiness Index, and the Social Progress Index. New assessment methods are currently under active development.

Kazakhstan has not yet achieved the indicators that distinguish developed countries according to the HDI and its components. However, the positive dynamics of its human development index suggest potential for further improvement. The GDP per capita adjusted for PPP remains lower than that of the majority of developed countries, with a minimal lag of US\$6,654 from Greece. The average life expectancy in Kazakhstan is 74 years, which is lower than that of numerous developed countries. Kazakhstan education index is comparable to that of several developed countries, including Portugal and Italy.

The analysis of the Social Progress Index indicators concludes that policy development aimed to enhance the life quality for the population in Kazakhstan should prioritize social freedoms, tolerance, inclusion, opportunities for self-realization, personal security, and environmental quality.

Future methodologies for assessment of life quality should incorporate non-monetary and psychosocial factors, including stress, social connections, and social involvement. The formulation of indicators pertaining to resilience against environmental and social challenges represents an exciting area of research.

Acknowledgement. The study was financed by the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (IRN No. AP23487450) for the project titled "Life Expectancy and Its Quality in Kazakhstan: Integrated Analysis and Forecast for the Future".

Literature cited

1. D. Teoli, A.Bhardwaj. Quality Of Life // *Island (FL): StatPearls Publishing*. – 2023. - № 1. – P. – 435- 41.
2. С.Н. Гайсина. Повышение качества жизни населения как социальный вектор развития Казахстана // *Экономика и финансы*. – 2020. - №2 (150).– С. 48-53.
3. Беляева Л.А. Уровень и качество жизни. Проблемы измерения и интерпретации // *Социологические исследования*. – 2009. – № 1. – С. 33-42.
4. Черкашина Т.Ю. Субъективное качество жизни населения: интегральная оценка и частные индикаторы // *Регион: экономика и социология*. – 2006. – № 3. – С. 97-111.
5. UNDP Human Development Insights [Electronic resource]. – Available at: <https://hdr.undp.org/data-center/country-insights#/ranks> (date of application: 29.09.2024).
6. World Life Expectancy Map [Electronic resource]. - Available at: <http://www.worldlifeexpectancy.com/world-life-expectancy-map> (date of application: 29.09.2024).
7. World Population Review 2024. Education Index by Country [Electronic resource]. - Available at: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/education-index-by-country> (date of application: 29.09.2024).
8. List of Countries by Projected GDP per capita [Electronic resource]. - Available at: <http://statisticstimes.com/economy/countries-by-projected-gdp-capita.php> (date of application: 29.09.2024).
9. Helliwell J. F., Layard R., Sachs J. D., De Neve J.-E., Aknin L. B., & Wang S. (Eds.). *World Happiness Report 2024* // University of Oxford: Wellbeing Research Centre. – 2024.
10. Amiel M.-H., Godefroy P., Lollivier S., Quality of life and well-being often go hand in hand // *INSEE premiere*. - 2013. – №1428.
11. Данилина Л.Е., Салин В.Н. Анализ подходов к измерению качества жизни // *Статистика и экономика*. – 2015. – № 4. – С. 107-114.
12. Kahneman D., Deaton A. High income improves evaluation of life but not emotional well-being [Electronic resource]. - Available at: <http://www.pnas.org/content/107/38/16489> (date of application: 29.09.2024).
13. Morris M.D. The Physical Quality of Life Index (PQLI) // *Development digest*. – 1980. - №18 (1). – P. 95–109.
14. The 2023 Legatum Prosperity Index Report [Electronic resource] // Legatum Institute. - Available at: https://docs.prosperity.com/9616/7756/5038/The_2023_Legatum_Proprosity_Index_report.pdf (date of application: 29.09.2024).
15. OECD. *How's Life? 2020: Measuring Well-being* // OECD Publishing, Paris. – 2020.
16. World Population Review. Where-to-Be-Born Index by Country / Where to Be Born Index 2024 [Electronic resource]. - Available at: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/where-to-be-born-index-by-country> (date of application: 29.09.2024).
17. Zürich mit der zweithöchsten lebensqualität weltweit [Electronic resource]. - Available at: <https://www.mercer.ch/newsroom/quality-of-living-2018.html> (дата обращения: 29.09.2024).
18. Quality of Living City Ranking 2023 [Electronic resource]. - Available at: <https://www.mercer.com/insights/total-rewards/talent-mobility-insights/quality-of-living-city-ranking/#city-ranking> (date of application: 29.09.2024).
19. Mairi-Jane V. Fox, Jon D. Erickson. Design and meaning of the genuine progress indicator: A statistical analysis of the U.S. fifty-state model // *Ecological Economics*. – 2020. - V. 167.
20. Social Progress Imperative. Social Progress Index [Electronic resource]. - Available at: <https://www.socialprogress.org/social-progress-index> (date of application: 29.09.2024).

References

1. D. Teoli, A.Bhardwaj. Quality Of Life. *Island (FL): StatPearls Publishing*, 2023, 1, pp. 435- 41.
2. S.N. Gajcina. Povyshenie kachestva zhizni naselenija kak social'nyj vektor razvitija Kazahstana [Improving population's quality of life as a social vector of Kazakhstan's development]. *Jekonomika i finansy*, 2020, 2 (150), 48-53 (In Russian).
3. Beljaeva L.A. Uroven' i kachestvo zhizni. Problemy izmerenija i interpretacii [The standard and quality of life. Problems of measurement and interpretation]. *Sociologicheskie issledovanija*, 2009, 1, 33-42 (In Russian).
4. Cherkashina T.Ju. Sub#ektivnoe kachestvo zhizni naselenija: integral'naja ocenka i chastnye indikatory [Subjective quality of life: integrated and particular indicators]. *Region: jekonomika i sociologija*, 2006, 3, 97-111 (In Russian).

5. *UNDP Human Development Insights*. Available at: <https://hdr.undp.org/data-center/country-insights#/ranks> (date of application: 29.09.2024).
6. *World Life Expectancy Map*. Available at: <http://www.worldlifeexpectancy.com/world-life-expectancy-map> (date of application: 29.09.2024).
7. *World Population Review 2024*. Education Index by Country. Available at: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/education-index-by-country> (date of application: 29.09.2024).
8. *List of Countries by Projected GDP per capita*. Available at: <http://statisticstimes.com/economy/countries-by-projected-gdp-capita.php> (date of application: 29.09.2024).
9. Helliwell J. F., Layard R., Sachs J. D., De Neve J.-E., Aknin L. B., & Wang S. (Eds.). *World Happiness Report 2024*. University of Oxford: Wellbeing Research Centre. 2024.
10. Amiel M.-H., Godefroy P., Lollivier S., Quality of life and well-being often go hand in hand. *INSEE premiere*. 2013, 1428.
11. Danilina L.E., Salin V.N. Analiz podhodov k izmereniju kachestva zhizni [Approaches to quality of life analysis quantification]. *Statistika i jekonomika*, 2015, 4, 107-114 (In Russian).
12. Kahneman D., Deaton A. *High income improves evaluation of life but not emotional well-being*. Available at: <http://www.pnas.org/content/107/38/16489> (date of application: 29.09.2024).
13. Morris M.D. The Physical Quality of Life Index (PQLI). *Development digest*, 1980, 18 (1), 95–109.
14. *The 2023 Legatum Prosperity Index Report*. Legatum Institute. Available at: https://docs.prosperity.com/9616/7756/5038/The_2023_Legatum_Pro Prosperity_Index_report.pdf (date of application: 29.09.2024).
15. OECD. *How's Life? 2020: Measuring Well-being*. OECD Publishing, Paris, 2020.
16. *World Population Review*. Where-to-Be-Born Index by Country. Where to Be Born Index 2024. Available at: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/where-to-be-born-index-by-country> (date of application: 29.09.2024).
17. *Zürich mit der zweithöchsten lebensqualität weltweit*. Available at: <https://www.mercer.ch/newsroom/quality-of-living-2018.html> (дата обращения: 29.09.2024).
18. *Quality of Living City Ranking 2023*. Available at: <https://www.mercer.com/insights/total-rewards/talent-mobility-insights/quality-of-living-city-ranking/#city-ranking> (date of application: 29.09.2024).
19. Mairi-Jane V. Fox, Jon D. Erickson. Design and meaning of the genuine progress indicator: A statistical analysis of the U.S. fifty-state model. *Ecological Economics*, 2020, 167.
20. *Social Progress Imperative*. *Social Progress Index*. Available at: <https://www.socialprogress.org/social-progress-index> (date of application: 29.09.2024).

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕДЕ ӨМІР СҮРУ САПАСЫНБАҒАЛАУ ТӘСІЛДЕРІН ТАЛДАУ

З.Қ. Шәукенова¹, Ж. Ғ.Иманғали^{2*}

¹ҚР ҒЖБМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты, Алматы, Қазақстан

²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Түйін. Мақала халықаралық тәжірибедегі өмір сапасы мен индикаторларды бағалаудың әртүрлі тәсілдерін талдауға арналған. Жұмыста халықтың әл-ауқатын бағалау үшін қолданылатын адам даму индексі (АДИ), бақыт индексі және әлеуметтік прогресс индексі сияқты көрсеткіштерге ерекше назар аударылады. Авторлар денсаулық, білім, жеке қауіпсіздік және қоршаған орта факторларын қоса алғанда, сандық және сапалық аспектілерді анықтай отырып, өмір сапасын бағалау үшін көрсеткіштерге салыстырмалы талдау жасайды. Өмір сапасын өлшеу процесіне халықты тартудың маңыздылығын көрсететін әл-ауқатты субъективті бағалауға ерекше назар аударылады.

Мақалада сондай-ақ Қазақстандағы өмір сапасының көрсеткіштері әлемнің дамыған елдерімен салыстырылады, олар Қазақстанның өмір сүру ұзақтығы және жан басына шаққандағы ЖІӨ сияқты бірқатар негізгі көрсеткіштер бойынша артта қалғанын көрсетті. Сонымен қатар, Қазақстан білім беру саласында және адам дамуының индексіне оң динамиканы көрсетіп отыр. Қорытындылай келе, материалдық емес факторларды неғұрлым егжей-тегжейлі бағалау қажеттілігі туралы қорытынды жасалады және өмір сапасын бағалау әдістерін әзірлеудің перспективалық бағыттары ұсынылады.

Түйінді сөздер: өмір сапасы, адам даму индексі, бақыт индексі, әлеуметтік прогресс индексі, әлеуметтік индикаторлар, Қазақстан, өмір сапасын басқару.

АНАЛИЗ ПОДХОДОВ К ОЦЕНКЕ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ПРАКТИКЕ

З.К. Шаукенова¹, Ж.Г. Имангали^{2*}

¹Институт философии, политологии и религиоведения КН МНВО РК, Алматы, Казахстан

²Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Резюме. Статья посвящена анализу различных подходов к оценке качества жизни и индикаторов в международной практике. В работе особое внимание уделяется таким показателям, как индекс человеческого развития (ИЧР), индекс счастья и индекс социального прогресса, которые используются для оценки благосостояния населения. Авторы проводят сравнительный анализ показателей для оценки качества жизни, выявляя как количественные, так и качественные аспекты, включая здоровье, образование, личную безопасность и факторы окружающей среды. Особое внимание уделяется субъективной оценке благополучия, которая подчеркивает важность вовлечения населения в процесс измерения качества жизни.

В статье также сравниваются показатели качества жизни в Казахстане с развитыми странами мира, которые показали отставание Казахстана по ряду ключевых показателей, таких как ожидаемая продолжительность жизни и ВВП на душу населения. В то же время Казахстан демонстрирует положительную динамику в сфере образования и в индексе человеческого развития. В заключение делаются выводы о необходимости более детальной оценки нематериальных факторов и предлагаются перспективные направления разработки методов оценки качества жизни.

Ключевые слова: качество жизни, индекс человеческого развития, индекс счастья, индекс социального прогресса, социальные индикаторы, Казахстан, управление качеством жизни.

Information about the authors:

Zarema Kaukenovna Shaukenova - Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Doctor of Sociological Sciences, Professor, Institute of Philosophy, Political Science, and Religious Studies CS MSHE RK, Almaty, Kazakhstan, e-mail: zarema_13@bk.ru.

Zhansaya Gabidenkyzy Imangali* - Researcher, PhD student, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: imangali.zhansaya@gmail.com.

Авторлар туралы ақпарат:

Шаукенова Зарема Қаукенқызы – Қазақстан Ұлттық Ғылым Академиясының академигі, социология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҒЖБМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты, Алматы, Қазақстан, e-mail: zarema_13@bk.ru.

Имангали Жансая Ғабиденқызы* – PhD докторант, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: imangali.zhansaya@gmail.com.

Информация об авторах:

Шаукенова Зарема Каукеновна - академик НАН РК, доктор социологических наук, профессор, Институт философии, политологии и религиоведения КН МНВО РК, Алматы, Казахстан, e-mail: zarema_13@bk.ru

Имангали Жансая Габиденқызы* - PhD докторант, Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, Алматы, Казахстан, e-mail: imangali.zhansaya@gmail.com

Received: 18.09.2024

Accepted: 07.10.2024

Available online: 12.11.2024

Статистика, учет и аудит, 4(95)2024. стр. 52-65
DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.05>

Economics and Management

SRSTI: 06.52.35

UDC: 33.2

DEVELOPMENT OF STRATEGY FOR THE REVIVAL AND MODERNIZATION OF SINGLE-INDUSTRY TOWNS OF KAZAKHSTAN BASED ON THE CONSTRUCTION OF A REGRESSION MODEL

Han-Sol Lee¹, N.A. Tovma^{2}, A.M. Zobov¹, E.A. Degtereva¹*

¹*Peoples' Friendship University of Russia, Moscow, Russian Federation*

²*al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan*

**Corresponding author e-mail: nataliya-tovma@mail.ru*

Annotation. *Research summary. The article presents a study aimed at developing an effective strategy for the development of single-industry towns in the Republic of Kazakhstan, focused on improving the quality of life for residents and creating comfortable living conditions. A key feature of the study was identifying the main patterns of socio-economic development in single-industry towns through the use of regression analysis. The method of least squares (OLS) was applied, which allowed for a detailed assessment of the contribution of various sectors to the overall economic growth of these towns. Special attention was given to the manufacturing industry, which showed a positive impact on the socio-economic development of these towns. At the same time, the impact of research and development (R&D) was found to be ambiguous, suggesting the need for further analysis to fully understand its potential. The results highlight the importance of a balanced approach to the development strategies of single-industry towns, considering the specific characteristics of the territories and priority sectors. The developed model can serve as a basis for practical recommendations in the formulation of strategies for single-industry town development. The practical significance of the research lies in the potential use of its findings in the development of targeted programs, attracting investments in promising industries, and creating new jobs, which in turn ensures the comprehensive development of Kazakhstan's single-industry towns.*

Key words: *manufacturing industry, research and development (R & D), growth theory, single-industry city, Kazakhstan.*

Main provisions. The study examines the existing strategies for the development of single-industry towns. The current socio-economic development of single-industry towns is analyzed. A conclusion is made about the unsatisfactory state of the socio-economic development of single-industry towns. It is proposed to use territorial marketing tools to increase the attractiveness of single-industry towns and improve the quality of life of the population. A regression model for the development of single-industry towns has been developed, which shows that it is necessary to develop the manufacturing and textile industries for the revival and modernization of single-industry towns. A strategy for the revival and development of single-industry towns is proposed.

Cite this article as: Han-Sol Lee, Tovma N.A., Zobov A.M., Degtereva E.A. Strategy for the revival and modernization of single-industry towns of Kazakhstan based on the construction of a regression model. *Statistics, accounting and audit.* 2024, 4(95), 52-65. DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.05>

Introduction. Single-industry towns make a significant contribution to the industrial production of the country, as they are home to large enterprises of the oil and gas, metallurgy, chemical and energy industries. There are 23 city-forming enterprises of the oil and gas, coal, bauxite and iron ore industries in single-industry towns. About 40 percent of the country's industrial output is produced in single-industry towns. In the Republic of Kazakhstan, measures are being taken to develop 20 single-industry towns. As President Kassym-Jomart Tokayev noted, single-industry towns in Kazakhstan have different development prospects: from sustainable economic growth to deep stagnation. Some of them have managed to adapt, for example, the cities of Kentau and Ekibastuz [1]. The Government of the Republic of Kazakhstan is taking specific measures regarding the development of single-industry towns. Four investment projects worth over 100 billion tenge are being implemented, and about 1,000,000 permanent jobs have been created. To ensure a comfortable life in single-industry towns, it is necessary to pay attention to the development of infrastructure, housing, and the availability of educational and medical services. An industrial zone has been created in the city of Saran. It has been ordered to create similar industrial zones in the cities of Khromtau, Satpayev, Balkhash, and Kulsary [2]. In 2023, 56 projects were implemented. Water and heating networks are being reconstructed. Heating networks in Temirtau are being modernized. Water supply networks are being replaced in Shakhtinsk. As a result of economic diversification, the city of Saran, where the Saran industrial zone was launched and is successfully operating in 2021 and a number of large anchor projects have been implemented, has been removed from the category of single-industry towns [3]. Based on official statistics, it can be noted that in modern conditions in single-industry towns there are such problems as: unemployment, low wages, population outflow, underdeveloped infrastructure. The problems of economic development of single-industry towns can be solved by developing a strategy for the development of single-industry towns based on the construction of a regression model showing which areas should be included in the strategy for the development of single-industry towns.

Literature review. Many scientists have studied the development strategy of single-industry towns and investigated single-industry town models. In particular, scientists Barrat T., Sandstrom J., Elem B. studied the development strategies of single-industry towns and came to the following conclusions: firstly, territories in a depressed state require a revision of socio-spatial models; secondly, how time and timing are crucial [4]. Other researchers, in particular Hurd Fioma, Pyer Suzetts studied the factors influencing the development strategy of single-industry towns and, based on the constructed model, came to the conclusion that only labor can influence the well-being of single-industry towns [5]. Scientists Newbury Janet, Gibson Katherine studied promising areas for the development of single-industry towns and, based on the developed model, came to the conclusion about the need to develop political, environmental and economic areas [6].

Scientists Paredes Castellanos, Eugenio, Diaz Casallas, Esperanza, Franco Ávila, Jhon Anderson, Parra Niño, Flor Angela studied various strategies of single-industry towns and came to the conclusion about the need to develop a strategy for the modernization of single-industry towns based on the model of optimal planning of the socio-economic development of single-industry towns in order to create points of economic growth on their basis [7].

Siegel B., Johnson T.J., Alwang J. studied the strategies of single-industry towns based on the model of regional economic diversity and came to the conclusion about the need to diversify single-industry towns [8].

Bozhya-Volya A.A., Popova.A. developed a conceptual model of the ESG impact of socio-economic development indicators on the development strategy of single-industry towns.

Scientists came to the conclusion that if attention is paid to the social aspects of the activity, this helps to increase the attractiveness of labor and expand human potential. If management aspects are developed, this will contribute not only to attracting investors, but also to the expansion of public goods in the city [9].

Antonova I.V., Sokolova V.V., Turgel I.D., Panzabekova A.Zh. developed models that increase the visibility of single-industry towns on the map of economic activity. The resulting models indicate that such indicators as the residual activity of single-industry towns retain the "memory" of the city-forming enterprise. Such "memory" becomes a blocking factor that hinders the economic transformation of single-industry towns [10]. According to Pitukhina M.A., Belykh A.D., they studied the models of single-industry towns development and came to the conclusion that when developing environmental responsibility of enterprises, it is necessary to improve environmental policy and environmental issues should be included in the development strategy of single-industry towns [11].

However, despite the contribution of the above-mentioned scientists, it can be noted that today in Kazakhstan there is no effective model for the development of single-industry towns, on the basis of which it would be possible to build a strategy for the development of single-industry towns. The aim of the study is to develop an effective strategy for the development of single-industry towns in the Republic of Kazakhstan based on the construction of a regression model to improve the quality of life and create comfortable conditions for residents.

Materials and methods of the research. The analytical part of the study is based on the method of regression analysis. The information base of the study was the works of domestic and foreign sources, regulatory documents, data of the agency of the bureau of national statistics. When solving problems, the method of regression analysis was used, which allowed us to develop a model for the development of single-industry towns of the Republic of Kazakhstan and the data of this model allowed us to identify the directions that need to be included in the strategy of economic development of single-industry towns of Kazakhstan.

Results and discussions. Hypothesis. According to the Cobb-Douglas function, the output level is determined by total factor productivity, capital or labor inputs as follows:

$$Y = AL^{\alpha}K^{\beta} \quad 1)$$

This study focuses on the capital input and capital inputs can be two types. Traditional capital from manufacturing industries and technology and information capital from research and development industry and monocities in Kazakhstan are developing rather than advanced. During the developing stage, traditional capital inputs are more helpful to develop the regional economies rather than technology and information inputs. While, it is apparent that developing R&D sectors can induce multiple spillover effects on other sectors and thereby, its long-term effects may be positive (while the direct effects on developing economies are quite uncertain). In this sense, this study posits that:

Hypothesis 1: The enhancement of manufacturing industries in monocities in Kazakhstan promotes regional economic growth.

Hypothesis 2: The effects of enhancement of research and development industries in monocities in Kazakhstan are ambiguous.

Data and Methodology

For the regression analysis, we constructed econometric models based on the following equation:

$$\begin{aligned} & \log(y) \text{ or } \log(y_per)_{it} \\ & = \beta_0 + \beta_1 \text{man_rate or man_grw}_{it} + \beta_2 \text{inno or inno_per}_{it} \\ & + \beta_3 \text{lab}_{it} + \beta_4 \text{mig_grw}_{it} + \beta_5 \text{pop_grw}_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (2)$$

The description of the variables is presented in Table 1. For the robustness, we used two different dependent variables which are $\log(y)$ and $\log(y_per)$ and four different key variables which are man_rate , man_grw , inno and inno_per . According to the Cobb-Douglas function, we controlled labor inputs which are lab , mig_grw , and pop_grw . i is 19 monocities in Kazakhstan and t is ranged from 2018-2022.

Table 1- Variable Definitions

Notation	Definition
$\log(y)$	The logarithm of industrial output (million tenge, constant values in 2015)
$\log(y_per)$	The logarithm of per capita industrial output (tenge, constant values in 2015)
man_rate	The ratio (%) of manufacturing industrial output to industrial output
man_grw	The growth rate of the manufacturing industrial output
inno	Number of organizations engaged in R&D (units)
inno_per	The per capita number of organizations engaged in R&D (units)
lab	Labor force is divided by population
mig_grw	The growth rate of migration balance
pop_grw	The growth rate of the population

Note: compiled by the authors based on tables 1-4

Table 2 describes the summary statistics. Dynamics of the variables for the study are additionally attached as Figure A1. As shown in Table A1 (VIF results), our model does not hold an issue of multicollinearity.

Table 2 - Summary Statistics

	$\log(y)$	$\log(y_per)$	man_rate	man_grw	inno	inno_per	lab	mig_grw	pop_grw
Mean	10.930	13.869	47.419	0.061	0.316	2×10^5	0.550	-12.338	-0.004
Max.	14.253	16.208	98.402	0.749	5.000	5×10^4	1.230	32.250	0.086
Min.	7.913	10.725	1.441	-0.795	0.000	0.000	0.253	-897.000	-0.146
Std. Dev.	1.865	1.529	34.728	0.254	1.086	9×10^5	0.197	103.410	0.032
Obs.	76	76	76	76	76	76	76	76	76

Note: compiled by the authors

From the OLS model, the issue of heteroskedasticity is found. To resolve this issue, we used a weighted least square (WLS) as a main econometric methodology. From the Breusch–Pagan (BP) test, it is confirmed that “lab” is a main factor to cause heteroskedasticity and thereby an inverse variance of this variable is weighted. In addition, figure 1 shows the box-plot of the variables in this study. As can be seen, multiple variables (which are man_grw, inno, inno_per, lab, mig_grw and pop_grw) are showing extreme outliers, which should be resolved in the econometric modelling. In this sense, for the robustness checks, we further adopted the robust least square, which is useful to handle outliers.

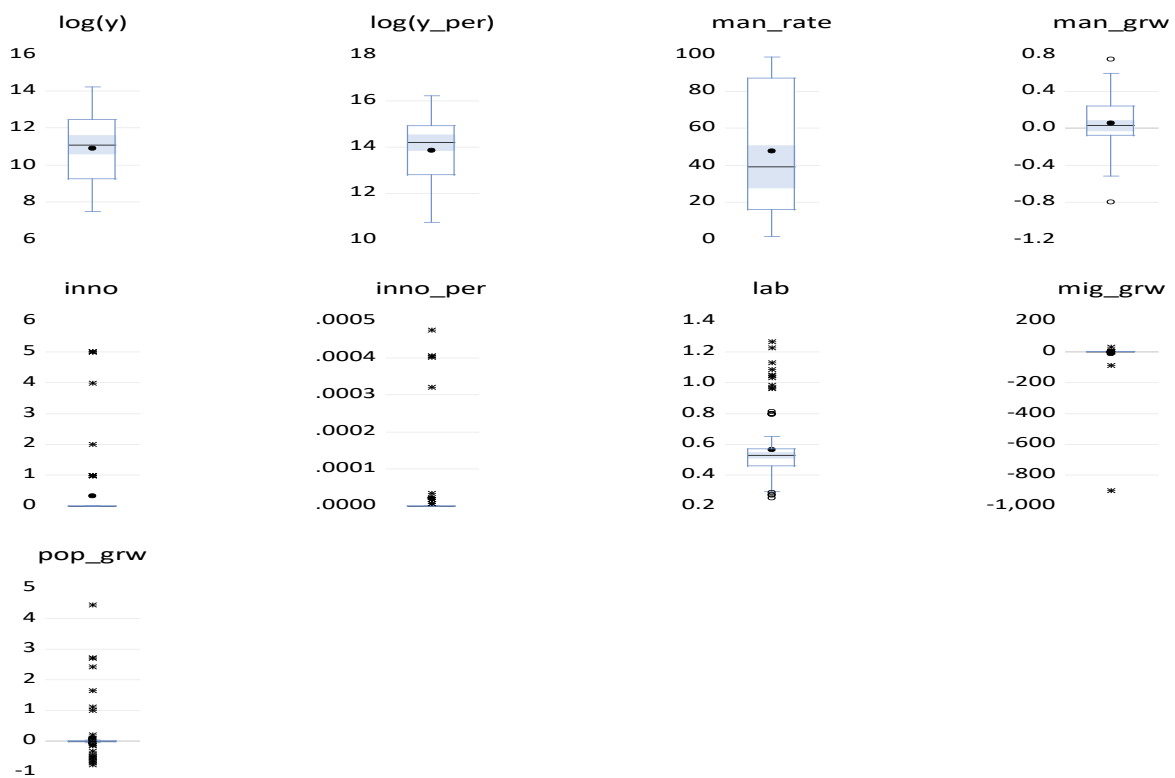

Figure 1 - Box Plot of the Variables in this Study

Note: compiled by the authors based on data from tables 1-4

Table 3 shows the results of WLS regression analysis. As the p-value of BP test is over 0.05 and thereby it indicates that in our model, there is no issue of heteroskedasticity. The coefficient of man_rate and man_grw are positive and significant (1% and 5% level, respectively). This indicates that enhancement of the manufacturing industry promotes economic and income growth of monocities. Based on WLS.1. – WLS.4., we can conclude that, in detail, 1% increase in the ratio of manufacturing industrial products to total industrial products will lead to (approximately) 0.02% increase in total industrial products and 1% growth in manufacturing industrial products will lead to (approximately) 0.02% growth in total industrial products. On the other hand, the effects of enhancement of R&D sectors are turned out to be negative and significant at 1% significant level. According to WLS.1. (WLS.3.), increase in one unit of R&D organization will lead to 0.518 (0.597) % decrease in total industrial products. While, WLS.2. (WLS.4.) showed that increase in one unit of per capita R&D organization will lead to 6,734 (7,919) % decrease in total industrial products.

This indicates that enhancement of the R&D capital negatively influences on the economic growth of the monocities in Kazakhstan. In terms of control variables, *pop_grw* continuously showed a negative and significant coefficient, while the effects of *lab* are ambiguous. *mig_grw* is revealed as insignificant.

Table 3 - The results of WLS analysis (1)

Dep. Var.	log(y)			
	WLS.1.	WLS.2.	WLS.3.	WLS.4.
Cons.	9.769*** (0.752)	9.841*** (0.746)	11.906*** (0.535)	11.867*** (0.523)
<i>man_rate</i>	0.023*** (0.006)	0.022*** (0.006)		
<i>man_grw</i>			1.865** (0.763)	1.832** (0.749)
<i>inno</i>	-0.518*** (0.167)		-0.597*** (0.174)	
<i>inno_per</i>		-6734.733*** (1993.192)		-7919.255*** (2051.912)
<i>lab</i>	0.445 (0.887)	0.384 (0.878)	-1.611** (0.806)	-1.572* (0.790)
<i>mig_grw</i>	0.002 (0.002)	0.001 (0.002)	0.001 (0.002)	0.001 (0.002)
<i>pop_grw</i>	-14.823** (6.198)	-15.497** (6.153)	-12.268* (6.468)	-13.400** (6.381)
P-value of BP test	0.183	0.194	0.804	0.767
Obs.	76	76	76	76
Note: Standard errors are in brackets (*: p<0.1, **: p<0.05, *** p<0.01)				

Table 4 shows the results when the dependent variable is modified to *log(y_per)* and our results are sustained. The coefficient of *man_rate* and *man_grw* are turned out to be positive and significant. Based on Model WLS.5. - WLS.8., it can conclude that 1% increase in the ratio of manufacturing industrial products to total industrial products will lead to (approximately) 0.02% increase in per capita industrial products and 1% growth in manufacturing industrial products will lead to (approximately) 0.014% growth in per capita industrial products.

Table 4 – The results of WLS analysis (2)

Dep. Var.	log(y_per)			
	WLS.5.	WLS.6.	WLS.7.	WLS.8.
Cons.	12.373*** (0.630)	12.415*** (0.629)	13.896*** (0.439)	13.880*** (0.434)
man_rate	0.016*** (0.005)	0.016*** (0.005)		
man_grw			1.448** (0.627)	1.433** (0.620)
inno	-0.237* (0.140)		-0.294** (0.143)	
inno_per		-3222.013* (1679.049)		-4080.660** (1700.382)
lab	1.479* (0.743)	1.446* (0.740)	-0.004 (0.662)	0.016 (0.655)
mig_grw	0.001 (0.002)	0.001 (0.002)	0.001 (0.002)	0.001 (0.002)
pop_grw	-12.567** (5.193)	-13.004* (5.183)	-10.761** (5.314)	-11.498** (5.288)
P-value of BP test	0.265	0.287	0.604	0.594
Obs.	76	76	76	76

Note: Standard errors are in brackets (*: p<0.1, **: p<0.05, *** p<0.01)

The coefficient of inno and inno_per also showed the same results: negative and significant. According to WLS.5. (WLS.7.), increase in one unit of R&D organization will lead to 0.237 (0.294) % decrease in per capita industrial products. While, WLS.6. (WLS.8.) showed that increase in one unit of per capita R&D organization will lead to 3,222 (4,080) % decrease in per capita industrial products. In terms of control variables, like the previous models, the effects of lab are ambiguous while mig_grw is insignificant. pop_grw sustained its negative and significant effects.

Table 5 – Results of VIF

man_rate	man_grw	inno	inno_per	lab	min_grw	pop_grw
1.42		1.11		1.39	1.02	1.11
1.44			1.13	1.40	1.02	1.12
	1.03	1.10		1.04	1.01	1.10
	1.03		1.11	1.04	1.01	1.11

Note: composed by authors

For the robustness checks and to improve the issues with outliers, this study further carried out robust least square regression analysis. As can be seen in Table A2-A3, the main findings from the baseline WLS models are supported in these models. This indicates that to promote manufacturing industry significantly contributes on the growth of economy and income of monocities in Kazakhstan. While, at the current moment, to put an investment in R&D will bring negative effects.

Table 6 – The results of robust least square analysis (1)

Dep. Var.	log(y_per)			
	WLS.5.	WLS.6.	WLS.7.	WLS.8.
Cons.	8.817*** (0.807)	8.893*** (0.808)	11.460*** (0.656)	11.433*** (0.637)
man_rate	0.028*** (0.006)	0.027*** (0.006)		
man_grw			2.277*** (0.869)	2.235*** (0.844)
inno	-0.496*** (0.189)		-0.595*** (0.211)	
inno_per		-6394.016*** (2269.554)		-7922.781*** (2454.960)
lab	1.504 (1.096)	1.427 (1.095)	-0.951 (1.129)	-0.925 (1.096)
mig_grw	0.001 (0.002)	0.001 (0.002)	0.001 (0.002)	0.001 (0.002)
pop_grw	-15.609** (6.449)	-16.044** (6.468)	-11.975* (7.181)	-13.162* (7.011)
Obs.	76	76	76	76

Note: Standard errors are in brackets (*: p<0.1, **: p<0.05, *** p<0.01)

In general, we come to the conclusion that priority should now be given to the development of the manufacturing industry, rather than technology or information industries through R & D.

Table 7 – The results of robust least square analysis (2)

Dep. Var.	log(y_per)			
	WLS.5.	WLS.6.	WLS.7.	WLS.8.
Cons.	11.709*** (0.718)	11.723*** (0.699)	13.542*** (0.528)	13.536*** (0.520)
man_rate	0.020*** (0.006)	0.019*** (0.005)		
man_grw			1.759** (0.699)	1.737** (0.689)
inno	-0.241 (0.168)		-0.303* (0.170)	
inno_per		-3242.704* (1961.737)		-4246.427** (2005.266)
lab	2.348** (0.975)	2.347** (0.947)	0.569 (0.908)	0.578 (0.895)
mig_grw	0.001 (0.002)	0.001 (0.002)	0.001 (0.002)	0.001 (0.002)
pop_grw	-14.128** (5.738)	-14.211** (5.591)	-11.298* (5.776)	-12.160** (5.727)
Obs.	76	76	76	76

Note: Standard errors are in brackets (*: p<0.1, **: p<0.05, *** p<0.01)

The success of a single-industry town's development largely depends on the ability to coordinate the strategy of the city and the city-forming enterprise. For the development of single-industry towns, it is necessary to develop a single-industry towns development strategy, which will be based on the diversification of the economy, localization of small and medium-sized businesses, creation of small industrial zones, attracting investors, supporting the import of substituting industries, opening new industries. We have developed proposals for the government that can be included in the single-industry towns development strategy of the Republic of Kazakhstan. Thus, a strategy for the revival and modernization of single-industry towns of the Republic of Kazakhstan is proposed (Table 8).

Table 8 – Strategy for the revival and modernization of single-industry towns in the Republic of Kazakhstan based on the construction of a regression model

№	Main areas of activity	Main events
1	The image of the future city	City for comfortable living
2	Industry	Development of the manufacturing industry, in particular the textile industry
3	Production	Formation of a special economic zone of industrial production type
4	Infrastructure development	Development of the "green infrastructure" direction with the aim of restoring the areas of the single-industry town.
5	Development of the social sphere	Improving the quality and accessibility of the social sphere of trade and household services
6	Solving environmental problems	Improving the environmental friendliness of public utilities, solving water problems
7	Technologies	Development of environmentally friendly and energy efficient technologies
8	Digitization	Digital transformation of technical and technological modernization of industry and the agro-industrial complex
9	Increasing the role of public administration	Increasing the role of local government and public organizations in the development of the city
10	Image Marketing	Install a statue in some single-industry towns, for example, like the "Statue of Liberty", which will enhance the city's image.
11	Attraction Marketing (Entertainment and Attractions)	Opening of Disneyland for children.
Note: developed by the authors based on the construction of a regression model		

Thus, we believe that in order to revive and modernize single-industry towns in the Republic of Kazakhstan, it is necessary, first of all, to develop the manufacturing industry, in particular the textile industry. Thanks to the development of the textile industry, many cities in Spain and Portugal have been revived and modernized.

Conclusion. Thus, in the course of the study, we come to the following conclusions. To achieve economic development in modern single-industry towns in Kazakhstan, attention should be focused on the formation of industrial capital. From regression analysis, it was revealed that the development of the manufacturing industry significantly contributes to the income and economic growth of single-industry towns in Kazakhstan.

Based on the construction of the regression model, we come to the conclusion that the strategy for the revival and modernization of single-industry towns should include the development of the manufacturing industry, the textile industry, in single-industry towns of Kazakhstan, as this contributes to regional economic growth. On the other hand, the enhancement of research and development capital negatively influences on the income and economic growth.

This is because monocities in Kazakhstan is developing rather than developed and thereby the economic and industrial status of these monocities are not yet reached to well utilize highly advanced capitals. In addition, we come to the conclusion that the main directions for the development of single-industry towns may concern the following aspects: modernization of existing industries with competitive potential, with a special organization for goods with high added value, diversification of the urban economy, primarily through the development of small and medium-sized businesses, the formation of an infrastructure to support entrepreneurship (for example, business incubators, technology parks), motivation of the population, development of human capital, which meets the needs of the local economy, provision of infrastructure, transport and logistics, tourism and recreational and other services for the needs of nearby agglomerations and large cities. The strategy for the development of single-industry towns of the Republic of Kazakhstan must include the principles of territorial marketing, which is aimed at improving the quality of life of people.

Acknowledgement. The article was prepared under the programme BR18574200 "Revival of single-industry towns in the conditions of creation of New Kazakhstan on the basis of territorial marketing" within the framework of programme-targeted financing of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan.

Literature cited

1. Минус один, что не так с развитием моногородов? [электронный ресурс] // Новости Казахстана и мира на сегодня. – режим доступа: <https://www.zakon.kz/stati/6430375-minus-odin-cto-ne-tak-s-razvitiem-monogorodov-kazakhstan.html> (дата обращения: 11.04.2024).
2. Расширение производства, новые проекты и условия для бизнеса: Премьер-Министр поручил принять комплексные меры для развития моногородов [Электронный ресурс] // Официальный информационный ресурс Премьер -министра Республики Казахстан. - Режим доступа: <https://primeminister.kz/ru/news/rasshirenie-proizvodstva-novye-proekty-i-usloviya-dlya-biznesa-premer-ministr-poruchil-prinyat-kompleksnye-mery-dlya-razvitiya-monogorodov-27739> (дата обращения: 2.04.2024).
3. В Карагандинской области Сарань вышла из числа моногородов [Электронный ресурс]// Акимат Карагандинской области. – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/karaganda/press/news/details/745770?lang=ru> (дата обращения: 9.04.2024).
4. Barrat T., Sandstrom J., Ellem B. Remarking the socio-spatial fix: Actors time and crisis in two iron ore towns // *Environment and planning*. – 2024. – Vol.56. – №5. – pp. 1651 -1667. <https://doi.org/10.1177/0308518X241247733>.
5. Hurd Fiona, Pyer Suzette The palimpsest of welfarism: Enduring Layers of Paternalism in New Zeland Industry Towns // *Labor history*. – 2021. – Vol. 120. - № 1. – pp. 145 -148. <https://doi.org/10.3828/jlh.2021.8>.
6. Newbury Janet, Gibson Katherine Postindustrial pathways for a «Single industry resource town». A community economic approach // *The anthropology of post industrialism: Ethnographies of disconnection*. – 2015. – Vol. 1. – pp. 183 -204. DOI 10.4324/9781315672311-11.
7. Paredes Castellanos, Eugenio, Diaz Casallas, Esperanza, Franco Ávila, Jhon Anderson, Parra Niño, Flor Angela Model to determine the capacity of representation of a territorial brand // *Revista Venezolana de Gerencia*. – 2024. - Vol 29. – № 106. – pp. 659 – 673. 10.52080/rvgluz.29.106.13.
8. Siegel P.B., Johnson T.J., Alwang J. Regional economic diversity and diversification // *Growth and change*. - 1995. - Vol.6. - pp.261 -284. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2257.1995.tb00171.x>.
9. Bozh'ya-Volya, A.A., Popova, P.A. ESG factors of city-forming enterprises and the growth of single-industry towns in Russia // *Vestnik Sankt-Peterburgskogo Universiteta. Ekonomika*. – 2024. – Vol. 40. - № 1. - pp. 80 – 101.
10. Antonova, I.S., Sokolova, V.V., Turgel, I.D., Panzabekova, A.G. Invisible single-industry towns in Russia // *International Journal of Trade and Global Markets*. -2024. – Vol. 19. - № 3-4. - pp. 277–292. <https://doi.org/10.1504/IJTG.M.2023.10054446>.
11. Pitukhina, M.A., Belykh, A.D. Environmental problems of the russian arctic single-industry towns in the population estimates//*Arktika: Ekologia i Ekonomika*. – 2023. –Vol. 13. - №4. – pp. 590 – 600. <https://doi.org/10.25283/2223-4594-2023-4-590-600>.

References

1. *News of Kazakhstan and the world today*. Available at: <https://www.zakon.kz/stati/6430375-minus-odin-chto-ne-tak-s-razvitiem-monogorodov-kazakhstana.html> (date of application: 11.04.2024).
2. *Official information resource of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan*. Available at: <https://www.zakon.kz/stati/6430375-minus-odin-chto-ne-tak-s-razvitiem-monogorodov-kazakhstana.html> (date of application: 2.04.2024).
3. *Akimat of Karaganda region*. Available at: <https://www.gov.kz/memleket/entities/karaganda/press/news/details/745770?lang=ru> (date of application: 9.04.2024).
4. Barrat T., Sandstrom J., Ellem B. Remarking the socio-spatial fix: Actors time and crisis in two iron ore towns. *Environment and planning*, 2024, 56(5), pp. 1651-1667. <https://doi.org/10.1177/0308518X241247733>.
5. Hurd Fiona, Pyer Suzette The palimpsest of welfarism: Enduring Layers of Paternalism in New Zeland Industry Towns. *Labor history*, 2021, 120(1), pp. 145 -148. <https://doi.org/10.3828/jlh.2021.8>.
6. Newbury Janet, Gibson Katherine Postindustrial pathways for a «Single industry resource town». A community economic approach. *The anthropology of post industrialism: Ethnographies of disconnection*, 2015, 1, pp.183 -204. <https://doi.org/10.4324/9781315672311-11>.
7. Paredes Castellanos, Eugenio, Diaz Casallas, Esperanza, Franco Ávila, Jhon Anderson, Parra Niño, Flor Angela Model to determine the capacity of representation of a territorial brand. *Revista Venezolana de Gerencia*, 2024, 29 (106), pp. 659 – 673. <https://doi.org/10.52080/rvgluz.29.106.13>.
8. SIEGEL P.B., JOHNSON T.J., ALWANG J. REGIONAL ECONOMIC DIVERSITY AND DIVERSIFICATION. *GROWTH AND CHANGE*, 1995, 6, PP. 261 – 284. [HTTPS://DOI.ORG/10.1111/J.1468-2257.1995.TB00171.X](https://doi.org/10.1111/J.1468-2257.1995.TB00171.X).
9. Bozh'ya-Volya, A.A., Popova, P.A. ESG factors of city-forming enterprises and the growth of single-industry towns in Russia. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo Universiteta. Ekonomika*, 2024, 40(1), pp. 80 – 101. <https://doi.org/10.21638/spbu05.2024.104>.
10. Antonova, I.S., Sokolova, V.V., Turgel, I.D., Panzabekova, A.G. Invisible single-industry towns in Russia. *International Journal of Trade and Global Markets*, 2024, 19 (3-4), pp. 277–292. <https://doi.org/10.1504/IJTG.M.2023.10054446>.
11. Pitukhina, M.A., Belykh, A.D. Environmental problems of the russian arctic single-industry towns in the population estimates. *Arktika: Ekologia i Ekonomika*, 2023, 13 (4), pp. 590 – 600. <https://doi.org/10.25283/2223-4594-2023-4-590-600>.

РЕГРЕССИЯ МОДЕЛІН ҚҰРУ НЕГІЗІНДЕ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МОНОҚАЛАЛАРДЫ ЖАҢҒЫРТУ МЕН ЖЕТІЛДІРУДІҢ СТРАТЕГИЯСЫН ДАМУ

Хан Сол Лу¹, Н.А.Товма^{2*}, А.М.Зобов¹, Е.А.Дегтерева¹

¹Ресей халықтар достығы университеті, Мәскеу, Ресей Федерациясы
²әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Түйін. Мақалада Қазақстан Республикасының моноқалаларын дамытудың тиімді стратегиясын әзірлеу үшін халықтың өмір сүру сапасын жақсартуға және олардың өмір сүруіне қолайлы жағдай жасауға бағытталған зерттеу ұсынылған. Зерттеудің басты ерекшелігі - регрессиялық талдауды пайдалана отырып, моноқалалардың әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі заңдылықтарын анықтау болып табылады. Жұмыста моноқалалар экономикасының жалпы өсуіне экономиканың әртүрлі салаларының үлесін егжей-тегжейлі көрсетуге мүмкіндік беретін ең кіші квадраттар (ЕКК) әдісі қолданылды. Моноқалалардың әлеуметтік-экономикалық дамуына оң әсер еткен өңдеу өнеркәсібіне ерекше көңіл бөлінген. Сонымен қатар, ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар (ҒЗТКЖ) секторының әсері біркелкі емес болды, бұл оның әлеуетін ашу үшін одан әрі талдау қажет екенін көрсетеді. Алынған нәтижелер моноқалаларды дамыту стратегияларына теңгерілген әдістің маңыздылығына, аумақтар мен басым салалардың ерекшеліктерін сақтауға назар аударады. Әзірленген модель моноқалаларды дамыту стратегияларын дайындау бойынша практикалық ұсынымдарды қалыптастыру үшін негіз ретінде пайдаланылуы мүмкін. Зерттеудің практикалық маңыздылығы оның нәтижелерін мақсатты бағдарламаларды әзірлеуде, перспективалы салаларға инвестиция тартуда және жаңа жұмыс орындарын құруда пайдалану мүмкіндігінде, бұл өз кезегінде Қазақстанның моноқалаларын кешенді дамытуды қамтамасыз етеді.

Түйін сөздер: өңдеуші өнеркәсіп, ҒЗТКЖ, өсу теориясы, моноқалалар, Қазақстан.

РАЗВИТИЕ СТРАТЕГИИ МОДЕРНИЗАЦИИ И ВОЗРОЖДЕНИЯ МОНОГОРОДОВ КАЗАХСТАНА НА ОСНОВЕ ПОСТРОЕНИЯ РЕГРЕССИОННОЙ МОДЕЛИ

Хан Сол Ли¹, Н.А.Товма^{2}, А.М.Зобов¹, Е.А.Дегтерева¹*

¹Российский университет дружбы народов, Москва, Российская Федерация

²Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Резюме. В статье представлено исследование, направленное на разработку эффективной стратегии развития моногородов Республики Казахстан, ориентированной на повышение качества жизни населения и создание комфортных условий для их проживания. Основной особенностью исследования стало выявление основных закономерностей социально-экономического развития моногородов с использованием регрессионного анализа. В работе применялся метод наименьших квадратов (МНК), позволивший детализировать вклад различных отраслей экономики в общий рост экономики моногородов. Особое внимание уделено обрабатывающей промышленности, которая показала положительный эффект на социально-экономическое развитие моногородов. В то же время влияние сектора научных исследований и разработок (НИОКР) оказалось неоднозначным, что свидетельствует о необходимости дальнейшего анализа для раскрытия его возможностей. Полученные результаты акцентируют внимание на важности сбалансированного подхода к стратегиям развития моногородов, соблюдению специфики территорий и приоритетных отраслей. Разработанная модель может быть использована в качестве основы для формирования практических рекомендаций по разработке стратегий развития моногородов. Практическая значимость исследования заключается в возможности использования его результатов при разработке целевых программ, привлечение инвестиций в перспективные отрасли и создание новых рабочих мест, что, в свою очередь, обеспечивает комплексное развитие моногородов Казахстана.

Ключевые слова: обрабатывающая промышленность, НИОКР, теория роста, моногорода, Казахстан.

Information about the authors:

Lee Han Sol – candidate of economic science, RUDN University, Moscow, Russian Federation, e-mail: li-kh@rudn.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7846-2374>.

Tovma Natalia Aleksandrovna* - candidate of economic science, PhD in economics, al-Frabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: nataliya-tovma@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9114-6923>.

Zobov Aleksandr Mikhailovich – candidate of economic science, professor, RUDN University, Moscow, Russian Federation, e-mail: a_zobov@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8792-1990>.

Degtereva Ekaterina Andreevna - doctor of economics science, professor, RUDN University, Moscow, Russian Federation, e-mail: degseb@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8752-5840>.

Авторлар туралы ақпарат:

Ли Хан Сол - экономика ғылымдарының кандидаты, Ресей халықтар достығы университеті, Мәскеу, Ресей Федерациясы, e-mail: li-kh@rudn.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7846-2374>.

Товма Наталия Александровна* - экономика ғылымдарының кандидаты, доктор (PhD), Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: nataliya-tovma@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9114-6923>.

Зобов Александр Михайлович - экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, Ресей халықтар достығы университеті, Мәскеу қ., Ресей Федерациясы, e-mail: a_zobov@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8792-1990>.

Дегтерева Екатерина Андреевна - экономика ғылымдарының докторы, профессор Ресей халықтар достығы университеті, Мәскеу қ., Ресей Федерациясы, e-mail: degseb@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8752-5840>.

Сведения об авторах:

Ли Хан Сол - кандидат экономических наук, РУДН, Москва, Российская Федерация, Москва, Российская Федерация, e-mail: li-kh@rudn.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7846-2374>

Товма Наталия Александровна* - кандидат экономических наук, доктор (PhD), Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан, e-mail: nataliya-tovma@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9114-6923>.

Зобов Александр Михайлович - кандидат экономических наук, профессор, РУДН, Москва, Российская Федерация, e-mail: a_zobov@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8792-1990>.

Дегтерева Екатерина Андреевна - доктор экономических наук, профессор, РУДН, Москва, Российская Федерация, e-mail: degseb@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-8752-5840>

Received: 17.09.2024

Accepted: 19.10.2024

Available online: 24.11.2024

Статистика, учет и аудит, 4(95)2024, стр. 66-79

DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.06>

Экономика и менеджмент

МРНТИ 82.13.37

УДК 330.11 (574)

МОДЕРНИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ МЕСТНОГО УПРАВЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ И МЕХАНИЗМЫ РЕАЛИЗАЦИИ

А.М. Абдуллаев^{1}, М.Б. Кадырова², С.С. Ыдырыс¹, Г.Р. Момбекова¹*

¹Международный казахско-турецкий университет им. Х. А. Ясави, Туркестан, Казахстан

²Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан

*Corresponding author email: e-mail: turkestan.ica@mail.ru

Аннотация. В условиях глобальных изменений и вызовов XXI века перед государственными структурами Республики Казахстан стоит задача не просто улучшить уже существующие механизмы местного управления, но и всесторонне модернизировать их в соответствии с лучшими мировыми практиками. Модернизация системы местного управления Республики Казахстан предусматривает проактивное обновление институциональных основ, повышение эффективности и обеспечения подотчетности местных властей, а также внедрение инновационных технологий для управления и взаимодействия с населением. Основой такого процесса становится комплексная реформа, направленная на децентрализацию и укрепление местного самоуправления. Исследование направлено на анализ текущего состояния системы местного управления в Республике Казахстан и разработку предложений по её модернизации. Основной целью является идентификация ключевых проблем и ограничений, которые препятствуют эффективности местных органов власти, и предложение конкретных механизмов и инструментов для их устранения. В статье применены методы сравнительного анализа, включая изучение международного опыта успешных моделей местного самоуправления в странах с аналогичным уровнем социально-экономического развития. Это позволило определить лучшие практики для их адаптации в Казахстане. Также был проведен правовой анализ текущей законодательной базы для выявления пробелов и разработке предложений по их устранению, с целью создания более эффективной правовой среды для местного самоуправления.

В ходе проведенного исследования выявлены основные проблемы, тормозящие развитие местного управления, такие как недостаточная финансовая самостоятельность регионов, неэффективность административных процедур и недостаток квалифицированных кадров. Также в статье уделяется внимание значению децентрализации власти, как одного из основных факторов повышения эффективности управления на местном уровне. Для успешной модернизации системы местного управления необходим комплексный подход, включающий законодательные изменения, укрепление гражданского общества и развитие общественных институтов.

Ключевые слова: система местного управления, Республика Казахстан, модернизация, децентрализация, реформы, эффективность, подотчетность, инновационные технологии, гражданское общество.

Cite this article as: Abdullaev A.M., Kadyrova M.B., Ydyrys S.S., Mombekova G.R. Modernization of the local government system of the republic of Kazakhstan: development prospects and implementation mechanisms. *Statistics, accounting and audit*. 2024, 4(95), 66-79. (In Russ.). DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.06>

Основные положения. Система местного управления в Казахстане требует масштабной модернизации, включая децентрализацию полномочий и усиление финансовой независимости местных органов власти, чтобы повысить их эффективность и оперативность. Проведенный правовой анализ выявил нормативные пробелы в законодательной базе, препятствующие полноценной работе местного самоуправления, что требует изменения законодательства и адаптации успешных международных практик. Для успешной модернизации необходимо внедрение цифровых технологий, укрепление гражданского общества и повышение квалификации кадров местных органов власти, что позволит улучшить качество предоставляемых услуг и повысить уровень вовлеченности граждан. Реализация предложенных мер приведет к улучшению уровня жизни, повышению качества государственных услуг и развитию экономической устойчивости на местном уровне.

Введение. Актуальность настоящего исследования обусловлена несколькими ключевыми аспектами. Во-первых, важность местного самоуправления как института, который обеспечивает организацию жизнедеятельности населения в пределах своей территории, способствует формированию отношений с вышестоящими уровнями государственной власти и создает условия для реализации локального социально-экономического потенциала на базе местных ресурсов. Это подчеркивает значимость изучения механизмов функционирования и развития местного самоуправления.

Во-вторых, несмотря на значительный опыт, накопленный казахстанским местным самоуправлением в процессе многолетних трансформаций, система до сих пор не смогла реализовать свой полный потенциал. Это свидетельствует о необходимости детального анализа причин, препятствующих полноценному функционированию данного института, и поиска путей оптимизации его деятельности.

В-третьих, острая потребность в изучении проблематики экономических механизмов, лежащих в основе функционирования местного самоуправления, усугубляется различиями в социально-экономическом и природно-ресурсном потенциале регионов. Эти дифференциации требуют комплексного подхода к модернизации и адаптации управленческих практик в зависимости от специфики территорий.

Местные органы власти Казахстана находятся в процессе жизненно важных реформ, направленных на повышение эффективности, оперативности реагирования и интеграцию с современной социально-экономической динамикой. Этому амбициозному начинанию способствует стратегическое видение страны, направленное на то, чтобы войти в число развитых стран мира. В этом контексте становится необходимым тщательно изучить перспективы развития и механизмы реализации, которые являются основой модернизации местного самоуправления в Казахстане [1].

В основе усилий по модернизации лежит децентрализация полномочий, стратегический маневр для более эффективного распределения обязанностей с национального на местный уровень [2].

В данной работе рассматривается анализ современной системы местного самоуправления в Республике Казахстан с целью её актуальной модернизации и достижения мировых стандартов. Основной акцент исследования направлен на определение ключевых проблем и ограничений, препятствующих эффективной работе местных властей, а также на разработку конкретных предложений по внедрению действенных механизмов и инструментов для их улучшения. Существенным элементом исследования является предложение мер по децентрализации власти, что способствует

повышению автономии и ответственности на местном уровне, укреплению гражданского общества и развитию социальных институтов.

Результаты исследования предполагается использовать для повышения эффективности местного самоуправления через внедрение современных методов управления и технологий. Это позволит улучшить качество предоставляемых местными органами власти услуг, повысить уровень вовлеченности граждан в процесс принятия решений и способствовать более тесному взаимодействию между государством и обществом. Исследование предоставит практические и теоретические рекомендации, которые могут быть использованы для реформирования и улучшения системы местного управления в Республике Казахстан, что, в свою очередь, способствует развитию устойчивого и эффективного управления на местном уровне.

Литературный обзор. В современном мире вопросы организации и эффективного функционирования системы местного управления становятся все более актуальными для развития общества. Республика Казахстан не исключение, и решение задачи модернизации системы местного управления в стране является приоритетной целью государственной политики.

Согласно статье 89 Конституции Республики Казахстан 1995 года, признается право на местное самоуправление, которое позволяет населению автономно урегулировать вопросы, имеющие местное значение. Местное самоуправление реализуется жителями как напрямую, так и посредством маслихатов и других органов, функционирующих на уровне местных общин в рамках территорий с компактным проживанием определенных групп населения. В соответствии с законодательством, местным органам самоуправления могут быть переданы полномочия для выполнения государственных функций. Законом также обеспечивается автономия местных органов самоуправления в рамках их установленных полномочий [3].

Законом от 23 января 2001 года № 148-III «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан» регулируется организация и функционирование местного самоуправления в стране. Согласно данному закону, местное самоуправление в Казахстане представляет собой деятельность, осуществляемую населением непосредственно или через маслихаты (представительные органы местного управления) и другие органы местного самоуправления. Эта деятельность направлена на самостоятельное принятие решений по вопросам местного значения под личную ответственность, в соответствии с правилами, установленными данным Законом и другими нормативными актами. Закон также предусматривает наличие органов местного самоуправления, через которые обеспечивается реализация местного самоуправления в соответствии с Конституцией и нормативными документами [4].

На данный момент местное самоуправление в Казахстане осуществляется через органы местного государственного управления, включая акима (главу местного исполнительного органа), акимат (местный исполнительный орган) и территориальный совет местного самоуправления (орган, обладающий консультативной и совещательной функцией при акимате). Таким образом, местное самоуправление в республике осуществляется через институты местного государственного управления, которым делегированы функции по осуществлению местного самоуправления [5].

Перспективы развития местного самоуправления в Казахстане многообещающие, и несколько ключевых инициатив уже реализуется. Например, внедрение передовых цифровых платформ для управления должно коренным образом изменить способы взаимодействия местных органов власти с гражданами и

предоставления услуг. Эти решения для электронного управления позволят упростить административные процессы, сократить бюрократическую волокиту и расширить доступ общественности к информации. Кроме того, реализуются программы по наращиванию потенциала, направленные на то, чтобы наделить должностных лиц местных органов власти необходимыми навыками и знаниями для эффективного управления своей юрисдикцией. Это включает в себя обучение государственному управлению, финансовому менеджменту и методам взаимодействия с общественностью [6].

Правительство разработало четкую дорожную карту с конкретными этапами и сроками для мониторинга прогресса. Кроме того, партнерские отношения с международными организациями, такими как Программа развития Организации Объединенных Наций (ПРООН) и Европейский союз (ЕС), предоставляют ценную техническую помощь и финансовую поддержку. Также поощряются совместные усилия с организациями гражданского общества для обеспечения того, чтобы голоса всех заинтересованных сторон были услышаны и учтены в процессе реформ. Эти меры в сочетании с надежной нормативно-правовой базой заложили основу для кардинального изменения системы местного управления в Республике Казахстан.

Благодаря этим согласованным усилиям Республика Казахстан закладывает основу для создания устойчивой, динамичной и отзывчивой системы местного самоуправления, которая послужит катализатором устойчивого развития и повышения качества жизни своих граждан. Постоянная оценка и адаптируемость будут иметь ключевое значение для решения возникающих проблем и использования новых возможностей в этой постоянно меняющейся политической и социально-экономической среде. По мере того, как страна приближается к 2025 году, видение модернизированной системы местного самоуправления становится все ближе к реализации, обещая более светлое будущее для всех казахстанских сообществ [7].

Рассмотрим международный опыт некоторых стран. Так, например, Швеция, Норвегия и Дания известны своим высоким уровнем децентрализации и сильным местным самоуправлением. Местные органы власти в этих странах обладают значительными полномочиями в таких областях, как образование, здравоохранение и социальное обеспечение.

Законодательство в данном контексте позволяет местным властям иметь широкую финансовую и политическую автономию, что обеспечивает эффективное удовлетворение потребностей населения. Один из примеров законодательных актов, действующих в этих странах, - Шведский закон о местном самоуправлении, который регулирует структуру местных властей и их взаимодействие с гражданами.

Кроме того, в Скандинавских странах особое внимание уделяется вопросам экологии и устойчивого развития. Местные власти активно внедряют экологические инициативы и программы по улучшению качества жизни граждан. Например, в Норвегии местные органы власти играют ключевую роль в управлении природными ресурсами и борьбе с изменением климата, что способствует созданию устойчивых сообществ и обеспечению экологической безопасности [8].

Образовательная система в Скандинавии также подвержена влиянию децентрализации. Местные власти обладают значительной автономией в разработке учебных программ и управлении школами, что позволяет учитывать региональные особенности и потребности. В Дании, к примеру, муниципалитеты играют важную роль в управлении школами и детскими садами, что содействует созданию образовательных

учреждений, ориентированных на интересы местного сообщества и поддержке индивидуальных нужд учащихся.

Социальное обеспечение и здравоохранение также находятся под управлением местных властей, что позволяет им предоставлять услуги, наиболее подходящие для их населения. В Швеции местные советы обеспечивают доступ к качественным медицинским услугам и социальному обеспечению, ориентированным на специфические потребности своих граждан. Это способствует равноправию и справедливости, поскольку местные власти могут лучше учитывать уникальные аспекты своего региона и предоставлять более персонализированные и эффективные услуги.

В Германии применяется система «коммунального самоуправления», где местные власти обладают значительными полномочиями в управлении местными ресурсами и предоставлении гражданских услуг. Закон о местном самоуправлении в Германии устанавливает основные принципы самостоятельности муниципалитетов в принятии решений по местным вопросам.

Одним из ключевых аспектов системы коммунального самоуправления в Германии является принцип субсидиарности. Этот принцип предполагает, что решения должны приниматься на наиболее низком возможном уровне власти. Таким образом, местные власти имеют возможность лучше учитывать специфические нужды своих сообществ. Местные муниципалитеты обладают широкими правами и ответственностью в области образования, здравоохранения, социального обеспечения, а также местной инфраструктуры и экономического развития. Они также ответственны за планирование и реализацию различных проектов, направленных на улучшение качества жизни жителей.

Дополнительным преимуществом муниципального самоуправления является его финансирование. Местные органы власти в Германии имеют право собирать местные налоги и сборы, что позволяет им более гибко управлять финансовыми ресурсами. Это независимое финансирование способствует более эффективной реализации местных программ и проектов. Важно отметить, что государственные субсидии также играют существенную роль, предоставляя дополнительную финансовую поддержку, особенно в регионах с ограниченным бюджетом.

Кроме того, демократическая структура управления на местном уровне обеспечивает высокий уровень участия граждан в процессе принятия решений. Через выборы в местные советы, жители могут непосредственно влиять на состав органов власти и на принимаемые ими решения. Это способствует повышению прозрачности и подотчетности местных властей, а также укрепляет доверие между государством и гражданами. Граждане имеют возможность участвовать в общественных слушаниях, высказывать свою точку зрения и предлагать инициативы, что делает управление более инклюзивным и ориентированным на потребности общества [9]

В Новой Зеландии местные органы власти активно применяют инновационные технологии для взаимодействия с населением и улучшения предоставления государственных услуг. Закон о местном самоуправлении 2002 года в Новой Зеландии подчеркивает важность участия общественности в процессе управления и принятия решений [10].

Таким образом, в различных странах мира используются разнообразные модели местного самоуправления, которые могут служить примером для реформ в Казахстане.

Методы исследования. Методы исследования основываются на комплексном анализе существующей системы местного самоуправления, нормативно-правовой базы

и практик управления в различных регионах Казахстана. В процессе работы предполагается использовать методы сравнительного анализа, в том числе международного опыта, изучая успешные модели местного самоуправления в других странах, которые находятся на схожих уровнях социально-экономического развития. Это позволит выявить лучшие практики, которые можно адаптировать и внедрить в казахстанских реалиях.

Кроме того, важной частью исследования станет правовой анализ текущей законодательной базы, регулирующей деятельность местных органов власти в Казахстане. Это необходимо для выявления нормативных пробелов и предложений по их устранению, с целью создания более гармоничной и эффективной правовой среды для местного самоуправления. В этом контексте особое внимание будет уделено оценке децентрализационных законов и их влиянию на региональные управленческие структуры.

Результаты и обсуждение. На 1 января 2023 г. административно-территориальное деление и структура местного управления в Казахстане выглядит следующим образом (Рисунок 1).

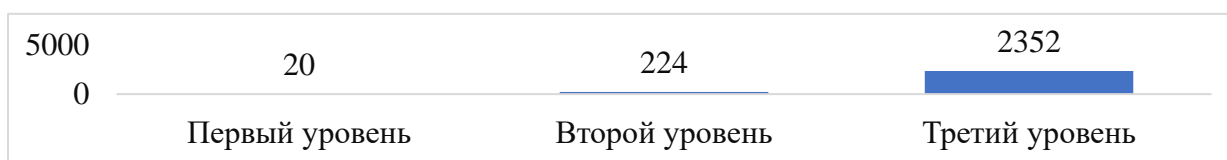

Рисунок 1 - Административно-территориальные единицы и МСУ в Казахстане

Первый уровень состоит из 20 административно-территориальных единиц: 17 областей и трех городов республиканского значения. Второй уровень состоит из 224 административно-территориальных единиц: 170 районов в областях, 38 городов областного значения и 17 районов в городах республиканского значения. Подразделения третьего уровня включают 2352 административно-территориальные единицы, из которых 48 акимов городов районного значения, 4 акимов районов в городах областного значения, 29 акимов поселковых округов, 2179 акимов сельских округов и 92 сельских акимов.

Актуальное состояние системы местного самоуправления в Республике Казахстан выявляет несколько ключевых факторов, воздействующих на её работу и эффективность:

1. Местное самоуправление в Казахстане функционирует на нескольких уровнях, включая областные, районные и городские администрации. Главными органами являются акиматы (исполнительные структуры) и маслихаты (представительные структуры).

2. Местные органы власти обладают ограниченными полномочиями, основным направлением которых выступает управление муниципальной собственностью и регулирование местных экономических и социальных проектов. Большая часть значимых функций, таких как образование, здравоохранение и правоохранительные органы, контролируется на национальном уровне.

3. Местные бюджеты сильно зависят от трансфертов из национального бюджета. Собственные доходы местных бюджетов ограничены, что снижает их финансовую независимость и способность местного самоуправления оперативно реагировать на местные потребности [11].

Несмотря на наличие ряда законов, ориентированных на развитие местного самоуправления, как, например, Закон «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан», на практике наблюдаются значительные пробелы и недостатки. Один из критических моментов - это недостаточное финансирование местных органов власти, что приводит к их ограниченной самостоятельности. Местные бюджеты часто зависят от субсидий и трансфертов из центрального бюджета, что ограничивает их возможность оперативного реагирования на местные проблемы и инициативы [12].

Еще одним важным аспектом является недостаточность нормативной базы, регулирующей взаимодействие местных органов власти с неправительственными организациями и частным сектором. Эти взаимодействия могли бы значительно усилить потенциал местного самоуправления и содействовать развитию гражданского общества. Однако отсутствие четких и прозрачных механизмов сотрудничества создает препятствия для эффективного партнерства и совместной деятельности.

Кроме того, необходимо обратить внимание на проблему кадрового обеспечения местных органов власти. Недостаток квалифицированных специалистов и низкий уровень профессиональной подготовки работников муниципальных структур также являются серьезными проблемами. В условиях недостаточной децентрализации и ограниченных ресурсов, данная проблема становится особенно актуальной, требуя развития программ обучения и повышения квалификации для сотрудников местных органов власти. Завершая анализ, можно сделать вывод о необходимости комплексного пересмотра действующей законодательной базы и разработки предложений, направленных на устранение выявленных нормативных пробелов, что позволит создать более эффективную и гармоничную систему местного самоуправления в Казахстане [11].

Внедрение международного опыта в расширение полномочий местных властей в Казахстане открывает большие возможности для улучшения управления и обеспечения более высокого уровня качества жизни граждан. Введение самостоятельного налогообложения на местах является одним из ключевых шагов в этом направлении. Это позволит местным органам власти не только финансировать необходимые проекты и услуги без зависимости от центра, но и повысит их ответственность перед населением. Примеры успешных реформ в других странах, таких как Германия и Швеция, показывают, что местные налоги могут эффективно использоваться для развития инфраструктуры, улучшения социальных услуг и поддержки локальных инициатив.

В таблице 1 отображены основные аспекты модели интегрированного местного управления (МИМУ).

Таблица 1 - Основные аспекты модели интегрированного местного управления (МИМУ)

Столпы модели	Ключевые элементы	Ожидаемые результаты
Децентрализация	Расширение полномочий, Финансовая независимость	Повышение уровня жизни, Улучшение управления ресурсами
Цифровизация	Электронное управление, Открытость данных	Улучшение качества и доступности услуг, Повышение прозрачности
Участие общественности	Платформы для взаимодействия, Обратная связь и контроль	Повышение участия граждан, Улучшение качества предоставляемых услуг

Продолжение таблицы 1

Укрепление кадрового потенциала	Программы обучения, Стимулирование профессионализма	Повышение квалификации и профессионализма, Привлечение и удержание специалистов
Примечание: составлено авторами		

Для того чтобы местные власти могли лучше работать и принимать важные решения, им нужно дать больше самостоятельности в юридических и финансовых вопросах. Это поможет создать более эффективную систему управления, где принятие решений будет учитывать конкретные потребности различных районов. Благодаря автономии местные власти смогут быстрее реагировать на изменения и эффективнее использовать свои ресурсы. Также это поможет уменьшить бюрократию, ускорить принятие решений и улучшить отношения между властями и обществом.

Внедрение новых технологий в местное управление очень важно для Казахстана, который стремится улучшить и оцифровать государственные услуги. Развитие цифровой инфраструктуры, таких как онлайн-сервисы для граждан, электронные способы общения с властями и платформы для участия в управлении, откроет новые возможности для более эффективного и прозрачного управления.

Ожидаемые результаты включают улучшение уровня жизни за счет более эффективного использования местных ресурсов, что приведет к росту доходов, созданию рабочих мест, развитию бизнеса и привлечению инвестиций. Важную роль играет рациональное управление природными ресурсами, что помогает сохранять экологический баланс и положительно влияет на здоровье населения. Также ожидается повышение качества государственных услуг благодаря внедрению современных технологий в здравоохранение, образование и транспорт, что сделает их более доступными и снизит затраты граждан. Доверие к властям и активность граждан в управлении можно увеличить, если сделать процессы более открытыми и прозрачными, что усилит взаимодействие между жителями и властями. Для устойчивого развития регионов важно реализовывать программы поддержки малого бизнеса, улучшать инфраструктуру и повышать квалификацию работников, создавая тем самым условия для привлечения инвестиций и экономического роста.

Поскольку Концепция развития местного самоуправления в Казахстане представляет собой ключевой документ, определяющий основные принципы и рекомендации для совершенствования управления на местном уровне, были разработаны предложения, охватывающие различные направления (Рисунок 2).

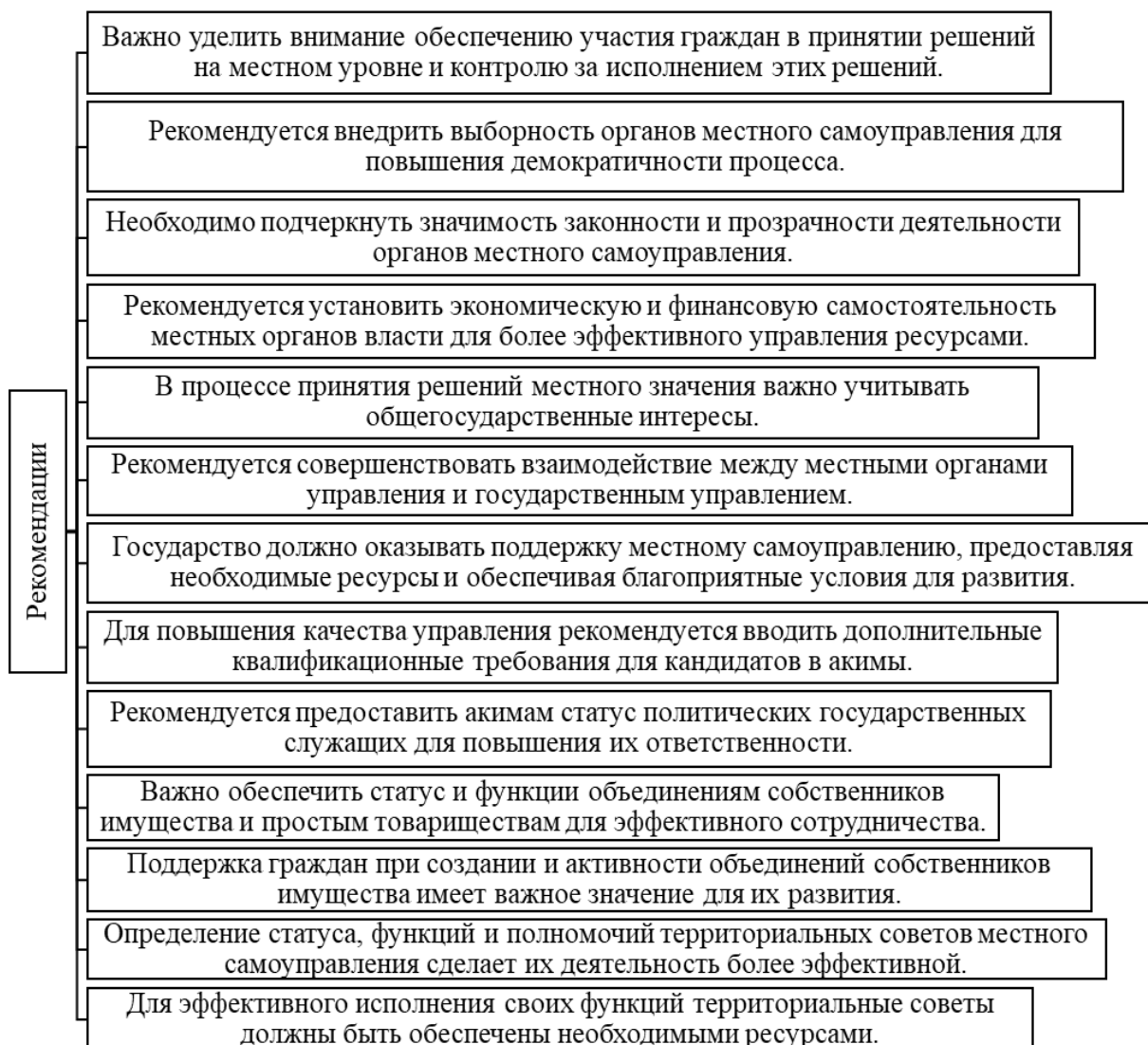

Рисунок 2 - Рекомендации по улучшению системы управления на местном уровне

Улучшение работы органов местного самоуправления возможно через активное участие граждан в процессе принятия решений. Для этого следует внедрить механизмы, которые позволят населению участвовать в обсуждении важных вопросов и контролировать реализацию принятых решений. Прозрачность исполнения решений увеличит доверие общества к власти и повысит их ответственность.

Введение выборности органов местного самоуправления позволит укрепить демократичность управления. Такие органы будут обладать большей легитимностью, что даст гражданам возможность непосредственно участвовать в формировании руководящих структур. Для этого важно усилить контроль за соблюдением законности их работы. Прозрачность решений и действий снизит коррупцию и укрепит доверие населения.

Экономическая и финансовая независимость местных органов власти играет ключевую роль в их эффективности. Возможность самостоятельно распоряжаться финансовыми ресурсами позволит более рационально использовать бюджет и

удовлетворять потребности региона. При этом важно сохранять баланс между интересами местных жителей и национальными приоритетами.

Эффективное управление также требует взаимодействия между местными органами власти и государственными структурами. Координация между уровнями управления обеспечит согласованность и последовательность в достижении целей. Государственная поддержка, в виде ресурсов и условий для работы, является важной частью этого процесса.

Качество управленческих кадров требует особого внимания. Рекомендуется внедрить дополнительные квалификационные требования для кандидатов на посты акимов, что обеспечит привлечение профессионалов. Присвоение акимам статуса политических государственных служащих повысит их ответственность за принятые решения и улучшит качество их работы.

Отдельное внимание следует уделить объединениям собственников имущества. Четкое определение их прав и обязанностей сделает их деятельность более организованной и эффективной. Поддержка граждан в создании таких объединений укрепит местные сообщества. Аналогично, территориальным советам необходимо уточнить их роль и полномочия, чтобы повысить их функциональность. Обеспечение ресурсами позволит им полноценно выполнять свои функции.

Заключение. Анализ системы местного самоуправления Казахстана выявляет серьезные проблемы и подчеркивает необходимость масштабных реформ. Основная задача – не просто усовершенствовать существующие методы, а полностью обновить их в соответствии с мировыми стандартами, включая как структурные, так и функциональные аспекты управления.

Система сталкивается с такими проблемами, как недостаточная финансовая автономия местных органов власти, неэффективные административные процессы и нехватка квалифицированного персонала. Эти трудности мешают быстро реагировать на потребности местных жителей и поддерживать их инициативы, что снижает возможности устойчивого развития.

Рекомендации по совершенствованию систем управления основаны на нескольких ключевых областях. Во-первых, важно повысить автономию и гибкость местных органов власти, предоставив им больше полномочий, что позволит им лучше учитывать региональные особенности при решении проблем. Также необходимо усилить финансовую независимость, чтобы местные органы власти могли определять свои собственные бюджеты и распределять ресурсы. Во-вторых, внедрение цифровых технологий улучшает доступ к государственным услугам, повышает прозрачность, оптимизирует управление ресурсами и предоставляет возможности для активного участия граждан через онлайн-платформы. В-третьих, необходимо инвестировать в развитие муниципальных служащих, что позволит повысить их квалификацию и повысить качество управления, особенно при использовании новых технологий.

Ожидается, что в результате этих изменений качество жизни граждан повысится, население будет более активно участвовать в управлении, а производительность местных органов власти повысится. Успешная модернизация сделает местное самоуправление важным инструментом социально-экономического развития, который поможет стране достичь своих ключевых целей.

Успешная реализация этих изменений потребует комплексного подхода, включая новое законодательство, инвестиции в инфраструктуру и обучение персонала. Должна быть установлена активная связь с общественностью для обеспечения прозрачности и подотчетности в действиях местных органов власти.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖЕРГІЛІКТІ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ЖАҢҒЫРТУ: ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ ЖӘНЕ ІСКЕ АСЫРУ ТЕТІКТЕРІ

А.М. Абдуллаев^{1}, М.Б. Қадырова², С.С. Ыдырыс¹, Г.Р. Момбекова¹*

¹ Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан

² Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы,
Астана, Қазақстан

Түйін. XXI ғасырдың жаһандық өзгерістері мен сын-тегеуріндері жағдайында Қазақстан Республикасының мемлекеттік құрылымдарының алдында жергілікті басқарудың қолданыстағы тетіктерін жақсарту ғана емес, оларды әлемдік озық тәжірибелерге сәйкес жан-жақты жаңғырту міндеті тұр. Қазақстан Республикасының жергілікті басқару жүйесін жаңғырту институционалдық негіздерді белсенді жаңартуды, жергілікті биліктің тиімділігін арттыруды және есептілігін қамтамасыз етуді, сондай-ақ басқару және халықпен өзара іс-қимыл жасау үшін инновациялық технологияларды енгізуді көздейді. Мұндай процестің негізі жергілікті өзін-өзі басқаруды орталықсыздандыруға және нығайтуға бағытталған кешенді реформа болып табылады. Зерттеу Қазақстан Республикасындағы жергілікті басқару жүйесінің ағымдағы жай-күйін талдауға және оны жаңғырту жөнінде ұсыныстар әзірлеуге бағытталған. Негізгі мақсат-жергілікті өзін-өзі басқару органдарының тиімділігіне кедергі келтіретін негізгі проблемалар мен шектеулерді анықтау және оларды шешудің нақты тетіктері мен құралдарын ұсыну. Мақалада әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі ұқсас елдердегі жергілікті өзін-өзі басқарудың сәтті модельдерінің халықаралық тәжірибесін зерттеуді қоса алғанда, салыстырмалы талдау әдістері қолданылады. Бұл Қазақстанда оларды бейімдеу үшін үздік тәжірибелерді анықтауға мүмкіндік берді. Сондай-ақ, заңдарға және олардың аймақтық басқаруға әсеріне ерекше назар аударып, жергілікті өзін-өзі басқару үшін неғұрлым тиімді құқықтық орта құру мақсатында олқылықтар мен оларды жою жөніндегі ұсыныстарды анықтау үшін ағымдағы заңнамалық базаға құқықтық талдау жүргізілді.

Зерттеу барысында өңірлердің қаржылық дербестігінің жеткіліксіздігі, әкімшілік рәсімдердің тиімсіздігі және білікті кадрлардың жетіспеушілігі сияқты жергілікті басқарудың дамуына кедергі келтіретін негізгі проблемалар анықталды. Сондай-ақ, мақалада Жергілікті деңгейде басқару тиімділігін арттырудың негізгі факторларының бірі ретінде билікті орталықсыздандырудың маңыздылығына назар аударылады. Жергілікті басқару жүйесін табысты жаңғырту үшін заңнамалық өзгерістерді, азаматтық қоғамды нығайтуды және қоғамдық институттарды дамытуды қамтитын кешенді тәсіл қажет.

Түйінді сөздер: жергілікті басқару жүйесі, Қазақстан Республикасы, жаңғырту, орталықсыздандыру, реформалар, тиімділік, есептілік, инновациялық технологиялар, азаматтық қоғам.

MODERNIZATION OF THE LOCAL GOVERNMENT SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: DEVELOPMENT PROSPECTS AND IMPLEMENTATION MECHANISMS

A.M. Abdullaev^{1}, M.B. Kadyrova², S.S. Ydyrys¹, G.R. Mombekova¹*

¹ H.A. Yasavi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan

² Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan

Summary. In the context of global changes and challenges of the 21st century, the state structures of the Republic of Kazakhstan face the task not only to improve the existing mechanisms of local government, but also to comprehensively modernize them in accordance with the best international practices. The modernization of the local government system of the Republic of Kazakhstan provides for proactive updating of the institutional framework, increasing the efficiency and accountability of local authorities, as well as the introduction of innovative technologies for management and interaction with the population. The basis of such a process is a comprehensive reform aimed at decentralization and strengthening local self-government. The research is aimed at analyzing the current state of the local government system in the Republic of Kazakhstan and developing proposals for its modernization. The main objective is to identify the key problems and constraints that hinder the effectiveness of local authorities, and to propose specific mechanisms and tools to address them. The article

uses methods of comparative analysis, including the study of international experience of successful models of local government in countries with a similar level of socio-economic development. This allowed us to identify the best practices for their adaptation in Kazakhstan. A legal analysis of the current legislative framework was also conducted to identify gaps and proposals to address them, in order to create a more effective legal environment for local government, with special attention to laws and their impact on regional governance.

The study identified the main problems hindering the development of local government, such as insufficient financial independence of the regions, inefficiency of administrative procedures and lack of qualified personnel. The article also pays attention to the importance of decentralization of power as one of the main factors in improving the effectiveness of management at the local level. Successful modernization of the local government system requires an integrated approach, including legislative changes, strengthening of civil society and development of public institutions.

Keywords: local government system, Republic of Kazakhstan, modernization, decentralization, reforms, efficiency, accountability, innovative technologies, civil society.

Список литературы

1. Дуйсен Г.М., Айтжанова Д.А., Тесля П.Н. Казахстан и другие республики центральной Азии: разные судьбы после распада СССР // Всероссийский экономический журнал ЭКО. - 2022. - № 3 (573). – С. 8-40.
2. Аубакирова Ж.Б., Аймагамбетов Е.Б. Проблемы развития местного самоуправления в Казахстане // Central Asian Economic Review. – 2020. -№ 6. – С. 46-57.
3. Конституция Республики Казахстан принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г. [Электронный ресурс] // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_ (дата обращения: 20.09.2024).
4. Закон Республики Казахстан от 23 января 2001 года № 148-ІІ О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан [Электронный ресурс] // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z010000148_ (дата обращения: 22.09.2024).
5. Кемелбеков А. Особенности развития института местного самоуправления в Республике Казахстан // Образование и право. - 2019. - №12. – С. 263-266.
6. Чеботарев А.Е. Местное самоуправление в Казахстане: особенности и перспективы реформирования // Астана, Казахстанский институт общественного развития. - 2023. – 106 с.
7. Указ Президента Республики Казахстан от 18 августа 2021 года № 639. Об утверждении Концепции развития местного самоуправления в Республике Казахстан до 2025 года [Электронный ресурс] // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000639> (дата обращения: 25.09.2024).
8. Позаченюк Е. А., Мурава-Середа А. В., Максимова В. Н., Шестакова Л. И., Вишнякова С. П., Калинин И. В. Обеспечение экологической безопасности и рационального природопользования в трансграничных регионах // Региональные геосистемы. - 2023. - № 47(4). - С. 630-642.
9. Утибаев Б.С., Утибаева Г.Б. Совершенствование системы местного самоуправления в Республике Казахстан // Проблемы агорынка. – 2022. - № 1(1). – С. 67-74.
10. Гарькавченко О. Ю. К вопросу о местном самоуправлении в новой Зеландии // Образование и право. – 2019. - № 1. - С. 68-71.
11. Перспективы развития местного самоуправления в Казахстане [Электронный ресурс] // Казахстанский институт стратегических исследований при президенте Республики Казахстан. – Режим доступа: <https://kisi.kz/ru/perspektivy-razvitiya-mestnogo-samoupravleniya-v-kazahstane> (дата обращения: 22.09.2024).
12. Санхаева Ж., Арзикулов А. Выборы в системе местного самоуправления: международная практика и опыт Казахстана // Kazakhstan-Spectrum. - 2021. - № 97. – С. 89-99.

References

1. Dujsen G.M., Ajtzhanova D.A., Teslya P.N. Kazaxstan i drugie respubliki central`noj Azii: razny`e sud`by` posle raspada SSSR [Kazakhstan and other Central Asian republics: different destinies after the collapse of the USSR]. *Vserossijskij e`konomicheskij zhurnal E`KO*, 2022, 3 (573), 8-40 (In Russian).

2. Aubakirova Zh.B., Ajmagambetov E.B. Problemy` razvitiya mestnogo samoupravleniya v Kazaxstane [Problems of local government development in Kazakhstan]. *Central Asian Economic Review*, 2020, 6, 46-57 (In Russian).
3. *Konstituciya Respubliki Kazaxstan prinyata na respublikanskom referendume 30 avgusta 1995 g.* Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000> (accessed: 20.09.2024).
4. *Zakon Respubliki Kazaxstan ot 23 yanvarya 2001 goda № 148-II O mestnom gosudarstvennom upravlenii i samoupravlenii v Respublike Kazaxstan.* Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z010000148> (accessed: 22.09.2024).
5. Kemelbekov A. Osobennosti razvitiya instituta mestnogo samoupravleniya v Respublike Kazaxstan [Features of the development of the institute of local self-government in the Republic of Kazakhstan]. *Obrazovanie i parvo*, 2019, 12, 263-266 (In Russian).
6. Chebotarev A.E. Mestnoe samoupravlenie v Kazaxstane: osobennosti i perspektivy` reformirovaniya [Local self-government in Kazakhstan: features and prospects of reform]. Astana, Kazaxstanskij institut obshhestvennogo razvitiya, 2023, 106 (In Russian).
7. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazaxstan ot 18 avgusta 2021 goda № 639. *Ob utverzhdenii Konceptii razvitiya mestnogo samoupravleniya v Respublike Kazaxstan do 2025 goda.* Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000639> (accessed: 25.09.2024).
8. Pozachenyuk E. A., Murava-Sereda A. V., Maksimova V. N., Shestakova L. I., Vishnyakova S. P., Kalinchuk I. V. Obespechenie e`kologicheskoy bezopasnosti i racional`nogo prirodopol`zovaniya v transgranichny`x regionax [Ensuring environmental safety and rational nature management in transboundary regions]. *Regional`ny`e geosistemy`*, 2023, 47(4), 630-642 (In Russian).
9. Utibaev B.S., Utibaeva G.B. Sovershenstvovanie sistemy` mestnogo samoupravleniya v Respublike Kazaxstan [Improving the system of local self-government in the Republic of Kazakhstan]. *Problemy` agrory`nka*, 2022, 1(1), 67-74 (In Russian).
10. Gar`kavchenko O. Yu. K voprosu o mestnom samoupravlenii v novej Zelandii [On the issue of local self-government in New Zealand]. *Obrazovanie i parvo*, 2019, 1, 68-71 (In Russian).
11. Perspektivy` razvitiya mestnogo samoupravleniya v Kazaxstane. Available at: <https://kisi.kz/ru/perspektivy-razvitiya-mestnogo-samoupravleniya-v-kazahstane> (accessed: 22.09.2024).
12. Sanxaeva Zh., Arzikulov A. Vy`bory` v sisteme mestnogo samoupravleniya: mezhdunarodnaya praktika i opyt` Kazaxstana [Elections in the system of local self-government: international practice and experience of Kazakhstan]. *Kazakhstan-Spectrum*, 2021, 97, 89-99. (In Russian).

Сведения об авторах:

Абдуллаев Акикат Махмудович* - PhD докторант, *Международный казахско-турецкий университет им. Х. А. Ясауи, Туркестан, Қазақстан*, e-mail: turkestan.ica@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0004-4499-3929>.

Қадырова Маргарита Булегеновна - кандидат экономических наук, профессор, *Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан*, e-mail: margarita.kadyrova@kos.apa.kz, <https://orcid.org/0000-0002-8556-6884>.

Ыдырыс Серікбай Садуақасұлы - доктор экономических наук, профессор, *Международный казахско-турецкий университет им. Х. А. Ясауи, Туркестан, Казахстан*; e-mail: aem11186@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-0593-1990>.

Момбекова Гульмира Райбековна – PhD, доцент, *Международный казахско-турецкий университет им. Х.А. Ясауи, Туркестан, Казахстан*, e-mail: gulmira.mombekova@ayu.edu.kz

Авторлар туралы мәліметтер:

Абдуллаев Акикат Махмұды* - PhD докторант, *Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан*, e-mail: turkestan.ica@mail.ru; <https://orcid.org/0009-0004-4499-3929>.

Қадырова Маргарита Бөлегенқызы - экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, *Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару Академиясы*, e-mail: margarita.kadyrova@kos.apa.kz, <https://orcid.org/0000-0002-8556-6884>.

Ыдырыс Серікбай Садуақасұлы - экономика ғылымдарының докторы, профессор, *Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан*, e-mail: aem11186@mail.ru ; <https://orcid.org/0000-0003-0593-1990>.

Момбекова Гүлмира Райбекқызы – PhD, доцент, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан, e-mail: gulmira.mombekova@ayu.edu.kz

Information about the authors:

Abdullaev Akikat Makhmudovich* - PhD doctoral student, H.A. Yasavi International Kazakh-Turkish University, Turkistan, Kazakhstan, e-mail: turkestan.ica@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0004-4499-3929>.

Kadyrova Margarita Bulegenovna - Candidate of Economic Sciences, Professor, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan, e-mail: margarita.kadyrova@kos.apa.kz, <https://orcid.org/0000-0002-8556-6884>.

Ydyrys Serikbay Saduakasuly - Doctor of Economic Sciences, Professor, H. A. Yasavi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan, e-mail: aem11186@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-0593-1990>.

Mombekova Gulmira Raybekovna - PhD, Associate Professor, H.A. Yasavi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan, e-mail: gulmira.mombekova@ayu.edu.kz

Получено: 02.10.2024

Принято к рассмотрению: 19.10.2024

Доступно онлайн: 24.11.2024

Статистика, учет и аудит, 4(95)2024. стр. 80-93

DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.07>

Экономика және менеджмент

FTAMP 06.72.06

ӘОЖ 332.074

ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ БОЙЫНША ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІ ИНТЕГРАЛДЫ ЗЕРТТЕУ

А.Р.Тұрсын^{1}, А.С.Түлеметова¹, А.Б.Мухамедханова¹, Е.Ж.Өмірзақ², А.Б.Нысанбай²*

¹М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

²Сауран аудандық №2 балалар мен жасөспірімдер спорт мектебі, Шымкент, Қазақстан

**Corresponding author e-mail: asilxan.janadilov@mail.ru*

Аңдатпа. Өңірлік деңгейде әртараптандырылған экономикаға көшу өңірлік инвестициялық қызметтің мұқият жоспарланған және ғылыми негізделген тетігі шешуші мәнге ие болатын қолайлы инвестициялық жағдайлар болған кезде ғана мүмкін болады. Өңірлердің дамуындағы жағымсыз үрдістер және инвестициялық стратегияны әзірлеудің дәстүрлі тәсілдерін шектеу қазіргі жаһандық экономиканың динамикалық ерекшеліктерін ескеруге қабілетті инновациялық және икемді іске асыру әдістерін іздеуді талап етеді. Осыған байланысты өңірлік инвестициялық қызмет құралдарының теориялық және әдіснамалық негіздерін дамыту мәселелері ерекше маңызға ие. Түрлік тәсіл негізінде қалыптасқан инвестициялық процестердің тиімділігін талдау мынадай қорытынды жасауға мүмкіндік берді: Түркістан облысында бір мезгілде бірнеше қарама-қайшы үрдістер байқалады. Бір жағынан, негізгі капиталға инвестициялар көлемінің ұлғаюы, олардың жалпы өңірлік өнімдегі үлесінің өсуі, сондай-ақ өңір ұйымдарының қаржылық көрсеткіштерінің жақсаруы тіркеледі. Алайда, инвестициялық сала белгілі бір қиындықтарға тап болады. Бұл зерттеудің мақсаты инвестициялардың Түркістан облысының дамуының негізгі экономикалық көрсеткіштеріне, оның экономикалық дамуына әсерін негіздеу болып табылады. Қойылған міндеттердің қатарында, Түркістан облысының статистикалық деректерінде негізгі макроэкономикалық тәуелділіктерді растау, инвестициялар мультипликаторын табу және олардың экономикалық дамуға әсер етуінің уақытша артта қалуы. Нәтижелері: мақалада экономикалық теорияның кейнсиандық модельдері шеңберінде негізгі өзара байланыстар алынды; экономикалық дамудың тиімділігін бағалау үшін инвестициялық қызмет негізінде Түркістан облысының экономикалық және әлеуметтік дамуын сипаттайтын негізгі макроэкономикалық көрсеткіштер қаралды. Теориялық-әдіснамалық, әдістемелік тәсілдер анықталып, инвестициялық процестерге баға берілді. Инвестициялық қызметті арттырудың ұйымдастырушылық-экономикалық тетігі түрінде өңірдегі экономикалық өсуді қамтамасыз ету үшін өңірлік инвестициялық процестердің нәтижелілігін арттыру бойынша ұсыныстар ұсынылды.

Түйінді сөздер: инвестициялық қызмет, инвестициялар, топтастыру, талдау, экономикалық әдістер, жіктеу, рейтингтер, экономикалық даму.

Негізгі ережелер. Өңірлік инвестициялық қызмет тетігінің негізгі элементі өңірлік инвестициялау стандартын әзірлеу және енгізу болуы тиіс, ол өңір аумағында бизнесті жүргізуге қолайлы жағдайлар жасау үшін жүйелік менеджмент құралы болады. Түркістан облысының инвестициялық әлеуетін бағалау және соңғы

Cite this article as: Tursyn A., Tulemetova A., Mukhamedkhanova A., Omirzak Y., Nyssanbay A. Integrated study of investment processes in the Turkestan region. *Statistics, accounting and audit*. 2024, 4(95), 80-93. (In Kaz.). DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.07>

жылдардағы инвестициялық саладағы ағымдағы жағдайды талдау әлеуметтік-экономикалық өсу үшін мүмкіндіктердің бар екендігін көрсетеді. Алайда талдау барысында анықталған проблемалар өңірдің тұрақты дамуына бағдарланған жаңартылған инвестициялық тетікті әзірлеу және іске асыру жолымен шешуді талап етеді.

Кіріспе. Қазақстан өңірлері экономикасының қазіргі заманғы трансформациясы жағдайында өндірістік секторға инвестициялар тарту мәселесі шешуші мәнге ие болады. Кейінгі әлеуметтік-экономикалық өзгерістердің бағыты да, жылдамдығы да осы мәселені сәтті шешуге байланысты. Өңірлік жобаларға инвестицияларды белсенді тарту үшін инвестициялық процестерді оңтайлы ұйымдастыруға ықпал ететін мамандандырылған тетіктерді әзірлеу және енгізу қажет. Инвестициялар көлемін ұлғайту және оларды пайдалану тиімділігін арттыру тұтастай алғанда елдің, сондай-ақ әрбір өңірдің құрылымдық қайта құрылуы мен экономикалық дамуы үшін маңызды алғышарттар болып табылады.

Инвестициялық процестерді ұйымдастырудың тиімді тетігін енгізу инвестициялық белсенділіктің өсуіне айтарлықтай ықпал етеді. Инвестициялық белсенділік өңірлік экономика деңгейінде инвестициялық жобаларды іске асырудың қарқындылығын білдіреді, бұл инвестициялардың көлемі, өсу қарқыны және құрылымы арқылы көрінеді. Инвестициялық белсенділікке инвестициялау процесімен бірге жүретін тәуекел деңгейі айтарлықтай әсер етеді.

«Инвестициялық белсенділік» ұғымы инвестициялық процестер жүретін ортаны сипаттайтын «инвестициялық климат» ұғымымен тығыз байланысты. Аймақтың инвестициялық климатының қалыптасуы оның қолайлылығы мен белгілі бір аумақтағы инвестициялық белсенділікті ынталандыру және кедергі жасау қабілетін анықтайтын көптеген факторларға байланысты [1].

Инвестициялық тартымдылық кәсіпорындардың, салалардың немесе өңірлердің ықтимал тәуекелдерді ескере отырып, жүзеге асырылған инвестициялардан табыс немесе басқа да оң әлеуметтік және экономикалық әсер алу қабілетінің кешенді сипаттамасы болып табылады [2]. Инвестициялық әлеуетті бағалау экономикалық өсу қарқыны, инфляция және жұмыссыздық деңгейі, сондай-ақ өндіріс факторларының болуы мен қолжетімділігі, инфрақұрылымды дамыту, тұтынушылық сұраныс және басқа параметрлер сияқты макроэкономикалық көрсеткіштерді талдауды қамтиды. Осы аспектілердің барлығы инвестициялық шешімдер қабылдауда және инвесторлар үшін тартымды ортаны қалыптастыруда шешуші рөл атқарады.

«Инвестициялық потенциал» ұғымы әртүрлі түсіндірулерді қамтиды, бірақ бәріне ортақ нәрсе-бұл аймақтық экономикалық жүйенің инвестор үшін капитал салымдарынан максималды кірісті қамтамасыз ету қабілетін көрсетеді [3]. Аймақтың инвестициялық әлеуетін оның инвестицияларды тиімді тарту және игеру қабілетінің объективі арқылы да қарастыруға болады. Бұл әлеуеттің әр аймақ үшін өзіндік шегі бар, ол инфрақұрылым, ресурстардың қолжетімділігі, құқықтық орта, адами капиталдың даму деңгейі, сондай-ақ аймақтың инвестициялық тартымдылығына әсер ететін макроэкономикалық жағдайлар сияқты факторлардың жиынтығы ретінде анықталады [4].

Аймақтың инновациялық әлеуетінің элементтері қолайлы түрде біріктірілген кезде, бұл инвестициялық қызметті, әсіресе экономиканың нақты секторында жандандыру үшін оңтайлы жағдайлар жасайды. Осындай өзара іс-қимылдың нәтижесінде өңірдің экономикалық әлеуеті артып келеді. Осылайша, инвестициялық әлеует пен инвестициялық белсенділік арасында тікелей байланыс бар, мұнда жоғары инвестициялық әлеует инвестициялау саласындағы белсенділіктің өсуіне ықпал етеді,

бұл өз кезегінде экономикалық жағдайдың жақсаруына және аймақтың инвесторлар үшін тартымдылығының артуына әкеледі.

Материалдар мен әдістер. Бұл зерттеудің негізі зерттеу объектісі мен тақырыбын жүйелі талдауды, сондай-ақ классикалық және қазіргі экономикалық теория тұжырымдамаларын қамтитын теориялық және әдіснамалық тәсілдер болды. Жұмыста инвестициялық саланың жұмыс істеу ерекшелігін, Инвестициялар теориясы саласындағы жетекші отандық және шетелдік экономистердің еңбектерін зерттеу үшін диалектикалық әдіс қолданылды. Зерттеу барысында жүйелік, логикалық, статистикалық және экономикалық талдау әдістері қолданылды, бұл зерттеу объектісін жан-жақты қарастыруға мүмкіндік берді. Негізгі құралдар салыстыру, саралау, мақсаттарды құрылымдау, сондай-ақ зерттелетін мәселелерге кешенді көзқарасты қамтамасыз ететін модельдеу және сараптамалық бағалау әдістері болды. Зерттеу барысында ақпараттық негізді Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының статистикалық деректері, талдамалық шолулар, сондай-ақ инвестициялаудың әртүрлі аспектілерін және инвестициялық саясатты қалыптастыруды көрсететін бұқаралық ақпарат құралдарындағы жарияланымдар құрады.

Нәтижелер. Инвестициялар аумақтың әлеуметтік-экономикалық дамуында шешуші рөл атқарады, бұл процестің қарқыны мен векторына әсер етеді. Алайда Қазақстанда экономикалық және әлеуметтік кеңістіктің гетерогенділігі байқалады, бұл өңірлер бойынша инвестициялық ағындардың біркелкі бөлінбеуіне әкеледі. Бұл диспропорция өңірлік инвестициялық саясатты қалыптастыруда ерекше тәсілді талап ететін әртүрлі өңірлер халқының экономикалық әлеуеті мен өмір сүру деңгейінде алшақтық туғыза отырып, облыстардың дамуының жалпы деңгейіне әсер етеді. Соңғы жеті жылда елде инвестициялық қызмет көлемінің өсуі және бағыттарының кеңеюі байқалады [1]. Дегенмен, жекелеген өңірлер үшін инвестициялық процестерді жандандыру мәселелері әлі де өзекті болып отыр. Осыған байланысты дамымаған өңірлерде инвестициялық белсенділікті ынталандыруға бағытталған мемлекеттік өңірлік саясатты әзірлеудің маңыздылығы артып келеді. Мұндай саясат өңірлердегі инвестициялық қызметті жан-жақты талдауға негізделуі тиіс, бұл әрбір өңірдің бірегей жағдайларын ескере отырып, инвестицияларды қолдау үшін нақты кедергілер мен перспективалық бағыттарды анықтауға мүмкіндік береді.

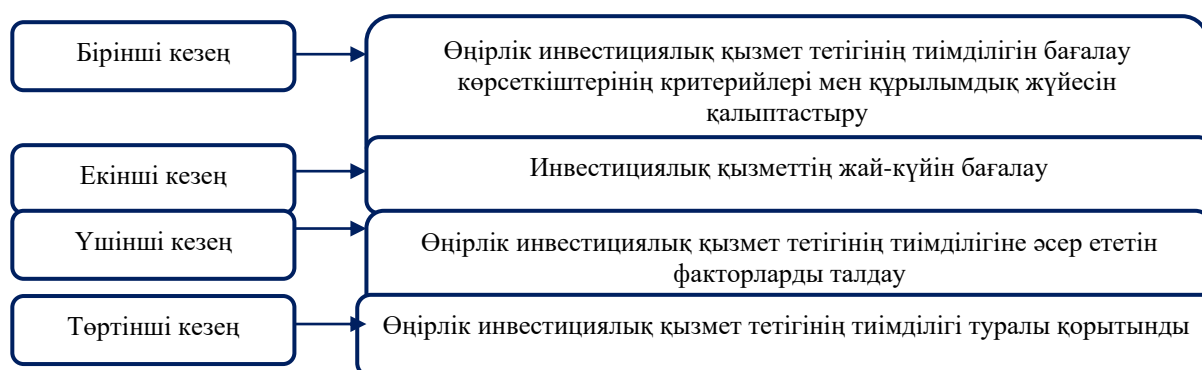
Өңірлердің инвестициялық қызметін талдау үшін екі негізгі параметр бөлінді: статикалық және динамикалық, олар инвестициялардың екі негізгі функциясын – олардың бағыты мен аймақтың даму қарқынын көрсетеді. Статикалық параметр рөлінде аймақтың ағымдағы инвестициялық жағдайын кешенді бағалау қолданылады. Бұл параметр мынадай көрсеткіштерді ескереді: жан басына шаққандағы негізгі капиталға инвестициялар көлемі (салыстырмалы бағамен); жалпы өңірлік өнім (ЖӨӨ) құрылымындағы негізгі капиталға инвестициялар үлесі; өңірдің ел бойынша негізгі капиталға инвестициялардың жиынтық көлеміне қосқан үлесі; сондай-ақ салымдардың жалпы көлеміндегі бюджеттік инвестициялардың үлесі [5, 6]. Динамикалық параметр аймақтың инвестициялық белсенділік деңгейін сипаттайды. Ол: жан басына шаққандағы негізгі капиталға инвестициялар көлемінің өсуін (салыстырмалы бағамен); жалпы өңірлік өнім (ЖӨӨ) құрылымындағы негізгі капиталға инвестициялар үлесінің өзгеруін; ел бойынша негізгі капиталға инвестициялардың жалпы көлеміне өңірдің салымының өзгеруін; сондай-ақ салымдардың жиынтық көлеміндегі бюджеттік инвестициялар үлесінің өзгеруін ескереді.

Инвестициялық белсенділікті бағалаудың жоғарыда көрсетілген көрсеткіштерінің тізбесіне дәстүрлі индикаторлардан басқа, салымдардың жалпы көлеміндегі бюджеттік инвестициялар үлесінің көрсеткіші енгізілгенін атап өткен жөн.

Бұл экономистер арасында даулы тақырып болып қала беретін инвестициялық процеске «бюджеттік араласуды» сандық талдау қажеттілігіне байланысты [2]. Жетілмеген нормативтік-құқықтық база жағдайында мемлекеттік инвестициялардың тиімділігі көбінесе коммерциялық тұрғыдан ғана емес, әлеуметтік нәтижелер бойынша да төмен болады. Сондықтан қазіргі жағдайда бюджеттік инвестициялар үлесінің ұлғаюын біз инвестициялық қызметтің тиімділігін әлсірететін фактор ретінде қарастырамыз.

Түркістан облысының өңірлік инвестициялық қызметі тетігінің тиімділігін бағалау әдістемесі төрт кезенді көздейді (1-сурет).

Сурет 1 - Аймақтық инвестициялық қызметті бағалау модельдері

Жекелеген көрсеткіштерді пайдалана отырып, түрлік тәсіл негізінде қалыптастырылған өңірлік инвестициялық қызметті іске асырудың тиімділігін бағалаймыз.

2023 жылға қарай Түркістан облысының жалпы өңірлік өнімі (ЖӨӨ) 2017 жылмен салыстырғанда 678% - ға өсті. Алайда ЖӨӨ өсу қарқыны тұрақсыз үрдісті көрсетті, бұл өңірдің экономикалық динамикасындағы ауытқуларды көрсетеді. Осыған қарамастан, ЖӨӨ-нің оң үрдісі елдегі қолайлы макроэкономикалық жағдайлар Түркістан облысында елеулі экономикалық прогреске қол жеткізу үшін тиімді пайдаланылғанын көрсетеді.

Жалпы аймақтық өнімнің өсу қарқынын қарастырыңыз, өйткені олар негізгі капиталға инвестициялардың түсуін анықтайды (1-кесте).

Кесте 1 – 2017-2023 жылдары Түркістан облысы бойынша жалпы өңірлік өнімнің динамикасы

Жыл	ЖӨӨ, млн теңге	ЖӨӨ өсу қарқыны, %	Жан басына шаққандағы ЖӨӨ, мың теңге	Жан басына шаққандағы ЖӨӨ өсу қарқыны, %
2017	218 490,7	127,5	229,1	130,9
2018	241 150,5	110,4	256,6	112,0
2019	291 812,1	121,0	314,3	122,5
2020	302 629,2	103,7	330,0	104,9
2021	352 334,5	116,4	390,7	118,4
2022	413 800,0	117,4	484,9	124,1
2023	463 843,0	122,1	498,6	127,4

Ескерту: ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының деректері бойынша жасалды

Түркістан облысының 2017-2023 жылдардағы жалпы өңірлік өнімінің жалпы динамикасы экономикалық қызметтің барлық түрлері бойынша оң үрдіспен сипатталады (2-кесте). Жалпы қосылған құнның өсу қарқыны «Пайдалы қазбаларды өндіру», «Өңдеу өндірістері», «Құрылыс» сияқты экономикалық қызмет түрлерінде төмендеу үрдісіне ие. Бұл үлкен алаңдаушылық туғызады, өйткені бұл экономиканың басқа салаларында жалпы қосылған құн көлемінің төмендеуіне әкеледі.

Кесте 2 – 2017-2023 жылдары Түркістан облысы бойынша экономикалық қызмет түрлері бойынша жалпы өңірлік өнімнің өсу қарқыны, %

Көрсеткіш	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Жалпы өңірлік өнім, барлығы	108,6	99,6	103,3	98,5	102,6	103,2	103,7
Ауыл шаруашылығы	110,4	115,5	103,0	99,6	106,3	108,9	108,8
Тау-кен өндірісі	120,6	86,3	154,2	94,4	132,4	100,2	100,8
Өңдеу өндірісі	108,3	142,7	102,3	89,3	120,4	108,3	109,4
Құрылыс	160,9	78,0	155,5	137,7	107,5	147,8	153,4
Көлік және байланыс	115,7	112,7	100,8	97,1	122,5	107,9	109,3
Көтерме және бөлшек сауда	135,7	123,1	101,9	96,8	104,4	92,4	96,2
Экономикалық қызметтің басқа түрлері	209,4	94,1	107,6	113,9	104,8	101,2	103,8

Ескерту: Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының деректері бойынша жасалды

2023 жылы негізгі капиталға салынған инвестициялар көлемі 2017 жылмен салыстырғанда 3,1 есе өсті (3-кесте).

Кесте 3 – 2017-2023 жылдары Түркістан облысы бойынша негізгі капиталға салынған инвестициялар көлемінің өсу қарқыны, %

Көрсеткіш	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Негізгі капиталға инвестициялар, млн. теңге	74,170	63 025	83 656	109 469	112,313	202 526	231 185
ЖӨӨ-ге % - бен негізгі капиталға инвестициялар	33,9	26,0	29,9	34,0	28,6	46,5	54,3
Жан басына шаққандағы негізгі капиталға инвестициялар, мың теңге	78 503	67 413	90,703	120,031	124,903	227 608	262 531
Түркістан облысы бойынша өткен жылға %	134,9	75,2	113,9	124,7	99,9	167,7	104,4
Қазақстанда өткен жылға % - бен	116,7	122,7	109,9	84,3	106,0	108,3	113,8

Ескерту: ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының деректері бойынша жасалды

Жалпы өңірлік өнімнің өсуі негізінен Төлеби ауданында газ электр станциясының құрылысының басталуымен байланысты. Бұл жоба өңірдегі электр энергиясының тапшылығын жоюға, сондай-ақ Түркістан облысы мен Шымкент қаласының тұрғындары үшін жаңа жұмыс орындарын құруға бағытталған, бұл өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуына оң әсер етеді. Динамикадағы негізгі капиталға инвестициялардың өсу қарқыны тұрақсыз тенденцияны көрсетті. 2017-2023 жылдар кезеңінде ЖӨӨ құрамындағы негізгі капиталға инвестициялардың үлесі 20,4% - ға өсіп, 2023 жылы 54,3% - ға жетті. бұл деңгей әлемдік тәжірибе негізінде шығарылған

оңтайлы жинақтаудың «инвестициялық дәлізінен» (ЖӨӨ-нің 21-23%-ы) және экономикалық қауіпсіздік индикаторының шекті мәнінен (25%) едәуір асып түседі, бұл экономикалық тәуекелдің жоғарылауымен байланысты елеулі инвестициялық инфузияларды көрсетеді.

Негізгі капиталға инвестициялардың өсу қарқынының жалпы өңірлік өнімнің өсу қарқынынан асып кетуі өңірдің экономикалық субъектілерінің инвестициялық белсенділігінің артқанын көрсетеді (4-кесте).

Кесте 4 – 2017-2023 жылдары Түркістан облысы бойынша қаржыландыру көздері бойынша негізгі капиталға инвестициялардың құрылымы, %

Көрсеткіш	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Негізгі капиталға инвестициялар, барлығы	100	100	100	100	100	100	100
Меншікті қаражат	44	56	52	31	31	22	27
Тартылған қаражат	56	44	48	69	69	78	73
Бюджет қаражаты	5	7	7	5	5	2	3
басқалар	45	24	29	47	55	74	69

Ескерту: ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының деректері бойынша жасалды

Түркістан облысындағы негізгі капиталға салынған инвестициялардың өсу қарқыны Қазақстан Республикасы бойынша жалпы көрсеткіштермен салыстырғанда біршама озық болып отыр, бұл өңірдегі инвестициялық ахуалдың серпінді дамуын көрсетеді.

2017-2023 жылдардағы қаржыландыру көздері бойынша инвестицияларды қалыптастырудағы трансформациялық өзгерістердің негізгі факторларының бірі мемлекеттің капитал нарығынан біртіндеп кетуі болды. Инвестициялық қызметті қаржыландыру көздеріндегі бюджет қаражатының үлес салмағы талданатын кезеңде 5-тен 3%-ға дейін төмендеді. Дегенмен, барлық деңгейдегі бюджет қаражаты «Мемлекеттік басқару және әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ету» сияқты экономикалық қызмет түрлері ұйымдарының инвестициялық белсенділігінде маңызды рөл атқарады; «Міндетті әлеуметтік қамсыздандыру», «Білім беру», «Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер көрсету», «Өзге де коммуналдық, әлеуметтік қызметтер және дербес қызметтер көрсету» (5-кесте).

Кесте 5 – 2017-2023 жылдардағы экономикалық қызмет түрлері бойынша негізгі капиталға инвестициялардың құрылымы, %

Көрсеткіш	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Негізгі капиталға инвестициялар, барлығы	100	100	100	100	100	100	100
Ауыл шаруашылығы	1,1	1,9	1,6	0,9	1	0,7	0,5
Тау-кен өндірісі	25,4	38,6	34,9	20,4	20,5	14,7	23,1
Өңдеу өндірісі	7,1	10,8	12,9	14,6	9,7	2,8	2,7
Құрылыс	3,8	3,6	4,2	1,5	0,5	0,2	0,3
Көлік және байланыс	0,8	1,8	1,2	0,4	0,3	0,2	0,2
Көтерме және бөлшек сауда	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Қонақ үйлер мен мейрамханалар	52,2	29	31	50	58	76,3	68,3
Қаржылық қызмет	0,5	1,0	0,7	0,5	0,2	0,3	0,1
Жылжымайтын мүлікпен операциялар, жалдау, қызмет көрсету	4,6	5,2	6,1	3,4	2,5	1,1	1,0

5 кесте жалғасы

Мемлекеттік басқару және әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ету, міндетті әлеуметтік қамтамасыз ету	1,2	1,7	1,4	1,1	0,7	0,5	0,7
Білім	0,6	1,1	1,0	0,4	0,6	0,6	0,4
Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызмет көрсету	0,9	1,9	1,1	1,1	1,7	0,5	0,8
Өзге де коммуналдық, Әлеуметтік және дербес қызметтер көрсету	0,4	0,5	1,0	0,7	1,2	0,3	0,3
Ескерту: ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының деректері бойынша жасалды							

Өңір экономикасында сальдоданған қаржылық нәтиженің оң серпіні байқалады, бұл «Пайдалы қазбаларды өндіру» саласында жұмыс істейтін ұйымдардың пайдасының артуына байланысты. Алайда, зерттелген кезеңдегі ең үлкен шығындар ауыл шаруашылығында тіркелді.

Осы саладағы кәсіпорындардың шығыны мәселесін шешу үшін өңірдің инвестициялық саясатын қалыптастырудың ағымдағы тәсілін қайта қарау қажет. Атап айтқанда, түрлік тәсілден кластерге көшу әртүрлі секторлардың өзара іс-қимылы және ауыл шаруашылығы секторындағы, сондай-ақ онымен байланысты басқа да салалардағы қаржылық нәтижелерді жақсарту үшін неғұрлым тиімді жағдайлар жасауға мүмкіндік береді.

6-кестедегі деректерді талдау Түркістан облысының экономикасына тартылатын шетелдік инвестициялар ағынының 2019 жылдан бастап 2023 жылы төмендегенін көрсетеді, 2022 жылмен салыстырғанда шетелдік инвестициялар небәрі 3,7%-ға өсті. Түркістан облысының экономикасына шетелдік инвестициялар түсімдерінің өсу қарқыны тұтастай алғанда Қазақстан бойынша өсу қарқынынан айтарлықтай артта қалып отыр. Алайда, 2023 жылы жағдай жақсы жаққа өзгерді.

Кесте 6 – 2017-2023 жылдары Түркістан облысы бойынша шетелдік инвестициялардың түсу динамикасы, млн. Доллар

Көрсеткіш	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Шетелдік инвестициялар	321,1	389,4	931,6	904,0	682,7	345,1	357,9
Шетелдік инвестициялардың үлес салмағы	0,6	0,3	0,9	1,1	0,6	0,2	0,4
%-да, өткен жылға қарай	201	121,3	239	97,0	75,5	50,6	103,7
Қазақстанда өткен жылға қарағанда %-бен	102,7	219	85,8	79,0	140,1	166,1	81,0
Ескерту: ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының деректері бойынша жасалды							

Шетелдік инвестициялардың аумақтық бөлінуінде де айтарлықтай диспропорциялар байқалады. Соңғы жылдары көлемі бойынша басымдық аумағында газ электр станциясы салынып жатқан Төлеби ауданына тиесілі.

Инвестициялардың түсуіне және олардың құрылымына оң және теріс факторлар әсер етті [7]. Аймақтың инвестициялық артықшылықтарын анықтайтын оң факторларға мыналар жатады: макроэкономикалық тұрақтылық; жоғары табиғи-ресурстық әлеует, отынмен және энергоресурстармен қамтамасыз етудегі сенімділік; өндірістік және әлеуметтік-мәдени инфрақұрылым объектілерінің тұрақты жұмысы; әлеуметтік-саяси тұрақтылық [6]. Инвестициялық саладағы экономикалық жағдайдың нашарлауына:

экономиканың жеткіліксіз әртараптандырылған құрылымы; әлеуметтік-экономикалық дамудың ресурстық шектеулерінің болуы; өндірістік, көліктік және қаржылық инфрақұрылымдар тарапынан әлеуметтік-экономикалық дамудың шектеулерінің болуы; мемлекеттік басқару жүйесінің тиімділігінің жеткіліксіздігі әсер етті.

Экономикалық-математикалық модельдеу арқылы инвестициялық қызметтің аймақтың кеңістіктік дамуына әсерін бағалау үшін кейнсиандық модельді инвестициялардың мультипликаторын анықтау үшін пайдалануға болады [9]. Осы тұрғыда, инвестициялық мультипликатор инвестициялық деңгейдегі өзгерістер аймақтың жалпы ұлттық кірісіне (ЖІӨ) қалай әсер ететінін көрсетеді.

Кейнсиандық модельді пайдалана отырып [10, 11], біз инвестициялардың Түркістан облысының экономикасына қалай әсер ететінін бағалай аламыз.

Мультипликатор инвестициялардың ұлғаюы аймақтың ЖІӨ-нің өсуіне айтарлықтай әсер ететіндігін көрсетеді, әсіресе егер пайыздық мөлшерлеме тұрақты болып қалса және тұтынуға бейімділік пен инвестицияның кіріске тәуелділігі оң болса.

Модельді есептеу үшін бастапқы деректер 7-кестеде келтірілген (2, 3-баған).

Кесте 7 – Инвестициялар көлемінің % мөлшерлеме мөлшеріне және ЖӨӨ өсіміне тәуелділігін есептеуге бастапқы деректер (Түркістан облысы)

Жыл	Нақты қолданыстағы инвестициялар	Ағымдағы бағалардағы ЖӨӨ	Қайта қаржыландырудың орташа жылдық мөлшерлемесі
2014	66 639,2	248 213,1	8,13
2015	71 545,7	271 542,5	6,88
2016	73 695,2	298 287,3	9,29
2017	73 744,7	336 999,4	13,50
2018	93 658,5	379 011,3	10,50
2019	100 895,1	404 759,8	8,93
2020	120 735,2	451 000,5	7,55
2021	142 668,9	495 864,4	7,04
2022	136 892,8	523 000,5	5,30
2023	193 351,8	683 802,0	6,06

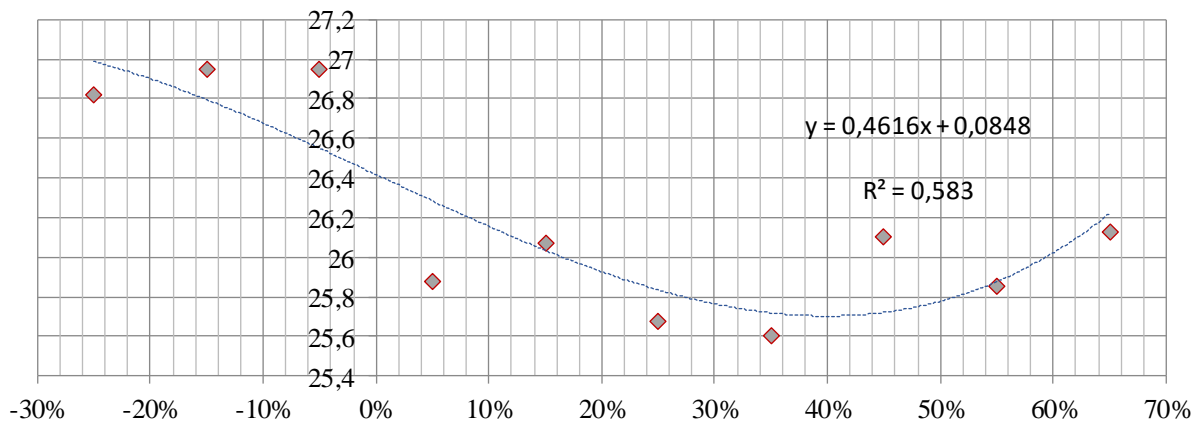
Ескерту: 1)*- 2018 жылға дейін Оңтүстік Қазақстан облысы; 2) ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының деректері бойынша жасалды

Графикалық тәуелділікті қарастырыңыз. Функция $Y = 3,58 \cdot I$ формасына ие, жуықтау коэффициенті жеткілікті.

$$\Delta Y = \frac{1}{1-MRC} \cdot \Delta I, \quad (1)$$

бұл жерде, Δ – мультипликатор; I – инвестициялардың өсуі; MRC – тұтыну өсімінің ЖІӨ өсіміне қатынасынан табылған тұтынуға шекті бейімділік (Y).

Қолда бар деректер үлгісін өңдеу негізінде инвестициялар өсімі мен ЖӨӨ өсімі арасындағы уақыт артта қалуы 2 жылды құрайтыны анықталды (2-сурет).

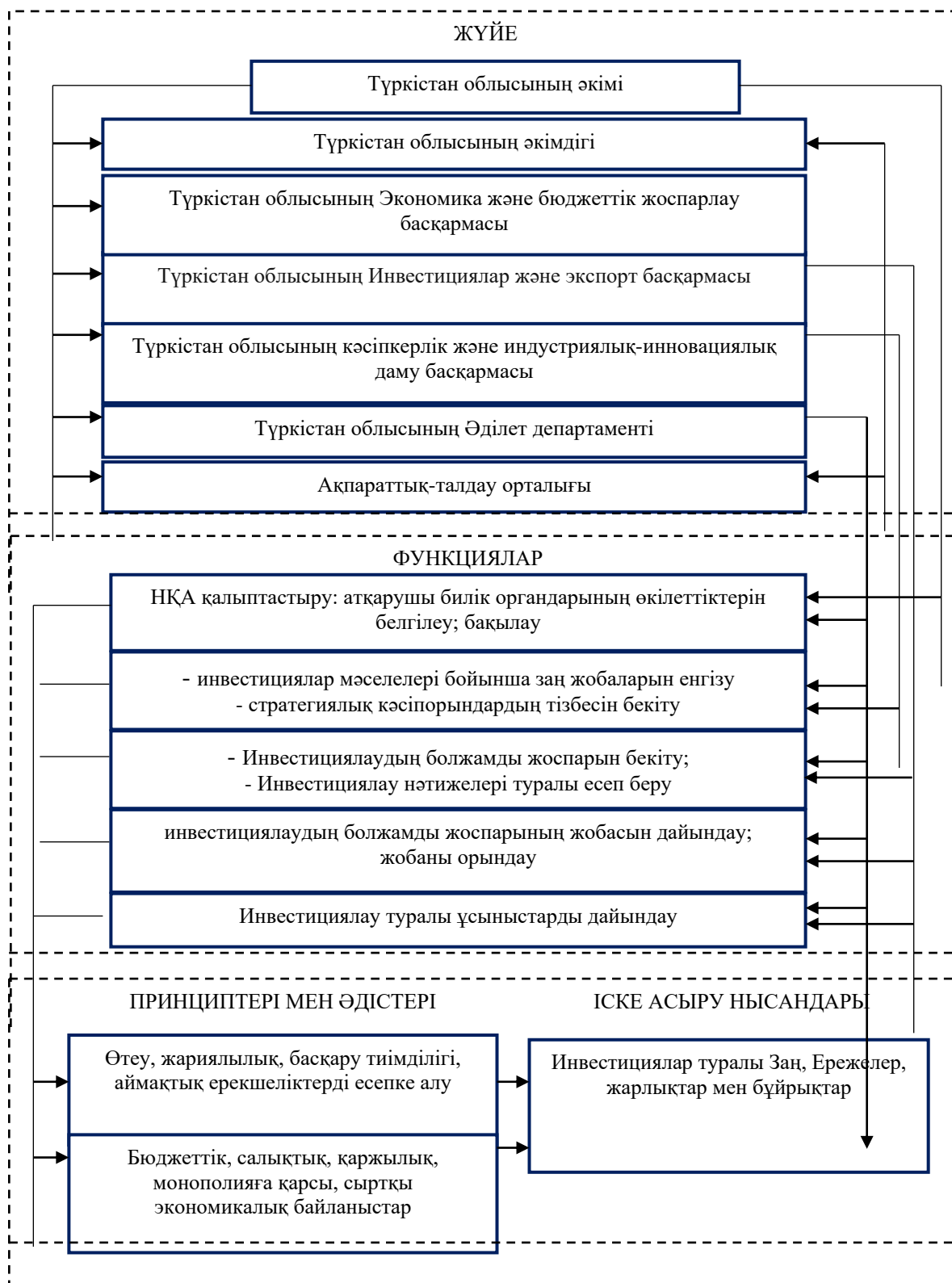
Сурет 2 – ЖӨӨ мен инвестициялардың өсу мәндерінің графигі (уақыт лагы 2 жылға тең)

Түркістан облысындағы ЖӨӨ және «пайыздық мөлшерлемелер» факторлары үшін икемділік коэффициенттері туралы алынған деректер инвестициялардың өңірдің экономикалық дамуына әсер ету тетіктерін тереңірек түсінуге көмектесетін қызықты нәтижелер береді. Икемділік коэффициенті 1,094-ке тең, яғни ЖӨӨ-нің (жалпы өңірлік өнімнің) әрбір пайыздық өсімі үшін инвестициялар 1,094% - ға артады. Бұл ЖӨӨ өсімінің инвестицияларды тартуға оң әсерін растайды, бұл қарқынды дамып келе жатқан өндірістік секторы бар экономикаларға тән, мұнда өсіп келе жатқан ЖӨӨ экономикалық белсенділікті ынталандыру арқылы қосымша инвестицияларды тартады. Пайыздық мөлшерлеменің икемділік коэффициенті 0,023-ке тең, яғни пайыздық мөлшерлеменің әрбір пайыздық өсімі үшін инвестиция көлемі тек 0,023%-ға артады.

Осылайша, ұзақ мерзімді перспективада мұндай инвестициялар экономикалық өсуге ықпал етеді, бірақ қысқа мерзімді перспективада аймақ инвестициялардың артта қалуына байланысты уақытша ауытқуларды немесе өсу қарқынының баяулауын сезінуі мүмкін. Осылайша, алынған икемділік коэффициенттері мен уақыттың артта қалуы инвестициялардың экономикалық дамуға әсер ететіндігі туралы теорияны қолдайды, бірақ олардың әсері уақыт өте келе кешіктірілуі мүмкін. Стратегиялық инвестициялық жобалар ұзақ мерзімді нәтижелерге назар аударуды және уақыттың артта қалуын ескере отырып, оларды іске асыру үшін жағдайларды қамтамасыз етуді талап етеді.

Талқылау. Жоғарыда келтірілген талдауға сүйене отырып, инвестициялық процесті аймақтық деңгейде басқарудың тиімділігін арттыру үшін инвестициялық процестерді басқарудың ұйымдастырушылық механизмін құру және жетілдіру өзекті мәселе болып қала береді.

Ұйымдастыру тетігі инвестициялық қызметті жоспарлау принциптерін, әдістерін, тәртібін, сондай-ақ облыс аумағындағы инвестициялық процестерді үйлестіретін органдардың құрылымын және толық көздерін айқындауға тиіс (3-сурет).

Сурет 3 – Түркістан облысының инвестициялық қызметінің ұйымдастырушылық-экономикалық тетігі (фрагмент)

Жалпы, Түркістан облысының инвестициялық әлеуетін және соңғы жылдардағы инвестициялық саладағы ахуалды бағалау өңірдің одан әрі әлеуметтік-экономикалық дамуы үшін мүмкіндіктердің бар екендігін көрсетеді. Бағалау барысында анықталған бірқатар проблемалар жаңа инвестициялық саясатты қалыптастыру және іске асыру шеңберінде шешуді талап етеді, ол мынадай ерекшеліктерге ие болуы тиіс.

Біріншіден, аймақтық инвестициялық саясатты қалыптастыру кезінде кластерлік тәсілді қарастыру қажет. Бұл маркетингтік арналарды біріктіруге, инновациялық технологияларда тәжірибе алмасуға, білікті жұмыс күшін жақсырақ пайдалануға мүмкіндік береді. Кластерлерді құрудың әсері (әр түрлі салаларда жұмыс істейтін, бірыңғай мақсатты функциясы бар - аймақтың экономикалық өсуі) барлық салаларда көрінеді: қаржылық, әлеуметтік, саяси.

Екіншіден, өңірлік инвестициялық саясатты іске асырудың негізгі бағыты өңірлерде бизнес жүргізу үшін қолайлы жағдайлар жасау бойынша тұрақты менеджмент құралы ретінде өңірлік инвестициялық стандартты әзірлеу және енгізу болуға тиіс. Өңірлік инвестициялық стандарт инвестициялық жобалардың барлық санаттарын сүйемелдеу регламентін қамтиды, оның шеңберінде «бір терезе» қағидаты бойынша бизнесті дамытудың барлық кезеңдерінде қолдау құралдарының толық спектрі, оның ішінде кәсіпкерлікті дамытудың өңірлік, федералдық және халықаралық бағдарламаларына қатысу, инвестициялық және венчурлік қорлардың, «бизнес-періштелердің» қаражатын тартуға жәрдемдесу ұсынылады, даму институттары, жеке инвесторлар, кредиттік-қаржы мекемелері.

Қорытынды. Инвестициялық қызмет аймақтың экономикалық және әлеуметтік дамуында маңызды рөл атқарады, ол экономикалық және әлеуметтік өсуді ынталандыруы мүмкін. Қазіргі уақытта Түркістан облысында ЖӨӨ-нің шамамен 27%-ы жинақталып, инвестициялауға жіберіледі, бұл жалпықазақстандық деректерге де сәйкес келеді деп есептелген. Инвестиция көлемі негізгі макроэкономикалық көрсеткіштің – жалпы өңірлік өнімнің өсуіне әсер етеді.

Түркістан облысы үшін 2017 жылдан 2023 жылға дейінгі зерттелетін кезеңде инвестициялардың 1% - ға өсуі ЖӨӨ-нің 3,5% - ға өсуіне әкелетіні дәлелденді. Инвестициялардың ЖІӨ факторына және пайыздық мөлшерлемеге тәуелділігін модельдеу аймақ экономикасына автономды және индукцияланған инвестицияларды анықтауға мүмкіндік берді. Олар республика субъектісінің кеңістіктік дамуына ықпал етеді. Инвестиция мөлшері ЖІӨ өсу қарқыны мен пайыздық мөлшерлемеге байланысты екендігі дәлелденді. Түркістан облысында ЖӨӨ факторы үшін икемділік коэффициентінің мәні 1,094-ке тең, пайыздық мөлшерлеме факторы үшін икемділік коэффициенті 0,023-ке тең екендігі анықталды. Инвестициялардың аймақтың кеңістіктік дамуына әсер етуінің уақытша артта қалуы бар екені анық. Статистикалық деректерде Түркістан облысында инвестициялардың өсуі мен осы инвестициялардан туындаған ЖӨӨ өсімі арасындағы уақытша артта қалушылық 2 жылға тең екендігі дәлелденді.

Әдебиет тізімі

1. Нурашева К.К., Ибраимова С.С., Айменов А.Ж., Турмаханова Р.Е. Экономическая модернизация регионов Казахстана в современных условиях // Управление социально-экономическими системами: теория, методология, практика: монография / под общ. ред. Г. Ю. Гуляева. - Пенза: Наука и Просвещение. - 2017. - С. 98-105.

2. Колягина М. Н. Портфель российского инвестора: актуальные вопросы управления // Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. - 2018. - № 9. - С. 56–61.

3. Елсуков М.Ю., Маевский А.В., Чеберко Е.Ф. Инвестиционный климат и инвестиционная привлекательность макрорегионов России // *Управленческое консультирование*. – 2019. - №12. – С.70-89.
4. Железняков С. С., Рисин И. Е. Направления, задачи, инструментарий снижения пространственной социально-экономической асимметрии в стратегиях развития регионов // *Экономика промышленности*. - 2019. - Т.12. - № 4. - С. 388-395.
5. Трошина О. В. Зависимость социально-экономического положения региона от его инвестиционной активности // *Эволюция современной науки: сборник статей Международной научно-практической конференции*. – Уфа: Омега сайнс. - 2017. - С. 146–167.
6. Demidenko D.S., Malevskaia-Malevich E.D. Analysis of the capital investments economic efficiency of innovative enterprises // *Proceedings of the European Conference on Innovation and Entrepreneurship, ECIE*. - 2019. - P. 260–264.
7. Механизм структуризации социально-экономического пространства региона: кластерный подход / Ю.В. Вертакова, М. Г. Клевцова, В. А. Плотников, Ю. С. Положенцева. - М.: Русайнс. - 2020. – 293 с.
8. Конягина М. Н. Портфель российского инвестора: актуальные вопросы управления // *Современная наука: актуальные проблемы теории и практики*. - 2018. - № 9. - С. 56–61.
9. Бессонова Е. А., Губанова М. А. Проблемы и пути повышения инвестиционной привлекательности региона // *Вопросы региональной экономики*. - 2017. - № 30(1). - С.11-16.
10. Горбач С. А., Семиног С. А. Влияние инвестиций в основной капитал на валовой региональный продукт // *Научный результат. Экономические исследования*. - 2019. - Т. 5. - № 3. - С. 10–18.
11. Гасанов Э.А., Гасанов М.А., Красота Т.Г. Кейнсианские теории и модели экономического роста индустриального общества // *Вестник Хабаровского государственного университета экономики и права*. – 2023. – № 3(113). – С.9-14.

References

1. Nurashva, K.K., Ibraimova, S.S., Ajmenov A.Zh. Turmahanova R.E. Jekonomicheskaja modernizacija regionov kazahstana v sovremennyh uslovijah [Economic modernization of Kazakhstan's regions in modern conditions]. *Upravlenie social'no-jekonomicheskimi sistemami: teorija, metodologija, praktika*, 2017, pp. 98-105 (In Russian).
2. Konjagina, M. N. Portfel' rossijskogo investora: aktual'nye voprosy upravlenija [Russian investor's portfolio: current management issues]. *Sovremennaja nauka: aktual'nye problemy teorii i praktiki*, 2018, 9, pp. 56–61 (In Russian).
3. Elsukov, M.Ju. Maevskij, A.V., Cheberko E.F. Investicionnyj klimat i investicionnaja privlekatel'nost' makroregionov Rossii [Investment climate and investment attractiveness of the macro-regions of Russia]. *Upravlencheskoe konsul'tirovanie*, 2019, 12, pp.70-89 (In Russian).
4. Zheleznyjakov, S. S., Risin, I. E. Napravlenija, zadachi, instrumentarij snizhenija prostranstvennoj social'no-jekonomicheskoy asimmetrii v strategijah razvitija regionov [Directions, tasks, tools for reducing spatial socio-economic asymmetry in regional development strategies]. *Jekonomika promyshlennosti*, 2019, 12(4), pp. 388-395 (In Russian).
5. Troshina, O. V. Zavisimost' social'no-jekonomicheskogo polozhenija regiona ot ego investicionnoj aktivnosti [Dependence of the socio-economic situation of the region on its investment activity]. *Jevoljucija sovremennoj nauki: sbornik statej Mezhdunarodnoj nauchnoprakticheskoj konferencii*, Ufa, Omega sajns, 2017, pp. 146–167 (In Russian).
6. Demidenko D.S., Malevskaia-Malevich E.D. *Analysis of the capital investments economic efficiency of innovative enterprises*. Proceedings of the European Conference on Innovation and Entrepreneurship, ECIE, 2019, pp. 260–264.
7. Ju. V. Vertakova, M. G. Klevcova, V. A. Plotnikov, Ju. S. Polozhenceva, M. Rusajns. *Mehanizm strukturizacii social'no-jekonomicheskogo prostranstva regiona: klasternyj podhod* [The mechanism of structuring the socio-economic space of the region: a cluster approach]. Moscow, Rusajns, 2020, 293 p. (In Russian).
8. Konjagina, M. N. Portfel' rossijskogo investora: aktual'nye voprosy upravlenija [Russian investor's portfolio: current management issues]. *Sovremennaja nauka: aktual'nye problemy teorii i praktiki*, 2018, 9, pp. 56–61 (In Russian).
9. Bessonova, E. A., Gubanova, M. A. Problemy i puti povyshenija investicionnoj privlekatel'nosti regiona [Problems and ways to increase the investment attractiveness of the region]. *Voprosy regional'noj jekonomiki*, 2017, 30(1), pp.11-16 (In Russian).

10. Gorbach, S. A., Seminog, S. A. Vlijanie investitsij v osnovnoj kapital na valovoj regional'nyj produkt [The impact of investments in fixed assets on the gross regional product]. *Nauchnyj rezul'tat. Jekonomicheskie issledovanija*, 2019, T. 5, 3, pp. 10–18 (In Russian).

11. Gasanov Je.A., Gasanov M.A., Krasota T.G. Kejnianskie teorii i modeli jekonomicheskogo rosta industrial'nogo obshhestva [Keynesian theories and models of economic growth of industrial society]. *Vestnik Habarovskogo gosudarstvennogo universiteta jekonomiki i prava*, 2023, 3(113), pp. 9-14 (In Russian).

ИНТЕГРАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

А.Р. Тұрсын^{1}, А.С.Түлеметова¹, А.Б. Мухамедханова¹, Е.Ж. Өмірзақ², А.Б. Нысанбай²*

¹Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

²Сауранская районная детско-юношеская спортивная школа №2, Туркестан, Казахстан

Резюме. В статье представлены ключевые показатели, позволяющие ранжировать регионы по уровню их инвестиционной привлекательности и активности. Эффективная региональная инвестиционная политика возможна только при разработке специализированного механизма, сочетающего методы, инструменты, методология, правила и технологии, а также коммуникационные и организационные связи. Такой механизм позволяет региональным властям целенаправленно регулировать инвестиционные процессы в соответствии с установленными стратегическими приоритетами и целями развития, обеспечивая устойчивое улучшение экономики и привлечение капитала.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, инвестиции, ранжирование, анализ, экономические методы, классификация, рейтинги, экономическое развитие.

INTEGRATED STUDY OF INVESTMENT PROCESSES IN THE TURKESTAN REGION

A. Tursyn¹, A. Tulemetova¹, A. Mukhamedkhanova¹, Y. Omirzak², A. Nyssanbay²

¹South Kazakhstan University named after M. Auezov, Shymkent, Kazakhstan

²Children's and Youth Sports School No. 2 of Sauran district, Turkestan, Kazakhstan

Summary. The article presents key indicators that allow ranking regions by the level of their investment attractiveness and activity. An effective regional investment policy is possible only with the development of a specialized mechanism that combines methods, tools, techniques, rules and technologies, as well as communication and organizational links. Such a mechanism allows regional authorities to purposefully regulate investment processes in accordance with set strategic priorities and development goals, ensuring sustainable economic improvement and capital attraction.

Keywords: investment activity, investments, ranking, analysis, economic methods, classification, ratings, economic development.

Авторлар туралы ақпарат:

Тұрсын Асылхан Рахматулаұлы* - PhD Докторант, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: asilxan.janadilov@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0002-3801-6035>

Түлеметова Айгүль Саиновна - Экономика ғылымдарының кандидаты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: aygul.tul.76@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7011-3428>

Мухамедханова Айнура Батырхановна Phd, М.Әуезов атындағы оңтүстік қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан, E-mail: dia-2808@MAIL.RU, <https://ORCID.ORG/0000-0003-2685-6125>

Өмірзақ Еркебұлан Жанғалиұлы - Сауран аудандық №2 балалар мен жасөспірімдер спорт мектебі, Түркістан, Қазақстан, e-mail:erkebulan.omirzak@inbox.ru, <https://orcid.org/0009-0004-4002-3183>

Нысанбай Алтынбек Бауыржанұлы - Сауран аудандық №2 балалар мен жасөспірімдер спорт мектебі, Түркістан, Қазақстан, e-mail:altinbek_96_65@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0006-6365-9250>

Информация об авторах:

Тұрсын Асылхан Рахматулаұлы* - PhD Докторант, Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан, e-mail:asilxan.janadilov@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0002-3801-6035>

Түлеметова Айгуль Саиновна - Кандидат экономических наук, Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан, e-mail:aygul.tul.76@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7011-3428>

Мухамедханова Айнура Батырхановна -Phd, Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан, e-mail: dia-2808@mail.ru, <https://ORCID.ORG/0000-0003-2685-6125>;

Өмірзақ Еркебұлан Жанғалиұлы - Сауранская районная детско-юношеская спортивная школа №2, Туркестан, Казахстан, e-mail: erkebulan.omirzak@inbox.ru, <https://orcid.org/0009-0004-4002-3183>

Нысанбай Алтынбек Бауыржанұлы - Сауранская районная детско-юношеская спортивная школа №2, Туркестан, Казахстан, e-mail: altinbek_96_65@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0006-6365-9250>

Information about the authors:

Tursyn Assylkhan* - PhD student, South Kazakhstan University named after M. Auezov, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: asilxan.janadilov@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0002-3801-6035>

Tulemetova Aigul - Candidate of Economic Sciences, South Kazakhstan University named after M. Auezov, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: aygul.tul.76@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7011-3428>

Mukhamedkhanova Ainur - Phd, South Kazakhstan university named after M. Auezov, Shymkent, Kazakhstan, dia-2808@mail.ru, e-mail: <https://ORCID.ORG/0000-0003-2685-6125>

Omirzak Yerkebulan - Children's and Youth Sports School No. 2 of Sauran district, Turkestan, Kazakhstan, e-mail: erkebulan.omirzak@inbox.ru, <https://orcid.org/0009-0004-4002-3183>

Nyissanbay Altynbek - Children's and Youth Sports School No. 2 of Sauran district, Turkestan, Kazakhstan, e-mail: altinbek_96_65@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0006-6365-9250>

Алынды: 02.10.2024

Қарауға қабылданды: 23.10.2024

Онлайн қолжетімді: 24.11.2024

Статистика, учет и аудит, 4(95)2024. стр. 94-107

DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.08>

Экономикадағы пәнаралық зерттеулер

FTAMP 06.71.15

ӘОЖ 327

ҚАЗАҚСТАН МЕН ҚЫТАЙДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҮНТЫМАҚТАСТЫҒЫ: АЛҒЫШАРТТАР, ФАКТОРЛАР МЕН МҮМКІНДІКТЕР

Ғ.М. Дүйсен¹, Г.Е. Рахим², А.Н. Көпбосынова^{1}*

¹ҚР ҒЖБМ Ғылым комитеті Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты, Алматы, Қазақстан

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

*Corresponding author e-mail: aluaqpb@gmail.com

Аңдатпа. Қазақстан мен Қытай арасындағы экономикалық ынтымақтастық географиялық жақындыққа, сауда-инвестициялық жобаларды дамытуға өзара қызығушылыққа, сондай-ақ тарихи байланыстарға негізделген. Қытай экономикасының қарқынды өсуі және оның энергетикалық ресурстарға деген жоғары қажеттілігі Қазақстанды мұнай, газ және пайдалы қазбаларды жеткізудегі маңызды серіктеске айналдырады. Қазақстан өз кезегінде ел экономикасын әртараптандыруға ықпал ете отырып, инфрақұрылымға және жоғары технологиялық салаларға қытайлық инвестицияларға мүдделі. «Жібек жолының экономикалық белдеуі» бастамасын жүзеге асыру Қазақстанның транзиттік әлеуетін нығайтады, оны халықаралық логистиканың маңызды буынына айналдырады. Үнтымақтастықтың дамуы екіжақты сауда мен бірлескен инвестициялық жобалардың ұлғаюымен қатар жүріп, Қазақстан-Қытай әріптестігінің тұрақты экономикалық өсу үшін маңыздылығын айқындайды. Энергетикадан бөлек, ауыл шаруашылығы, өңдеу өнеркәсібі және цифрлық технологиялар салаларында ынтымақтастық артып, Қазақстанның экономикалық тұрақтылығын күшейту байқалады. Зерттеудің мақсаты – Қазақстан-Қытай экономикалық ынтымақтастығының алғы шарттарын, тенденцияларын мен ерекшеліктерін талдау, сондай-ақ оның дамуы мен тұрақтылығына әсер ететін факторларды анықтау. Зерттеу әдістеріне халықаралық ұйымдар мен Қазақстан мен Қытайдың статистикалық агенттіктерінің мәліметтерін пайдалана отырып, Қазақстан-Қытай ынтымақтастығының сауда, инвестициялық және энергетикалық аспектілерін талдаудың аналитикалық, тарихи-салыстырмалы және статистикалық тәсілдері кіреді.

Түйін сөздер: экономикалық ынтымақтастық, инвестиция, инфрақұрылым, жоғары технологиялық салалар, экономикалық өсу, тұрақты даму.

Негізгі ережелер. Мақалада сауда және инвестиция саласындағы өзара қызығушылыққа негізделген Қазақстан-Қытай экономикалық ынтымақтастығының алғышарттары мен ерекшеліктері талқыланады. Энергияға айтарлықтай мұқтаж Қытай Қазақстанды тұрақты энергиямен қамтамасыз ету саласындағы стратегиялық серіктес ретінде қарастырады. Қазақстан өз кезегінде экономиканы әртараптандыру, инфрақұрылым мен жоғары технологиялық өндірістерді дамыту үшін Қытай инвестициясын тартуға мүдделі. Елдер арасындағы көлік дәліздері мен экономикалық

Cite this article as: Duisen G.M., Rakhim G.Y., Kopbossynova A.N. Economic cooperation between Kazakhstan and China: prerequisites, factors and possibilities. *Statistics, accounting and audit*. 2024, 4(95), 94-107. (In Kaz.). DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.08>

байланыстарды нығайтуға көмектесетін «Бір белдеу және бір жол» бастамасының рөлі ерекше атап өтіліп, экономиканың тұрақты өсуі үшін ауыл шаруашылығы, өнеркәсіп және цифрлық технологиялар саласындағы ынтымақтастық перспективалары қарастырылады.

Кіріспе. Қазақстан-Қытай экономикалық ынтымақтастығын зерттеудің өзектілігі оның екі елдің экономикалық өсуі мен тұрақты дамуы үшін маңыздылығымен, сондай-ақ аймақтық және жаһандық үдерістерге ықпалымен байланысты. Әлемдік экономика түрлі сын-қатерлерге, соның ішінде геосаяси шиеленістерге, энергетикалық дағдарыстарға және пандемияның салдарына тап болған қазіргі жағдайда Қазақстан мен Қытайдың экономикалық әріптестігі ерекше маңызға ие болып отыр.

Әлемдік энергетикалық нарықтардағы тұрақсыздық және Қазақстанның экономиканы әртараптандыруға ұмтылысы жағдайында Қытаймен ынтымақтастық экономиканың жаңа бағыттарын дамытуға мүмкіндік береді. Ол өнеркәсіптік өндірісті, ауыл шаруашылығын және жоғары технологияларды қамтиды, бұл экономикалық серіктестікке осы бағыттардың әлеуетін және олардың даму перспективаларын бағалауға мүмкіндік береді. Қазақстан инфрақұрылымды дамытуға және Азия мен Еуропа арасындағы көлік-логистикалық дәліздерді құруға бағытталған Қытайдың «Бір белдеу, бір жол» бастамасын жүзеге асыруда шешуші рөл атқарады. Бұл ынтымақтастықты зерттеу Орталық Азия мен әлем үшін экономикалық және геосаяси салдарларды бағалау контекстінде өзекті болып табылады.

Қазақстан-Қытай экономикалық ынтымақтастығын зерттеу негізгі экономикалық үрдістер мен проблемаларды анықтауға ғана емес, сонымен қатар екіжақты қарым-қатынастарды одан әрі нығайтудың тиімді стратегияларын ұсынуға мүмкіндік береді. Бұл зерттеуді заманауи жағдайда өзекті және маңызды етеді.

Осы зерттеудің мақсаты – Қазақстан-Қытай экономикалық ынтымақтастығының алғышарттарын, динамикасы мен ерекшеліктерін талдау, сондай-ақ оның дамуы мен тұрақтылығына әсер ететін факторларды анықтау болып табылады.

Материалдар мен негізгі әдістер. Бұл мақсатқа жету үшін келесі әдістер қолданылды:

1) Аналитикалық әдіс – сауда, инвестициялық ағындар мен энергетикалық өзара іс-қимылды қоса алғанда, Қазақстан мен Қытай арасындағы экономикалық ынтымақтастықтың негізгі аспектілерін бағалау үшін қолданылды. Бұл әдіс екіжақты қатынастардың дамуына әсер ететін негізгі тенденциялар мен факторларды анықтауға мүмкіндік берді.

2) Тарихи-салыстырмалы әдіс – Қазақстан мен Қытайдың экономикалық саясатының негізгі кезеңдері мен өзгерістерін, сондай-ақ олардың ынтымақтастықтың дамуына ықпалын анықтауға көмектесе отырып, екі ел арасындағы әртүрлі кезеңдердегі экономикалық қатынастардың эволюциясын зерттеу үшін қолданылды.

3) Статистикалық талдау – сауда балансына, инвестициялар көлеміне және экономикалық өсуге қатысты деректерді сандық зерттеу үшін қолданылды. Статистикалық көрсеткіштерді талдау экономикалық өзара іс-қимылдың динамикасы мен ауқымын объективті бағалауға мүмкіндік берді.

Деректер көздеріне халықаралық ұйымдардың есептері (мысалы, Дүниежүзілік банк, Халықаралық валюта қоры), елдердің ресми мемлекеттік құжаттары, сондай-ақ Қазақстан Республикасының СЖРА Ұлттық статистика бюросының және Қытайдың Ұлттық статистикалық бюросының статистикалық мәліметтері жатады.

Әдебиеттік шолу. Соңғы уақытта Қазақстан мен Қытай арасындағы экономикалық ынтымақтастық осы елдердің сыртқы саясатының басым бағыттарының біріне айналды, бұл осы мәселеге ғылыми қызығушылықты айқындайды. Мысалы, А.Серікқалиеваның еңбегінде «Бір белдеу, бір жол» саяси бастамасының Қазақстан мен Қытай арасындағы өзара іс-қимылды тереңдетуге әсері талданады. Автор Қазақстанның маңызды транзиттік буын ретіндегі рөлін атап көрсете отырып, серіктестіктің ішкі, саяси және әлеуметтік аспектілерін зерттейді. Мақалада сонымен қатар Қытайдың өсіп келе жатқан қатысуына байланысты қиындықтар мен Қазақстанның көпвекторлы саясаты аясында теңгерімді құру қажеттілігі талқыланады [1]. Вандерхилл Р. және оның әріптестері Қазақстанның Ресей мен Қытай сияқты ірі державалар арасындағы теңгерімге бағытталған саясатын талдайды. Зерттеуде көпвекторлық Қазақстанның икемді сыртқы саясат үлгісін көрсете отырып, егемендігін нығайтуға мүмкіндік беретіні атап өтілген [2]. Бұл зерттеулердің негізгі екі елдің саяси және экономикалық күн тәртібін ескере отырып, ынтымақтастықтың әртүрлі кезеңдеріндегі маңызды бағыттары контекстінде Қазақстан-Қытай қарым-қатынастарын талдауға арналған.

Цзя жұмысында [3] атап өтілгендей, Қазақстан «Белдеу және жол» жобасын жүзеге асыруда Қытаймен өзара іс-қимылды қалыптастыруда маңызды рөл атқарды. Цзя Қазақстанның жобаға қатысуы елге инфрақұрылымды жаңғыртуға, көлік секторына инвестиция тартуға және көп векторлы даму арқылы стратегиялық автономияны сақтай отырып, тұрақты дамуды қамтамасыз етуге мүмкіндік беретінін атап көрсетеді.

Зерттеуші А.Битабарова «Жаңа Жібек жолы» жобасы аясында Қытай мен Қазақстанның өзара әрекеттестігін және оның Орталық Азияға әсерін талдайды [4]. Автор бұл ынтымақтастықтың саяси және экономикалық аспектілерін қарастырып, қазақстандық стратегиялар мен саяси бастамаларға деген көзқарастарға ерекше назар аударады.

Қазіргі уақытта екіжақты экономикалық ынтымақтастық тек көліктік коммуникацияларға ғана емес, сонымен қатар өнеркәсіптік кооперацияның кеңірек нысандарын және соңғы уақытта ауыл шаруашылығынан, машина жасаудан бастап табиғи ресурстарды өңдеуге дейінгі әртүрлі секторларды қамтиды [5]. Кейбір зерттеушілер атап өткендей, Қытайдың өршіл бастамасы инфрақұрылым, сауда және энергетикалық жобаларды ілгерілету арқылы энергетикалық қауіпсіздікті жақсартуға және экономикалық дамуға жәрдемдесуге бағытталған [6, 7].

Қазақстан-Қытай ынтымақтастығының негізгі аспектілерінің бірі жаңа көліктік-логистикалық дәліздерді және онымен байланысты инфрақұрылымды салу [8], оның ішінде екі ел арасындағы энергетикалық ынтымақтастықты дамыту [9] болды. Қазақстан – Орталық Азиядағы тікелей шетелдік инвестициялардың ірі алушысы, онда Қытай жетекші орынға ие [10].

Осылайша, Қазақстанның Қытаймен ынтымақтастыққа бағытталған көпвекторлы сыртқы саясатын қарастыратын зерттеулер екіжақты өзара іс-қимылдың бірнеше негізгі аспектілеріне назар аударады және геосаяси және экономикалық мүдделердің теңгеріміне қатысты бірқатар ғылыми проблемаларды анықтайды. Осындай зерттеулердің маңызды аспектілерінің бірі – «Бір белдеу, бір жол» бастамасы аясындағы экономикалық ынтымақтастықты талдау. Қазақстан осы жобада экономикалық даму мен көлік байланысын нығайтудың келешегін көре отырып, белсенді түрде алға жылжуда. Келесі негізгі аспект энергетикалық ынтымақтастыққа

қатысты, өйткені Қазақстан мұнай мен газдың негізгі жеткізушісі болып табылады, бұл оны энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде Қытай үшін қажетті серіктес етеді. Осыған қарамастан, зерттеулер Қазақстанға өзінің энергетикалық нарықтарын әртараптандыруға мүмкіндік беретін ұзақ мерзімді стратегиялар туралы мәселені көтереді. Тұтастай алғанда, Қазақстанның Қытайға қатысты көпвекторлы саясаты халықаралық қатынастардың әртүрлі аспектілерін ескеруді талап ететін күрделі және көп қырлы проблема болып табылады.

Нәтижелер және талқылау. Қазақстан-Қытай экономикалық ынтымақтастығының экономикалық алғышарттарын зерттеу екі ел арасындағы сауда-экономикалық қатынастарды дамытуға ықпал ететін негізгі факторларды анықтауға бағытталған. Негізгі алғышарттарға Қытайдың қарқынды экономикалық өсуді қолдау үшін энергетикалық ресурстарға қажеттілігі және халықаралық транзиттік бағыттардағы маңызды буын болып табылатын Қазақстанның қолайлы географиялық орналасуы жатады.

Қытайдың қарқынды экономикалық өсуі және оның энергия ресурстарына деген үнемі өсіп келе жатқан қажеттілігі Қазақстанды энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және Қытай экономикасының тұрақты дамуын қамтамасыз етудегі маңызды серіктеске айналдырады. Қытай әлемдегі екінші ірі экономика ретінде мұнай, табиғи газ және металдар сияқты ресурстардың едәуір көлемін талап ете отырып, экономикалық өсудің жоғары деңгейін ұстап тұру қажеттілігіне тап болады. Қазақстан бай табиғи ресурстарға, әсіресе энергия ресурстарына ие бола отырып, Қытай үшін стратегиялық жеткізуші болады. Қытайдың Қазақстандағы инвестициялық белсенділігі, әсіресе инфрақұрылымдық және жоғары технологиялық жобаларда екіжақты қатынастарды нығайтуға ықпал етеді. Нәтижесінде Қытаймен ынтымақтастық жаңа нарықтар мен технологияларға қол жеткізуді қамтамасыз ете отырып, Қазақстанның экономикалық дамуы үшін стратегиялық маңызды болып саналады.

Қазіргі уақытта Қытай Қазақстанның ең ірі сауда серіктесі болып табылады. Оның географиялық орналасуы, энергетикалық ресурстары немесе аймақтық саяси және қауіпсіздік серіктесінің рөлі болсын, Қазақстанның Қытай үшін маңыздылығы айқын [11]. Қазақстан-Қытай серіктестігінің маңыздылығын растайтын негізгі факторлар (1-сурет).

Әлемдегі ең ірі инвесторлар мен жетекші экономикалардың бірі Қытаймен өзара іс-қимыл Қазақстанның тұрақты ілгерілеуінің және сауда-инвестициялық әлеуетін іске асырудың ұзақ мерзімді факторы болып табылады.

Қазақстан мұнай мен көмірсутектер экспортына тәуелділікті азайтуға ұмтыла отырып, өз экономикасын әртараптандыру бойынша белсенді жұмыс істеуде. Қытаймен ынтымақтастық Қазақстанның жаңғырту және орнықты даму жөніндегі стратегиялық мақсаттарына жауап бере отырып, өнеркәсіпті, ауыл шаруашылығын, инновациялық және жоғары технологиялық салаларды дамытуға ықпал етеді (1-кесте).

1-сурет – Қазақстан-Қытай серіктестігінің маңыздылығын растайтын негізгі факторлар

Ескерту – авторлар құрастырған

Кесте 1 – Екіжақты байланыстар мен өзара тиімді серіктестікті нығайтуда стратегиялық рөл атқаратын салалар арасындағы экономикалық ынтымақтастықты дамыту

№	Өнеркәсіп	Қызмет бағыты	Кәсіпорындардың қатысуы
1	Энергетика (мұнай және газ)	Энергетика саласы Қазақстан-Қытай экономикалық ынтымақтастығының негізгі бағыты болып табылады. Қазақстанның маңызды мұнай мен газ қоры бар, бұл оны Қытай үшін маңызды энергия жеткізушісі етеді.	Қазақстандағы мұнай кен орындарын игеруге қатысады және өндіруші кәсіпорындарды жаңғыртуға инвестиция салады. Қазақстан мен Қытайды байланыстыратын мұнай құбырлары мен газ құбырларының құрылысы энергия ресурстарын тұрақты және жылдам жеткізуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.
2	Металлургия	Металлургия секторы елдер арасындағы ынтымақтастықта шешуші рөл атқарады. Қазақстан уран, мыс, темір және мырыш сияқты металдардың ірі өндірушісі және экспорттаушысы болып табылады. Қытайға өнеркәсіптік өсуді қолдау үшін осы ресурстар қажет.	металлургия өнеркәсібін жаңғыртуға және Қытай нарығына қазақстандық өнімдердің экспортын арттыруға үлес қосып, Қазақстандағы металдарды өндіру мен өңдеуге инвестиция салады.

1 кесте жалғасы

3	Ауыл шаруашылығы	екіжақты ынтымақтастықтың перспективалық бағытын білдіреді. Қытай нарығы сапалы ауыл шаруашылығы өніміне мұқтаж, ал Қазақстан үлкен жер ресурстарына және ауыл шаруашылығын жүргізу үшін қолайлы жағдайларға ие. Қазақстан Қытайға бидай, ет, майлы дақылдар және басқа да өнімдерді экспорттайды.	қазіргі заманғы технологиялар мен инфрақұрылымға инвестиция сала отырып, Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенін дамытуға қатысады.
4	Инфра-құрылым	Қазақстан мен Қытай арасындағы экономикалық қарым-қатынаста инфрақұрылымдық жобалар маңызды рөл атқарады: Орталық Азия мен Қытайды байланыстыратын көлік дәліздері дамып келеді, автомобиль жолдарының, теміржол желілерінің және логистикалық орталықтардың салынуы көлік байланысын жақсартады және тауар айналымының өсуіне ықпал етеді.	Маңызды жобаларға теміржол бағыттарын салу және қолданыстағы көлік желілерін жаңғырту, жеткізу мерзімдерін қысқарту және көлік шығындарын азайту кіреді.

Ескерту: авторлар құрастырған

2023 жыл Қытай-Қазақстан қарым-қатынасының жаңа «алтын 30 жылдығының» басталуын белгілеп, бұл ынтымақтастықтың кеңеюіне жол ашады. Екі мемлекет те даму стратегияларының дәйектілігін күшейтуді, барлық деңгейлердегі алмасулар мен өзара іс-қимылдарды жандандыруды көздей отырып, жоғары деңгейде қол жеткізілген маңызды уағдаластықтарды орындауға шоғырланған. Бұл өзара іс-қимыл сауданың көлемі мен әртараптандырылуын арттыра отырып, кешенді стратегиялық әріптестікті нығайтуға ықпал етеді, сондай-ақ ұзақ мерзімді перспективада өңірдегі экономикалық өсу мен тұрақтылыққа ықпал ететін бірлескен инвестициялар мен инфрақұрылымды дамытуды ынталандырады. Бұған 2-кестеде келтірілген Қазақстан мен Қытайдың сыртқы саудасын сипаттайтын мәліметтер дәлел.

Кесте 2 – Қазақстан мен Қытай арасындағы сыртқы сауда көрсеткіштері, мың АҚШ доллары

Жыл	Сауда айналымы		Экспорт		Импорт	
	жалпы	тауар айналымының жалпы көлеміндегі елдің үлес салмағы, %	жалпы	экспорттың жалпы көлеміндегі елдің үлес салмағы, %	в жалпы	импорттың жалпы көлеміндегі елдің үлес салмағы, %
2020	15798567,6	18,3	9 420579,1	19,8	6377988,6	16,4
2021	18000962,5	17,7	9 772505,6	16,2	8228456,9	19,9
2022	24203945,2	17,9	13060205,5	15,4	11143739,7	21,9
2023	30055389,6	21,5	14666158,3	18,5	15389231,3	25,5

Ескерту: авторлар дереккөз негізінде құрастырған [12]

Қазақстан мен Қытай арасындағы 2020-2023 жылдар аралығындағы сыртқы сауда көрсеткіштерін талдау тауар айналымының айтарлықтай өскенін және экспорт пен импорт үлесінің өзгергенін көрсетеді:

1) 2020 жылы тауар айналымының жалпы көлемі 15,798 млрд АҚШ долларын құрап, 2023 жылға қарай 30,055 млрд долларға дейін ұлғайып, 90,3%-ға өсуді білдіреді, осылайша елдер арасындағы сауда-экономикалық ынтымақтастықтың жанданғанын

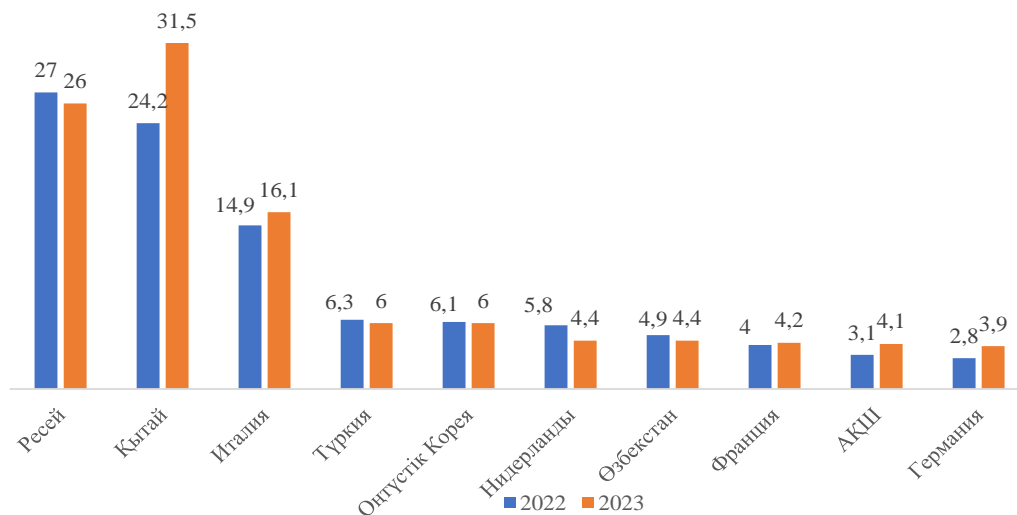
көрсетеді. Қазақстанның жалпы тауар айналымындағы Қытайдың үлес салмағы да 2020 жылы 18,3%-дан 2023 жылы 21,5%-ға дейін ұлғайды, бұл Қытайдың Қазақстанның сауда құрылымындағы өсіп келе жатқан рөлін көрсетеді.

2) Қазақстаннан Қытайға экспорт көлемі 2020 жылы 9,421 млрд доллардан 2023 жылы 14,666 млрд долларға дейін жетіп, 55,7%-ға өсті. Алайда, Қазақстан экспортының жалпы көлеміндегі экспорт үлесі 2020 жылғы 19,8%-дан 2023 жылы 18,5%-ға дейін төмендеді, бұл Қазақстанның сыртқы нарықтарының әртараптанғанын немесе басқа елдерге экспорттың артқанын көрсетеді.

3) Қытайдан Қазақстанға импорт 2020 жылы 6,378 миллиард доллардан 2023 жылы 15,389 миллиард долларға дейін, яғни 141,2%-ға өсті. Қазақстан импортының жалпы көлеміндегі импорттың үлес салмағы 2020 жылы 16,4%-дан 2023 жылы 25,5%-ға дейін өсті, бұл Қазақстанның Қытай импортына тәуелділігінің, әсіресе тауар айналымының өсуі жағдайында артқанын айғақтайды.

Бұл өзгерістер өсіп келе жатқан өзара тәуелділік жағдайында Қазақстан мен Қытай арасындағы экономикалық ынтымақтастықтың тереңдеуін бейнелейді, сондай-ақ Қытайдың Қазақстан үшін негізгі сауда серіктесі ретіндегі маңыздылығын атап көрсетеді.

Қазақстан мен Қытай екіжақты байланыстар мен өзара тиімді әріптестікті нығайтуда стратегиялық рөл атқаратын энергетика, металлургия, ауыл шаруашылығы және инфрақұрылым сияқты негізгі секторларда экономикалық ынтымақтастықты белсенді дамытуда. 2023 жылы Қытай Қазақстанның бас сауда серіктесі болды (2022 жылы Ресей бірінші орынды иеленді) (2-сурет) [13].

2-сурет – Қазақстан Республикасының елдер бойынша сауда айналымы, миллиард АҚШ доллары

Ескерту – авторлар дереккөз негізінде құрастырған [13].

Бүгінгі таңда Қазақстанның Қытай – Еуропа – Қытай Еуразиялық бағдарындағы үлесі Транссібір темір жолы немесе Қиыр Шығыс арқылы өтетін басқа бағыттардың үлесінен айтарлықтай асып түседі. Жалпы, Қытай мен Қазақстан арасында жүк тасымалының өсу үрдісі байқалады, оның көлемі 2022 жылы рекордтық 23 млн тоннаға жетті, бұл өткен жылмен салыстырғанда 15%-ға артық [14].

Соңғы бірнеше онжылдықта Қытайдың қарқынды экономикалық өсуі оның энергетикалық және шикізаттық ресурстарға деген қажеттілігін едәуір арттырды. Бұл өсім индустрияландыру, урбанизация, инфрақұрылымды дамыту және экспорттың жоғары деңгейіне байланысты. Нәтижесінде Қытай табиғи ресурстарға бай Қазақстанмен ынтымақтастықты өзінің энергетикалық қажеттіліктерін қамтамасыз етудің маңызды элементіне айналдыра отырып, энергия мен ресурстардың ірі әлемдік тұтынушысы болды.

Қазақстан мен Қытай өндірістік қуат саласында ынтымақтасатын алғашқы елдер болуы мүмкін. Екі елдің үкіметтері көп деңгейлі қондыру және айырбастау механизмін белсенді түрде құруда, сондай-ақ өндірістік қуаттар саласындағы көптеген ынтымақтастық жобаларын іске асыруға ықпал етуде. Соңғы жылдары Қазақстанда Geely, Chery және Changan сияқты көптеген қытайлық автомобиль брендтері танымал бола бастады.

Екі ел де өзара тиімділік пен ұтысқа ие ынтымақтастық принципін ұстанып, даму саясатының сәйкестігі мен үйлестіруін белсенді түрде күшейтіп, өндірістік қуат саласындағы ынтымақтастықтың табысты жолына түсті. Өндірістік қуат саласындағы қытай-қазақ ынтымақтастығы екі жақтың даму қажеттіліктерін қанағаттандырады. Ол ерте басталып, іргетасы берік, тетіктері жан-жақты, бүкіл әлемге үлгі болып, жемісті нәтижелерге қол жеткізді.

Жаңа энергетика Қытай мен Қазақстан арасындағы даму әлеуеті зор ынтымақтастық салаларының бірі болып табылады. Соңғы жылдары Қазақстанда «Бір белдеу және бір жол» бастамасы аясында екі ел арасындағы энергетика саласындағы ынтымақтастықтың бірқатар жаңа жоғары сапалы жобалары сәтті жүзеге асырылып, жұмыс істеуде. Жаңатас жел электр станциясы, Тұрғысын су электр станциясы (СЭС) және Ақмола облысының жел энергетикалық кешені сияқты жобалар Қазақстанның экономикалық дамуына және төмен көміртекті трансформацияға қуатты серпін береді.

Жаңа энергия дамыған өндірістік қуаттар мен орасан зор даму әлеуетін білдіреді. Қытай жаңа жаһандық энергетика саласын қарқынды дамытудың тарихи мүмкіндігін пайдалану үшін Қазақстанмен бірлесіп жұмыс істеуге, саясат пен стандарттарды жақсартуға, инвестициялық және басқа салаларда сындарлы ынтымақтастықты жалғастыруға, ішкі өнеркәсіпті жаңғыртуға және экономикалық дамуға жәрдемдесуге дайын. Сонымен қатар, екі елдің халықтарына көбірек пайда әкелу үшін экономика, сауда, өндірістік әлеует және басқа салалардағы елдер арасындағы өзара тиімді ынтымақтастықты дамытуға дайын.

Соңғы 15 жылда Қазақстанға 25 миллиард долларға жуық қытайлық инвестиция тартылды. 2023 жылы Қытайдың Қазақстан экономикасына салған инвестициясының көлемі 16%-ға өсіп, 1,8 миллиард долларға жетті.

Қазақстанда Қытаймен бірлесіп жалпы сомасы 14,5 миллиард доллар болатын 45 жоба жүзеге асырылуда. Барлығы Қытай капиталының қатысуымен 4700-ден астам кәсіпорын бар. 3-суретте China Global Investment Tracker-де ұсынылған «Бір белдеу, бір жол» жобасы бойынша 2013 жылдан бастап 2023 жылдың маусымына дейінгі аралықтағы шетелдік Қытай инвестициясының көлемі туралы деректер көрсетілген [15].

3-сурет – «Бір белдеу – бір жол» жобасы бойынша 2013 жылдан 2023 жылғы маусымға дейінгі Қытай инвестициялары

Ескерту: авторлар дереккөз негізінде құрастырған [15]

2022 жылы қаңтар және ақпан айларында инвестициялар салыстырмалы түрде жақсы өсуді көрсетті, бірақ Шанхайдағы карантин бірнеше ай бойы белсенділіктің төмендеуіне әкелді. 2022 жылдың бірінші жартыжылдығында инвестиция 2021 жылдың бірінші жартыжылдығымен салыстырғанда шамамен 30%-ға төмендеп, 16 миллиард доллардан аз болды. Жалпы, 2022 жылы «Бір белдеу, бір жол» жобасы бойынша Қытайдың тікелей шетелдік инвестициясы 30,05 миллиард долларды құрады [15].

Қытайлық компаниялар дамушы елдердің экономикасына белсенді түрде инвестиция салып, онда оқу орталықтары мен ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық бағдарламалар құруда. Кейбір зерттеушілер ғылыми-зерттеу институттарымен және жетекші университеттермен академиялық алмасуды кеңейту, сондай-ақ елдер арасындағы жоғары технологиялар мен инновациялар саласындағы ынтымақтастықты тереңдету қажеттігін атап өтеді [16].

Болашақта Қазақстан-Қытай ынтымақтастығын нығайту үшін келесі перспективалық бағыттар мен шараларды белгілеуге болады:

1) ғылыми және білім саласындағы ынтымақтастықты кеңейту. Қытай дамушы елдердегі оқу орталықтары мен ғылыми бағдарламаларды дамытуға белсенді түрде инвестиция салуда. Қазақстан бұл тәжірибені қытайдың жетекші университеттерімен және зерттеу институттарымен академиялық алмасуларды, тағылымдамаларды және бірлескен зерттеулерді күшейте отырып, Қазақстандық мамандарға озық технологияларды игеруге және елдегі кәсіби даярлық сапасын жақсартуға мүмкіндік бере алады.

2) жоғары технологиялар және инновациялар саласындағы бірлескен зерттеулер мен жобалар. Ақпараттық технологиялар, жасанды интеллект, жасыл энергетика және медициналық технологияларды қоса алғанда, инновациялық саладағы ынтымақтастықты тереңдету қазақстан экономикасын жаңғыртудың маңызды факторы болып табылады. Бірлескен ғылыми орталықтарды, зертханалар мен технопарктерді

ұйымдастыру озық қытайлық технологияларды енгізуге және өзіміздің ғылыми әлеуетімізді дамытуға көмектеседі.

3) инфрақұрылымға және логистикаға инвестициялар. «Жібек жолының экономикалық белдеуі» бастамасын жүзеге асыру инфрақұрылымды жақсарту және қазақстанның транзиттік әлеуетін арттыру үшін айтарлықтай мүмкіндіктер береді. Теміржол және автомобиль жолдары сияқты көлік дәліздерін салу және жаңғырту саласындағы ынтымақтастық қазақстанның халықаралық логистиканың маңызды буынына айналуына, елдің транзиттік хаб ретіндегі ұстанымын нығайтуға мүмкіндік береді.

4) қолайлы инвестициялық ахуал құру. Қазақстан шетелдік инвесторлар үшін жағдайды жақсарту, соның ішінде реттеуді жеңілдету, бизнес-процестердің ашықтығын арттыру және инвесторлардың құқықтарын қорғау, сол арқылы қытайлық компанияларды көбірек тарту, Қазақстан экономикасын әртараптандыру бойынша жұмысты жалғастыруы қажет.

5) энергетика саласындағы ынтымақтастықты тереңдету. энергия ресурстарына мұқтаж Қытай Қазақстанның осы саладағы маңызды серіктесі болып қала береді. Энергетикалық жобаларды одан әрі дамыту, оның ішінде жаңартылатын энергия саласындағы бірлескен бастамалар экологиялық тұрақтылыққа және жаңа жұмыс орындарын құруға ықпал етеді.

Бұл шаралар елдер арасындағы экономикалық өзара іс-қимылды нығайтуға, Қазақстан экономикасының тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және Қытаймен ұзақ мерзімді серіктестіктің негізін қалауға көмектеседі.

Қорытынды. Зерттеу нәтижелері Қазақстан мен Қытайдың экономикалық ынтымақтастығы сауда, инвестиция және энергетика салаларындағы өзара мүдделерге негізделгенін және оны екі елдің экономикасының дамуының маңызды факторына айналдыратынын көрсетті. Қытай өзінің ауқымды ресурстық қажеттіліктері мен технологиялық мүмкіндіктерінің арқасында инфрақұрылымды жаңғыртуға және экономикалық өсуді ынталандыруға көмектесетін Қазақстан үшін стратегиялық серіктес ретінде әрекет етеді. Қазақстан үшін Қытаймен ынтымақтастық транзиттік бағыттарды дамыту арқылы халықаралық логистикадағы позициясын нығайтып қана қоймай, экономиканы әртараптандыру мен жоғары технологияларды тартудың жаңа мүмкіндіктерін ашады.

Талдау көрсеткендей, бұл серіктестік жоғары технологиялық салаларға инвестициялар тартуға және инновациялық жобаларды дамытуға мүмкіндік бере отырып, қазақстандық экономиканы әртараптандыруға ықпал етеді. Келешекте Қазақстан-Қытай ынтымақтастығы орнықты дамудың жаһандық сын-қатерлері мен мақсаттарына жауап бере отырып, жасыл энергетика мен экологиялық таза технологияларды қоса алғанда, орнықты даму салаларында одан әрі тереңдетуге әлеуеті бар. Бірлескен білім беру және ғылыми жобаларды ілгерілету өзара тәуелділікті нығайтудың және Қазақстанның әлемдік аренадағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға көмектесетін халықаралық өндіріс тізбегіне интеграцияланудың маңызды факторы болып табылады.

Қытай негізгі салалардағы саясат пен стандарттарды жетілдіре отырып, жаңа жаһандық энергетикалық индустрияның қарқынды өсуінің тарихи мүмкіндігін пайдалану үшін Қазақстанмен белсенді ынтымақтасуға ниетті. Қазақстан мен Қытай инвестициялық және басқа да салалардағы сындарлы өзара іс-қимылды жалғастыруды, ұлттық өнеркәсіпті жаңғырту мен экономиканы дамытуға жәрдемдесуді, экономика,

сауда және өндірістік әлеует саласындағы өзара тиімді ынтымақтастықты нығайтуды жоспарлап отыр.

Ұзақ мерзімді перспективада әлемдік экономикалық үрдістерді және тұрақты дамуға көшуді ескере отырып, Қазақстан-Қытай байланыстарын нығайту бұдан да терең нәтиже бере алады. Елдер төмен көміртекті экономикаға көшуді қолдау үшін жасыл энергетика мен таза технология жобаларын дамыта алады. Бірлескен ғылыми-зерттеу және білім беру бастамаларына, сондай-ақ инфрақұрылымдық және технологиялық жобаларға инвестициялау өзара тәуелділік пен бәсекеге қабілеттілік үшін жағдай жасайды.

Осылайша, Қазақстан мен Қытай арасындағы стратегиялық әріптестік тұрақты өсудің, Қазақстанның жаһандық өндіріс пен сауда тізбегіне интеграциялануының және қазіргі әлемдік экономиканың сын-қатерлері мен мүмкіндіктеріне жауап бере отырып, оның халықаралық аренадағы позициясын нығайтудың маңызды факторы болып табылады.

Қаржыландыру туралы ақпарат. Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің «Орталық Азия мен Қытайдың көпжақты ынтымақтастығы: әрекеттестіктің алғашқы кезеңінен бастап стратегиялық серіктестікке дейін» ЖТН: BR24993008 атты мақсатты қаржыландыру бағдарламасы аясында дайындалған.

Әдебиеттер тізімі

1. Сериккалиева А. Инициатива «Один пояс, один путь» и новая конфигурация казахстанско-китайских отношений // Журнал восточных исследований. - 2023. - №107 (4). – С. 24–31. <https://doi.org/10.26577/JOS.2023.v107.i4.03>.
2. Vanderhill R., Joireman S. F., & Tulepbayeva R. Between the bear and the dragon: Multivectorism in Kazakhstan as a model strategy for secondary powers // International Affairs. – 2020. - № 96. – P.975–993. <https://doi.org/10.1093/ia/iaaa061>.
3. Tjia L.Y. Fragmented but enduring authoritarianism: Supply-side reform and subnational entrepreneurialism in China’s rail delivery services // The China Quarterly. – 2023. - № 256. – P. 905–918. <https://doi.org/10.1017/S0305741023000516>.
4. Bitabarova A. G. Unpacking Sino–Central Asian engagement along the new Silk Road: a case study of Kazakhstan // Journal of Contemporary East Asia Studies. – 2018. - №7. – P. 149–173. <https://doi.org/10.1080/24761028.2018.1553226>.
5. Harutyunyan A. China-Kazakhstan: Cooperation within the Belt and Road and Nurly Zhol // Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies. – 2022. - № 16. – P. 281–297. <https://doi.org/10.1080/25765949.2022.2128135>.
6. Lim G., Tjia L. Y. nor, & Murashkin N. Opportunities and Challenges of China’s Economic Ties with Kazakhstan: Looking Back to Look Forward // The Chinese Economy. – 2024. – P.1–14. <https://doi.org/10.1080/10971475.2024.2373643>.
7. Nabyeva, K. Win-win or Win-lose? China-Kazakhstan Energy Cooperation within the Belt and Road Initiative [Electronic resource]. - Available at: https://www.asienhaus.de/fileadmin/_migrated/news_uploads/Blickwechsel_China-Kazakhstan_Energy_Cooperation_within_the_Belt_and_Road_Initiative.pdf (қаралған күні: 05.07.2024).
8. Казахстан-Китай: контуры и динамика сотрудничества [Электронды ресурс]. - Available at: <https://kazvedomosti.kz/article/kazahstan-kitaj-kontury-i-dinamika-sotrudnichestva> (accessed: 19.09.2024).
9. Kembayev Z. Development of China–Kazakhstan Cooperation // Problems of Post-Communism. – 2020. - № 67(3). – P.204–216. <https://doi.org/10.1080/10758216.2018.1545590>.
10. Опубликована часть списка из 55 казахстанско-китайских проектов: МИИР представила свою часть проектов [Электронды ресурс]. - Available at: <https://inbusiness.kz/ru/news/opublikovana-chast-spiska-55-kazahstansko-kitajskih-proektov> (accessed: 18.07.2024).
11. Китайско-казахстанское торгово-экономическое сотрудничество создает новые возможности для Казахстана [Электронды ресурс]. - Available at: https://www.kt.kz/rus/authors_column/kitaysko-kazahstanskoie_torgovo-ekonomicheskoe_1377961993.html (accessed: 12.08.2024).
12. Данные Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК [Электронды ресурс]. - Available at: <https://www.stat.gov.kz> (accessed: 05.07.2024).

13. Китай стал главным торговым партнером Казахстана [Электронный ресурс]. - Available at: <https://www.apk-inform.com/ru/news/1539806> (accessed: 07.08.2024).

14. Китай-Центральная Азия: открытие новых маршрутов и стремление к новым связям [Электронный ресурс]. - Available at: <https://russian.eurasianet.org/kitai-central'naya-aziya-otkrytie-novyhmarshrutov-i-stramlenie-k-novym-svyazyam> (accessed: 24.05.2024).

15. China Global Investment Tracker. AEI. American Enterprise Institute [Электронный ресурс]. - Available at: <https://www.aei.org/china-global-investment-tracker> (accessed: 16.08.2024).

16. Чжао И., Гнатюк Г.А. Модернизация режима китайско-российского регионального сотрудничества в рамках инициативы «Один пояс, один путь» // Экономика: вчера, сегодня, завтра. – 2023. – № 3А. – С.276-284. <https://doi.org/10.34670/AR.2023.61.87.028>.

Reference

1. Serikkaliev A. Iniciativa «Odin pojas, odin put'» i novaja konfiguracija kazahstansko-kitajskih otnoshenij [«Belt and Road Initiative» and the new configuration of Kazakhstan-Chinese relations]. *Zhurnal vostochnyh issledovanij*, 2023, 107 (4), pp. 24–31. <https://doi.org/10.26577/JOS.2023.v107.i4.03> (in Russian).

2. Vanderhill R., Joireman S. F., & Tulepbayeva R. Between the bear and the dragon: Multivectorism in Kazakhstan as a model strategy for secondary powers. *International Affairs*, 2020, 96, pp. 975–993. <https://doi.org/10.1093/ia/iaaa061>.

3. Tjia L.Y. Fragmented but enduring authoritarianism: Supply-side reform and subnational entrepreneurialism in China's rail delivery services. *The China Quarterly*, 2023, 256, pp. 905–918. <https://doi.org/10.1017/S0305741023000516>.

4. Bitabarova A. G. Unpacking Sino–Central Asian engagement along the new Silk Road: a case study of Kazakhstan. *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 2018, 7, pp. 149–173. <https://doi.org/10.1080/24761028.2018.1553226>.

5. Harutyunyan A. China-Kazakhstan: Cooperation within the Belt and Road and Nurly Zhol. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 2022, 16, pp. 281–297. <https://doi.org/10.1080/25765949.2022.2128135>.

6. Lim G., Tjia L.Y. nor, & Murashkin N. Opportunities and Challenges of China's Economic Ties with Kazakhstan: Looking Back to Look Forward. *The Chinese Economy*, 2024, pp. 1–14. <https://doi.org/10.1080/10971475.2024.2373643>.

7. Nabiyeva, K. Win-win or Win-lose? China-Kazakhstan Energy Cooperation within the Belt and Road Initiative. Available at: https://www.asienhaus.de/fileadmin/_migrated/news_uploads/Blickwechsel_China-Kazakhstan_Energy_Cooperation_within_the_Belt_and_Road_Initiative.pdf (accessed: 05.07.2024).

8. Kazahstan-Kitaj: kontury i dinamika sotrudnichestva. Available at: <https://kazvedomosti.kz/article/kazahstan-kitaj-kontury-i-dinamika-sotrudnichestva> (accessed: 19.09.2024).

9. Kembayev Z. Development of China–Kazakhstan Cooperation. *Problems of Post-Communism*, 2020, 67(3), pp.204–216. <https://doi.org/10.1080/10758216.2018.1545590>.

10. *Opublikovana chast' spiska iz 55 kazahstansko-kitajskih proektov: MIIR predstavila svoju chast' proektov*. Available at: <https://inbusiness.kz/ru/news/opublikovana-chast-spiska-55-kazahstansko-kitajskih-proektov> (accessed: 18.07.2024).

11. *Kitajsko-kazahstanskoe torgovo-jekonomicheskoe sotrudnichestvo sozdaet novye vozmozhnosti dlja Kazahstana*. Available at: https://www.kt.kz/rus/authors_column/kitajsko-kazahstanskoe_torgovo-ekonomicheskoe_1377961993.html (accessed: 12.08.2024).

12. *Dannye Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniju i reformam RK*. Available at: <https://www.stat.gov.kz> (accessed: 05.07.2024).

13. *Kitaj stal glavnym torgovym partnerom Kazahstana*. Available at: <https://www.apk-inform.com/ru/news/1539806> (accessed: 07.08.2024).

14. *Kitaj-Central'naja Azija: otkrytie novyh marshrutov i stremlenie k novym svjazjam*. Available at: <https://russian.eurasianet.org/kitai-central'naya-aziya-otkrytie-novyhmarshrutov-i-stramlenie-k-novym-svyazyam> (accessed: 24.05.2024).

15. *China Global Investment Tracker*. AEI. American Enterprise Institute. Available at: <https://www.aei.org/china-global-investment-tracker> (accessed: 16.08.2024).

16. Chzhao I., Gnatjuk G.A. Modernizacija rezhima kitajsko-rossijskogo regional'nogo sotrudnichestva v ramkah inicijativy «Odin pojas, odin put'» [Modernization of the regime of Sino-Russian regional cooperation in the framework of the «One Belt, One Road» initiative]. *Jekonomika: vchera, segodnja, zavtra*, 2023, 3A, pp. 276-284. <https://doi.org/10.34670/AR.2023.61.87.028> (in Russian).

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КАЗАХСТАНА И КИТАЯ: ПРЕДПОСЫЛКИ, ФАКТОРЫ И ВОЗМОЖНОСТИ

Г.М. Дүйсен¹, Г.Е. Рахим², А.Н. Копбосынова^{1*}

¹Институт Востоковедения им. Р.Б.Сулейменова КН МНВО РК, Алматы, Казахстан

²Казахский национальный педагогический университет им. Абая, Алматы, Казахстан

Резюме. Экономическое сотрудничество между Казахстаном и Китаем основано на географической близости, взаимной заинтересованности в развитии торговли и инвестиционных проектов, а также исторически сложившихся связях. Стремительный рост экономики Китая и его высокая потребность в энергетических ресурсах делают Казахстан важным партнером в области поставок нефти, газа и полезных ископаемых. Казахстан, в свою очередь, заинтересован в китайских инвестициях в инфраструктуру и высокотехнологичные отрасли, способствуя диверсификации экономики страны. Реализация инициативы Экономический пояс Шелкового пути укрепляет транзитный потенциал Казахстана, превращая его в важное звено международной логистики. Развитие сотрудничества сопровождается увеличением двусторонней торговли и совместных инвестиционных проектов, подчеркивая значимость казахстанско-китайского партнерства для устойчивого экономического роста. Помимо энергетического сектора, наблюдается активизация сотрудничества в сельском хозяйстве, обрабатывающей промышленности и цифровых технологиях, усиливая экономическую устойчивость Казахстана. Целью исследования является анализ предпосылок, тенденций и особенностей казахстанско-китайского экономического сотрудничества, а также выявление факторов, влияющих на его развитие и устойчивость. Методы исследования включают аналитический, историко-сравнительный и статистический подходы для анализа торговых, инвестиционных и энергетических аспектов казахстанско-китайского сотрудничества, с использованием данных международных организаций и статистических агентств Казахстана и Китая.

Ключевые слова: экономическое сотрудничество, инвестиции, инфраструктура, высокотехнологичные отрасли, экономический рост, устойчивое развитие.

ECONOMIC COOPERATION BETWEEN KAZAKHSTAN AND CHINA: PREREQUISITES, FACTORS AND POSSIBILITIES

G.M. Duisen¹, G.Y. Rakhim², A.N. Kopbossynova^{1*}

¹R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies CS MSHE RK, Almaty, Kazakhstan

²Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Summary. Economic cooperation between Kazakhstan and China is based on geographical proximity, mutual interest in developing trade and investment projects, as well as historically established ties. China's rapid economic growth and high demand for energy resources make Kazakhstan an important partner in the supply of oil, gas and minerals. Kazakhstan, in turn, is interested in Chinese investments in infrastructure and high-tech industries, contributing to the diversification of the country's economy. The implementation of the Silk Road Economic Belt initiative strengthens Kazakhstan's transit potential, turning it into an important link in international logistics. The development of cooperation is accompanied by an increase in bilateral trade and joint investment projects, emphasizing the importance of the Kazakh-Chinese partnership for sustainable economic growth. In addition to the energy sector, there is an intensification of cooperation in agriculture, manufacturing and digital technologies, strengthening the economic resilience of Kazakhstan. The purpose of the study is to analyze the prerequisites, trends and features of Kazakh-Chinese economic cooperation, as well as to identify the factors influencing its development and sustainability. Research methods include analytical, historical-comparative and statistical approaches to analyze trade, investment and energy aspects of Kazakh-Chinese cooperation, using data from international organizations and statistical agencies of Kazakhstan and China.

Keywords: economic cooperation, investment, infrastructure, high-tech industries, economic growth, sustainable development.

Авторлар туралы ақпарат:

Дүйсен Галымжан Мұстахимұлы - э.ғ.д., доцент, ҚР ҒЖБМ ҒК Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты, Алматы, Қазақстан, e-mail: galyimzhan@inbox.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4352-0482>

Рахим Гаухар Ерланбекқызы - докторант PhD, Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: gaukhara.m88@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-5349-9322>

Көпбосынова Алуа Нұрланқызы* – кіші ғылыми қызметкер, ҚР ҒЖБМ ҒК Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты, Алматы, Қазақстан, e-mail: aluakpb@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0003-1971-4433>

Информация об авторах:

Дүйсен Галымжан Мұстахимұлы - д.э.н., доцент, Институт востоковедения им. Р.Б. Сулейменова КН МНВО РК, Алматы, Казахстан, e-mail: galyimzhan@inbox.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4352-0482>

Рахим Гаухар Ерланбековна – докторант PhD, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан, e-mail: gaukhara.m88@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-5349-9322>

Көпбосынова Алуа Нурланқызы* – младший научный сотрудник, Институт востоковедения им. Р.Б. Сулейменова КН МНВО РК, Алматы, Казахстан, e-mail: aluakpb@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0003-1971-4433>

Information about the authors:

Duisen Galymzhan - D.Sc. (Economics), Associate Professor, R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies, Almaty, Kazakhstan, e-mail: galyimzhan@inbox.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4352-0482>

Rakhim Gaukhar Yerlanbekovna - Abai Kazakh national pedagogical university, Almaty, Kazakhstan, e-mail: gaukhara.m88@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-5349-9322>

Kopbossynova Alua Nurlankyzy* – Junior Research Fellow, R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies, Almaty, Kazakhstan, e-mail: aluakpb@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0003-1971-4433>

Алынды: 18.09.2024

Қарауға қабылданды: 02.11.2024

Онлайн қолжетімді: 24.11.2024

Статистика, учет и аудит, 4(95)2024. стр. 108-119
DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.09>

Экономикадағы пәнаралық зерттеулер
FTAMP 06.39.31
ӨОЖ 338.24.1

ҚҰРЫЛЫМДЫҚ АУЫСЫМ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ КОНВЕРГЕНЦИЯ: ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨЗГЕРІСТЕРДІҢ ЖАҢА ТҮРІН ЗЕРТТЕУ

Э.Г. Сатыбекова^{1*}, Ж.С. Казанбаева², С.Б. Аширбаева³, Ш.А. Наркулова⁴, И.Е. Кожамкулова⁴

¹Мирас университеті, Шымкент, Қазақстан

²Орталық Азия инновациялық университеті, Шымкент, Қазақстан

³Ж.А. Ташенев атындағы университет, Шымкент, Қазақстан

⁴М.О.Әуезов атындағы Оңтүстік қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

*Corresponding author e-mail: ualina525@gmail.com

Аңдатпа. Өнеркәсіптік өндірісті жаңа конвергентті-технологиялық негізде орналастыру экономикалық жүйенің оңтайлы құрылымдық пропорцияларын және елдің бәсекеге қабілеттілігін белгілеу мүмкіндігін анықтайды. Қазақстан экономикасының қазіргі құрылымы оның инновациялық дамуын тежейтін фактор болып табылады. Дамыған елдермен технологиялық паритетті қамтамасыз ету проблемасының өткірлігі құрылымдық өзгерістердің принциптері мен формаларын сыни тұрғыдан түсіну қажеттілігін тудырады, олардың негізгі факторы конвергентті типтегі технологиялар және жаңа өнімді нарықтық айналымға тарту, оның диффузиясы болып табылады. Бұдан басқа, тепе-теңдіктің, ауытқулардың қарқындылығының және нарықтық процестердің жоғары энтропиясының күшеюі жағдайында технологиялық артта қалушылықты еңсеру мақсатында озыңқы дамуға бағдарланған мемлекеттік өнеркәсіптік саясатты әзірлеу мен іске асыруға сұраныс артады. Бұл саясатты іске асыру технологиялық конвергенция контекстінде неғұрлым перспективалы болып табылатын және жаңа технологиялық құрылымның технологияларына бағдарланған өндіріс бағыттарын бір мезгілде дамыта отырып, экономиканың базалық салаларын терең жаңғыртуды қамтамасыз етуге арналған. Конвергентті типтегі технологиялардың дамуы жағдайында құрылымдық ауысулардың теориялық ережелерін әзірлеу конвергентті типтегі технологиялар шеңберінде оң сападағы құрылымдық ауысуларды бастауға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: құрылымдық өзгерістер, технологиялық диффузия, тиімділік, экономикалық факторлар, құрылымдық факторлар.

Негізгі ережелер. Жетекші экономикалық жүйелердің құрылымдық өзгерістерінің генезистік көздері дәстүрлі өндірістік технологиялардың өнімділік шегіне жетуіне және конвергентті технологиялардың рөлінің артуына байланысты өзгерістерге ұшырайды. Конвергентті технологиялардың таралуына және олардың сыни массаға жетуіне байланысты жаңа типтегі құрылымдық сдысу механизмі іске қосылады деген қорытындыға келдік.

Cite this article as: Satybekova E.G., Kazanbayeva J.S., Ashirbayeva S.B., Narkulova Sh.A., Kozhamkulova I.E. Technological convergence in the system of structural shifts: a study of a new type of economic change. *Statistics, accounting and audit*. 2024, 4(95), 108-119. (In Kaz.). DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.09>

Кіріспе. Қазақстан экономикасының өсіп келе жатқан технологиялық артта қалуы, ондағы кеш индустриалды (бесінші) технологиялық тәртіптің деградациясы жағдайында жаңа жаһандық технологиялық ауысымның болашағы нарықтық реформалардың бастапқы кезеңін индустрияландырудан гөрі терең макроэкономикалық, репродуктивті, әлеуметтік салдары бар әлемдік инновациялық құзыреттілік орталықтарымен түпкілікті үзіліс қаупін тудырады. Бұл технологиялық конвергенцияның тереңдеуінен, көбеюдің өзгеруінен туындаған құрылымдық ауысулардың ғылыми талдауын өзектендіреді.

Макро- және мезоэкономикалық пропорциялардың түбегейлі өзгеретін құрылымдық өзгерістері ұлттық экономиканың конвергенция тенденцияларын немесе экономикалық конвергенция мен дивергенция құбылыстарымен байланысты дамыған нарықтық жүйелерден қашықтығын бастайды. Алайда, бүгінгі күнге дейін соңғысының критерийлері экономикалық динамиканың жалпы көрсеткіштері болып табылады (жан басына шаққандағы ЖІӨ, бюджет тапшылығы, инфляция деңгейі және ұлттық валютаның құбылмалылығы, мемлекеттік қарыз сомасы (Маастрихт конвергенция критерийлері)), олар бөлуді көрсетеді, бірақ ЖІӨ өндірісінің құрылымын емес.

Экономикалық конвергенцияны зерттеудің қазіргі кездегі кең таралған теориялық тәсілдерінде Оның мәні батыстандыру процестерінің байланысы, трансұлттық корпорациялардың кеңеюі, дамушы елдердің қатысуын жеделдету кезіндегі «төмен бастаманың» әсері арқылы ашылады. қаржылық, өндірістік және сауда қатынастарының жаһандық жүйесі. Құрылымдық конвергенцияның критерийлері мен факторларын ашу индустриалды дамыған елдер экономикаларының конвергенция процестерін олардың құрылымдық пропорцияларында көрсететін, макроэкономикалық динамиканың басым тенденцияларының негізін қалайтын құрылымдық өзгерістердің типологиясын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Материалдар мен әдістер. Жүйелі көзқарас пен диалектикалық принциптерге сәйкес келесі әдістер қолданылады: эмбебап - сипаттамалық, талдау және синтездеу, дедукция және индукция, жалпылау; жалпы ғылыми және арнайы ғылыми - бақылау, модельдеу және болжау, ғылыми абстракция әдістері, дерексіз ойлау, объектінің нақты идеясымен, оның әртүрлі аспектілері мен процестерімен, құрылымдық-функционалдық, тарихи, логикалық, салыстырмалы талдау әдістерімен және басқалармен органикалық түрде үйлеседі. Экономикалық жүйелердің тұтастығын зерттеуде жүйелердің жалпы теориясының ережелеріне, тұрақсыздықты зерттеуде - синергетика принциптеріне ерекше назар аударылды.

Нәтижелер және талқылау. Экономика құрылымын зерттеудегі негізгі ғылыми тәсілдерді зерттеу және талдау құрылымдық өзгерістердің мәнін экономикалық категория ретінде түсіну үшін іргелі маңызға ие. Құрылымдық ауысулар экономика құрылымының элементтері арасындағы қатынастар мен пропорциялардың өзгеруін сипаттайды. Құрылымдық өзгерістерге әкелетін факторларды анықтау ерекше ғылыми және практикалық қызығушылық тудырады. Бұл мәселені жан-жақты шешу экономикадағы құрылымдық өзгерістердің себептеріне қатысты әртүрлі экономикалық мектептер өкілдерінің көзқарастарын талдауға және жүйелеуге шақыруды қамтиды.

Экономикалық теориядағы құрылымдық аспектілерді зерттеу А.Смит, Д. Рикардо, А. Маршаллдың қазіргі заманғы интерпретациясында экономикалық теорияның қалыптасуы кезіндегі зерттеулерінен басталды. Алайда, экономиканың құрылымы тек басқа экономикалық категориялар жағдайында және негізінен статикалық күйде қарастырылды. Нарықтық тепе - теңдікті орнату принципі маятниктің қозғалысына ұқсас, ол бастапқы нүктеге оралуға бейім [1].

Қазіргі экономикалық жүйелердің жұмыс істеуі жағдайында А.Маршаллдың бұл тезисі біршама қарама-қайшылықты болып көрінеді, өйткені классикалық және неоклассикалық мектептер негізінен экономиканың құрылымын оқшауланған рационалды пән тұрғысынан зерттей отырып, микроэкономикалық талдау әдістерін қолданды. Классикалық және неоклассикалық мектептердің нарықтық механизм жұмысының жоғары тиімділігіне байланысты экономикалық жүйенің өзін-өзі реттеуі туралы тұжырымына экономикалық жүйені белгісіздік жағдайында қарастыра отырып, Кейнсиандық макроэкономикалық доктрина күмән келтіреді.

Құрылымдық қайта құрулардың динамикасы Франсуа Кенэ «Экономикалық кестесінде» көрініс тапқан. Бұл жұмыста математикалық есептеулерге сүйене отырып, ауыл шаруашылығында заттай және ақшалай түрде жасалған жалпы және таза өнімнің айналым процесі суреттелген. Франсуа Кенэ пікірінше, ауыл шаруашылығы - пайдалану құнының өндіріс процесінде жұмсалған пайдалану құнынан асып кетуіне байланысты байлықтың артуы мүмкін жалғыз сала. Ол бірінші болып әлеуметтік ұдайы өндіріс процесінің моделін, өндіріс процесінің қайталануы жүретін қажетті жағдайларды негіздеді. Франсуа Кенэ пікірінше, бәсекелестік пен баға белгілеудің толық еркіндігіне негізделген экономика құрылымындағы белгілі бір пропорцияларды сақтау міндетті болып табылады. «Экономикалық кесте» - бұл макро деңгейдегі экономикалық талдаудың және бүкіл қоғамдағы өндіріс процесін қарастырудың алғашқы әрекеті [2].

Әлеуметтік ұдайы өндіріс процесін одан әрі зерттеу К.Маркстің еңбектерінде көрініс тапты, онда ұдайы өндіріс процесі өндірілген өнімнің материалдық формасына қарай жіктелген екі құрылыммен ұсынылған: біріншісінде өндіріс құралдары өндіріледі, ал екіншісінде, тұтыну тауарлары жасалады. Сонымен қатар, көбею процесінің өзі қарапайым болуы мүмкін - әлеуметтік өнімді өзгеріссіз масштабта және сапада сақтай отырып, ал тауарлардың саны мен сапасының үздіксіз өсуімен кеңейтілуі мүмкін [3].

Маргиналистердің өкілі Дж. Б. Кларк «байлықты бөлуде» өндірілген тауарлардың, технологиялардың, материалдардың құны өзгеріссіз қалатын статикалық күйдегі әлеуметтік өндіріс процесін қарастырады. Бұл ретте экономика тұрақты тепе-теңдік жағдайында. Экономика құрылымындағы өзгерістер экономикалық жүйені тұрақсыздандыратын бірқатар факторларға байланысты болуы мүмкін: халық санының көбеюі, капиталдың өсуі, өндіріс әдістерінің жетілдірілуі, өнеркәсіптік кәсіпорындар нысандарының өзгеруі, өмір сүру.өнімділігі төмен кәсіпорындардың орнына өнімділігі жоғары кәсіпорындар жойылады [4]. Құрылымдық өзгерістерді зерттеу үшін салалық теңгерімсіздіктерді анықтау әдісі қолданылады, ол негізгі макроэкономикалық параметрлер арасындағы бірін-бірі толықтыруды орнатуға дейін қайнайды.

Экономикадағы тепе-теңдік теориясының дамуы, экономикадағы тепе-теңдіктің алғышарттары мен факторларын зерттеудің сапалы жаңа принциптері, динамикалық тепе-теңдік теориясы неоклассикалық экономикалық ойдың негізін қалаушылардың бірі В.Паретоның еңбектерінде көрініс тапты [5]. Қазіргі экономикалық теорияның категориялық аппаратын қолдана отырып, В. Парето экономиканың құрылымдық тұрақтылығының оңтайлылық критерийін тұжырымдады деп айтуға болады, онда экономикалық жүйеге қатысушылардың ешқайсысының жағдайын нашарлатпай жақсартуға болмайды.

Экономикалық ғылымда жинақталған тәжірибені және құрылымдық өзгерістерді зерттеу тәжірибесін талдау олардың ұлттық экономиканың дамыған нарықтық жүйелермен конвергенция тенденцияларымен байланысы мәселелері ең өзекті болып

табылады деген қорытынды жасауға мүмкіндік берді, бұл өз кезегінде экономикалық конвергенция құбылысымен байланысты. Сонымен бірге, Маастрихт критерийлері деп аталатындар, бюджет тапшылығы, инфляция деңгейі және ұлттық валютаның құбылмалылығы, мемлекеттік қарыз сомасы) конвергенцияның негізгі көрсеткіштері ретінде ең көп таралған болып табылады. кірісті бөлуді көрсетеді, бірақ тауар өндірісінің құрылымын емес. Сонымен қатар, толық емес құрылымдық қайта құрулары бар трансформациялық экономика үшін қуып жетудің басым нысаны дивергенция болып табылады, ол құрылымдық және макроэкономикалық көрсеткіштер бойынша дамыған елдерден қарама-қайшы қашықтық.

Соңғы онжылдықтарда инновациялық және технологиялық модернизациядан туындаған экономикадағы құрылымдық өзгерістер жаһандық сипатқа ие болды, экономикалық конвергенция процестерін - дамыған елдер мен макроэкономикалық динамиканың негізгі көрсеткіштері бойынша модернизацияны қуып жететін елдердің конвергенциясын бастады. Осыған байланысты ел экономикасындағы құрылымдық өзгерістердің сипаты оның неоиндустриализацияның жаһандық тенденцияларына және инновациялық процестерді жеделдетуге бейімділігіне байланысты. Бұл әлемдік экономикалық жүйеде өз орнын түбегейлі өзгерте алатын ұлттық экономикадағы құрылымдық өзгерістердің конвергентті негіздерін зерттеудің әдіснамалық және теориялық ережелерін әзірлеуді өзектендіреді.

Қазіргі кезеңде қазақстан экономикасының құрылымдық дағдарысын еңсеру технологиялық алшақтықты азайтудан, Қазақстан экономикасын дамыған елдердің экономикасынан алшақтататын құрылымдық теңгерімсіздіктерді азайтудан бөлінбейді. Конвергентті технологиялардың кеңеюінен, салалық генезис пен құрылымдаудың жаңа принциптерінің пайда болуынан туындаған дамыған елдерде құрылымдық ауысымның жаңа түрінің пайда болуы жағдайында экономиканың құрылымдық қайта құрылуын зерттеу стратегиялық тұрғыдан сұранысқа ие болады.

Қазақстан экономикасы құрылымындағы теңгерімсіздіктердің өсуі технологиялық бірегейліктің түпкілікті жоғалуына, рецессивті тенденцияның шоғырлануына және әлеуметтік-экономикалық дамудың артта қалуына қауіп төндіретін дегенеративті типтегі құрылымдық өзгерістердің нәтижесі болды.

Қазақстан экономикасы құрылымының динамикалық сипаттамаларын талдау оның құрылымдық пропорцияларының қазіргі технологиялық детерминанттарға сәйкес остігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік берді. Пайда болған қайшылық ЖІӨ өсу қарқынының төмендеуіне, қоғамдық өндірістің тоқырауына және өнеркәсіптің технологиялық деградациясына әкеледі. Жаңа өнеркәсіптік революция, халықаралық бәсекелестіктің күшеюі, құрылымдық дағдарыстың тереңдеуі және циклдік тұрақсыздықтың өсуі жағдайында экспорттық шикізат моделі шеңберінде өсу мүмкіндіктері таусылды. Болып жатқан процестер конвергентті технологиялар негізінде жоғары технологиялық өндірістердің қалыптаса алмау қаупінің артуымен байланысты.

Осы зерттеудің мүддесі үшін қазақстандық экономиканың өнеркәсіп салалары бөлінісінде технологиялық тиімділікке DEA-талдау жүргізілді, оның нәтижелері бойынша өнеркәсіптік өндірістің әрбір саласы үшін конвергентті резонанстың (ИКР) жиынтық индексі айқындалды.

Талдау экономика салаларының технологиялық даму деңгейін статистикалық бағалау үшін Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының көрсеткіштер жүйесінің «ғылым,

инновациялар және озық өндірістік технологиялар статистикасы» бөлімінің салалық бөлінісінде ұсынылған көрсеткіштер бойынша жүргізілді.

Кесте 1 - 2022 жылғы конвергентті резонанс индексінің есептік мәні бойынша берілген дәрежесі бар өнеркәсіптік өндіріс салалары

Дәрежесі	Өнеркәсіптік өндіріс салаларының атауы	Конвергентті резонанс индексі
1	компьютерлер, электрондық және оптикалық бұйымдар өндірісі	1,000
2	электр жабдықтарын өндіру	0,837
3	басқа топтамаларға енгізілмеген машиналар мен жабдықтар өндірісі	0,830
4	медициналық мақсаттарда қолданылатын дәрілік заттар мен материалдарды өндіру	0,755
5	өзге де көлік құралдары мен жабдықтарды өндіру	0,696
5	өзге де көлік құралдары мен жабдықтарды өндіру	0,696
7	Кокс және мұнай өнімдерін өндіру	0,662
9	металлургиялық өндіріс	0,606
10	химиялық заттар мен химиялық өнімдер өндірісі	0,596
11	резеңке және пластмасса бұйымдарын өндіру	0,540
11	резеңке және пластмасса бұйымдарын өндіру	0,540
13	ақпарат тасығыштарды басып шығару және көшіру қызметі	0,422
14	жиһаз өндірісі	0,365
15	сумен жабдықтау; су бұру, қалдықтарды жинау мен кәдеге жаратуды ұйымдастыру, ластануды жою жөніндегі қызмет	0,351
16	Былғары және былғарыдан жасалған бұйымдар өндірісі	0,285
17	сусындар өндірісі	0,275
18	киім өндірісі	0,242
19	тау-кен өндірісі	0,212
20	электр энергиясымен, газбен және бумен қамтамасыз ету; ауаны кондиционерлеу (электр энергиясымен сауданы; тарату желілері арқылы берілетін газ тәрізді отынмен сауданы; бумен және ыстық сумен (жылу энергиясымен) сауданы қоспағанда	0,194

Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша авторлар құрастырған

Индекстік талдау негізінде конвергентті технологияларды қабылдауға дайындық дәрежесі бойынша өнеркәсіп салаларын топтастыру орынды болып көрінеді:

- 1) конвергентті технологияларды диффузиялауға дайын өнеркәсіптік өндіріс салалары ($0,75 < \text{икр} < 1$) - 4 сала;
- 2) дайындығы жоғары өнеркәсіптік өндіріс салалары ($0,5 < \text{икр} < 0,75$) - 7 сала;
- 3) дайындығы төмен өнеркәсіптік өндіріс салалары ($0,5 < \text{икр} < 0,25$) - 6 сала;
- 4) технологиялық жағынан артта қалған салалар ($0,25 < \text{икр} < 0$) - 3 сала.

конвергентті резонанс индексінің алынған мәндері қазақстандық экономиканың салалық құрылымының тиімсіздігі және өнеркәсіптік өндірістің көптеген салаларының (20 – 59,26%-дан 16 сала) конвергентті технологиялардың диффузиясына, конвергентті-технологиялық негізде ұлттық ұдайы өндіруді ұйымдастыруға дайынготовствігі туралы тезистің дәлелді негізі болып табылады.

Ұлттық экономика жүйесінің құрылымы жүйе ішіндегі элементарлық қатынастардың объективті сипатына байланысты айтарлықтай инерцияға ие.

Сондықтан құрылымдық ауысулар экономикалық өндіріс жүйесіндегі теңгерімсіздіктердің, өндірілген ресурстар мен тауарларды бөлу мен қайта бөлудің сыни мәндерімен анықталатын экономикалық қатынастарды дамытудағы белгілі бір әлеуеттің іске асырылуын көрсетеді. Сонымен қатар, құрылымдық өзгерістердің жалпы барысы қарама-қайшы рөл атқаратын ғылыми-техникалық прогреспен анықталады-экономикалық қатынастардың дамуына байланысты экзогендік құбылыс бола отырып, соған қарамастан ол терең эндогендік өзгерістерге бастамашы болады. ұдайы өндіріс жүйесінде инвестициялар мен капиталды жинақтаудың қолданыстағы тетіктерін өзгерту, өндіріске табиғи және зияткерлік ресурстарды тарту, экономикалық қатынастардың субъектілері мен олардың арасындағы байланыстарды өзгерту.

Сондықтан технологиялық прогресс, әрине, құрылымдық инерцияны жеңуге және құрылымдық өзгерістерді тудыруға жеткілікті экономикадағы құрылымдық теңгерімсіздіктерді тудыруы мүмкін (бұл Д.С. Львовтың реформаға дейінгі кезеңде жасаған технологиялық құрылымдар теориясымен сипатталған) [6], содан кейін С. Ю. Глазьев [7], Ю.В. Яковец [8] және т.б.).

Сонымен қатар, тағы бір маңызды нәрсе – технологиялық прогресс экономикадағы құрылымдық өзгерістердің ұзақ мерзімді векторын жаһандық деңгейде белгілейді, ол әлеуметтік қажеттіліктердің өзгеру процесінің кеңдігін және сипатын анықтайды.әлемдік экономикалық құбылыстар. Мұның бәрі экономика құрылымының инерция әдіснамасына өте жақсы сәйкес келеді, бұл көп бағытты [9], жергілікті және жаһандық [10], экзогендік және эндогендік құрылымдық ауысулардың қайшылықтарына әкеледі [11].

Сонымен, біз келесі қорытынды жасаймыз: Біріншіден, құрылымдық ауысулар өндіріс факторларының бөлінуін, ресурстардың айналымын, кірістер мен жинақтарды анықтайтын экономикалық қатынастардың дамуымен байланысты болғандықтан, олар экономикалық құрылымның барлық түрлеріндегі өзгерістер кешенін білдіреді, олар экономикалық қатынастарды өзгерту процесінде, репродуктивті жүйенің маңызды институттарының жиынтығында, негізгі макроэкономикалық және мезоэкономикалық пропорциялар. Сонымен қатар, экономиканың жаңа сапасын қалыптастыратын аяқталған ауысым құрылымның жекелеген түрлерінің өзгеруіне қарағанда энтропияның аздығымен сипатталады.

Керісінше, ішінара құрылымдық өзгерістер энтропияның ұлғаюына, шаруашылық жүргізуші субъектілердің мүдделері жүйесіне бұзылулар енгізуге, ресурстарды, өнімді, кірістерді бөлуде олардың арасындағы бар байланыстардың өзгеруіне әкеледі. Ішінара, жүйелік емес құрылымдық өзгерістерді тудыратын мемлекеттің араласуы нәтижесінде энтропияны күшейтетін жаңа сыртқы әсерлер пайда болады.

Екіншіден, ұлттық экономика құрылымындағы күрделі толық ауқымды өзгерістер оны ең технологиялық дамыған нарықтық жүйелерден сапалы түрде жақындатады немесе алыстатады, яғни оларды экономикалық конвергенцияның жаһандық процестерінің құрамдас бөліктері деп санауға болады.және дивергенция [12]. Соңғысы экономикалық дамудың біртұтас процесін диалектикалық тұрғыдан сипаттайды - кез-келген объективті құбылысқа тән өзіндік формалары бар бөліктерге бөлу және түбегейлі жаңа тұтастыққа бірігу арқылы [13].

Күрделі жүйелер құрылымының козғалысы шеңберіндегі конвергентті және дивергентті тенденциялардың байланысын философиялық тұрғыдан түсіндіру келесідей. Жүйенің дамуының белгілі бір жағдайларында құрылымшылық элементтердің сапалық айырмашылықтары олардың окшаулануына әкеледі; құрылым

сыртқы ортаға басқаша бейімделе отырып, жаңа дивергентті формаға ие болады, ал бүкіл жүйе басқаша жұмыс істейді. Алайда, жүйенің дамуындағы сапалы секіріс үшін жағдайлар жинақталған сайын, оның жеке жақтары ортақ қасиеттері бар жаңа элементтердің пайда болуына байланысты біріге бастайды. Атап айтқанда, ұлттық экономикалардың инновациялық дамуы олардың белгілі бір макроэкономикалық ЖІӨ динамикасы көрсеткіштері, жан басына шаққандағы ЖІӨ мөлшері бойынша конвергентті конвергенциясын қамтамасыз етеді.

Сонымен бірге, экономика құрылымындағы конвергентті де, дивергентті де құбылыстар оның қайта құрылуындағы сапалы секірісті білдіретіні түсінікті, өйткені олар оның басқа экономикалық жүйелердің құрылымымен ұқсастықтары мен айырмашылықтарын тудырады. Сонымен қатар, дивергенция немесе конвергенция процесіндегі экономика құрылымы оның бұрынғы жағдайымен айырмашылықтарды арттырады. Сондықтан конвергенция мен дивергенция оның мәнін, сондай-ақ түбегейлі құрылымдық өзгерістердің макроэкономикалық динамикаға әсерін көрсететін құрылымдық ығысудың түрлері деп айтуға болады.

Талқылау. Бүгінгі таңда экономика құрылымына қолданылатын конвергенция критерийлері жеткілікті түрде зерттелмеген. Жан басына шаққандағы ЖІӨ жалпы ішкі өнімнің таралуын сипаттайтын негізгі критерий ретінде кеңінен қолданылады. Сондай-ақ, Маастрихт конвергенциясы деп аталатын критерийлерді еуроаймаққа қосылған Еуропа елдері экономикаларының қаржы секторының көрсеткіштерін бөліп көрсету қажет [14]. Бұл критерийлер мемлекеттік қаржының жай-күйін көрсететініне қарамастан, олар ұлттық өнімді құру құрылымы мен ұдайы өндіріс жүйесін емес, қайта бөлу процестерін де сипаттайды.

Осы тұжырымға сүйене отырып, біз құрылымдық конвергенцияның келесі нақтылаушы анықтамасын береміз - экономикадағы құрылымдық ауысым факторларының жинақталу процесі ретінде, ғылыми-техникалық прогрестің соңғы жетістіктерін тиімді жүзеге асыруды шоғырландыра отырып, қажетті институционалдық, репродуктивті, нарықтық-бәсекеге қабілетті, әлеуметтік жағдайлармен ұштастыра отырып, дамыған нарықтық экономиканың технологиялық дамыған елдерінде сәтті жүзеге асырылды. Экономикалық динамика тұрғысынан құрылымдық конвергенция экономикалық өсу қарқынының ұқсастығына қатысты бірінші кезекте тұрады, өйткені ол циклдердің жалпы фазаларында технологиялық прогрессивті елдерді біріктіреді.

Экономикалық алшақтық пен құрылымдық ауысымның арасындағы байланыс, ол соңғысы индустриясыздандырылған, дегенеративті сипатқа ие болса, нәтижесінде тиімсіз институттар, монополиялық мемлекеттік корпорациялар, теріс репродуктивті, салалық, әлеуметтік теңгерімсіздіктер сияқты құрылымдық элементтер пайда болған жағдайда пайда болады. ел экономикасындағы технологиялық дамыған нарықтық жүйелерден түбегейлі айырмашылықтар, құрылымдық проблемалардың инерциясын арттырады.

Егер экономикалық өсу қарқынының жақындасуы негізінен сыртқы факторларға байланысты болса, онда технологиялық дамыған, жетекші елдерден айырмашылықтар экономиканың құрылымында артады.өзі. Сайып келгенде, бұл құрылымдық айырмашылықтар оқшауланып, көбеюдің қарабайыр моделін құрайтын құрылымдық ығысуды тудырады. Құрылымдық ауысудың сыртқы және ішкі факторларының өзара шарттылығының мұндай жүйесінде экономикалық конвергенция алшақтыққа айналады, құрылымдық айырмашылықтарды күшейтеді және макроэкономикалық

көрсеткіштердің жетекші елдермен болашақ конвергенциясы үшін мүмкіндіктерден айырады.

Қорытынды. Осылайша, құрылымдық алшақтық автономды инвестициялардың қысқаруы және жинақталудың төмен қарқынының сақталуы, өндіріс құралдарының ескіруі, монополиялануы және тиімділігі төмен салаларға мемлекеттік инвестициялардың өсуі сияқты процестерді бөлумен байланысты, рентабельді емес фирмалар үлесінің өсуі, шикізаттық емес экспорттың қысқаруы, инновациялық белсенділіктің күрт төмендеуі, кедейлер үлесінің өсуі және т.б. осылайша, құрылымдық алшақтық автономды инвестициялардың қысқаруы және жинақталудың төмен қарқынының сақталуы, өндіріс құралдарының ескіруі, монополиялану және тиімділігі төмен салаларға мемлекеттік инвестициялар.

Жоғарыда аталған критерийлермен қатар құрылымдық өзгерістердің экономикадағы конвергенция мен алшақтықпен байланысы олардың факторларымен анықталады, олардың кешеніне өндіріс факторларының ұтқырлығы, инновациялардың диффузиясы, инновациялық кәсіпкерлік, әлеуметтік әл-ауқат, сыртқы күйзелістерге реакция және импортты алмастыру, құрылымдық саясат.

Бұл факторлардың әсеріне жоғары интеллектуалды еңбек пен инновациялық кәсіпкерлік капиталдың ішкі және халықаралық ұтқырлығы, ұлттық ұдайы өндірісті кеңейтуге технологиялық конвергенцияны тарту, экономиканың инновациялық және инвестициялық тартымдылығының өсуі, жоғары интеллектуалды әлеуметтік топтардың элиталануы, өндіріс факторларының ұтқырлығын мемлекеттік реттеуді институционализациялау, фирмалар мен мемлекеттің реакциясы жатады. шикізаттың, дайын өнімнің және өндіріс факторларының әлемдік нарығының құбылмалылығының жоғарылауы.

Ұлттық экономикадағы құрылымдық өзгерістердің жоғары деңгейдегі процестермен-экономикалық конвергенция мен дивергенциямен байланысының осы критерийлері мен факторларын негізге ала отырып, құрылымдық ауысулардың конвергентті типологиясын келесі түрде ұсынуға болады:

1) Экономиканың конвергенциясын оның құрылымын ең дамыған елдерге, ең алдымен ұдайы өндіріс, технологиялық және салалық, әлеуметтік пропорциялар тұрғысынан жақындастырумен бастайтын конвергентті құрылымдық ауысым., сондай-ақ макроэкономикалық динамиканың тұрақтылығы. Бұл оның қайтымсыздығына байланысты конвергентті құрылымдық ауысым, ол ұзақ мерзімді оң макроэкономикалық тенденцияға жағдай жасай алады.

2) Дивергентті құрылымдық ауысым, конвергентке қарама-қарсы қарама-қарсы сияқты, нарықтық экономикасы дамыған технологиялық дамыған елдерден репродуктивті, салалық, инновациялық-технологиялық, әлеуметтік пропорциялардағы экономика құрылымының бөлінуін білдіреді. Дивергентті ауысымның сипаттамасы сонымен қатар экономикалық өсудің тұрақсыздығы, ұзаққа созылған рецессияның болуы, технологиялардың трансфертін жеделдетуге және олардың конвергенциясына байланысты құрылымның қалыптасуының жаңа жаһандық тенденциясымен салыстырғанда дегенеративті құрылымдық өзгерістердің күшеюі болып табылады.

3) Квазиконвергентті құрылымдық ауысым-бұл экономикалық конвергенцияның кейбір критерийлерін қанағаттандыратын дивергентті ауысымның бір түрі-негізінен жан басына шаққандағы ЖІӨ-нің өсуі, валюта бағамдарының нығаюы, жеке тұтыну көлемінің артуы және үнемдеу жылдам қарқынмен. Квазиконвергентті ауысымның түбегейлі айырмашылығы құрылымдық теңгерімсіздіктерді сақтай және тереңдете отырып, кірістер, жинақ және тұтыну көрсеткіштерінің технологиялық дамыған

елдермен жақындасуы болып табылады. Бұл ауқымды экономикалық өсуге байланысты-элементтік шикізат нарығының қолайлы конъюнктурасының және оның өндірісінің кеңеюінің салдары, табысы өте төмен дамыған елдердің шикізат экономикасы үшін «төмен бастаманың» әсері.жан басына шаққандағы ЖІӨ. Сонымен қатар, нарықтық институттар, оның ішінде ең маңыздылары - меншік құқығы, құрылымдық саясат шаралары дамымаған күйінде қалып отыр, бұл технологиялар құрылымының конвергентті өзгеруіне, инвестициялардың салалық бөлінуіне, әлеуметтік топтарға және т.б.

Реформаланған қазақстандық экономикада құрылымдық ауысулар дивергентті сипатта болады, онда экзогендік шартталған квазиконвергенция негізгі құрылымдық пропорциялардағы өзгерістер тенденцияларында эндогендік индукцияланған сәйкессіздіктердің жинақталуына байланысты дивергенциямен ауыстырылады. дамыған және технологиялық жағынан қуып жететін елдермен. Нәтижесінде технологиялық конвергенциядан туындаған жаңа құрылымдық элементтердің репродуктивті, инновациялық-технологиялық, нарықтық-өнеркәсіптік, әлеуметтік жағдайлары нашарлайды. Қазақстан экономикасының құрылымына келетін болсақ, квазиконвергентті құрылымдық ауысымның дивергентке ауысуы оң құрылымдық ауысым әлеуетінің төмендеуімен және құрылымдық инерцияның жоғарылауымен, оның құрылымдық дағдарысқа айналуымен қатар жүреді. Нәтижесінде, Қазақстан экономикасының құрылымы жаңа технологиялардың трансферті мен диффузиясының тетіктерін қалпына келтіре алмау қаупі артып келеді, ал оның әлеуметтік-экономикалық алшақтығы деградация сипатына ие болады.

Экономикадағы құрылымдық өзгерістердің ұсынылған конвергентті типологиясы оның жеделдетілген инновациялық даму әлеуетін технологиялық дамыған елдер деңгейіне дейін анықтауға мүмкіндік береді.

Экономикадағы құрылымдық ауысым факторларын күшейту, оның макроэкономикалық пропорцияларын дамыған елдерге жақындату, серпінді инновацияларды тиімді коммерциализацияны шоғырландыру, оның институционалдық, репродуктивті, нарықтық-бәсекеге қабілетті, әлеуметтік жағдайларын жасау процесі құрылымдық конвергенция деп аталды.

Құрылымдық ауысудың сыртқы және ішкі факторларының өзара шарттылығының мұндай жүйесінде құрылымдық конвергенция алшақтыққа айналуы, құрылымдық айырмашылықтарды күшейтуі және макроэкономикалық көрсеткіштердің жетекші елдермен конвергенция тенденциясын тежеуі мүмкін.

Әдебиет тізімі

1. Маршалл А. Принципы экономической науки. - М.: Прогресс. - 1993. – Т.2. – 312 с.
2. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения. - М.: Соцэкгиз. - 1960. – 256 с.
3. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. - М.: Политиздат. - 1961.– Т. 24. – 210 с.
4. Кларк Дж. Б. Распределение богатства. – М.: Гелиос АРВ, 2000. – 368 с.
5. Конотопова М. В., Сметанина С.И. Очерки истории экономики. – М.: ВЛАДАР, 1993. – 179 с.
6. Каленов О.Е. Инновационная экосистема как основа развития высокотехнологичной промышленности // Вестник Российского экономического университета имени Г.В. Плеханова. - 2020. - № 17 (5). - С. 126–133.
7. Глазьев С.Ю. Мировой экономический кризис как процесс смены технологических укладов // Вопросы экономики. - 2019. - № 3. - С. 26–32.
8. Яковец Ю.В. Проблемы и перспективы технологического возрождения России [Электронный ресурс] // Наука, технология, культура (глобальный процесс и проблемы России): Пробл.-темат. сб. / РАН ИНИОН. Центр научноинформ. иссле дований по науке, образованию и технологии. Сост. и науч.

ред. Ракитов А.И. - С. 89–110. – Режим доступа: https://elibrary.ru/download/elibrary_24243779_18770882.pdf (дата обращения 15.04.2024 г.)

9. Красильников О.Ю. Взаимосвязь структурных сдвигов и экономического развития России // Изв. Саратов. ун-та. Нов. сер. Сер. Экономика. Управление. Право. - 2017. - № 2. - С. 127–133.

10. Apergis N., Panopoulou E., Tsoumas C. Old wine in a new bottle: Growth convergence dynamics in the EU // *Atlantic Economic Journal*. – 2010. - Vol. 38. - № 2. - P. 169–181.

11. Пелипас И. Реальная, номинальная и институциональная конвергенция в странах ЕАЭС [Электронный ресурс] // Рабочий материал Исследовательского центра ИРМ. - 2017. - WP/17/03. - 23 с. - Режим доступа: <http://www.research.by/webroot/delivery> (дата обращения 11.04.2024 г.).

12. Kalenov, O.E. Business-model transformation: from classical organization to ecosystem // *Vestnik of the Plekhanov Russian University of Economics*. – 2020. - № 17 (3). – С.124–131.

13. Минковский Г. Пространство и время. Репринт. М.: Знание. - 1991. – 226 с.

14. Turgel I.D., Panzabekova A.Z., Symaniuk N.V. Development of regulatory impact institute under digitization process: experience of Russia and Kazakhstan // *Bulletin of National academy of sciences of the Republic of Kazakstan*. – 2019. - Vol. 5. - № 381. – С. 97-104. <https://doi.org/10.32014/2019.2518-1467.128>.

References

1. Marshall A. *Principy jekonomicheskoj nauki* [Principles of economic science]. М., Progress, 1993, Т.2, 312 p. (In Russian).

2. Kenje F. *Izbrannye jekonomicheskie proizvedenija* [Selected economic works]. М., Socjektiv, 1960, 256 p. (In Russian).

3. Marks K., Jengel's F. *Soch. 2-e izd* [The essay 2nd edition]. М., Politizdat, 1961, Т. 24, 210 p. (In Russian).

4. Klark Dzh. B. *Raspredelenie bogatstva* [Distribution of wealth]. М., Gelios ARV, 2000, 368 p. (In Russian).

5. Konotopova M. V., Smetanina S.I. *Očerki istorii jekonomiki* [Essays on the history of economics]. М., VLADAR, 1993, 179 p. (In Russian).

6. Kalenov O.E. Innovacionnaja jekosistema kak osnova razvitija vysokotehnologichnoj promyshlennosti. *Vestnik Rossijskogo jekonomicheskogo universiteta imeni G.V. Plehanova*, 2020, 17 (5), 126–133 (In Russian).

7. Glaz'ev S.Ju. Mirovoj jekonomicheskij krizis kak process smeny tehnologicheskikh ukladov [The global economic crisis as a process of changing technological patterns]. *Voprosy jeko nomiki*, 2019, 3, 26–32 (In Russian).

8. Jakovec Ju.V. *Problemy i perspektivy tehnologicheskogo vozrozhdenija Rossii* [Problems and prospects of Russia's technological renaissance]. Nauka, tehnologija, kul'tu ra (global'nyj process i problemy Rossii): Probl.-temat. sb. RAN INION, Centr nauchnoinform. issle dovanij po nauke, obrazovaniju i tehnologii. Sost. i nauch. red. Rakitov A.I., pp. 89–110. Available at: https://elibrary.ru/download/elibrary_24243779_18770882.pdf (In Russian).

9. Krasil'nikov O.Ju. *Vzaimosvjaz' strukturnyh sdvigov i jekonomicheskogo razvitija Rossii* [The relationship between structural shifts and Russia's economic development]. *Izv. Sarat. Unta. Nov. ser. Ser. Jekonomika. Upravlenie. Pravo*, 2017, 2, 127–133 (In Russian)

10. Apergis N., Panopoulou E., Tsoumas C. Old wine in a new bottle: Growth convergence dynamics in the EU. *Atlantic Economic Journal*, 2010, 38(2), 169–181. <https://link.springer.com/content>.

11. Pelipas' I. *Real'naja, nominal'naja i institucional'naja konvergencija v stranah EAJeS* [Real, nominal and institutional convergence in the EAEU countries]. *Rabochij mate rial Issledovatel'skogo centra IPM*, 2017, WP/17/03, 23 p. Available at: <http://www.research.by/webroot/delivery> (In Russian).

12. *Pitirim Sorokin: Novye materialy k nauchnoj biografii* [New materials for scientific biography]. Sb. nauch. trudov. / RAN. INION. Centr social. nauch. -inform. issled. Otd. sociologii i social'noj psihologii. Otv. red. Efremenko D.V., Krotov P.P., М., Izd-vo RAN, 2012, 232 p. (In Russian).

13. Kalenov, O.E. Business-model transformation: from classical organization to ecosystem// *Vestnik Rossijskogo ekonomicheskogo universiteta imeni G.V. Plekhanova*, 2020, 17 (3), 124–131 (In Russian).

14. Turgel I.D., Panzabekova A.Z., Symaniuk N.V. Development of regulatory impact institute under digitization process: experience of Russia and Kazakhstan. *Bulletin of National academy of sciences of the Republic of Kazakstan*, 2019, 381(5), 97-104. <https://doi.org/10.32014/2019.2518-1467.128>.

ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ КОНВЕРГЕНЦИЯ В СИСТЕМЕ СТРУКТУРНЫХ СДВИГОВ: ИССЛЕДОВАНИЕ НОВОГО ТИПА ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ

Э.Г. Сатыбекова^{1*}, Ж.С. Казанбаева², С.Б. Аширбаева³, Ш.А. Наркулова⁴, И.Е. Кожамкулова⁴

¹Университет Мирас, Шымкент, Қазақстан

²Центрально-азиатский инновационный университет, Шымкент, Қазақстан

³Университет им.Ж.А.Ташенева, Шымкент, Қазақстан

⁴Южно-Казахстанский университет имени М.Ауезова, Шымкент, Қазақстан

Резюме. Размещение промышленного производства на новой конвергентно-технологической основе определяет оптимальные структурные пропорции экономической системы и возможность установления конкурентоспособности страны. Современная структура экономики Казахстана является сдерживающим фактором ее инновационного развития. Острота проблемы обеспечения технологического паритета с развитыми странами порождает необходимость критического понимания принципов и форм структурных изменений, основным фактором которых являются технологии конвергентного типа и вовлечение нового продукта в рыночный оборот, его диффузия. Кроме того, в условиях усиления равновесия, интенсивности колебаний и высокой энтропии рыночных процессов возрастает спрос на разработку и реализацию государственной промышленной политики, ориентированной на опережающее развитие, с целью преодоления технологического отставания. Реализация данной политики призвана обеспечить глубокую модернизацию базовых отраслей экономики с одновременным развитием направлений производства, которые являются наиболее перспективными в контексте технологической конвергенции и ориентированы на технологии новой технологической структуры. Разработка теоретических положений структурных переходов в условиях развития технологий конвергентного типа позволяет инициировать структурные переходы положительного качества в рамках технологий конвергентного типа.

Ключевые слова: структурные сдвиги, диффузия технологий, эффективность, экономические факторы, структуро-формирующие факторы.

TECHNOLOGICAL CONVERGENCE IN THE SYSTEM OF STRUCTURAL SHIFTS: A STUDY OF A NEW TYPE OF ECONOMIC CHANGE

E.G. Satybekova^{1*}, J.S. Kazanbayeva², S.B. Ashirbayeva³, Sh.A. Narkulova⁴, I.E. Kozhamkulova⁴

¹Miras University, Shymkent, Kazakhstan

²Central Asian Innovation University, Shymkent, Kazakhstan

³Zh.A.Tashenev University, Shymkent, Kazakhstan

⁴South Kazakhstan University named after M. O. Auezov, Shymkent, Kazakhstan

Summary. The placement of industrial production on a new convergent-technological basis determines the optimal structural proportions of the economic system and the possibility of establishing the country's competitiveness. The current structure of the economy of Kazakhstan is a factor hindering its innovative development. The acuteness of the problem of ensuring technological parity with developed countries creates the need for a critical understanding of the principles and forms of structural changes, the main factor of which is convergent-type technologies and the involvement of a new product in market turnover, its diffusion. In addition, in the context of increasing equilibrium, intensity of fluctuations and high entropy of market processes, the demand for the development and implementation of state industrial policies focused on advanced development in order to overcome technological backwardness increases. The implementation of this policy is designed to ensure a deep modernization of the basic sectors of the economy with the simultaneous development of production areas that are most promising in the context of technological convergence and focused on the technologies of a new technological structure. The development of theoretical provisions for structural transitions in the context of the development of convergent-type technologies makes it possible to initiate structural transitions of positive quality within the framework of convergent-type technologies.

Keywords: structural shifts, diffusion of technologies, efficiency, economic factors, structure-forming factors.

Авторлар туралы ақпарат:

Сатыбекова Эльмира Геннадьевна* - экономика ғылымдарының кандидаты, Мираc университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: ualina525@gmail.com.

Казанбаева Жанар Сапарғалиевна - экономика ғылымдарының кандидаты, Орталық Азия инновациялық университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: joni-74@mail.ru.

Аширбаева Сауле Бахытжановна – аға оқытушысы, магистрі, Ж.А. Ташенев атындағы университет, Шымкент, Қазақстан, e-mail: saule_0582@mail.ru.

Нарқұлова Шахло Аманқұловна - экономика ғылымдарының кандидаты, М.О.Әуезов атындағы Оңтүстік қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: shahlo_n@mail.ru.

Кожамқұлова Индира Ерубайевна - экономика ғылымдарының кандидаты, М.О.Әуезов атындағы Оңтүстік қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: indira76.00@mail.ru.

Информация об авторах:

Сатыбекова Эльмира Геннадьевна* – кандидат экономических наук, Университет Мираc, Шымкент, Казахстан, e-mail: ualina525@gmail.com.

Казанбаева Жанар Сапарғалиевна - кандидат экономических наук, Центрально-Азиатский инновационный университет, Шымкент, Казахстан, e-mail: joni-74@mail.ru.

Аширбаева Сауле Бахытжановна - старший преподаватель, магистр, Университет им.Ж.А.Ташенева, Шымкент, Казахстан, e-mail: saule_0582@mail.ru .

Нарқұлова Шахло Аманқұловна - кандидат экономических наук, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан, e-mail: shahlo_n@mail.ru.

Кожамқұлова Индира Ерубайевна - кандидат экономических наук, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан, e-mail: indira76.00@mail.ru.

Information about the authors:

Satybekova Elmira Gennadievna* - Candidate of Economic Sciences, Miras University, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: ualina525@gmail.com.

Kazanbayeva Zhanar Sapargaliyevna - Candidate of Economic Sciences, Central Asian Innovation University, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: joni-74@mail.ru.

Ashirbayeva Saule Bakhytzhonovna - senior lecturer, Zh.A.Tashenev University, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: saule_0582@mail.ru.

Narkulova Shakhlo Amankulovna - Candidate of Economic Sciences, M. Auevov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: shahlo_n@mail.ru.

Kozhamkulova Indira Yerubayevna - Candidate of Economic Sciences, M. Auevov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: indira76.00@mail.ru.

Алынды: 25.06.2024

Қарауға қабылданды: 21.07.2024

Онлайн қолжетімді: 25. 11.2024

Статистика, учет и аудит, 4(95)2024. стр. 120-131
DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.10>

Статистика, учет и аудит
МРНТИ 06.52.13
УДК 338.001.36

АНАЛИЗ БЕДНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ: ВЫЯВЛЕНИЕ И ОЦЕНКА ДЕФИЦИТА ДЕНЕЖНЫХ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ

А.С. Омир¹, Г. Базил²

¹Алматы Менеджмент Университет, Алматы, Казахстан

²Алматинский университет энергетики и связи имени Г. Даукеева, Алматы, Казахстан

*Corresponding author e-mail: omir.aida1@gmail.com

Аннотация. В данной статье представлен анализ дефицита денежных доходов населения Казахстана в период с 2013 по 2023 годы. Дефицит денежных доходов - это препятствие на пути к построению справедливого и процветающего общества, который напрямую коррелирует с показателями бедности в стране. Сокращение уровня бедности населения является одной из главных задач с которой стране необходимо вести борьбу. Под дефицитом доходов понимается разрыв между фактическими денежными доходами домохозяйств и уровнем, необходимым для удовлетворения базовых потребностей. Целью данной статьи является выявления и оценка дефицита денежных доходов населения по регионам Казахстана и в целом по стране. Для анализа были использованы данные официальной статистики о доходах населения. Методологией является математико-статистический метод, где вычисляется дефицит денежных доходов населения с 2013 по 2023 года и сравнительный анализ. Результаты исследования показали, что дефицит доходов в Казахстане имеет выраженную региональную дифференциацию. Наиболее высокий уровень дефицита наблюдается в сельских районах и в регионах с низким уровнем развития промышленности. Полученные результаты позволяют сделать вывод о необходимости принятия комплексных мер государственной политики, направленных на сокращение неравенства в доходах и повышение уровня жизни населения, особенно в сельских районах и регионах с низким уровнем развития.

Ключевые слова. бедность, дефицит денежных доходов, прожиточный минимум, региональная экономика.

Введение. Дефицит денежных доходов представляет собой одним из ключевых экономических и социальных явлений, отражающих недостаток средств у населения для удовлетворения базовых потребностей и обеспечения достойного уровня жизни [1]. Эта проблема затрагивает различные слои общества, вне зависимости от уровня развития страны, приводя к обострению социального неравенства и ухудшению качества жизни. Основными причинами дефицита денежных доходов являются низкий уровень заработной платы, безработица, инфляция и неэффективная социальная политика государства [2].

Cite this article as: Omir A., Basil G. Poverty analysis in Kazakhstan: identification and assessment of the shortage of cash income of the population. *Statistics, accounting and audit*. 2024, 4(95), 120-131. (In Russ.). DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.10>

Дефицит денежных доходов оказывает значительное влияние на экономику в целом. Он снижает потребительский спрос, что, в свою очередь, ведет к замедлению экономического роста. Кроме того, недостаток денежных средств у населения увеличивает долговую нагрузку, способствуя росту кредитной задолженности и финансовой нестабильности. В условиях глобальной экономики этот феномен приобретает еще большую остроту, так как влияние международных экономических кризисов усиливает внутренние дисбалансы.

Дефицит денежных доходов возникает, когда у населения недостаточно средств для удовлетворения базовых потребностей и обеспечения достойного уровня жизни. Важность исследования этого явления обусловлена его влиянием на уровень жизни, социальное неравенство и экономическую стабильность в стране.

Основные положения. В современном мире, где уровень жизни постоянно растет, выявление денежного дохода населения становится все более актуальным и основным фактором, обуславливающим уровень жизни и бедность граждан страны. Цель данного исследования заключается в выявлении и измерении уровня дефицита денежных доходов населения. Для этого был проведен анализ текущей экономической ситуации, изучена динамика изменения доходов населения, а также с помощью математической модели определен уровень дефицита денежных доходов.

Материалы и методы. Вычисление дефицита денежных доходов населения основывается на двух основных компонентах: прожиточный минимум (*Living wage, LW*) и численность населения, живущего за чертой бедности (*population living in poverty, N_{poverty}*). Прожиточный минимум представляет собой минимальный уровень дохода, необходимый для удовлетворения основных потребностей человека, включая питание, жилье, одежду и другие необходимые товары и услуги. Умножая прожиточный минимум на численность бедного населения, можно получить величину, которая отражает общую нехватку средств для обеспечения базовых потребностей данной группы населения. Такой подход позволяет не только выявить масштаб проблемы, но и разработать эффективные стратегии для ее решения.

Для анализа дефицита денежных доходов населения (*DCIP*) используются прожиточный минимум (*LW*) и численность населения, живущего за чертой бедности (*N_{poverty}*). Этот подход широко применяется в социально-экономических

исследованиях благодаря своей практичности и универсальности. Прожиточный минимум является ключевым индикатором, который позволяет оценить минимальный уровень дохода, необходимый для удовлетворения базовых потребностей человека, таких как питание, жильё, одежда и медицинские услуги. В исследовании Л.Валадеса и Д.Хирша подчёркивается значимость данного показателя для сравнения уровня бедности в разных регионах и странах. Использование прожиточного минимума обеспечивает объективную основу для вычисления *DCIP* и помогает определить степень финансовой нехватки у населения [3].

Учёт численности населения, живущего за чертой бедности, позволяет более точно оценить масштабы проблемы. В исследовании С.А. Ботчвей анализируются различные подходы к измерению бедности и подчёркивается важность определения числа людей, живущих в бедности. Автор отмечает, что точное определение численности бедного населения является необходимым условием для разработки эффективных стратегий по снижению уровня бедности и улучшению качества жизни [4].

Интеграция данных о прожиточном минимуме и численности бедного населения обеспечивает комплексный подход к оценке DCIP. В исследовании Джоанна К. Сваффилд, К. Снелл, Бекки Танстолл, Дж. Брэдшоу рассматривается необходимость объединения этих показателей для получения целостной картины финансовой нестабильности населения. Такой подход позволяет не только выявить общую нехватку средств, но и понять структуру бедности, что важно для разработки целевых мер социальной поддержки [5].

Анализ дефицита денежных доходов населения требует глубокого понимания различных факторов, влияющих на уровень бедности и финансовую нестабильность. В своей работе Бурдяк А. детально исследует влияние доходов на уровень бедности, выделяя ключевые индикаторы и подходы к измерению финансового состояния населения. Александра Бурдяк подчеркивает важность правильного определения прожиточного минимума (*Living wage, LW*), так как этот показатель является основой для оценки финансовой нехватки. Она отмечает, что прожиточный минимум должен учитывать не только базовые потребности, но и изменяющиеся экономические условия, которые могут влиять на уровень бедности. Он также акцентирует внимание на методах оценки численности населения, живущего за чертой бедности (*population living in poverty, N_{poverty}*). В ее исследовании

подчеркивается, что статистические данные и методы их сбора играют ключевую роль в точности оценок [6].

Таким образом, использование прожиточного минимума и численности населения, живущего за чертой бедности, является надёжным и проверенным методом анализа дефицита денежных доходов населения. Этот подход позволяет объективно оценить социально-экономическую ситуацию и разработать эффективные стратегии по снижению бедности и улучшению качества жизни населения.

Дефицит денежных доходов населения (DCIP) – это показатель, отражающий недостаток средств у населения, проживающего за чертой бедности, для обеспечения своих базовых потребностей. DCIP вычисляется как произведение прожиточного минимума (*LW*) на численность населения, проживающего за чертой бедности (*N_{poverty}*).

$$DCIP = LW * N_{poverty} \quad (1)$$

Где:

DCIP – Дефицит денежных доходов населения;

LW – Прожиточный минимум;

N_{poverty} – Численность населения, живущего за чертой бедности;

Единица измерения дефицита денежных доходов населения (DCIP) определяется как произведение прожиточного минимума (*LW*), измеряемого в валюте, и численности населения, проживающего за чертой бедности (*N_{poverty}*), измеряемого в числах. Таким образом, единица измерения DCIP будет:

$$DCIP \text{ (ВАЛЮТА)} = \text{ВАЛЮТА} * N \quad (2)$$

Например, если прожиточный минимум выражен в тенге (KZT) и численность населения, проживающего за чертой бедности, выражена в числах, то единица измерения DCIP будет выражен в тенге (KZT):

$$DCIP (KZT) = KZT * N \quad (3)$$

DCIP показывает, насколько LW должен быть увеличен, чтобы люди, живущие за чертой бедности, могли покрывать свои базовые потребности. DCIP является важным индикатором уровня жизни и неравенства в обществе. DCIP можно использовать для оценки эффективности социальных программ, направленных на снижение бедности или для сравнения уровня жизни в разных регионах или странах.

После определения основных понятий и понимания, что собой представляет дефицит денежных доходов населения (DCIP), необходимо перейти к рассмотрению конкретных данных, которые помогут более детально проанализировать текущую ситуацию. В нашем исследовании будут использованы данные по DCIP в Казахстане, собранные по регионам и в разбивке на городские и сельские населенные пункты за несколько лет. Это позволит выявить тенденции и различия в уровне жизни различных групп населения.

Литературный обзор. Дефицит денежных средств у населения – многогранная проблема, обусловленная комплексом факторов, таких как ограниченный доступ к финансовым услугам, неэффективная экономическая политика и демографический рост. В странах бывшего СССР, например, неразвитость финансовых рынков и отрицательные реальные процентные ставки препятствовали конвертации депозитов в валюту, усугубляя проблему дефицита наличных [7].

В своей работе автор Ж.С. Горник провел детальный анализ неравенства доходов и уровня бедности в европейских странах, уделив особое внимание распределению доходов среди населения. Исследование охватывает различные аспекты доходного неравенства, включая сравнительный анализ показателей по странам Европы. Особый акцент сделан на Великобритании, где Горник рассмотрел динамику изменения доходного неравенства за период с 1980 по 2017 годы. Он выявил значительное увеличение уровня неравенства в распределении доходов среди британского населения, что свидетельствует о растущем разрыве между различными социальными и экономическими группами в стране за указанный временной интервал [8].

В своей статье автор Е. Алое рассматривает различные методы измерения временной и доходной бедности, а также анализирует взаимосвязь между этими двумя формами бедности. Автор подробно обсуждает, как временные и доходные ограничения влияют на благосостояние населения, подчеркивая важность комплексного подхода к оценке уровня бедности. Кроме того, Алое поднимает вопросы гендерного неравенства в распределении доходов и доступа к финансовым ресурсам, акцентируя внимание на том, как различия по половому признаку могут усугублять проблемы доходного дефицита и денежной недостаточности [9].

В Индии же стремительный рост населения привел к истощению ресурсов, обуславливая распространенность бедности и недоедания. Значительная часть населения не имеет достаточного дохода для удовлетворения даже базовых потребностей [10,11]. Демонетизация в таких странах, как Индия, также усугубила проблему нехватки наличных, негативно сказавшись на экономическом росте и вынудив власти стимулировать использование безналичных платежей [12]. Решение проблемы дефицита денежных средств требует комплексного подхода, учитывающего экономическую политику, демографические тенденции и состояние финансового рынка. Только так можно выработать устойчивые решения, способные улучшить жизнь пострадавшего населения.

Результаты и обсуждение. Анализ данных по дефициту денежных доходов населения в Казахстане за период с 2013 по 2023 годы показывает значительный рост общего дефицита, а также существенные различия между городами и селами (таблица 1). Общий дефицит денежных доходов населения увеличился с 8,72 трлн тенге в 2013 году до 50,10 трлн тенге в 2023 году. Этот рост отражает обострение проблемы недостатка доходов среди населения, что может быть связано с экономическими факторами, инфляцией и увеличением стоимости жизни. Дефицит денежных доходов в городах также значительно увеличился, с 2,15 трлн тенге в 2013 году до 24,40 трлн тенге в 2023 году. Аналогично, в сельской местности дефицит вырос с 6,65 трлн тенге в 2013 году до 25,78 трлн тенге в 2023 году. В абсолютных цифрах рост дефицита в сельских районах был более значительным, что подчеркивает более тяжелое экономическое положение сельского населения по сравнению с городским. Из года в год наблюдаются значительные скачки в дефиците денежных доходов. Например, в 2018 году общий дефицит резко увеличился почти в два раза по сравнению с предыдущим годом, достигнув 21,14 трлн тенге. Наиболее заметный рост наблюдался в 2020 году, когда общий дефицит увеличился до 32,60 трлн тенге, что может быть связано с экономическими последствиями пандемии COVID-19.

Таблица 1 – Дефицит денежных доходов населения по стране, тенге

Год	Общий	Город	Село
2013	8723432153	2145523125	6652620480
2014	9489427520	2338409252	6925168181
2015	8897330557	2520559466	6525896595
2016	9547413834	2828255936	7230889794
2017	11506019856	2925338110	8206681846
2018	21136883372	7054671499	14027694009
2019	23209797257	8475484117	14906489913
2020	32601793735	13362165044	19303132681
2021	36585400011	15791552765	20735870891
2022	44183080500	20896410988	23890297571
2023	50096521257	24398522361	25781610982

Примечание: составлена на основе данных Бюро национальной статистики АСПР РК stat.gov.kz [13]

Рост дефицита денежных доходов населения в Казахстане за последнее десятилетие указывает на ухудшение экономического положения значительной части населения. Особенно тяжелое положение наблюдается в сельских районах, где рост дефицита был более выраженным. Это подчеркивает необходимость разработки и реализации целевых программ поддержки, направленных на повышение доходов населения, улучшение условий жизни и сокращение экономического неравенства между городскими и сельскими районами. Стабилизация и улучшение экономической ситуации требуют комплексного подхода, включая меры по стимулированию

занятости, повышению заработных плат и усилению социальной поддержки для наиболее уязвимых групп населения.

В целом, анализ показывает, что для снижения дефицита денежных доходов населения необходимо разработать и внедрить целенаправленные экономические программы и меры поддержки в наиболее уязвимых регионах. Особое внимание следует уделить крупным городам и регионам с резким увеличением DCIP, чтобы предотвратить дальнейшее ухудшение экономической ситуации и повысить уровень жизни населения.

Анализ дефицита денежных доходов населения (DCIP) по регионам Казахстана за период с 2013 по 2023 годы выявляет значительные различия в экономическом состоянии различных областей (таблица 2). Одним из ключевых наблюдений является устойчивый рост DCIP в крупных городах и экономически значимых регионах. В частности, в городе Алматы наблюдается значительное увеличение DCIP, особенно после 2018 года. Это может быть связано с быстрым ростом населения и повышением стоимости жизни в мегаполисе. В Туркестанской области, начиная с 2019 года, также наблюдается резкое увеличение DCIP. Этот тренд может указывать на ухудшение экономической ситуации в регионе, что требует внимательного анализа и, возможно, принятия специальных мер поддержки. Жамбылская область демонстрирует стабильный рост DCIP на протяжении всего периода, что может быть связано с хроническими экономическими проблемами или недостаточной эффективностью местных экономических программ. Некоторые регионы показывают умеренное увеличение DCIP. В Актюбинской и Акмолинской областях наблюдается постепенный рост, что может свидетельствовать о медленном, но стабильном ухудшении экономической ситуации. В Атырауской области также отмечается умеренный рост с некоторыми колебаниями, что может указывать на нестабильность местной экономики. Восточно-Казахстанская область демонстрирует резкий скачок DCIP в 2018 году, после чего наблюдается некоторое снижение. Этот резкий рост может быть связан с временными экономическими трудностями или изменениями в статистической методологии. Новые регионы, такие как Абай и Ұлытау, начали отслеживаться только с 2022 года, и для них характерен значительный рост DCIP. Это может свидетельствовать о начальной фазе экономической нестабильности, требующей внимательного мониторинга и возможных интервенций.

Таблица 2 – Дефицит денежных доходов населения по регионам, млн тенге

Регионы	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Абай	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1562	2335
Акмолинская	479	383	390	450	465	793	886	1397	1726	2066	2012
Актюбинская	251	249	252	321	355	628	702	928	1134	1639	1733
Алматинская	734	992	909	957	1165	2067	1746	2734	2630	2456	2648
Атырауская	343	316	330	411	417	414	462	623	786	959	848
Западно- Казахстанская	382	314	350	359	381	520	642	764	997	1161	1320
Жамбылская	592	575	623	716	832	1246	1446	1975	2102	2490	2952
Жетісу	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1644	2595

Продолжение таблицы 2

Карагандинская	450	345	388	369	500	824	962	1290	1821	1786	1591
Костанайская	376	394	437	462	464	901	807	942	1055	1780	1353
Кызылординская	438	420	478	464	506	953	1049	1437	1574	1624	2285
Мангистауская	320	412	379	462	608	1080	1049	1545	2658	3164	3303
Павлодарская	186	197	213	281	279	572	741	879	1085	1278	1407
Северо-Казахстанская	453	426	385	393	404	658	850	1147	1066	1316	1252
Туркестанская	-	-	-	-	-	-	6004	7850	7168	8326	8498
Ұлытау	-	-	-	-	-	-	-	-	-	202	526
Восточно-Казахстанская	605	668	550	551	611	2436	2526	2977	2371	1583	1561
г.Астана	80	70	116	153	214	290	401	643	1074	1177	1769
г.Алматы	177	192	220	330	465	1539	1686	3392	4080	4646	5628
г.Шымкент	-	-	-	-	-	-	768	1594	2047	3178	3645
Примечание: рассчитана по данным Бюро национальной статистики АСПР РК stat.gov.kz [13]											

Во многих городских регионах Казахстана наблюдается значительное увеличение дефицита денежных доходов населения в период с 2020 по 2023 годы по сравнению с предыдущими периодами (таблица 3). В крупных городах, таких как Алматы, Шымкент и Астана, дефицит денежных доходов населения резко возрос. Например, в Алматы этот показатель увеличился с 1767,8 млн тенге в 2013 году до 5628,4 млн тенге в 2023 году, что свидетельствует о высоких темпах урбанизации и росте населения. В Астане и Шымкенте также фиксируется значительное увеличение дефицита, что может быть связано с экономическими изменениями и ростом численности населения в этих городах. В некоторых регионах, таких как Карагандинская область, наблюдается резкий рост дефицита денежных доходов населения в последние годы, достигая пика в 2022 году (1603,3 млн тенге), после чего наблюдается снижение до 1336,1 млн тенге в 2023 году.

Таблица 3 – Дефицит денежных доходов населения в городе, млн тенге

Регионы	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Абай	-	-	-	-	-	-	-	-	-	819	1401
Акмолинская	208	180	190	184	206	303	321	526	730	1107	1256
Актюбинская	77	68	64	84	94	262	347	435	571	979	831
Алматинская	153	210	172	158	151	424	243	390	457	483	429
Атырауская	15	21	22	13	43	40	58	68	91	246	144
Западно-Казахстанская	86	64	67	83	86	117	199	216	286	383	431
Жамбылская	167	142	212	237	182	247	347	500	490	637	712

Продолжение таблицы 3

Жетісу	-	-	-	-	-	-	-	-	-	472	887
Карагандинская	123	58	102	90	199	485	735	1029	1495	1603	1336
Костанайская	171	114	76	132	103	237	310	328	417	760	431
Кызылординская	171	180	171	202	201	395	332	442	667	722	1211
Мангистауская	37	41	36	80	63	117	49	268	358	351	491
Павлодарская	69	73	75	115	104	274	413	525	668	767	840
Северо-Казахстанская	144	76	124	121	152	245	304	402	352	350	434
Туркестанская	-	-	-	-	-	-	960	1281	1135	1595	1249
Ұлытау	-	-	-	-	-	-	-	-	-	167	382
Восточно-Казахстанская	162	252	196	183	205	709	753	1336	772	505	517
г.Астана	80	70	116	153	214	290	401	643	1074	1073	1769
г.Алматы	177	192	220	330	465	1539	1686	3392	4080	4395	5628
г.Шымкент	-	-	-	-	-	-	768	1594	2047	3342	3645
Примечание: составлена на основе данных Бюро национальной статистики АСПР РК stat.gov.kz [13]											

В сельских регионах также наблюдается тенденция к увеличению дефицита денежных доходов, хотя темпы роста могут различаться в зависимости от региона (таблица 4). Например, в Туркестанской области зафиксирован колоссальный рост дефицита с 5049,4 млн тенге в 2019 году до 7200,0 млн тенге в 2023 году. Это может быть связано с недостаточными инвестициями в сельское хозяйство и инфраструктуру, а также с экономическими трудностями в регионе. В некоторых областях, таких как Восточно-Казахстанская область, значительное увеличение дефицита наблюдается в 2018–2020 годах, после чего происходит стабилизация и снижение в 2022–2023 годах. В Мангистауской области дефицит резко возрос в 2019–2020 годах с 995,5 млн тенге до 2318,4 млн тенге, затем стабилизировался и немного увеличился до 2817,4 млн тенге в 2023 году.

Таблица 4 – Дефицит денежных доходов населения в село, млн тг

Регионы	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Абай	-	-	-	-	-	-	-	-	-	774	939
Акмолинская	280	210	199	270	253	489	566	862	991	969	767
Актюбинская	173	186	197	241	256	371	343	488	573	760	901
Алматинская	592	763	748	791	997	1634	1495	2294	2115	1995	2219
Атырауская	333	300	318	403	372	406	390	557	694	731	716
Западно-Казахстанская	300	253	285	283	300	410	450	559	697	866	901
Жамбылская	428	432	407	478	625	1012	1107	1479	1598	1977	2255
Жетісу	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1188	1718
Карагандинская	325	299	299	289	315	321	251	261	356	253	228
Костанайская	212	275	356	327	361	657	497	634	633	1082	927
Кызылординская	258	240	303	270	292	553	715	989	901	1068	1056

Продолжение таблицы 4

Мангистауская	273	371	341	385	529	953	996	1293	2318	2303	2817
Павлодарская	115	127	136	166	178	287	315	352	417	506	552
Северо-Казахстанская	310	354	257	267	259	409	546	739	725	1000	829
Туркестанская	-	-	-	-	-	-	5049	6528	6111	7227	7200
Ұлытау	-	-	-	-	-	-	-	-	-	51	137
Восточно-Казахстанская	429	417	381	369	417	1759	1799	1669	1859	1035	1068

Примечание: составлена на основе данных Бюро национальной статистики АСПР РК stat.gov.kz [13]

Анализ данных о дефиците денежных доходов населения (ДСИР) по регионам Казахстана за период с 2013 по 2023 годы показывает значительные изменения и рост этого показателя, особенно в последние годы. В крупных городах и урбанизированных областях, таких как Алматы, Шымкент и Астана, наблюдается резкий рост дефицита денежных доходов. Это может быть связано с интенсивной урбанизацией, ростом населения и увеличением стоимости жизни. В некоторых случаях наблюдается стабилизация или снижение дефицита, что может свидетельствовать о влиянии экономических реформ и мер поддержки населения. В сельских регионах также прослеживается тенденция к увеличению дефицита денежных доходов. Это указывает на экономические трудности и недостаточное финансирование, что требует внимания и поддержки со стороны государства. Различия между регионами подчеркивают важность разработки и внедрения эффективных политик и стратегий для уменьшения дефицита денежных доходов населения.

Заключение. Изучение данных о дефиците денежных доходов населения по регионам Казахстана за 2013–2023 годы выявило существенные изменения и рост показателя, особенно в последние годы. В крупных мегаполисах и урбанизированных областях, таких как Алматы, Шымкент и Астана, дефицит денежных доходов резко возрос. Этому могут способствовать факторы интенсивной урбанизации, роста населения и увеличения стоимости жизни.

В некоторых регионах наблюдается стабилизация или даже снижение дефицита. Это, возможно, является результатом экономических реформ и мер поддержки населения. В сельской местности также прослеживается тенденция к росту ДСИР. Это говорит о наличии экономических трудностей и недостаточном финансировании, требующих внимания и поддержки со стороны государства. Существующие региональные различия в ДСИР подчёркивают важность разработки и внедрения эффективных политик и стратегий для его сокращения.

В целом, для сокращения дефицита денежных доходов населения необходимо принять комплексные меры, направленные на улучшение экономической ситуации, создание новых рабочих мест, повышение уровня заработной платы и обеспечение социальной поддержки. Важным аспектом является адресная помощь наиболее уязвимым слоям населения и обеспечение устойчивого экономического роста, который будет способствовать снижению уровня бедности и улучшению качества жизни населения в различных регионах Казахстана.

Информация о финансировании. Исследование профинансировано Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (ПЦФ № ИРН BR21882165 «Модернизация системы распределительных отношений и снижение неравенства доходов населения Республики Казахстан»).

Список литературы

1. Danziger, S. K. The decline of cash welfare and implications for social policy and poverty // *Annual Review of Sociology*. – 2010. – Т. 36. – P. 523-545.
2. Mastronardi, L., Cavallo, A. The spatial dimension of income inequality: An analysis at municipal level // *Sustainability*. – 2020. – Т. 12. – №. 4. – P. 1622.
3. Hirsch, D., Valadez, L. The Living Wage // *Journal of Social Policy*. – 2017. – P. 150-165.
4. Botchway, S. A. Poverty: A Review and Analysis of Its Theoretical Conceptions and Measurements // *International Journal of Humanities and Social Science*. – 2013. – P. 85-95.
5. Swaffield, J. K., Snell C., Tunstall B., Bradshaw J. An Evaluation of the Living Wage: Identifying Pathways Out of In-Work Poverty // *Social Policy and Society*. – 2017. – P. 379-392.
6. Burdyak, A. Incomes and the Poverty Line of the Population // *Economic Policy*. – 2020. – P. 7-9.
7. K. Turyan. Influence of financial intermediation institutes on the welfare of the population in the post-Soviet countries: A comparative analysis // *Cogent Social Sciences*. – 2023. – P.10-22.
8. Gornick, J. C. Income inequality and income poverty in a cross-national perspective. // *Oxford Open Economics*. – 2024. – P. 47-55.
9. Aloè, E. Time and income poverty measurement. An ongoing debate on the inclusion of time in poverty assessment // *Social Indicators Research*. – 2023. – P. 283-322.
10. Sukanya Chakravorty, Manisha. Data analysis of malnutrition in India: a review of numerous factors // *International Journal of Community Medicine and Public Health*. - 2023. – P.2630-2631.
11. Sanjiv, Kumar, Bhasin. New poverty line and growth chart bring forth sharp inequalities in the Indian population // *Indian Journal of Community Medicine*. - 2009. – P.1-18. <https://doi.org/10.4103/0970-0218.55266>
12. Ashok, Lahiri. Demonetization, the Cash Shortage and the Black Money // *Research Papers in Economics*. - 2016. – P.1-14.
13. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/> (дата обращения: 10.06.2024).

References

1. Danziger, S. K. The decline of cash welfare and implications for social policy and poverty. *Annual Review of Sociology*, 2010, 36, pp. 523-545.
2. Mastronardi, L., Cavallo, A. The spatial dimension of income inequality: An analysis at municipal level. *Sustainability*, 2020, 12(4), p. 1622.
3. Hirsch, D., Valadez, L. The Living Wage. *Journal of Social Policy*, 2017, pp. 150-165.
4. Botchway, S. A. Poverty: A Review and Analysis of Its Theoretical Conceptions and Measurements. *International Journal of Humanities and Social Science*, 2013, pp. 85-95.
5. Swaffield, J. K., Snell C., Tunstall B., Bradshaw J. An Evaluation of the Living Wage: Identifying Pathways Out of In-Work Poverty. *Social Policy and Society*, 2017, pp. 379-392.
6. Burdyak, A. Incomes and the Poverty Line of the Population. *Economic Policy*, 2020, pp. 7-9.
7. K. Turyan. Influence of financial intermediation institutes on the welfare of the population in the post-Soviet countries: A comparative analysis. *Cogent Social Sciences*, 2023, pp. 10-22.
8. Gornick, J. C. Income inequality and income poverty in a cross-national perspective. *Oxford Open Economics*, 2024, pp. 47-55.
9. Aloè, E. Time and income poverty measurement. An ongoing debate on the inclusion of time in poverty assessment. *Social Indicators Research*, 2023, pp. 283-322.
10. Sukanya Chakravorty, Manisha. Data analysis of malnutrition in India: a review of numerous factors. *International Journal of Community Medicine and Public Health*, 2023, pp.2630-2631.
11. Sanjiv, Kumar, Bhasin. New poverty line and growth chart bring forth sharp inequalities in the Indian population. *Indian Journal of Community Medicine*, 2009, pp.1-18. <https://doi.org/10.4103/0970-0218.55266>.
12. Ashok, Lahiri. Demonetization, The Cash Shortage and The Black Money. *Research Papers in Economics*, 2016, pp.1-14.
13. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК. Available at: <https://stat.gov.kz/ru/> (data obrashhenija: 10.06.2024).

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕДЕЙШІЛІКТІ ТАЛДАУ: ХАЛЫҚТЫҢ АҚШАЛАЙ ТАБЫСТАРЫНЫҢ ТАПШЫЛЫҒЫН АНЫҚТАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ

А. Өмір^{1*}, Г. Бәзіл²

¹Алматы Менеджмент Университет, Алматы, Қазақстан

²Г. Дәукеев атындағы Алматы энергетика және байланыс университеті, Алматы, Қазақстан

Түйін. Бұл мақалада 2013-2023 жылдар аралығындағы Қазақстан халқының ақшалай табыстарының тапшылығы талданады. Ақшалай табыс тапшылығы елдегі кедейлік көрсеткіштерімен тікелей байланысты әділ және гүлденген қоғам құруға кедергі болып табылады. Халық арасындағы кедейшілік деңгейін төмендету – ел күресуі қажет басты міндеттердің бірі. Табыс алшақтығы үй шаруашылықтарының нақты ақшалай кірістері мен негізгі қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін қажетті деңгей арасындағы алшақтықты білдіреді. Бұл мақаланың мақсаты – Қазақстанның аймақтарында және жалпы республика бойынша халықтың ақшалай табысының тапшылығын анықтау және бағалау. Талдау үшін халықтың кірісі туралы ресми статистика пайдаланылды. Әдістеме 2013-2023 жылдар аралығындағы халықтың ақшалай табыстарының тапшылығын есептейтін және салыстырмалы талдау жасайтын математикалық-статистикалық әдіс болып табылады. Зерттеу нәтижелері Қазақстандағы табыс тапшылығы айқын аймақтық дифференциацияны көрсетті. Тапшылықтың ең жоғары деңгейі ауылдық жерлерде және өнеркәсіптік даму деңгейі төмен аймақтарда байқалады. Алынған нәтижелер халықтың, әсіресе ауылдық жерлерде және даму деңгейі төмен аймақтарда табыс теңсіздігін төмендетуге және халықтың өмір сүру деңгейін жақсартуға бағытталған кешенді мемлекеттік саясат шараларын қабылдау қажет деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: кедейлік, ақшалай табыс тапшылығы, өмір сүру құны, аймақтық экономика.

POVERTY ANALYSIS IN KAZAKHSTAN: IDENTIFICATION AND ASSESSMENT OF THE SHORTAGE OF CASH INCOME OF THE POPULATION

A. Omir^{1*}, G. Basil²

¹Almaty Management University, Almaty, Kazakhstan

²University of the State University named after G. Daukeev, Almaty, Kazakhstan

Summary. This article analyzes the deficit of monetary income of the population of Kazakhstan for the period from 2013 to 2023. The deficit of monetary income is an obstacle to building a fair and prosperous society, which directly correlates with poverty rates in the country. Reducing the poverty level of the population is one of the main tasks that the country needs to fight. Income deficit is understood as the gap between the actual monetary income of households and the level necessary to meet basic needs. The purpose of this article is to identify and assess the deficit of monetary income of the population by regions of Kazakhstan and throughout the country. For the analysis, official statistics on population income were used. The methodology is a mathematical and statistical method, which calculates the deficit of monetary income of the population from 2013 to 2023 and a comparative analysis. The results of the study showed that the income deficit in Kazakhstan has a pronounced regional differentiation. The highest level of deficit is observed in rural areas and in regions with a low level of industrial development. The results obtained allow us to conclude that it is necessary to adopt comprehensive public policy measures aimed at reducing income inequality and improving the standard of living of the population, especially in rural areas and regions with low levels of development.

Keywords: poverty, cash income deficit, cost of living, regional economy.

Информация об авторах:

Омир Аида Салимжанкызы* – PhD докторант, Алматы Менеджмент Университет, Алматы, Қазақстан, e-mail: omir.aida1@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4912-1578>.

Базиль Гульмира - профессор-преподаватель кафедры автоматизации и управления университета Алматинского университета энергетика и связи имени Г. Дәукеева, PhD, Алматы, Қазақстан, e-mail: g.bazil@aes.kz, <https://orcid.org/0000-0001-9563-0352>.

Авторлар туралы ақпарат:

Өмір Аида Салимжанқызы* – PhD докторанты, Алматы Менеджмент Университет, Алматы, Қазақстан, e-mail: omir.aida1@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4912-1578>.

Бәзіл Гүлмира – Г. Дәукеев атындағы Алматы энергетика және байланыс университеті автоматтандыру және басқару кафедрасының профессоры-оқытушысы, PhD, Алматы, Қазақстан, e-mail: g.bazil@aes.kz, <https://orcid.org/0000-0001-9563-0352>.

Information about the authors:

Omira Aida* – PhD candidate, Almaty Management University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: omir.aida1@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4912-1578>

Basil Gulmira - professor-teacher of the department of automation and control of the University of the State University named after G. Daukeev, PhD, Almaty, Kazakhstan, e-mail: g.bazil@aes.kz, <https://orcid.org/0000-0001-9563-0352>.

Получено: 26.07.2024

Принято к рассмотрению: 12.08.2024

Доступно онлайн: 10.12.2024

Статистика, учет и аудит, 4(95)2024. стр. 132-142
DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.11>

Статистика, учет и аудит
МРНТИ 06.52.13
УДК 338.1

СТРУКТУРА ВВП КАЗАХСТАНА: АНАЛИЗ И ПРОГНОЗ КЛЮЧЕВЫХ ДРАЙВЕРОВ РОСТА

Н.Н. Жанакова^{1*}, А.Т. Карипова², Д.Д. Мангибаева³, Г.С. Еркулова³

¹Институт экономических исследований, Астана, Казахстан

²Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

³Yessenov University, Актау, Казахстан

*Corresponding author e-mail: nazikzhan291178@gmail.com

Аннотация. Сырьевая направленность казахстанской экономики и высокая зависимость от цен на нефть делает ее более уязвимой к происходящим макроэкономическим явлениям и процессам. В этой связи возникает необходимость углубленного изучения структуры экономики Казахстана, что позволяет выявить отрасли, занимающие значительную долю, и определить ключевые драйверы роста ВВП страны. Для этого в работе проведен анализ динамики экономического роста Казахстана за десятилетний период в номинальном и реальном выражениях. Проведен анализ структуры ВВП РК, в результате которого выявлена преобладающая доля сектора производства услуг, составляющего более половины ВВП страны, где основную долю занимает сектор торговли и транспорта.

В секторе производства товаров преобладает доля обрабатывающей промышленности, но не вносящей значительного вклада в ВВП страны в силу структурных особенностей экономики, связанных с превалированием высокодоходных секторов, зависимых от добычи ресурсов.

Обосновано, что в диверсификации отраслевых направлений в экономике страны особую роль играют инвестиции, которые в течение многих лет направлялись в горнодобывающую и обрабатывающую промышленность. Только в течение года инвестиции поменяли траекторию в направлении поддержки ненефтяных секторов, эффект от которого пока не ощущается. В то же время, наблюдается сокращение прямых иностранных инвестиций в развитие таких направлений, как сельское хозяйство, образование, здравоохранение, научно-техническая деятельность, развлечение и отдых.

Ключевые слова: структура экономики, сырьевая зависимость, диверсификация экономики, инвестиции, рост экономики.

Основные положения. Экономический рост Казахстана в 2014-2023 годах достиг трехкратного увеличения номинального ВВП, однако его реальная динамика оставалась волатильной, подверженной внешним шокам, включая кризисы 2015-2016 годов и пандемию 2020 года. В структуре экономики доминирует сфера услуг, составляющая в среднем 56% ВВП, что подчеркивает необходимость диверсификации в условиях уязвимости к снижению спроса на услуги. В секторе производства товаров значительная часть ВВП приходится на горнодобывающую промышленность, в то время как вклад обрабатывающей промышленности остается ограниченным, несмотря

Cite this article as: Zhanakova N.N., Karipova A.T., Mangibayeva D.D., Yerkulova G.S. The structure of Kazakhstan's GDP: analysis and forecast of key growth drivers. *Statistics, accounting and audit*. 2024, 4(95), 132-142. (In Russ.). DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.11>

на ее рост. В 2023 году произошел сдвиг в направлении инвестиций: уменьшение потоков в нефтяной сектор и рост инвестиций в транспорт, энергетику, информационные технологии и здравоохранение. Для обеспечения устойчивого экономического роста требуется структурная перестройка экономики, направленная на развитие высокотехнологичных и инновационных секторов, усиление обрабатывающей промышленности и инвестирование в человеческий капитал.

Введение. Экономический рост любой страны связан с анализом структуры ее ВВП, поскольку именно структура экономики отражает ресурсы, уровень развития различных секторов и степень их развития в общем экономическом потенциале. Казахстан, в течение многих лет, направляя значительные усилия на уменьшение своей зависимости от добывающих отраслей, все еще сталкивается с решением вопроса диверсификации экономики и развития новых секторов, которые выступают ключевыми драйверами роста национальной экономики.

Диверсификация экономики требует не только перераспределения ресурсов, но и создания благоприятных условий для развития несырьевых отраслей, способных обеспечить долгосрочный устойчивый рост. Необходим переход к более сбалансированной экономике, где ключевую роль будут играть инновационные технологии, производственные цепочки с высокой добавленной стоимостью и конкурентоспособные услуги. Это требует комплексного подхода, включающего стимулирование иностранных инвестиций, развитие человеческого капитала и поддержку малого и среднего бизнеса.

Усиление актуальности темы данного исследования подкрепляется поставленной Правительством Казахстана задачей удвоения ВВП к 2029 году [1], что является не только экономическим вызовом, но и стратегическим приоритетом, отражающим подход к изменению позиции страны на международной арене. Достижение этой цели требует детального анализа текущей структуры экономики, оценки конкурентной способности ведущих отраслей и определения основных точек роста.

Целью данного исследования является комплексный анализ структуры ВВП Казахстана, изучение текущих тенденций развития отраслей экономики и выявление ключевых факторов роста, способных обеспечить долгосрочный экономический подъем. Особое внимание уделяется вкладу различных отраслей в ВВП, их роли в обеспечении занятости и потенциалу для развития. Результаты исследования могут быть полезны для выработки стратегических решений, направленных на устойчивое развитие национальной экономики и повышение ее конкурентоспособности.

Материалы и методы. Материалом для исследования послужили стратегические программные документы РК, зарубежная и отечественная научная литература, а также статистическая база Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан.

Для проведения исследования и достижения поставленной цели применены такие подходы научного познания, как метод кабинетного исследования, наблюдательный метод, метод статистического анализа, методы индукции и дедукции, а также контент-анализа научно-исследовательской публикации и статистической информации.

Литературный обзор. Изучение вопросов экономического роста и структуры ВВП находит свое воплощение в трудах многих ученых-исследователей. Результаты проводимых исследований показывают влияние различных факторов производства на структуру ВВП, которые в конечном итоге приводят к ее оптимизации, благоприятно

влияющей на экономический рост в целом [2]. При этом, анализ выявил, что отраслевая структура ВВП, подверженная влиянию различных факторов производства, достигает своего максимума при сокращении разрыва между ними до нуля [3]. И этот эффект особенно значим для стран с более высоким уровнем ВВП и ВНД на душу населения [4].

Другая группа исследований придерживается мнения о положительном влиянии на структуру ВВП фактора роста торговли, способствующему обогащению определенной группы лиц, приводящему к поляризации общества [5].

Влияние на экономический рост такого фактора, как технологии и технологическое развитие в структуре ВВП показывает как положительный, так и отрицательный результат в разных странах, зависящий от социально-экономических особенностей развития каждой страны и количества научных исследователей в этих странах [6].

Изучение влияния инвестиций на структуру экономики выявило их положительный вклад в темпы роста экономики, при этом выявлено, что значительный вклад оказывают частные инвестиции, нежели государственные [7], при этом рост инвестиций в страны с формирующимся рынком и развитые страны способствует увеличению роста вкладов местных компаний в национальную экономику [8].

Влияние структурных отклонений в ВВП, оказывающих влияние на экономический рост, изучается через взаимовлияние со сферой промышленности, а также занятостью в этой сфере. В частности, дается полное обоснование политики, направленной на повышение квалификации работников для оптимизации структуры промышленности, в итоге положительно влияющей на темпы роста экономики страны [9].

При этом анализ влияния промышленной трансформации на экономический рост ресурсоориентированных стран показал значительную степень важности рационализации и модернизации промышленной структуры городов, положительно способствующих росту экономики страны [10, 11].

Наряду с этим, в научных исследованиях немаловажное значение уделяется сельскохозяйственному развитию страны, выступающим ключевым драйвером в структуре экономики и имеющим преимущества над обрабатывающими секторами промышленности и сферой услуг [12].

В целом, вопросы реструктуризации экономики, изменяющей, по мнению авторов, структуру, скорость, плотность и качество экономических связей между секторами экономики и регионами, могут зависеть от различных субъективных и объективных факторов, при этом реструктуризация экономики положительно влияет на занятость [13].

Тем не менее, рост экономики и его достижение зависит, прежде всего, от той специализации, на которой сконцентрирована деятельность той или иной страны. Основываясь на результатах проведенных научных исследований, данное исследование, как продолжение взглядов предыдущих, направлено на изучение структуры экономического роста Казахстана и выявление отраслевых драйверов роста.

Результаты и обсуждение. Сильнейшая сырьевая зависимость казахстанской экономики на фоне благоприятных цен на нефть и расширения ее добычи в разные годы послужили росту экономики страны в номинальном выражении в период 2014-2023 годы в три раза (с 39,7 млрд тенге до 119,3 млрд тенге) (рисунок 1).

Реальный рост экономики за десятилетний период в разные годы имел волатильную динамику, и, в результате вырос с 4,2% в 2014 году до 5,1% в 2023 году,

впервые за десятилетний период превысив 5%-ный рубеж. При этом, несмотря на кризисные 2015-2016 годы и пандемийный 2020 год, рост в номинальном выражении продолжал ежегодно расти, а реальный рост имел периоды спадов, наблюдаемых в эти кризисные годы.

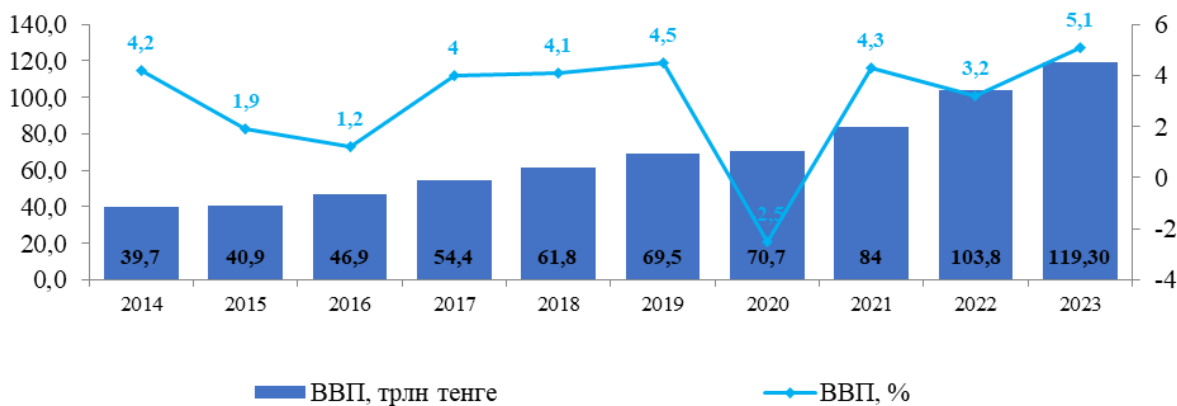

Рисунок 1 - Динамика номинального и реального ВВП РК за в 2014-2023 годы, трлн тенге, %

Примечание: составлен по источнику [14]

Согласно рисунку 1, темпы роста экономики в кризисные 2015-2016 годы замедлились (в 2015 году до 1,9%, в 2016 году - до 1,2%) по причине резкого падения цен на нефть (рисунок 2). С 2017 года темпы роста вновь восстановились (до 4%) в связи с ростом цен на нефть и увеличением объемов его экспорта.

В 2020 году в результате коронакризиса темпы роста упали до 2,5%. При этом ситуацию усложнило снижение сферы производства услуг на 5,3%. Основная доля отрицательного эффекта при этом приходится на транспорт и складирование (снижение роста на 22,7%) и торговлю (снижение на 3,3%) [14].

Рисунок 2 - Динамика цен на нефть марки Brent в 2014-2023 годы, долл.

Примечание: составлен по источнику [15]

Наибольшая доля в структуре ВВП за десять лет приходится на сферу услуг, доля которой в среднем ежегодно составляет 56%. Производство товаров в структуре ВВП за десять лет в среднем составляет 38% (рисунок 3).

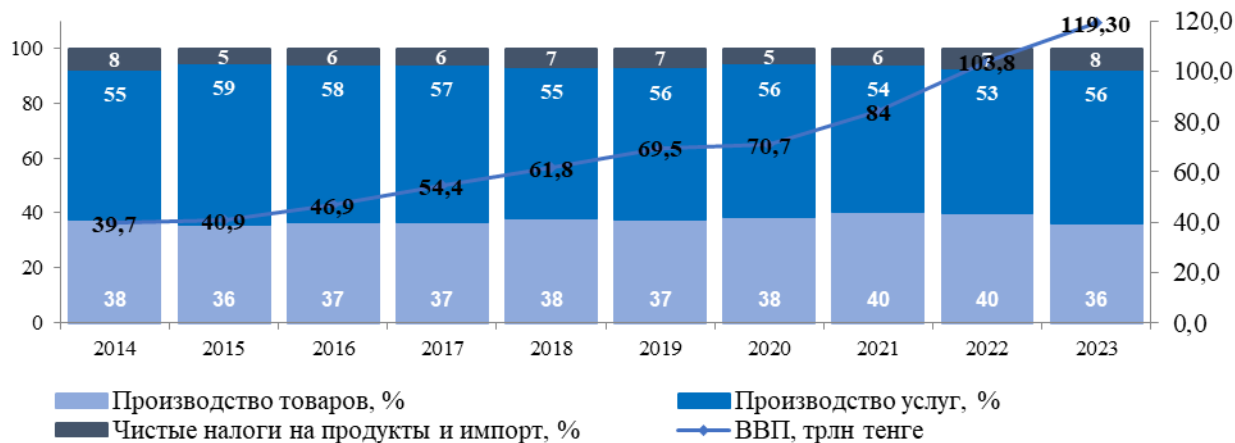

Рисунок 3 - Динамика ВВП РК и его структура за 2014-2023 года, трлн тенге, % доли от ВВП

Примечание: составлен по источнику [14]

В структуре ВВП в секторе производства услуг наибольшая доля за анализируемый период принадлежит таким секторам, как:

- оптовая и розничная торговля; ремонт автомобилей и мотоциклов (17%);
- операции с недвижимым имуществом (8%);
- транспорт и складирование (7%) (рисунок 4).

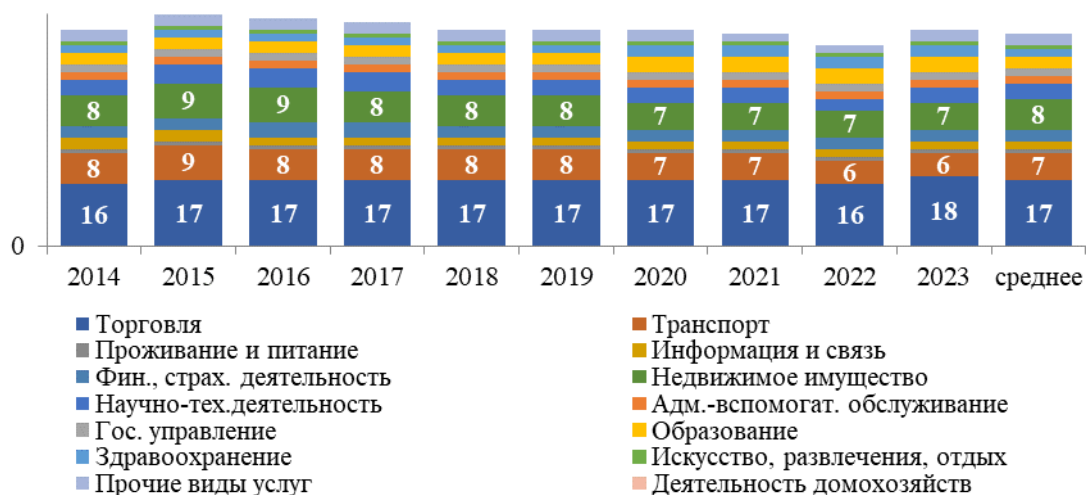

Рисунок 4 - Динамика доли производства услуг в структуре ВВП РК за 2014-2023 годы, % доли от ВВП

Примечание: составлен по источнику [14]

В сфере производства товаров наибольшая доля в структуре ВВП за десять лет основная доля принадлежит сектору промышленности, составляющей 27%, где доля

горнодобывающей промышленности и разработке карьеров составляет 14%; обрабатывающей промышленности (12%). При этом, доля сектора обрабатывающей промышленности в структуре ВВП увеличилась всего на 2 п.п. за последние десять лет (с 10% в 2014 году до 12% в 2023 году) (рисунок 5).

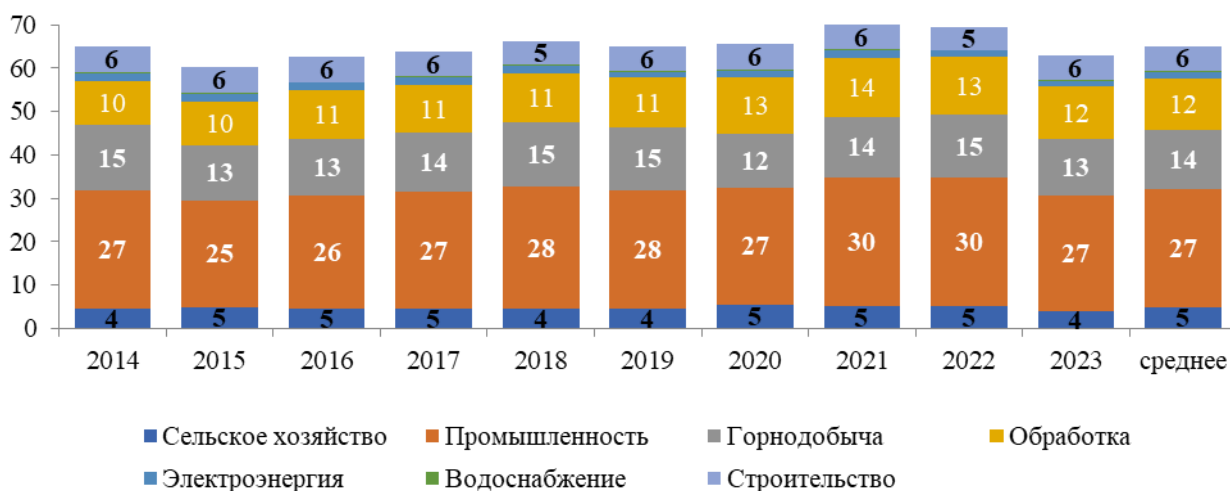

Рисунок 5 - Динамика доли производства товаров в структуре ВВП РК за 2014-2023 годы, % доли от ВВП

Примечание: составлен по источнику [14]

Тем не менее, важно отметить, что, несмотря на небольшую долю обрабатывающей промышленности в структуре ВВП, составившую в среднем 12% за последние десять лет, наблюдаемый ее рост (с 10% в 2014 году до 12% в 2023 году), относящейся, согласно классификации ОКЭД к вторичному сектору экономики, тем не менее, не вносит значительного вклада в ВВП, составив в среднем 1,1% за последние десять лет. В 2023 году этот показатель равен 1% [14].

При этом, ВДС первичного сектора в ВВП, к которому относится сфера добычи нефти, составляет почти 11% в течение десяти лет. ВДС горнодобывающей промышленности в ВВП за последние десять лет составил 14%, внося больший вклад в экономику страны [14].

Такая структура экономики с преобладанием первичного сектора и ограниченным вкладом обрабатывающей промышленности остро нуждается в необходимости диверсификации отраслевых направлений, где важную роль играют инвестиции, способствующие увеличению доли добавленной стоимости, созданной внутри страны, снижению зависимости от сырьевых ресурсов и созданию устойчивых источников экономического роста.

ПИИ в экономику Казахстана в течение последних десяти лет направлялись в основном в горнодобывающую промышленность, где рост с 2014 года составил 35%. Исключение составляет 2023 год, где ПИИ в горнодобывающую промышленность значительно сократились – в 130 раз по сравнению с 2022 годом, а в обрабатывающую промышленность – возросли в почти в 8 раз [16].

В целом, в 2023 году потоки ПИИ изменили свое направление, больше концентрируясь на нефтяном секторе. То есть ПИИ стали направляться в те сектора, которые многие годы деградировали из-за низких тарифов, устанавливаемых

государством. К таким секторам, прежде всего, относятся «Транспорт» и «Электроснабжение» (рост в три раза) [16].

Но в тоже время в 2023 году по сравнению с предыдущим годом потоки ПИИ сократились в развитие таких отраслей, как сельское хозяйство, научно-техническая деятельность, а также сфера образования, здравоохранения и туризма (в 3-5 раз) [16], что неблагоприятно отразится на экономическом росте страны в стратегической перспективе. Игнорирование и недостаточная поддержка этих отраслей снижает производительность труда, внедрение инноваций, качество образования и здравоохранения, а также замедляет развитие туризма, ухудшая в целом социальное благополучие населения.

Использование в 2023 году трансфертов из Национального фонда РК позволило также нарастить инвестиции в основной капитал, которые стали рекордными за последние десять лет. При этом, инвестиции в 2023 году наблюдаются не в нефтяном секторе, а, прежде всего, в секторах «Транспорт» (рост в 2023 году на 55,1% по сравнению с 2022 годом), «Электроснабжение» (рост на 52,6%), то есть в тех отраслях, которые многие годы находились в упадке из-за низких тарифов, о чем мы отмечали выше. Кроме этого, инвестиции в основной капитал в 2023 году выросли в сфере информации и связи (на 127,8% по сравнению с 2022 годом), здравоохранения (на 67,4%), профессиональной, научно-технической деятельности (на 49,9%) [17].

Заключение. Экономический рост Казахстана зависит и продолжает зависеть от цен на сырье. Высокая зависимость от сырьевого сектора подтверждается фактом включения сценарных цен на нефть в официальных прогнозах социально-экономического развития страны.

В структуре экономики доминирует сфера услуг, составляющая более половины ВВП страны, что делает её уязвимой к экономическим колебаниям и снижению спроса, особенно в торговле, поэтому диверсификация экономики с акцентом на развитие науки, инноваций, сельского хозяйства, туризма, образования и здравоохранения становится особенно важной.

В структуре ВВП в секторе производства товаров доминирует горнодобывающая промышленность благодаря значительным доходам от экспорта сырья и многолетним инвестициям, поэтому, несмотря на темпы роста обрабатывающей промышленности, ее вклад в ВВП остается низким из-за преобладания высокодоходных секторов, связанных с добычей ресурсов.

Поэтому вопрос структурной перестройки экономики в направлении диверсификации приобретает новое значение, требуя особого внимания к развитию новых отраслей и поддержке высокотехнологичных секторов для повышения их вклада в ВВП, что поможет смягчить внешние шоки, снизить уязвимость, улучшить устойчивость экономики и повысить эффективность фискальной и монетарной политик, а также подчеркнуть важность развития обрабатывающей промышленности, поддержки инноваций, инвестирования в человеческий капитал и создания благоприятных условий для бизнеса.

Список литературы

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Экономический курс Справедливого Казахстана» [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-ekonomicheskii-kurs-spravedlivogo-kazahstana-18588> (дата обращения: 28.05.2024).

2. Zhou Ch., Zheng H. and Wan Sh. Industrial Structure, Employment Structure and Economic Growth-Evidence from China // *Sustainability*. - 2023. - Vol.15. - №4. - pp. 2890-2898. <https://doi.org/10.3390/su15042890>.
3. Huang Y., Ye D., Xu S. Optimal industrial structure and economic growth: a new measurement method and application // *Kybernetes*. - 2023. - Vol. ahead-of-print. - № ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/K-06-2023-1057>.
4. Justin Y.L., Zhengwen L., Bo Zh. Endowment, technology choice, and industrial upgrading // *Structural Change and Economic Dynamics*. - 2023. - Vol. 65. - pp. 364-381. <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2023.03.002>.
5. Şimşek T., Yılmaz V. Income Inequality and Economic Growth in Transition Economies: Testing the Validity of Kuznets Inverted U- shaped Curve. In book: *Transition Process in Transition Economies* // I. Taşar. - 2021. - pp.5-21. ISBN 978-973-752-853-7.
6. Pala, A. Innovation and Economic Growth in Developing Countries: Empirical Implication of Swamy's Random Coefficient Model (RCM) // *Procedia Computer Science*. - 2019. - №159. - pp. 1122-1130. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2019.09.252>.
7. Pham, M.H. Does public investment stimulate economic growth in Vietnam? An ARDL approach to test Keynes's theories // *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*. - 2023. - Vol. 10. - №2. - pp. 301-310. <https://doi.org/10.15549/jeecar.v10i2.1155>.
8. Sadiq, M., Usman, M., Zamir, A., Shabbir, M.Sh., Arif A. Nexus between economic growth and foreign private investment: Evidence from Pakistan economy // *Cogent Economics & Finance*. - 2021. - Vol. 9. - №1. - pp. 1956067-1956074. <https://doi.org/10.1080/23322039.2021.1956067>.
9. Zhou C., Zheng H., Wan S. Industrial Structure, Employment Structure and Economic Growth-Evidence from China // *Sustainability*. - 2023. - № 15. - 2890. - pp. 1-21. <https://doi.org/10.3390/su15042890>.
10. Hou, G., Zou, Zh., Zhang, T., Meng, Y. Analysis of the Effect of Industrial Transformation of Resource-Based Cities in Northeast China // *Economies*. - 2019. - № 7(40). - pp.1-22. <https://doi.org/10.3390/economies7020040>.
11. Zhang X., Wang D., Peng H., Li D. Research on high-quality economic development in Tianjin // *International Journal of Sustainable Engineering*. - 2023. - №16(1). - pp. 1-11. <https://doi.org/10.1080/19397038.2023.2165733>.
12. Sanyal, A., Singh, N. Structural change and economic growth in India: a comparative study of Punjab // *Indian Growth and Development Review*. - 2022. - № 15(1). - pp. 1-17. <https://doi.org/10.1108/IGDR-11-2020-0162>.
13. Trong, N.T., Dong, N.T., Ly, P.T. Economic restructuring and employment in Vietnam: A panel granger causality approach // *Journal of International Studies*. - 2021. - № 14(2). - pp. 58-69. <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2021/14-2/4>.
14. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/industries/economy/national-accounts/dynamic-tables/> (дата обращения: 05.06.2024).
15. Независимый источник данных для частного инвестора в России [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://investfunds.ru/indexes/624/> (дата обращения: 05.06.2024).
16. Национальный банк Республики Казахстан // Режим доступа: <https://nationalbank.kz/ru/news/pryamye-investicii-po-napravleniyu-vlozheniya> (дата обращения: 14.06.2024).
17. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан // Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-invest/> (дата обращения: 14.06.2024).

References

1. The message of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan "The Economic Course of a Fair Kazakhstan". Available at: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-ekonomicheskij-kurs-spravedlivogo-kazahstana-18588> (date of application: 28.05.2024).
2. Zhou Ch., Zheng H., Wan Sh. Industrial Structure, Employment Structure and Economic Growth-Evidence from China. *Sustainability*, 2023, 15(4), pp.2890-2898. <https://doi.org/10.3390/su15042890>
3. Huang Y., Ye D., Xu S. Optimal industrial structure and economic growth: a new measurement method and application. *Kybernetes*, 2023, ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/K-06-2023-1057>.

4. Justin, Y.L., Zhengwen, L., Bo, Zh. Endowment, technology choice, and industrial upgrading. *Structural Change and Economic Dynamics*, 2023, 65, pp. 364-381. <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2023.03.002>
5. Şimşek T., Yılmaz V. Income Inequality and Economic Growth in Transition Economies: Testing the Validity of Kuznets Inverted U- shaped Curve. In book: *Transition Process in Transition Economies*. I. Taşar, 2021, pp.5-21. ISBN 978-973-752-853-7.
6. Pala A. Innovation and Economic Growth in Developing Countries: Empirical Implication of Swamy's Random Coefficient Model (RCM). *Procedia Computer Science*, 2019, №159, pp. 1122-1130. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2019.09.252>.
7. Pham, M.H. Does public investment stimulate economic growth in Vietnam? An ARDL approach to test Keynes's theories. *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*, 2023, 10(2), pp. 301–310. <https://doi.org/10.15549/jeecar.v10i2.1155э>
8. Sadiq M., Usman M., Zamir A., Shabbir M.Sh., Arif A. Nexus between economic growth and foreign private investment: Evidence from Pakistan economy. *Cogent Economics & Finance*, 2021, 9(1), pp. 1956067-1956074. <https://doi.org/10.1080/23322039.2021.1956067>.
9. Zhou C., Zheng H., Wan S. Industrial Structure, Employment Structure and Economic Growth- Evidence from China. *Sustainability*, 2023, 15, 2890, pp.1-21. <https://doi.org/10.3390/su15042890>.
10. Hou G., Zou Zh., Zhang T., Meng Y. Analysis of the Effect of Industrial Transformation of Resource-Based Cities in Northeast China. *Economies*, 2019, 7(40), pp.1-22. <https://doi.org/10.3390/economies7020040>.
11. Zhang X., Wang D., Peng H., Li D. Research on high-quality economic development in Tianjin. *International Journal of Sustainable Engineering*, 2023, 16(1), pp.1-11. <https://doi.org/10.1080/19397038.2023.2165733>.
12. Sanyal A., Singh N. Structural change and economic growth in India: a comparative study of Punjab. *Indian Growth and Development Review*, 2022, 15(1), pp. 1-17. <https://doi.org/10.1108/IGDR-11-2020-0162>.
13. Trong N.T., Dong N.T., Ly P.T. Economic restructuring and employment in Vietnam: A panel granger causality approach. *Journal of International Studies*, 2021, 14(2), pp. 58-69. <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2021/14-2/4>.
14. *Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam RK*. Available at: <https://stat.gov.kz/ru/industries/economy/national-accounts/dynamic-tables/> (date of application: 05.06.2024).
15. *Nezavisimyj istochnik dannyh dlja chastnogo investora v Rossii*. Available at: <https://investfunds.ru/indexes/624/> (date of application: 05.06.2024).
16. *Nacional'nyj bank Respubliki Kazahstan*. Available at: <https://nationalbank.kz/ru/news/pryamyje-investicii-po-napravleniyu-vlozheniya> (date of application: 14.06.2024).
17. *Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam RK*. Available at: <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-invest/> (date of application: 14.06.2024).

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖІӨ ҚҰРЫЛЫМЫ: ӨСУДІҢ НЕГІЗГІ ДРАЙВЕРЛЕРІН ТАЛДАУ ЖӘНЕ БОЛЖАУ

Н.Н. Жанакова^{1*}, А.Т. Карипова², Д.Д. Мангибаева³, Г.С. Еркулова³

¹ Экономика зерттеулер институты, Астана, Қазақстан

² Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

³ Yessenov University, Ақтау, Қазақстан

Түйін. Қазақстан экономикасының шикізаттық бағыты және мұнай бағасына жоғары тәуелділігі оны болып жатқан макроэкономикалық құбылыстар мен процестерге неғұрлым осал етеді. Осыған байланысты Қазақстан экономикасының құрылымын тереңдетіп зерделеу қажеттілігі

туындайды, бұл елеулі үлесті иеленетін салаларды анықтауға және елдің ЖІӨ өсуінің негізгі драйверлерін анықтауға мүмкіндік береді.

Ол үшін мақалада номиналды және нақты мәндерде Қазақстанның он жылдық кезеңдегі экономикалық өсу динамикасына талдау жүргізілді. ҚР ЖІӨ құрылымына талдау жасап, соның нәтижесінде сауда және көлік секторы негізгі үлесін алатын елдің ЖІӨ жартысынан астамын құрайтын қызметтер өндіру секторының басым үлесі анықталды.

Тауарларды өндіру секторында өңдеуші өнеркәсіптің үлесі басым, бірақ ресурстарды өндіруге тәуелді жоғары кірісті секторлардың басым болуымен байланысты экономиканың құрылымдық ерекшеліктеріне байланысты елдің ЖІӨ-не елеулі үлес қоспайды.

Ел экономикасындағы салалық бағыттарды әртараптандыруда көптеген жылдар бойы тау-кен және өңдеу өнеркәсібіне бағытталған инвестициялар ерекше рөл атқаратыны негізделген. Тек бір жыл ішінде инвестициялар мұнай емес секторларды қолдау бағытында траекториясын өзгертті, оның әсері әлі сезілмейді. Сонымен қатар, ауыл шаруашылығы, білім беру, денсаулық сақтау, ғылыми-техникалық қызмет, ойын-сауық және демалыс сияқты бағыттарды дамытуға тікелей шетелдік инвестициялардың қысқаруы байқалады.

Түйінді сөздер: экономика құрылымы, шикізатқа тәуелділік, экономиканы әртараптандыру, инвестициялар, экономиканың өсуі.

THE STRUCTURE OF KAZAKHSTAN'S GDP: ANALYSIS AND FORECAST OF KEY GROWTH DRIVERS

N.N. Zhanakova^{1*}, A.T. Karipova², D.D. Mangibayeva³, G.S. Yerkulova³

¹Economic Research Institute, Astana, Kazakhstan

²L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

³Yessenov University, Aktau, Kazakhstan

Summary. The raw materials orientation of the Kazakhstan economy and its high dependence on oil prices makes it more vulnerable to ongoing macroeconomic phenomena and processes. In this regard, there is a need for an in-depth study of the structure of the economy of Kazakhstan, which allows us to identify industries that occupy a significant share and identify key drivers of GDP growth in the country.

To do this, the article analyzes the dynamics of Kazakhstan's economic growth over a ten-year period in nominal and real terms. The analysis of the GDP structure of the Republic of Kazakhstan was carried out, as a result of which the predominant share of the services sector was revealed, accounting for more than half of the country's GDP, where the main share is occupied by the trade and transport sector.

The share of manufacturing industry prevails in the goods production sector, but it does not make a significant contribution to the country's GDP due to the structural features of the economy associated with the predominance of highly profitable sectors dependent on resource extraction.

It is proved that investments, which for many years have been directed to the mining and manufacturing industries, play a special role in the diversification of sectoral directions in the country's economy. Only during the year, investments changed their trajectory in the direction of supporting non-oil sectors, the effect of which is not yet felt. At the same time, there is a decrease in foreign direct investment in the development of such areas as agriculture, education, healthcare, scientific and technical activities, entertainment and recreation.

Keywords: the structure of the economy, commodity dependence, economic diversification, investment, economic growth.

Информация об авторах:

Жанакова Назигуль Нурлановна* - к.э.н., Институт экономических исследований, Астана, Казахстан, e-mail: nazikzhan291178@gmail.com

Карипова Айнур Турсынбаевна – и.о. профессора кафедры «Экономика и предпринимательство», Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан, e-mail: karipovaainur@mail.ru

Мангибаева Дина Джаксылыковна – и.о. ассоциированного профессора кафедры «Финансы», Yessenov University, Актау, Казахстан, e-mail: dina.mingibayeva@yu.edu.kz

Еркулова Гульмира Сериковна - и.о. ассоциированного профессора кафедры «Менеджмент», Yessenov University, Актау, Казахстан, e-mail: gulmiraerkulova@mail.ru

Авторлар туралы ақпарат:

Жанакова Назигуль Нурлановна* – э.ғ.к., Экономика зерттеулер институты, Астана, Қазақстан, e-mail: nazikzhan291178@gmail.com

Карипова Айнур Турсынбаевна – «Экономика және кәсіпкерлік» кафедрасының профессор міндетін атқарушы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан, e-mail: karipovainur@mail.ru

Мангибаева Дина Джаксылыковна – «Қаржы» кафедрасының қаумдастырылған профессор міндетін атқарушы, Yessenov University, Ақтау, Қазақстан, e-mail: dina.mingibayeva@yu.edu.kz

Еркулова Гульмира Сериковна - «Менеджмент» кафедрасының э.ғ.к., қауымдастырылған профессор м.а., Yessenov University, Ақтау, Қазақстан, e-mail: gulmiraerkulova@mail.ru

Information about authors:

Zhanakova Nazigul Nurlanovna* – PhD, Economic Research Institute, Astana, Kazakhstan, e-mail: nazikzhan291178@gmail.com

Karipova Ainur Tursynbaevna – Acting Professor of the Department «Economics and Entrepreneurship», L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, e-mail: karipovainur@mail.ru

Mangibayeva Dina Djaksilikovna – Finance Department Acting Associate Professor, Yessenov University, Aktau, Kazakhstan, e-mail: dina.mingibayeva@yu.edu.kz

Yerkulova Gulmira Serikovna - acting associate professor at the «Management» department, Yessenov University, Aktau, Kazakhstan, e-mail: gulmiraerkulova@mail.ru

Получено: 08.08.2024

Принято к рассмотрению: 01.09.2024

Доступно онлайн: 24.12.2024

Статистика, учет и аудит, 4(95)2024. стр. 143-161

DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.12>

Statistics, accounting and auditing

SRSTI: 06.58.55

UDC: 330.34

LEVERAGING DYNAMIC PRICING AS A COMPETITIVE ADVANTAGE FOR SUPPLIERS IN TENDER PROCESSES

A.K. Jumasseitova^{1*}, R.V. Savoskin¹, D. Chowdhury²

¹Kazakh British Technical University, Almaty, Kazakhstan

²Canterbury Christ Church University, Canterbury, United Kingdom

*Corresponding author email: a.dzhumaseitova@kbtu.kz

Annotation. *This study develops a dynamic pricing model to minimize unearned revenue in public procurement processes. The research focuses on suppliers' participation in public tenders to establish a fair lot price. By combining quantitative and qualitative methods, the study analyzes data from the public procurement portal, companies' financial statements, and insights from in-depth interviews. Using the Altman model, the analysis investigates how additional revenue from dynamic pricing impacts short-term (1–2 years) bankruptcy risks. Results indicate that optimal dynamic pricing-achieving an effect of 14–16% - can enhance a company's financial stability by reducing bankruptcy likelihood. The study also assesses suppliers' responsiveness to recommended prices, finding that suppliers raise their prices by approximately 55–60% in line with recommendations. Suppliers consider this approach ethical, as profit remains a key business objective. The research concludes with a linear model capable of achieving a 65% success rate in tenders and reducing unearned revenue by 83.9%.*

Keywords: *dynamic pricing, public procurement, unearned revenue, Altman model, financial stability.*

Main provisions. This study develops a dynamic pricing model to minimize unearned revenue in public procurement, significantly improving suppliers' financial stability. Results indicate that reallocating additional revenue from dynamic pricing into current assets and liabilities can enhance financial stability, with a 14-16% increase sufficient to reduce bankruptcy risks based on Altman's Z-score model. Suppliers demonstrated responsiveness to recommended prices, with adjustments aligning to recommendations by 55-60%, suggesting the effectiveness and ethical acceptance of dynamic pricing strategies. The proposed linear model reduces unearned revenue by 83.9% and increases the success rate in tenders to 65%, showcasing its practical application in optimizing procurement strategies. Insights from interviews reinforce the impact of knowledge on suppliers' pricing behavior, emphasizing the value of strategic awareness in achieving financial resilience.

Introduction. The number of companies going bankrupt in Kazakhstan has been increasing for three consecutive years, particularly affecting small and medium-sized enterprises (SMEs). Nearly 35% of these companies go bankrupt within their first two years

Cite this article as: Jumasseitova A.K., Savoskin R.V., Chowdhury D. Leveraging dynamic pricing as a competitive advantage for suppliers in tender processes. *Statistics, accounting and audit.* 2024, 4(95), 143-161. DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.12>

of operation, indicating significant issues with the financial stability in the business sector. Effective participation in public procurement can significantly enhance a supplier's financial stability. In 2022 alone, suppliers in Kazakhstan missed out on 64.5 billion tenge in potential profits from public procurement. This amount could sustain at least 70 medium-sized or 500+ small companies for another year without additional revenues. Furthermore, this missed profit has increased yearly, with a growth rate of 1.48 times from 2022 to 2023.

The missed revenue for suppliers in 2022 and 2023 is considerable. In 2022, the planned procurement amount was 1,662,275,344,077 tenge, while the actual contract amount was 1,415,363,942,604 tenge, resulting in 64,551,556,429 tenge of unearned revenue. In 2023, the planned amount increased to 2,823,137,063,357 tenge, with actual contracts amounting to 2,417,041,271,168 tenge, leading to 94,937,814,644 tenge in unearned revenue.

Despite the overall unearned revenue being 64.5 billion tenge, representing only 4.56% of the total completed procurement amount, the unearned revenue in lots valued up to 50,000 tenge constitutes 51,93%, up to 100,000 tenge – 28,25%, and up to 2 million tenge – 11,60%.

Aim of the study is to explore these issues in greater depth and identify potential solutions to enhance the financial stability of companies. Effective participation in public procurements could be vital to achieving this goal. Our objectives are:

- to identify the impact of dynamic pricing on financial stability of companies;
- to analyze the perception level of suppliers towards recommended price;
- to identify the significance of the model towards unearned revenue;
- to develop recommendations for banks to integrate dynamic pricing models into the current process of issuing supplier guarantees and usage guidelines.

Dynamic pricing is crucial for suppliers to gain a competitive advantage in tenders and achieve financial stability. Based on our aim and objectives, we identified the following hypothesis to test our ideas of dynamic pricing:

H0: It is not feasible to influence a company's financial stability within a 1-2 year timeframe by utilizing dynamic pricing and appropriately allocating the acquired funds.

H1: It is feasible to influence a company's financial stability within a 1-2 year timeframe by utilizing dynamic pricing and appropriately allocating the acquired funds.

A more financially stable company has a better chance of avoiding bankruptcy, a critical issue in the current Kazakhstani market. To test this hypothesis, we will use computer modeling and Altman's Z-score model with modifications.

Literature review. In the intricate and evolving landscape of public procurement, the necessity for a comprehensive understanding of its dynamics and the factors influencing its strategies cannot be overstated. This part of the project delves into the multifaceted realm of public procurement, highlighting the significance of a literature review, the implications of dynamic pricing, and the critical insights provided by the theory of companies. Firstly, we explore the benefits of literature review in public procurement, emphasizing its role in synthesizing existing knowledge and identifying gaps for future research, thereby enhancing the efficiency and effectiveness of procurement practices. Secondly, we examine the impact of dynamic pricing on public procurement strategies, a phenomenon that introduces both challenges and opportunities in achieving value for money and ensuring fair competition. Lastly, we analyze the role of the theory of companies in public procurement practices, which offers a foundational understanding of the behavior and strategies of companies that engage in public procurement. Through this holistic approach, this essay aims to shed light on the complexities of public procurement, advocating for informed strategies that can adapt to

changing market conditions and regulatory environments, ultimately contributing to more transparent, competitive, and efficient procurement systems.

Exploring the intricate landscape of public procurement reveals the indispensable role literature reviews play in enhancing the effectiveness and transparency of procurement processes. According to Adjei-Bamfo, Maloreh-Nyamekye, and their colleagues [1], a comprehensive review of existing literature on public procurement identifies critical gaps and benchmarks that can significantly improve procurement practices. This scholarly endeavor not only highlights the current state of procurement strategies but also provides a solid foundation for the development of innovative approaches aimed at optimizing resource allocation and conservation. By meticulously analyzing the findings from various studies, policymakers and procurement officials can draw upon evidence-based strategies to foster sustainable procurement practices that align with global sustainability goals. Furthermore, literature reviews serve as a crucial tool in advocating for policy reforms by showcasing the tangible benefits of adopting efficient and transparent procurement mechanisms. As such, the act of conducting a literature review transcends mere academic exercise; it becomes a pivotal mechanism for instigating positive change within the realm of public procurement, ensuring that resources are utilized in a manner that maximizes social, economic, and environmental benefits.

Dynamic pricing strategies have significantly impacted public procurement processes, introducing both challenges and opportunities for government entities. According to İ.G. Özbilgin and M.Y. Imamoğlu in their 2011 study published in *Procedia Computer Science* by Elsevier, dynamic pricing can greatly influence the efficiency and effectiveness of public procurement by allowing for more flexible and responsive pricing mechanisms [2]. This flexibility can lead to cost savings for public entities, as they can take advantage of market price fluctuations to purchase goods and services at lower costs. However, the adoption of dynamic pricing also requires a sophisticated understanding of market trends and a high level of coordination within procurement strategies to effectively leverage these price fluctuations without compromising the quality or timely delivery of goods and services. As Özbilgin and Imamoğlu highlight [2], the integration of dynamic pricing mechanisms into public procurement practices necessitates the development of advanced analytical tools and procurement policies that can accommodate the increased complexity and risk associated with market-driven pricing models. This evolution in procurement strategies underscores the need for public sector organizations to adapt and innovate in order to maximize the benefits of dynamic pricing while mitigating its potential drawbacks.

The integration of theoretical frameworks in the examination of public procurement practices provides a nuanced understanding of the complexities and dynamics involved. As highlighted by Malacina et al., the adoption of various theories of companies, such as agency theory, transaction cost economics, and resource-based views, offers invaluable insights into the decision-making processes, efficiency, and effectiveness of public procurement [3]. Agency theory, for instance, sheds light on the principal-agent dynamics, where public entities (principals) delegate procurement tasks to suppliers (agents), potentially leading to issues of information asymmetry and moral hazard. Furthermore, transaction cost economics provides a framework for understanding the costs associated with making and enforcing contracts in public procurement, emphasizing the importance of minimizing these costs for enhanced procurement performance. Lastly, the resource-based view assists in identifying the strategic resources and capabilities that public entities can leverage through procurement to achieve competitive advantage. Through the lens of these theories, Malacina et al. articulate that a theoretical grounding not only facilitates a deeper comprehension of public

procurement mechanisms but also enables the identification of strategies to optimize procurement outcomes [3]. This theoretical approach underscores the significance of aligning procurement practices with broader organizational goals and strategies, thereby contributing to the overall efficiency and effectiveness of public sector operations.

Altman model. To achieve aim and test our hypothesis we used the Altman model, as famous techniques implementing by global consulting firms. The Altman model from 1968 [4] for public manufacturing companies and its modifications from 1983 and 1995 for public and non-manufacturing companies was chosen to assess the financial stability of companies. This model has been widely recognized for its accuracy and applicability across various sizes and industries.

The Altman model is simple yet effective, incorporating only five independent variables:

$$X1 = \frac{\text{Working Capital}}{\text{Total Assets}} \quad 1)$$

$$X2 = \frac{\text{Retained Earnings}}{\text{Total Assets}} \quad 2)$$

$$X3 = \frac{\text{Earnings Before Income Tax (EBIT)}}{\text{Total Assets}} \quad 3)$$

$$X4 = \frac{\text{Equity Value}}{\text{Total Liabilities}} \quad 4)$$

$$X5 = \frac{\text{Sales}}{\text{Total Assets}} \quad 5)$$

For our calculations, we use standard formulas based on IFRS. The general form of the Altman equation is:

$$Z - \text{score} = A * X1 + B * X2 + C * X3 + D * X4 + E * X5 \quad (6)$$

The Z-score serves as an indicator of a company's probability of bankruptcy and is interpreted as follows:

- safe zone ($Z > 2.99$): the company is considered financially stable with a low probability of bankruptcy.
- grey zone ($1.81 < Z < 2.99$): the company's condition raises some concerns, with uncertainty regarding its financial future.
- distress zone ($Z < 1.81$): the company is at high risk of bankruptcy within the next two years.

These threshold values, however, vary depending on whether the company is public or private and whether it is manufacturing or non-manufacturing, as shown in Table 1. The coefficients for the predictors (A, B, C, D, E) also change accordingly, as shown in the Table 2.

Table 1 - Z-score boundaries for different types of companies

	public		private	
	grey	safe	grey	safe
manufacturing	1,81	2,99	1,23	2,90
non-manufacturing			1,10	2,60

Note: prepared by the authors

Table 2 - Independent variables coefficients of the Altman model

		A	B	C	D	E
public	manufacturing	1,200	1,400	3,3000	0,6000	0,999
	non-manufacturing					
private	manufacturing	0,717	0,847	3,107	0,420	0,998
	non-manufacturing	6,560	3,260	6,720	1,050	0,000

Note: prepared by the authors

Even large firms such as McKinsey use the Altman model and emphasize its relevance, especially under conditions of uncertainty and crisis [5]. To enhance our understanding of how variations in the Altman model's independent variables influence the Z-score, we developed a directed weighted dependency graph [6]. In these graphs, entities or variables are represented as nodes, while directed, weighted edges illustrate dependencies between them, allowing visualization of both the direction and intensity of their interactions. Adjusting the Z-score in response to changes in independent variable values involves a complex process. Thus, we applied a brute-force approach to bypass manual calculations. This method leverages computational power to explore all possible solutions; however, as complexity rises, this can lead to combinatorial explosion, making the process both resource-intensive and time-consuming. Yet, given the relatively small scale of our dependency graph, the brute-force method proved efficient within our timeframe. For program validation, we employed mutation testing [7], attaining a mutation score of 100%. Mutation testing involves introducing small modifications (mutations) to parts of the source code, examining the effects on automated unit tests. When tests pass despite code mutations, it may suggest gaps in test coverage or test limitations. The Mutation Score Indicator (MSI) quantifies test suite effectiveness. Studies, such as those by Just et al., suggest mutation testing often yields superior results to unit tests.

Despite brute-force efficiency in our study, we incorporated lower and upper bounds to enhance real-world applicability. Evidence from existing research indicates that dynamic pricing can increase revenue by up to 25% [8]. Accordingly, we established bounds of 0% (lower) and 25% (upper) for our brute-force algorithm.

To validate the second hypothesis, we conducted structured interviews with suppliers, guided by the funnel approach [9]. This method progresses through five question types in the following sequence:

- Screening questions – to assess respondent suitability;
- Open questions – to obtain general information about participants;
- Probing questions – to explore details in-depth;
- Fact-finding questions – to identify specific facts and needs;
- Confirmatory questions – to validate previously identified facts or needs.

To determine the optimal number of interviews, we employed data saturation methods [10].

After reviewing insights on the illusion of predictability [11], we eliminated future-oriented questions, focusing instead on participants' past experiences. We also simplified questions with multiple sub-questions, taking into account the edge effect [12], which suggests that people often recall items at the beginning and end of a sequence.

All data presented in this study and used for testing the second hypothesis stems directly from actual responses obtained during interviews. Recognizing the role of causal attribution, responses that were ambiguous were either excluded or clarified through follow-up questions.

Methods and Materials. Our research design employs both qualitative and quantitative methodologies. The sample includes 48,000 completed lots and 2,000 suppliers. In-depth interviews were conducted with 20 suppliers, using a structure of two screening questions, five open questions, and up to 27 closed questions.

To validate our model's results, we applied several data analysis techniques:

- The Altman model and computer modeling to assess suppliers' financial stability;
- In-depth interviews, guided by the funnel approach;
- Silhouette analysis through K-Means clustering;
- Regression analysis using metrics such as AIC/BIC, Durbin-Watson, F-statistic, R/Adjusted R square, and VIF.

Our study focuses on suppliers from small, medium, and large enterprises in Kazakhstan involved in public procurement. Primary data was sourced from the public procurement portal, which enables numerous procurements through a transparent, automated system aimed at preventing collusion and corruption.

For the first hypothesis, we required data on companies participating in government procurement, including their activity levels and general financial information. To identify active companies, we developed scripts to extract data from the government procurement portal for 2022. This extraction yielded over 100,000 lots, after which we excluded unsuccessful procurements and those with fewer than two suppliers, setting a minimum price threshold of 20,000. The result was a dataset of 44,468 lots with over 2,000 suppliers. We used GraphQL and Python to manage data collection effectively, utilizing these tools to obtain a significant amount of information.

For the second hypothesis, we collected data directly from suppliers via qualitative interviews. Each interview included two screening questions, five open-ended questions, and up to 27 closed-ended questions.

The Altman model was used to assess companies' financial stability in relation to the first hypothesis. This investigation required us to address the following:

- Can additional revenue generated from dynamic pricing enhance a company's financial stability?
- If so, what is the minimum dynamic pricing threshold that positively impacts resilience and lowers bankruptcy risk?
- Is this threshold within a manageable range influenced by dynamic pricing?

Once interdependencies were identified and the graph constructed, we encoded the data model and created a function to generate values (k, n, m) within a specified range. For each campaign, the dynamic pricing adjustments, ranging from 0% to 25%, triggered corresponding actions in the analysis.

1. Calculate the delta free cash flow:

$$\text{delta free cash flow} = \text{company sales} * \left(\frac{\text{increase rate}}{100} \right) \quad (7)$$

2. For each value (k, n, m) calculate df(n), df(k) and df(m) according to the formula:

$$\text{df}(n) = \text{delta free cash flow} * \frac{n}{100} \quad (8)$$

$$\text{df}(k) = \text{delta free cash flow} * \frac{k}{100} \quad (9)$$

$$\text{df}(m) = \text{delta free cash flow} * \frac{m}{100} \quad (10)$$

3. Update values in the data model.

- a. Increase EBIT by df(n).
 - b. Increase current assets by df(k).
 - c. Decrease current liabilities by df(m).
 - d. Other values will be recalculated dynamically based on the data model described above.
4. Calculate the Z-score and save data for further analysis and detailed study.

If, after analysis, we find an increase rate (in percentage) for most of the sample within the range up to 25% that, according to the Z-score, makes the suppliers more financially stable, then the first hypothesis can be considered confirmed. It means that using dynamic pricing and appropriately allocated funds can make suppliers more financially stable.

The following interview questions were designed to gather insights on supplier perceptions:

(Screening question) – Are you currently participating in procurement as a supplier?

(Screening question) – How long and to what extent have you been involved in procurement activities?

Could you describe your experience in procurement as a supplier? Additionally, we would like to capture insights based on the following:

What types of goods and services do you provide?

How seamless has the procurement process been for you?

What criteria do you consider when selecting which procurements or lots to participate in?

Which factors influence your decision when setting a price for your goods or services?

What is the highest-value procurement in which you have participated, and what was its approximate value? Please describe this procurement and its specifics.

There is an assumption of pre-determined budget. Companies have submitted a proposal as a supplier with a specific price. However, companies recently discovered that competitors provided similar goods - possibly to the same customer at a different price.

As support material for the seventh question, we used the price adjustment data shown in Table 3.

Table 3 – Supplier price adjustments based on previous winning prices

Planned lot amount	Price you offered / plan to offer	Previous winning price by a competitor for a similar lot	New price you will offer
69 200	34 200	51 900	
106 800	75 000	90 000	
203 600	146 000	170 000	
304 200	224 000	251 000	
391 700	276 000	320 000	
454 400	340 000	380 000	
609 400	434 000	493 000	
872 600	622 000	707 000	
1 164 600	868 000	970 000	
1 501 700	1 122 000	1 249 000	
1 720 400	1 343 000	1 465 000	
1 947 800	1 532 000	1 673 000	
2 423 100	1 821 000	2 015 000	
2 914 700	2 249 000	2 461 000	
3 585 000	2 742 000	2 991 000	
4 553 700	3 483 000	3 800 000	
5 850 200	4 487 000	4 862 000	
9 360 300	7 155 000	7 745 000	
18 790 200	14 306 000	15 447 000	
28 736 100	22 314 000	23 887 000	
Note: prepared by the authors			

For each interview, we calculated the amount of new information in percentage relative to all information conducted during the interview. This increased with each interview, especially rapidly at the beginning and very slowly towards the final interviews. Given the limited number of available suppliers, we stopped at a data saturation level of 87.25%.

After conducting the interviews and reaching an acceptable level of saturation, we shifted our focus to a more detailed analysis of our data. Our primary goal was to assess whether the knowledge of their probability of winning with a given price offer influences the price suppliers propose for a lot, procurement.

By obtaining the perception level, we estimate the potential profit from unearned revenue that we could realistically expect if the model performs well. Incorporating the results into the model, the formula for further evaluating the model will be based on how much from unearned revenue our model helps us earn:

$$\begin{aligned} \text{could earn} &= \text{unearned revenue} * \text{model efficiency \%} \\ &* \text{perception level \%} \end{aligned} \tag{11}$$

If most suppliers decide to increase their prices following our recommendations, it will indicate that through awareness and recommendations, suppliers can independently positively impact their financial stability. Furthermore, integrating the recommended price into existing products, such as obtaining a bank guarantee, could also benefit the bank, typically by 1.5%-2%. This percentage might seem small, but considering an unearned revenue of 64 billion, these two percent translate to 1.28 billion, a significant amount.

Our main objective in the second hypothesis is to identify a phenomenon in which knowledge of the recommended price positively impacts the supplier. If we find that phenomenon, the second hypothesis will be confirmed.

Results and Discussion. After testing two hypotheses, it is time to build a model recommending prices to maximize the profit-to-win ratio.

We chose $Y = \text{second lowest price} - 1$ as the dependent variable. The rationale is simple – by raising our price to just below the second-lowest bid, we can still win the tender while maximizing our profit.

For potential independent variables, we extracted categorical, textual, binary and numerical variables, including:

- Initial customer price – the maximum price the customer is willing to pay for a product, service, or work;
- Winner price (lowest price) – the best bid;
- Second price – the second-best bid;
- Quantity – the quantity of items in lot;
- Union lots – united lot indicator;
- Dumping – dumping indicator;
- Psd sign – indicator of work type (1 for work with feasibility study, 2 for development of feasibility study);
- Consulting service indicator;
- Is light industry – procurement of light and furniture industry;
- Is construction work – procurement characteristics of construction and installation works;
- For disabled person – procurement among organizations of disabled people;
- Total sum – total advertisement cost;
- Count lots – number of lots in the advertisement;
- Start date – tender start date;
- End date – tender end date;
- Publish date – tender publication date;
- Kato – delivery address;
- Ref trade methods name – planned procurement method;
- Ref subject type name – type of procurement item;
- Ref type trade name – type of procurement (first, repeat).

We selectively built our model without incorporating all available variables, as not all are appropriate for use. The analytical process was proceed as follows:

1. Conduct a preliminary review of each variable to determine which to retain and which to exclude.
2. Transform each variable into a format compatible with algorithmic application, ensuring categorical and textual variables are appropriately prepared.
3. Execute silhouette analysis and apply clustering to the dataset.
4. Construct a model tailored to each cluster.

After an initial study, we decided to exclude the features described in Table 4.

Table 4 - Excluded fields from the model

<i>Field</i>	<i>Reason</i>
Is Light Industry	The field wasn't populated. Only 16 records had any value, all of which were 0
Is Construction Work	Data in this field didn't match official documentation. Although only values 0 and 1 are permissible, other values like 4 were present, which we couldn't interpret. There were 16 records with this field filled
For Disable Person	The field wasn't populated as of 2022, with updates starting only in 2023
Note: prepared by the authors	

Encoding categorical variables is essential, as algorithms cannot process text directly. We opted for one-hot encoding to prepare these columns in our dataset. This approach creates a binary column for each category, where each observation is assigned a 1 in the column representing its category and 0 in all other columns. This method is particularly effective for nominal categorical variables that lack an inherent order, as is the case with our data.

As observed, we can safely remove one of the new features without affecting the model's structure. In fact, this step is recommended, as "extra" features can introduce issues like overfitting, multicollinearity, or potentially disrupt model stability. Thus, omitting the feature associated with one of the categories is beneficial. In our case, for example, the final matrix for the subject type variable would appear as shown in Figure 1.

	<code>lot_id</code>	<code>ref_subject_type_name_ru_product</code>	<code>ref_subject_type_name_ru_service</code>
0	17249802	1	0
1	17249803	1	0
2	17249804	1	0
3	17230427	0	0
4	17230431	0	0
...
44463	23238882	0	0
44464	23239219	0	1
44465	23246945	0	0
44466	23275664	0	0
44467	23275673	0	0

Figure 1 - Independent variables after one-hot encoding and optimization.

Note: prepared by the authors

After obtaining tender duration variable and examining our data carefully, we discovered a few anomalies – some tender durations were negative. Since the number of such records was small (only 17), we decided to exclude these records from our dataset.

Having completed the preliminary transformations of the critical variables, we determined the number of clusters in our data to understand how many models we would need to build. To do this, we clustered our data using the K-Means algorithm and measured the silhouette score for each cluster.

Since the optimal number of clusters is determined by trial, we used a range of values from 2 to 100 and passed this as an input parameter to the K-Means algorithm. We utilized the Python programming language for all of this.

One of the best scores we achieved was 0.98 with 2 clusters. As the number of clusters increased, the silhouette scores began to fall, as shown in Table 5.

Table 5 - Sharp decrease in average silhouette score with an increased number of clusters

Number of clusters	average score	silhouette	silhouette scores per sample
2	0,9847		0,986; 0,275
4	0,9506		0,96; x3 ~ 0,31
8	0,9354		0,947; x2 ~ 0,20; x5 ~ 0,5
16	0,7593		x2 ~ 0,83; 0,71; 0,20 – 0,51
32	0,6502		0,26 – 0,95
64	0,5805		0,02 – 0,94
Note: prepared by the authors			

Here, despite the high average score, clusters were imbalanced, with silhouette scores for some samples being less than 0,20. So unbalanced that some clusters are not even visible on the graph, as shown in Figure 2.

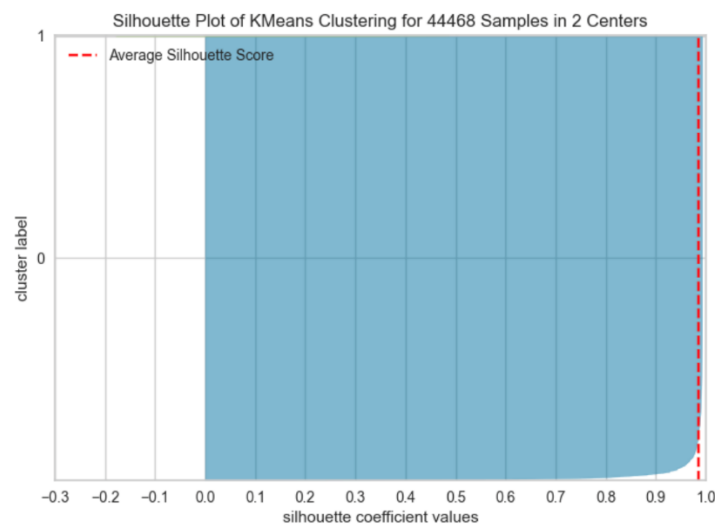

Figure 2 - Silhouette plot in 2 centers

Note: prepared by the authors

The same is true even if we divide our dataset into a bigger number of clusters, as you can see from Figure 3.

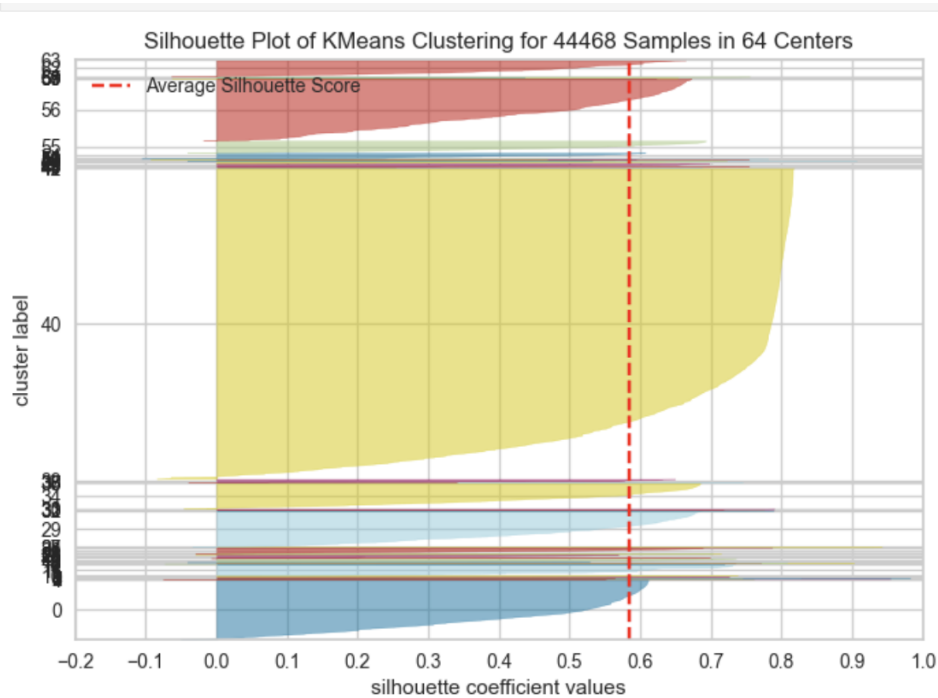

Figure 3 - Silhouette plot in 64 centers

Note: prepared by the authors

Overall, imbalanced clusters negatively impact silhouette analysis because of:

- *skewed average score* - the silhouette score measures how similar an object is to its cluster (cohesion) compared to other clusters (separation). in imbalanced clusters, the score can be misleading because smaller clusters may have artificially high silhouette scores due to fewer points and less variance, while larger clusters may have lower scores due to more points and higher variance;

- *bias towards larger clusters* – larger clusters can dominate the silhouette score, masking the performance of smaller clusters. this makes assessing the clustering quality for smaller clusters complex since the larger clusters heavily influence the overall score. and we see precisely that behavior in our table above.

Considering the above information, it became clear that clustering our data and building a model for each sample is unnecessary. Instead, focusing on building one model for the entire dataset would be better. Therefore, we continue analyzing the variables and will build a single model. In addition to the variables, we have already partially prepared, we were also concerned with other variables related to costs:

- total advertisement sum;
- initial customer price;
- winner price (lowest price);
- second price (second lowest price).

Referring to the properties of linear regression, it is essential to note that this algorithm performs well and produces representative results when the data follows a normal distribution. While it is not prohibited to perform regression on variables that do not follow a normal distribution, the variance of the errors (residuals) should be constant across all levels of the independent variables. If the independent variables are not normally distributed, it can

sometimes indicate heteroscedasticity (non-constant variance of errors), which is detrimental to our model because it can result in:

- inefficiency of estimators - one of the critical assumptions of ols is that the residuals have constant variance (homoscedasticity). when heteroscedasticity is present, the ols estimators are still unbiased but no longer the best linear unbiased estimators (blue). this means that the ols estimators do not have the minimum variance among all unbiased estimators, leading to inefficiency;

- another significant implication of heteroscedasticity is the potential for biased standard errors. this directly affects hypothesis testing and the construction of confidence intervals, as these procedures rely on accurate standard error estimates. this highlights the importance of addressing heteroscedasticity to ensure the validity of our model's results.

Normalization can help address this issue, and we tested several methods to find the most suitable one. Square root and cube root transformations were not appropriate due to the extreme right-skewness of the data. Ultimately, we chose between the Box-Cox transformation and the logarithmic transformation, opting for the logarithmic transformation. Primarily, the logarithmic function is more straightforward and allows for easy recovery of the original values. In other words, log transformation is straightforward to implement and interpret, and it helped us. Thus, Box-Cox was not necessary

After transformation, we get a much better distribution, as shown in Figure 4.

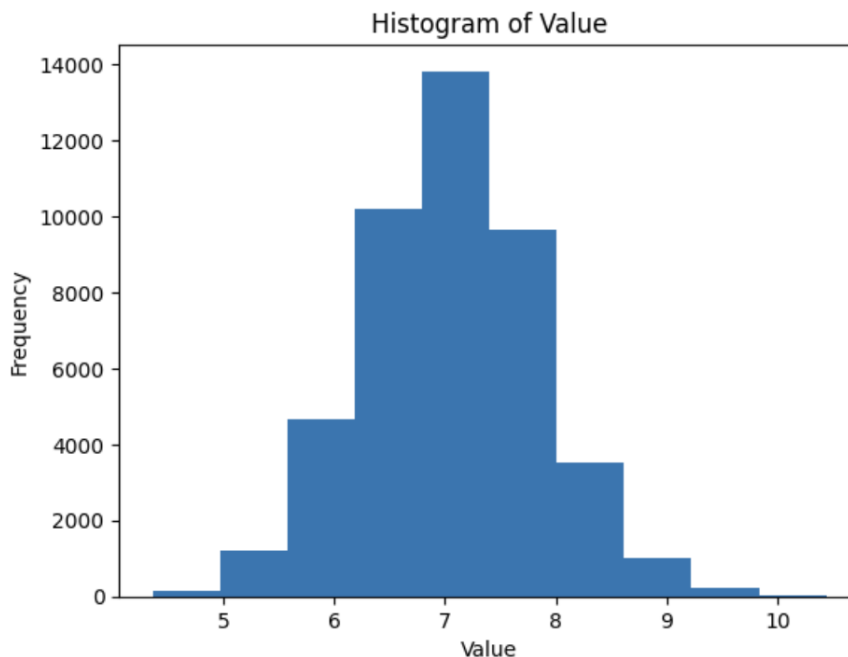

Figure 4 - Pricing variables after normalization

Note: prepared by the authors

The next step was to fit and predict the model using the OLS method for optimization and hyperparameter tuning. The modeling showed that not all variables were statistically significant. To determine significance, we use p-values and make the following assumptions:

- If the p-value is less than 0.05, the coefficient is considered statistically significant at the 95% confidence level;

- If the p-value is greater than 0.05, the coefficient is not statistically significant at the 95% confidence level, suggesting that the variable may not contribute meaningfully to the model.

Regarding other metrics by which we evaluated the model, they are presented in Table 6.

Table 6 - Metrics used to evaluate model

<i>Metric</i>	<i>Value</i>	<i>Interpretation</i>
Prob (F-statistic)	0.00	indicates that the overall model is statistically significant. At least one of the predictors is significantly related to the dependent variable
R-squared	0.983	indicates that 98.3% of the variance in the dependent variable is explained by the independent variables included in the model. Very good fit of the model to the data
Adjusted R-squared	0.983	value being close to the R-squared indicates that the included predictors are relevant and contribute to the model
Durbin-Watson	1.975	Close to 2, indicating no significant autocorrelation
Skew	-0.894	residuals are left-skewed, meaning there are more extreme values on the left side of the distribution than on the right
AIC/BIC	-82 870	In comparison with other built model very good fit model
Note: prepared by the authors		

Hypotheses Testing.

Hypothesis 1: Feasibility of Influencing Financial Stability through Dynamic Pricing.

To test this hypothesis, we used the Altman model, a well-recognized method for assessing financial stability. The model's five variables - working capital, retained earnings, EBIT, equity value, and sales - were analyzed using standard formulas based on IFRS. The goal was to determine if additional revenue from dynamic pricing could increase a company's financial stability.

Our approach involved allocating surplus free cash flow to current assets (cash and non-cash) and repaying current liabilities. We used a brute force to calculate the minimum percentage increase in revenue required to move companies to safer Z-score zones.

Hypothesis 2: Impact of Recommended Prices on Suppliers' Price Offers.

We conducted interviews with suppliers to assess whether the knowledge of their probability of winning with a given price offer influences the prices they propose. The interviews included screening, open and closed questions, focusing on suppliers with procurement experience of at least three years. The interviews aimed to capture the suppliers' reactions to new information about competitors' prices and subsequent price adjustment

After testing the hypotheses, we proceeded to build a model that recommends prices to maximize the profit-to-win ratio. The dependent variable chosen was Y (second lowest price - 1), with various independent variables including initial customer price, winner price, second price, quantity, and others. We performed a preliminary analysis to decide which variables to retain and transform into a format suitable for algorithms.

We conducted silhouette analysis and K-Means clustering to determine the number of clusters in our data, finding that two clusters provided the best scores. However, we built one model for the entire dataset due to imbalanced clusters. The regression analysis employed metrics like R², adjusted R², AIC, BIC, and the F-statistic to compare and evaluate the models.

Dynamic Pricing's Impact on Financial Stability.

Dynamic pricing could influence a company's financial stability positively. The Altman model analysis showed that reallocating free cash flow from dynamic pricing into current assets and liabilities improved the Z-scores of companies, thereby reducing their risk of bankruptcy. In most cases, the threshold increase rate for dynamic pricing proved sufficient at a level of 14-16% to move companies from the high-risk zone to the grey area, and from the grey zone to the safe zone.

Additional observations included:

- Keeping the delta free cash flow in cash or cash equivalents yielded the best effects.
- Allocating as much as possible to current assets (non-cash) like inventories proved to be one of the worst decisions for companies in highly vulnerable positions.
- Already financially stable companies benefit the most from additional income gained through dynamic pricing.

Suppliers' Price Adjustment Behavior.

The interview results confirmed the second hypothesis. A positive correlation exists between the recommended price and the supplier's price offer. The efficiency of the recommended price in terms of suppliers' perception was approximately 55-60%, with a data representativeness of 87.85%. Most suppliers consider price revisions and increases to be ethical. Additionally, it was found that the relative difference is more important for suppliers than the absolute difference. This indicates that through awareness and recommendations, suppliers can independently positively impact their financial stability and align with the objectives of the dynamic pricing model.

The regression model built using the entire dataset provided a robust mechanism for predicting optimal price recommendations. The analysis showed that the model's predictions aligned well with actual procurement outcomes, validating the effectiveness of our approach in real-world scenarios. Notably, the model indicated that suppliers' win rates could increase to 65% with the implementation of recommended prices, showcasing a significant improvement in competitive positioning. Meanwhile, the decrease in unearned revenue should be about 83,9% if we do not consider the perception level.

The analysis confirmed the feasibility of using dynamic pricing to enhance financial stability and demonstrated the impact of recommended prices on suppliers' pricing strategies. The regression model developed provides a practical tool for optimizing price offers in procurement processes, significantly reducing unearned revenue and increasing win rates.

The research conducted aimed to explore the impact of dynamic pricing on financial stability and the effect of recommended prices on supplier price offers in the context of public procurement in Kazakhstan. The study tested two primary hypotheses using qualitative and quantitative methods, including interviews with suppliers and data analysis from the public procurement portal.

Hypothesis 1: The feasibility of influencing financial stability through dynamic pricing

The Altman model analysis confirmed that dynamic pricing can positively influence a company's financial stability. Specifically, reallocating free cash flow from dynamic pricing into current assets and liabilities improved Z-scores, reducing the risk of bankruptcy. It was found that a threshold increase rate of 14-16% in dynamic pricing was sufficient to move companies out of the high-risk zone into the grey or safe zones. Additionally, already financially stable companies benefitted the most from dynamic pricing.

Hypothesis 2: The impact of recommended prices on suppliers' price offers.

Interviews with suppliers confirmed a positive correlation between the recommended price and the suppliers' price offers. The efficiency of the recommended price in terms of suppliers' perception was approximately 55-60%, with a data representativeness of 87.85%. Most suppliers considered price revisions and increases to be ethical. The study also revealed that relative price differences were more important to suppliers than absolute differences.

The model validation showed that the regression model developed was effective in predicting optimal price recommendations, aligning well with actual procurement outcomes.

Conclusion. The results of this study confirm the initial hypotheses to a significant extent. Dynamic pricing has been shown to enhance the financial stability of companies engaged in public procurement, mainly through the optimal allocation of additional revenue into current assets and repayment of current liabilities. This finding aligns with the expectations and suggests that strategic financial management, aided by dynamic pricing, can mitigate bankruptcy risks and improve financial health. Moreover, the positive correlation between recommended prices and supplier price offers indicates that suppliers are responsive to strategic pricing recommendations. This responsiveness can be leveraged to optimize procurement strategies, ensuring competitive yet profitable bids. Suppliers' ethical acceptance of price adjustments also supports the recommended pricing model's practical applicability.

The model's effectiveness in reducing unearned revenue is an important aspect to highlight. With a model quality of 83,9%, the model helped to decrease unearned revenue by 83,9%. When combined with the perception level of 55%, the overall reduction in unearned revenue can be calculated as $83,9\% * 55\% = 46,2\%$. Thus, implementing the model will help decrease unearned revenue by approximately 46.2%, demonstrating a significant improvement in financial outcomes. In conclusion, this study provides robust evidence supporting the strategic use of dynamic pricing and recommended pricing in public procurement to enhance financial stability and supplier competitiveness. These findings contribute to the broader understanding of procurement strategies and offer practical implications for policymakers and managers aiming to optimize public procurement processes. The demonstrated ability to reduce unearned revenue by approximately 46.2% underscores the practical value of the proposed model. Additionally, the potential increase in suppliers' win rates to 65% highlights the significant competitive advantage achievable through the implementation of the model.

The results and findings of the project are providing solutions that benefit not only suppliers but also other stakeholders, such as: banks - by earning more from issued guarantees, as higher lot values generate more income through interest; government - by helping to combat dumping practices.

Список литературы

1. Adjei-Bamfo P., Maloreh-Nyamekye T., & Ahenkan A. The role of e-government in sustainable public procurement in developing countries: A systematic literature review // *Resources, Conservation and Recycling*. – 2019. - Vol. 142. - pp. 189-203. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2018.12.001/>
2. Özbilgin İ. G., & Imamoğlu M. Y. The impact of dynamic purchasing systems in the electronic public procurement processes // *Procedia Computer Science*. – 2011. - Vol. 3. - pp. 1571-1575. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2011.09.236>.
3. I. Malacina, E. Karttunen, A. Jääskeläinen, K. Lintukangas. Capturing the value creation in public procurement: A practice-based view // *Journal of Purchasing and Supply Management*. - 2022. - № 28(3):100745. <https://doi.org/10.1016/j.pursup.2021.100745>.

4. Altman E. I. A fifty-year retrospective on credit risk models, the Altman Z-score family of models and their applications to financial markets and managerial strategies // *Journal of Credit Risk*. – 2018. - Vol. 14. - № 4. <https://doi.org/10.21314/JCR.2018.243​>
5. Levy C., Mysore, M. Sneader, K., & Sternfels B. The Emerging Resilients: Achieving Escape Velocity // McKinsey & Company. – 2020.
6. Féray V. Weighted dependency graphs. *Electron. J. Probab.*- 2018. - № 93.- pp. 1–65. <https://doi.org/10.1214/18-EJP222>.
7. Aichernig B. K., Lorber F., & Ničković D. Time for mutants - model-based mutation testing with timed automata // In *Tests and Proofs: 7th International Conference, TAP 2013, Budapest, Hungary, June 16-20, 2013. Proceedings 7*. – Springer Berlin Heidelberg, 2013. - pp. 20-38. https://doi.org/10.1007/978-3-642-38916-0_2.
8. Sahay A. How to reap higher profits with dynamic pricing // *MIT Sloan management review*. – 2007. - №48(4). – pp.53-60.
9. Rosala M., & Moran K. The funnel technique in qualitative user research // Nielsen Norman Group. – 2022. <https://www.nngroup.com/articles/the-funnel-technique-in-qualitative-user-research>.
10. Saunders B., Sim J., Kingstone T., Baker S., Waterfield J., Bartlam B., ... & Jinks C. Saturation in qualitative research: exploring its conceptualization and operationalization // *Quality & quantity*. – 2018. - Vol. 52. - pp. 1893-1907. <https://doi.org/10.1007/s11135-017-0574-8>.
11. Soyer E., & Hogarth R. M. The illusion of predictability: How regression statistics mislead experts // *International Journal of Forecasting*. – 2012. - Vol. 28. - № 3. - pp. 695-711. <https://doi.org/10.1016/j.ijforecast.2011.02.004>.
12. Murdock Jr, B. B. The serial position effect of free recall // *Journal of experimental psychology*. – 1962. - Vol. 64. - № 5. - pp. 482. <https://doi.org/10.1037/h0045106>.

References

1. Adjei-Bamfo P., Maloreh-Nyamekye T., & Ahenkan A. The role of e-government in sustainable public procurement in developing countries: A systematic literature review. *Resources, Conservation and Recycling*, 2019, 142, pp. 189-203. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2018.12.001>.
2. Özbilgin İ. G., & Imamoğlu M. Y. The impact of dynamic purchasing systems in the electronic public procurement processes. *Procedia Computer Science*, 2011, 3, pp. 1571-1575. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2011.09.236>.
3. I. Malacina, E. Karttunen, A. Jääskeläinen, K. Lintukangas. Capturing the value creation in public procurement: A practice-based view. *Journal of Purchasing and Supply Management*, 2022, 28(3):100745. <https://doi.org/10.1016/j.pursup.2021.100745>.
4. Altman E. I. A fifty-year retrospective on credit risk models, the Altman Z-score family of models and their applications to financial markets and managerial strategies. *Journal of Credit Risk*, <https://doi.org/10.21314/JCR.2018.243​>.
5. Levy C., Mysore, M. Sneader, K., & Sternfels B. The Emerging Resilients: Achieving Escape Velocity. *McKinsey & Company*, 2020.
6. Féray V. *Weighted dependency graphs*. *Electron. J. Probab*, 2018, 93, pp. 1–65. <https://doi.org/10.1214/18-EJP222>.
7. Aichernig B. K., Lorber F., & Ničković D. Time for mutants - model-based mutation testing with timed automata. *7th International Conference, TAP 2013, Budapest, Hungary, June 16-20, 2013. Proceedings 7*. Springer Berlin Heidelberg, 2013, pp. 20-38. https://doi.org/10.1007/978-3-642-38916-0_2.
8. Sahay A. How to reap higher profits with dynamic pricing. *MIT Sloan management review*, 2007, 48(4), pp.53-60.
9. Rosala M., & Moran K. The funnel technique in qualitative user research. *Nielsen Norman Group*, 2022. <https://www.nngroup.com/articles/the-funnel-technique-in-qualitative-user-research>.
10. Saunders B., Sim J., Kingstone T., Baker S., Waterfield J., Bartlam B., ... & Jinks C. Saturation in qualitative research: exploring its conceptualization and operationalization. *Quality & quantity*, 2018, 52, pp. 1893-1907. <https://doi.org/10.1007/s11135-017-0574-8>.
11. Soyer E., & Hogarth R. M. The illusion of predictability: How regression statistics mislead experts. *International Journal of Forecasting*, 2012, 28 (3), pp. 695-711. <https://doi.org/10.1016/j.ijforecast.2011.02.004>.
12. Murdock Jr, B. B. The serial position effect of free recall. *Journal of experimental psychology*, 1962, 64 (5), pp. 482. <https://doi.org/10.1037/h0045106>.

ТЕНДЕРЛІК ПРОЦЕСТЕРДЕГІ ЖЕТКІЗУШІЛЕР ҮШІН БӘСЕКЕЛЕСТІК АРТЫҚШЫЛЫҚ РЕТІНДЕ ДИНАМИКАЛЫҚ БАҒА БЕЛГІЛЕУДІ ПАЙДАЛАНУ

А.К. Джумасейтова^{1}, Р.В. Савоскин¹, Д. Чоудхури²*

¹Қазақстан-Британ Техникалық Университеті, Алматы, Қазақстан

²Кентербери Крайст Черч Университеті, Кентербери, Ұлыбритания

Түйін. Бұл зерттеу мемлекеттік сатып алуларда алынбаған табыстың үлесін азайту үшін динамикалық баға белгілеу моделін жасауға бағытталған. Зерттеу нысаны – лоттың әділ бағасын анықтау үшін мемлекеттік сатып алуларға жеткізушілердің қатысу процесі. Зерттеу мемлекеттік сатып алу порталының деректерін, компаниялардың қаржылық есептілігін және тереңдетілген сұхбаттарды қамтитын сандық және сапалық әдістерге негізделген. Альтман моделін пайдалана отырып, талдау қосымша кірістің қысқа мерзімде (1-2 жыл) компанияның банкроттыққа ұшырау ықтималдығына қалай әсер ететінін зерттейді. Нәтижелер динамикалық баға белгілеудің 14–16% деңгейіндегі тиімді қолданылуы компанияның қаржылық жағдайын жақсартып алатынын және банкроттық қаупін төмендететінін көрсетеді. Сондай-ақ, зерттеу барысында тендерлердегі ұсынылған бағалардың жеткізушілердің баға белгілеу шешімдеріне әсері бағаланды: жеткізушілер ұсынылған бағаларды шамамен 55–60%-ға ұлғайтады. Көптеген жеткізушілер бұл әрекетті этикалық деп санайды, өйткені бизнестің мақсаты – пайда табу. Зерттеу қорытындысы бойынша 65% сатып алуларды жеңіп алуға және алынбаған табысты 83,9%-ға азайтуға арналған сызықтық модель жасалды.

Түйін сөздер: динамикалық баға белгілеу, мемлекеттік сатып алу, алынбаған табыс, Альтман моделі, қаржылық тұрақтылық.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДИНАМИЧЕСКОГО ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ КАК КОНКУРЕНТНОГО ПРЕИМУЩЕСТВА ДЛЯ ПОСТАВЩИКОВ В ТЕНДЕРНЫХ ПРОЦЕССАХ

А.К. Джумасейтова^{1}, Р.В. Савоскин¹, Д. Чоудхури²*

¹Казахстанско-Британский технический университет, Алматы, Казахстан

²Университет Кентербери Крайст Черч, Кентербери, Великобритания

Резюме. Данное исследование направлено на разработку модели динамического ценообразования для сокращения доли нереализованного дохода в государственных закупках. Объектом исследования является участие поставщиков в госзакупках с целью определения справедливой цены лота. В исследовании использованы количественные и качественные методы, включая данные с портала госзакупок, финансовую отчетность компаний и глубинные интервью. С применением модели Альтмана проведен анализ влияния дополнительного дохода от динамического ценообразования на вероятность банкротства компании в краткосрочной перспективе (1–2 года). Результаты показывают, что оптимальное использование динамического ценообразования с эффектом 14–16% может улучшить финансовую устойчивость компании, снижая риск банкротства. Также исследуется влияние рекомендованных цен на решения поставщиков: поставщики в 55–60% случаев увеличивают цены относительно рекомендованных, считая это поведение этичным, поскольку целью бизнеса является получение прибыли. В заключение разработана линейная модель, позволяющая выигрывать 65% закупок и снижать нереализованный доход на 83,9% по сравнению с текущей ситуацией.

Ключевые слова: динамическое ценообразование, государственные закупки, нереализованный доход, модель Альтмана, финансовая устойчивость.

Information about authors:

Assel Kenesovna Jumasseitova* - Professor at the Business School of Kazakh-British Technical University, PhD of Economic Sciences, PhD in management, Almaty, Kazakhstan, e-mail: a.dzhumaseitova@kbtu.kz

Roman Viktorovich Savoskin- Master of Business Administration of Kazakh-British Technical University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: ro_savoskin@kbtu.kz

Daba Chowdhury – Dr. Lecturer, Christ Church Business School, Canterbury Christ Church University, Canterbury, United Kingdom, e-mail: daba.chowdhury1@canterbury.ac.uk

Авторлар туралы ақпарат:

Джумасейтова Асел Кеңесқызы* – «Қазақстан-Британ техникалық университеті» АҚ бизнес-мектебінің профессоры, Экономика ғылымдарының кандидаты, менеджмент бойынша PhD, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: a.dzhumaseitova@kbtu.kz

Савоскин Роман Викторович - Қазақстан-Британ Техникалық Университетінің Іскерлік Әкімшілік Магистрі, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: ro_savoskin@kbtu.kz

Даба Чоудхури – доктор, Лектор, Кентербері Крайст Черч Университеті, Кентербері, Ұлыбритания, e-mail: daba.chowdhury1@canterbury.ac.uk

Информация об авторах:

Джумасейтова Асель Кенесовна* - профессор бизнес-школы АО «Казахстанско-Британский технический университет», Кандидат экономических наук, PhD по менеджменту, г. Алматы, Казахстан, e-mail: a.dzhumaseitova@kbtu.kz

Савоскин Роман Викторович - магистр делового администрирования Казахстанско-Британского технического университета, Алматы, Казахстан, e-mail: ro_savoskin@kbtu.kz

Даба Чоудхури – доктор, Лектор, Университет Кентербері Крайст Черч, Кентербері, Великобритания, e-mail: daba.chowdhury1@canterbury.ac.uk

Received: 27.09.2024

Accepted: 06.11.2024

Available online: 25.12.2024

Статистика, учет и аудит, 4(95)2024. стр. 162-175
DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.13>

Финансы
МРНТИ 06.73.15
УДК 336.2

ОСОБЕННОСТИ ВВЕДЕНИЯ КОРПОРАТИВНОГО НАЛОГА В ОБЪЕДИНЕННЫХ АРАБСКИХ ЭМИРАТАХ

Ф.С. Сейдахметова^{1*}, М.Т. Кулубеков²

¹Алматинский гуманитарно-экономический университет, Алматы, Казахстан

²Костанайский инженерно-экономический университет имени М. Дулатова, Костанай, Казахстан

*Corresponding author e-mail: favziy@inbox.ru

Аннотация. В данной статье рассмотрено введение корпоративного налога (КПН) в Объединенных Арабских Эмиратах (ОАЭ), его ключевые особенности, а также правила и порядок применения. Проанализированы отдельные аспекты законодательной базы, регулирующей введение режима КПН, приведён перечень организаций, освобождённых от уплаты налога. Дополнительно освещены значения и роль ключевых концепций, таких как EBITDA (Earnings Before Interest, Taxes, Depreciation and Amortization) и BEPS (Base Erosion and Profit Shifting), а также изучены возможности и последствия их применения. Особое внимание уделено кардинальным мерам, предпринимаемым в ОАЭ в последние годы для диверсификации экономики, которые создают благоприятные условия для привлечения иностранных инвестиций и стимулируют развитие предпринимательства. Эти реформы направлены на борьбу с размыванием налоговой базы и обеспечение прозрачности перемещения прибыли компаний и физических лиц. При разработке КПН правительство ОАЭ опиралось на лучшие международные практики, ориентируясь на ускорение экономического роста и достижение стратегических целей трансформации экономики. В статье анализируются достижения текущей налоговой политики и предлагаются пути дальнейшего совершенствования системы налогообложения, включая совершенствование КПН, с учётом глобальных экономических вызовов.

Ключевые слова: налоговая система, корпоративный налог, ставки КПН, прибыль, доходы, расходы, вычеты.

Основные положения. Статья рассматривает введение корпоративного налога в Объединенных Арабских Эмиратах как важный шаг к адаптации национального законодательства к международным стандартам налогообложения. Ключевыми аспектами являются гармонизация с планом BEPS 2.0 и установление стандартной налоговой ставки в размере 9% с исключениями для свободных зон и других категорий. Проведен анализ правовых рамок, особенностей освобождения от налогов, методов расчета налоговой базы, а также мер ответственности за несоблюдение законодательства. Полученные результаты подчеркивают значимость реформ для повышения прозрачности и конкурентоспособности страны, а также определяют вызовы для бизнеса и органов регулирования.

Cite this article as: Seidakhmetova F., Kulubekov M. Features of the introduction of corporate tax in the United Arab Emirates. *Statistics, accounting and audit.* 2024, 4(95), 162-175. (In Russ.). DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.13>

Введение. Введение корпоративного налога в Объединенных Арабских Эмиратах ознаменовало важный этап в развитии налоговой системы страны, которая долгое время сохраняла статус безналоговой юрисдикции. Новый налоговый режим, регулируемый Федеральным декрет-законом № 47 от 2022 года о налогообложении корпораций и предприятий, вступил в силу с 1 июля 2023 года. Его основная цель заключается в адаптации национального законодательства к международным стандартам налогообложения, что обусловлено активным участием ОАЭ в таких организациях, как Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) и Совет сотрудничества арабских государств Персидского залива (GCC).

Налоговая реформа в ОАЭ направлена на гармонизацию корпоративного налогообложения в соответствии с глобальными инициативами, такими как план BEPS 2.0, включающими «Pillar 1» и «Pillar 2». Эти инициативы направлены на устранение налоговой неопределенности, возникающей в результате цифровизации экономики, и обеспечение справедливого распределения налоговых обязательств между юрисдикциями. Введение КПН предусматривает стандартную ставку в размере 9%, с особыми условиями для некоторых предприятий, включая льготы для компаний, действующих в свободных зонах, и организаций, осуществляющих общественно полезную деятельность.

В настоящей статье рассматриваются ключевые аспекты КПН в ОАЭ, включая правовые рамки, категории освобожденных от налога организаций, методы расчета налогооблагаемого дохода, а также меры ответственности за несоблюдение налоговых требований. Особое внимание уделено вопросам предотвращения двойного налогообложения, применению антикризисных норм и учету международных стандартов, таких как EBITDA, в оценке финансовых результатов компаний.

Данный анализ позволяет оценить потенциал новой налоговой системы в контексте стимулирования экономической активности, а также рассмотрит вызовы, с которыми могут столкнуться компании и государственные органы в процессе адаптации к новым условиям.

Материалы и методы. В работе использованы законодательные акты ОЭСР, связанные с планом BEPS 2.0 (Pillar 1 и Pillar 2), включая рекомендации по гармонизации международных налоговых норм, документы Совета сотрудничества арабских государств Персидского залива (GCC), касающиеся региональной координации налоговой политики.

Для анализа особенностей корпоративного налога в ОАЭ применялся контент-анализ в части изучения нормативно-правовых документов для выявления ключевых положений корпоративного налога и проведения сравнительного анализа законодательства ОАЭ с международными стандартами налогообложения. Метод сравнительного анализа позволил сопоставить налоговую системы ОАЭ с аналогичными системами других стран Персидского залива и государств, внедривших Pillar 1 и Pillar 2, а также сравнить уровни налоговой ставки, структуры налоговой нагрузки и категории освобожденных лиц.

Литературный обзор. Проблематика корпоративного налогообложения в Объединенных Арабских Эмиратах (ОАЭ) рассматривается как часть более широкой дискуссии о гармонизации налоговых систем в условиях глобализации и цифровизации экономики. Введение корпоративного налога (КПН) в ОАЭ стало ключевым шагом в трансформации налоговой политики страны, что нашло отражение в исследованиях, посвященных как его влиянию на экономику региона, так и взаимодействию с международными налоговыми нормами.

До введения КПН ОАЭ имели репутацию юрисдикции с благоприятным налоговым режимом, что способствовало притоку инвестиций. В работе Salim Al-Ali, подчеркивается, что отсутствие корпоративного налога обеспечивало стратегические преимущества для развития бизнеса, но одновременно способствовало возникновению налоговых разрывов на международном уровне [1]. Введение КПН стало ответом на требования международных организаций, включая ОЭСР, к внедрению антимонопольных и антикризисных норм [2].

Согласно исследованиям, включая работу Kuldeep Sharma, план BEPS 2.0, разработанный ОЭСР, сыграл ключевую роль в изменении налоговой системы ОАЭ [3]. Pilar 1 и Pilar 2 направлены на перераспределение налоговых прав в пользу юрисдикций, где создается экономическая стоимость. Это потребовало от ОАЭ внедрения минимального корпоративного налога и создания условий для избежания двойного налогообложения, что подробно освещается в работе авторов Howard R. Hull, Roberto Scalia [4].

Обзор исследований показывает, что введение КПН в ОАЭ сопровождалось созданием списка освобожденных от налогообложения категорий, включая государственные органы, пенсионные фонды и квалифицированные инвестиционные организации. Работы М.М.М. Khalifa [5] и N. Forbes [6] подробно рассматривают механизмы определения освобожденных лиц и подчеркивают их роль в поддержании экономической стабильности в регионе.

По мнению О.А. Sayed и S.S. Abedelrahim [7], введение КПН в ОАЭ оказывает неоднозначное воздействие на бизнес-среду. С одной стороны, это способствует росту прозрачности и выравниванию условий для транснациональных корпораций. С другой стороны, возникают опасения по поводу дополнительной налоговой нагрузки на малый и средний бизнес. Эти выводы согласуются с данными аналитического отчета Pricewaterhouse Coopers [8], в котором описывается влияние КПН на привлекательность свободных зон ОАЭ.

В работах Alqubaisi и Nobanee [9] подробно освещаются административные аспекты внедрения КПН, включая обязательство регистрации всех организаций в Федеральном налоговом органе. Авторы подчеркивают важность мер ответственности, установленных для обеспечения соблюдения новых правил. Эти меры включают штрафы за несвоевременную подачу деклараций и предоставление недостоверной информации.

Использование офшорных зон в целях минимизации налоговых обязательств остается значимой проблемой для ОАЭ. Отмечается необходимость ужесточения регулирования офшорной деятельности, что связано с обязательствами ОАЭ в рамках международных соглашений о предотвращении размывания налогооблагаемой базы [10].

Работа Al Mazroui вместе с соавторами [11] акцентирует внимание на необходимости соответствия бухгалтерской отчетности международным стандартам. Использование таких показателей, как EBITDA, позволяет не только улучшить прозрачность налоговых расчетов, но и оценить операционную эффективность компаний.

Обзор литературы показывает, что введение КПН в ОАЭ связано с адаптацией национального налогового законодательства к международным стандартам. Это способствует повышению конкурентоспособности страны в глобальной экономике, но требует учета множества факторов, включая соблюдение антимонопольных норм, предотвращение двойного налогообложения и гармонизацию правил бухгалтерского учета. Перспективы дальнейших исследований включают анализ долгосрочных

последствий введения КПН для инвестиционного климата и устойчивого экономического роста в ОАЭ.

Результаты и обсуждение. Корпоративный налог ОАЭ является федеральным налогом и представляет собой обязательную плату в федеральный бюджет юридическими лицами резидентами и нерезидентами, получающими доход в этой стране или работающими на ее территории. В отдельных юрисдикциях ОАЭ этот налог также называется «налогом на корпоративный доход» или «налогом на прибыль предприятий».

Начало режиму КПН в ОАЭ было положено в декабре 2022 года, когда Министерство финансов ОАЭ опубликовало Федеральный декрет-закон № 47 от 2022 года о налогообложении корпораций и предприятий. Согласно законодательству любой осуществляемый бизнес в ОАЭ, финансовый год которого начинается с 1 июля 2023 года и заканчивается 30 июня 2024 года, подпадает под действие указанного закона.

Важной предпосылкой реформирования налогообложения стали нововведения Организации по экономическому сотрудничеству и развитию (ОЭСР), разработавшей план *BEPS 2.0*. В 2019 году Секретариат ОЭСР предложил новый план действий *BEPS 2.0*, состоящий из двух компонентов - так называемых Pillar 1 и Pillar 2. Имплементация этих двух концепций обусловлена развитием цифровой экономики и направлена на гармонизацию подхода к налогообложению компаний, оказывающих цифровые услуги, и компаний сектора потребительских товаров. ОАЭ входят в состав ОЭСР и следовательно обязаны придерживаться типовых правил, направленных на решение вопросов налогообложения. ОАЭ также является членом «GCC» региональной закрытой международной организации Совета сотрудничества арабских государств Персидского залива (ССАГПЗ). Подобные взаимодействия с другими странами обусловили изменения в налоговой системе ОАЭ, которые направлены на международную стандартизацию и предотвращение «вредных налоговых практик».

Законодательство ОАЭ предусматривает как выплаты КПН, так и освобождает от уплаты этого налога определенные виды доходов, т.е. существуют категории предприятий и лиц, доход которых не подлежит налогообложению КПН. Такие субъекты называются «освобожденными лицами» (таблица 1).

Таблица 1 – Субъекты, освобожденные от уплаты КПН в ОАЭ

№	Условия освобождения	Субъекты
1	Официально освобождены	<ul style="list-style-type: none"> • Государственные органы; • Государственные контролируемые организации, указанные в решении Кабинета Министров. •
2	Освобождены по уведомлению Министерства финансов на определенных условиях	<ul style="list-style-type: none"> • Добывающие предприятия; • Предприятия, не добывающие природные ресурсы.
3	Освобождены, если указаны в решении Кабинета Министров	<ul style="list-style-type: none"> • Предприятия, не добывающие природные ресурсы; • Квалифицированные организации общественной пользы. •
4	При определенных условиях освобождены	<ul style="list-style-type: none"> • Государственные или частные пенсионные и социальные фонды; • Квалифицированные инвестиционные фонды; • Дочерние компании ОАЭ, полностью принадлежащие и контролируемые государственным органом, квалифицированным инвестиционным фондом или государственным или частным пенсионным или социальным фондом.

Продолжение таблицы 1

5	При определенных условиях освобождены следующие лица и организации	<ul style="list-style-type: none">• Лицо, занимающееся эксплуатацией природных ресурсов в ОАЭ (как добывающих, так и не добывающих);• Благотворительные и общественно-полезные организации;• Пенсионные фонды или фонды социального обеспечения;• Квалифицированные инвестиционные фонды.
6	Возможные освобождения организаций, зарегистрированных в ОАЭ	<ul style="list-style-type: none">• Частично или полностью участвует в деятельности освобожденного лица, а также имеющие активы или инвестирует средства в интересах освобожденного лица;• Осуществляет деятельность, вспомогательную по отношению к деятельности освобожденного лица.
7	Дивиденды (и прирост капитала)	<ul style="list-style-type: none">• Дивиденды, полученные в результате бизнеса в ОАЭ, от его квалифицируемых пакетов акций освобождены от КПП.
8	Некоторые исключения	<ul style="list-style-type: none">• При определенных условиях квалифицированные инвестиционные фонды подлежат процедуре подачи заявления в Федеральное налоговое управление (ФТА).

Все налогооблагаемые субъекты, указанные в таблице 1, включая лиц, находящихся в свободных зонах, обязаны зарегистрироваться для уплаты КПП и получить номер регистрации в Федеральном налоговом управлении. Помимо данных предприятий, отдельные организации также могут быть освобождены от уплаты КПП в связи с их вкладом в социальную структуру и экономику ОАЭ.

Следует подчеркнуть, КПП ежегодно налагается на облагаемый доход налогооблагаемого лица за налоговый период. При этом налоговые обязательства налогооблагаемого лица *рассчитывается на основе самооценки* путем подачи налоговой декларации по КПП в Федеральное налоговое ведомство. Резидент-лицо может при соблюдении определенных условий, не учитывать доход от иностранного постоянного учреждения для целей КПП в ОАЭ.

Стандартная ставка КПП составляет 9%. Некоторые предприятия имеют право на ставку 0%, в то время как с компаний, подпадающих под критерии соглашения о глобальной минимальной ставке корпоративного налога, взимается ставка корпоративного налога в размере 15% [12].

Предприятия свободной зоны могут быть освобождены от федерального КПП, если они не ведут бизнес с материковой частью ОАЭ. Федеральный налоговый орган отвечает за сбор федеральных корпоративных налогов и проведение проверок. Все предприятия в ОАЭ, включая предприятия с освобождением от уплаты налогов, свободной зоной и нулевой ставкой, обязаны регистрироваться для уплаты федеральных корпоративных налогов [13]. Некоторые эмираты, включая Дубай и Абу-Даби, взимают единый КПП в размере 20% с доходов иностранных банков, базирующихся в их эмиратах [14].

Таким образом, при составлении налоговой отчетности и «Декларации по КПП» необходимо придерживаться следующих правил:

1. Налоговый период составляет календарный год либо 12 месяцев периода, за который компания готовит отчетность, т.е. зависит от финансового года налогоплательщика. Законодательство ОАЭ распространяется к налоговым периодам, начинающимся с 01.06.2023 года или после этой даты (по выбору налогоплательщика).

2. Подача Декларации и уплата налога должна осуществляться в течение 9 месяцев с окончания налогового периода или в иную дату по указанию налогового органа в электронном виде. За каждый финансовый период необходимо предоставить

только одну Декларацию, т.е. нет предварительных или последующих деклараций по КПН.

3. Компании ОАЭ не обязаны вносить *авансовые платежи* по КПН Арабских Эмиратов.

4. Убыток для целей КПН (налоговый убыток) возникает, когда общая сумма вычетов, на которые могут претендовать предприятия, превышает общий доход за соответствующий финансовый период. Режим КПН дает возможность бизнесу использовать понесенные убытки (начиная с даты вступления в силу КПН в ОАЭ) для корректировки налогооблагаемого дохода в последующих финансовых периодах.

5. При соблюдении определенных условий налоговые убытки одной компании группы могут быть использованы для учёта налогооблагаемого дохода другой компании группы. Сверхнормативные налоговые убытки следует перенести на будущие годы с использованием для корректировки налогооблагаемого дохода в будущих годах.

6. Налог у источника взимается обычно в отношении дивидендов, процентов, роялти и аналогичных платежей. В ОАЭ такой налог в соответствии с режимом КПН не будет применяться к внутренним и трансграничным платежам любого характера.

7. Сумма так называемых «бизнес-расходов» при расчете облагаемого дохода, может варьироваться в зависимости от вида расхода и применяемого бухгалтерского метода. В отношении капитальных активов, расходы, как правило, признаются путем вычета амортизации или списания на протяжении экономической жизни актива или выгоды.

8. Расходы, имеющие двойное назначение, такие как затраты, понесенные как для личных, так и для деловых целей, должны быть распределены, причем соответствующая часть расходов будет учтена в виде вычета, если они понесены исключительно в целях деловой деятельности налогооблагаемого лица.

9. Определенные расходы, которые учитываются в соответствии с общими бухгалтерскими правилами, для целей КПН могут корректироваться. Такие расходы необходимо рассчитывать исходя из суммы бухгалтерского дохода с учетом облагаемого дохода.

10. Налогоплательщики должны составлять и вести финансовую отчетность для целей расчета налогооблагаемого дохода, а также вести все документы и записи, подтверждающие информацию в Декларации по КПН или в любой другой декларации, поданной в Управление.

11. КПН, для представителей другой страны с налогооблагаемого дохода в ОАЭ, при определенных условиях можно зачесть в качестве налогового вычета по обязательствам по КПН Арабских Эмиратов.

12. Освобожденные от КПН лица обязаны осуществлять записи, подтверждающие их статус. Для целей КПН финансовая отчетность предприятий должна быть подготовлена в соответствии со стандартами бухгалтерского учета, принятыми в ОАЭ (как правило, это МСФО). Лицо, отвечающее требованиям свободной зоны, должно составлять и вести финансовую отчетность, проверенную независимой аудиторской компанией.

13. Дополнительные расходы, не подлежащие вычету: пожертвования, административные штрафы, возмещаемый налог на добавленную стоимость (НДС), дивиденды или аналогичные льготы, выплачиваемые владельцу налогооблагаемого лица.

14. Бухгалтерский доход, отраженный в отдельной финансовой отчетности, является основой для определения налогооблагаемого дохода, который подлежит определенной корректировке, утвержденной в правилах расчета.

К примеру, если бизнес получил налогооблагаемый доход в размере 400'000 дирхамов ОАЭ в данном финансовом году, подлежащая уплате сумма корпоративного налога рассчитывается на основании нижеследующих показателей:

1. Налогооблагаемый доход в размере от 0 до 375'000 дирхамов (102'180 долларов США) по ставке 0% = 0 дирхамов.

2. Часть налогооблагаемого дохода, превышающая 375'000 дирхамов (т.е. 400'000 – 375'000 дирхамов = 25'000 дирхамов) по ставке 9% = 2'250 дирхамов.

3. Обязательства корпоративному налогообложению Арабских Эмиратов за год составят 0 дирхамов + 2'250 дирхамов = 2'250 дирхамов (613 долларов США).

Окончательная сумма по корпоративному налогообложению, подлежащая уплате, будет уменьшена на сумму любых иностранных налогов, взимаемых с соответствующего дохода. Обобщая данные приведенного примера, отметим что указанные суммы расчет доллара являются условными и могут меняться в зависимости от курса на тот или иной период.

В ОАЭ предусмотрена также общая так называемая «антиуклонительная норма», позволяющая налоговому органу скорректировать налоговые обязательства налогоплательщика, если будет установлено, что сделка совершена с целью получения налоговой выгоды. В этой ситуации юридическим лицам целесообразно пересмотреть существующие корпоративные структуры владения и учитывать фактор введения нового налога в ОАЭ.

Расширяя вопросы «освобождения от уплаты КПП» подчеркнем, что в основном они направлены на предотвращение двойного налогообложения на определенные виды доходов. К примеру, освобождены от КПП дивиденды и капитальные приросты, полученные от внутренних и иностранных акций.

Выделим определенные виды доходов, которые освобождены от уплаты КПП:

- дивиденды, полученные от компании-резидента ОАЭ;
- дивиденды, полученные от компаний-нерезидентов, при условии владения не менее 5 % уставного капитала компании в течение не менее 12 месяцев. Ставка по налогу на прибыль в стране компании, выплачивающей дивиденды, должна быть не менее 9 %;
- доход от реализации акций/долей компаний-нерезидентов при соблюдении условий, описанных выше;
- курсовые разницы и резервы, создаваемые в связи с участием в компании нерезиденте при соблюдении условий, описанных выше.

В настоящее время в международной системе налогообложения обсуждаются вопросы по программе International Compliance Assurance Program (ICAP), направленной на внедрение более широкой практики проведения налоговыми органами разных стран совместных налоговых проверок, повышения эффективности процесса заключения двусторонних и многосторонних соглашений о ценообразовании и т.д. [15].

Как известно, в условиях развития цифровой экономики и электронной торговли продажа товаров и оказания услуги в любой стране возможно без фактического присутствия (постоянного представительства) там налогоплательщика. В результате появляется различия в налоговых правилах разных стран и следовательно противодействия «двойному налогообложению» (т.н. «*treaty shopping*»).

По общему правилу, доходы налогоплательщиков могут быть уменьшены на *обоснованные расходы*. В отношении признания процентных расходов установлен ряд ограничений. Например, действует ограничение на вычет процентов в зависимости от размера EBITDA.

Остановимся на понятии EBITDA «Earnings Before Interest, Taxes, Depreciation and Amortization», так называемом «инструменте для анализа операционной эффективности». По этому показателю можно оценить, насколько успешно компания зарабатывает деньги на своей основной деятельности. EBITDA показывает реальную прибыль компании без поправок на факторы, которые не касаются операционной деятельности. Другими словами, это денежная сумма, заработанная предприятием, из которой еще надлежит уплатить долги, налоги, снять амортизационные отчисления.

Следует отметить, что EBITDA не включается в обязательные показатели установленной правительством бухгалтерской отчетности. Параметр этого показателя широко используется в инвестиционной деятельности для проверки компаний на гарантию возврата капитальных вложений в их бизнес. Вместе с тем, EBITDA не всегда достоверно отражает состояние дел при расчете амортизационных начислений по более высоким процентам износа

В международной практике есть также понятие Earnings Before Interest and Taxes (EBIT) – это прибыль организации до перечисления налогов и процентов по кредитам. Индикатор EBIT отличается от EBITDA величиной амортизации, исчисленной от имеющихся основных средств. Обе величины оказываются полезными для оценки рисков инвестиционных вложений, финансового состояния и стоимости компании.

Аналитики и инвесторы отдают предпочтение EBITDA, так как эта величина позволяет узнать, пойдут ли инвестируемые средства на расширение и развитие производства или будут потрачены на покрытие долговых обязательств и уплату налогов. Данный фактор служит одним из основных показателей для составления рейтингов компаний, работающих в одной отрасли. При этом не имеют значения размеры предприятий, долги, налоговые ставки.

EBITDA включают в свои отчеты компании, торгующие акциями на международных фондовых биржах, активно привлекающие средства иностранных вкладчиков, планирующие выпуск ценных бумаг.

Отметим, что стандартизированные способы расчета EBITDA по показателям международных норм отчетности отличаются. Существующие методики обуславливают необходимость производить дополнительные вычисления для получения показателей, отсутствующих в бухгалтерском балансе. Большинство американских компаний, анонсируя свои отчеты, публикуют уже рассчитанный EBITDA и методологию его расчета. Это удобно и решает задачу в виде поиска данных для вычисления показателей. Также многие финансовые иностранные издательства публикуют «EBITDA» на своих сайтах [16].

Одной из актуальных проблем корпоративного налогообложения ОАЭ является также бизнес в офшорах. Это связано с тем, что многие страны во всем мире сталкиваются со стратегиями по минимизации налогообложения путем распределения налогооблагаемого дохода в страны с низким или нулевым уровнем налогового бремени и снижению налогооблагаемой базы в стране происхождения капитала.

В этой связи в налоговой системе ОАЭ эта проблема может иметь место в будущем, поскольку «размывание налогооблагаемой базы и вывод прибыли из-под налогообложения (Base Erosion and Profit Shifting – BEPS)» требует глобальных решений. В самом широком понимании BEPS означает совокупность схем налогового планирования, используемых транснациональными компаниями для искусственного вывода налогооблагаемой прибыли из-под налогообложения в тех странах, где эта прибыль была получена. Практика использования BEPS показывает фундаментальные

искажения в принципах справедливой конкуренции, поскольку крупные компании, использующие BEPS в целях минимизации своих налоговых обязательств, возникающих в разных странах, получают сравнительные коммерческие преимущества в сопоставлении с предприятиями, ведущими свою деятельность преимущественно на национальном уровне.

Введение параметров согласно международным методикам расчета налогов обуславливает необходимость к ужесточению правил налогообложения прибыли контролируемых иностранных компаний. Следовательно, в ОАЭ необходимо дальнейшее исследование проблемы использования BEPS.

Правительство ОАЭ в последние годы решительно настроено на фундаментальное преобразование налогового регулирования и искоренения практик и имиджа безналоговой юрисдикции (которой они когда-то были) для лиц, осуществляющих деятельность по всему миру, противодействия уклонению от налогообложения, включая использование офшорных схем.

Необходимость четкого выполнения требований налогового законодательства для жизнедеятельности общества и государства в целом заставляет применять различные меры государственного принуждения. Начиная с 2017 г. в ОАЭ была предусмотрена административная ответственность за нарушение законов (Federal Law No. 7 of 2017 on Tax Procedures) [17,18]. Виды правонарушений ОАЭ ежегодно расширяются и корректируются. При этом важно понять, что уплата законно установленных налогов, сборов и иных обязательных платежей, в том числе и связанных с КПП, является долгом и обязанностью каждого проживающего в ОАЭ гражданина

В числе мер важная роль принадлежит юридической ответственности за неисполнение или ненадлежащее исполнение обязанности по уплате налогов, которые отражены в нижеприведенной таблице 2.

Таблица 2 – Меры ответственности компаний за нарушения налогового законодательства ОАЭ в части КПП

№	Описание	Меры ответственности
1	Штраф за несвоевременную регистрацию КПП, а также невыполнение обязанности по подаче документов в Федеральную налоговую службу по ее запросу	10 000 дирхам ОАЭ
2	Штраф за несвоевременное снятие с корпоративной налоговой регистрации	За несвоевременную подачу документов взимается штраф в размере 1 000 дирхамов ОАЭ, при этом ежемесячно добавляется еще 1 000 дирхамов ОАЭ, максимум до 10 000 дирхамов ОАЭ.
3	Невыполнение обязанности по хранению документов, установленных налоговым законодательством	10 000 дирхам ОАЭ и 20 000 дирхам ОАЭ при повторном нарушении
4	Штраф за несвоевременную подачу корпоративной налоговой декларации	– 500 дирхамов ОАЭ в месяц (или неполный месяц) в течение первых 12 месяцев; – 1000 дирхамов ОАЭ в месяц (или неполный месяц), начиная с 13-го месяца, начиная со следующего дня после даты уплаты налога.

Продолжение таблицы 2

6	Подача налоговой декларации, содержащей некорректную информацию	<ul style="list-style-type: none"> – 1 000 дирхам ОАЭ, или 2 000 дирхам ОАЭ (при повторном нарушении); – если разница между суммой, подлежащей уплате, и указанной в поданной декларации суммой меньше размера штрафа в п. 1, то размер штрафа равен величине разницы, но не менее 500 дирхам оаэ; – если налоговая декларация была исправлена до даты уплаты налога, то штраф не накладывается.
7	Неурегулированный подлежащий уплате корпоративный налоговый штраф	<ul style="list-style-type: none"> – 14% годовых или ежегодно от неурегулированного подлежащего уплате налога, применяемого ежемесячно со дня, следующего за датой оплаты; – срок уплаты за добровольное раскрытие информации составляет 20 рабочих дней с даты подачи заявления, а для начисления налога – 20 рабочих дней с даты получения.
8	Неправильная подача корпоративной налоговой декларации	Штраф в размере 500 дирхамов ОАЭ, если физ. лицо не исправит налоговую декларацию до истечения срока подачи, как указано в Законе о корпоративном налогообложении.
9	Несвоевременная подача корпоративной налоговой декларации в уполномоченный орган	<ul style="list-style-type: none"> – первые 12 месяцев: 500 дирхамов оаэ в месяц; – начиная с 13-го месяца: 1000 дирхамов оаэ в месяц.
10	Непредставление данных, записей и документов, связанных с налогообложением, на арабском языке в Уполномоченный орган по запросу	5000 дирхамов ОАЭ
11	Отказ сотрудничать с налоговым аудитором во время налоговой проверки	10 000 дирхамов ОАЭ
Примечание: содержание мер ответственности и суммы штрафов могут меняться в зависимости от сложившейся ситуации и изменения в законодательстве ОАЭ по установленным ФТА требованиям.		

Для действующих свободных зон в ОАЭ существуют особые налоговые льготы. В частности, компании свободной зоны, как правило, освобождаются от корпоративных налогов на период от 15 до 50 лет, который может быть возобновлен, что является значительным стимулом для их деятельности в ОАЭ.

Выводы и заключение. Введение корпоративного налога в Объединенных Арабских Эмиратах знаменует собой значительный этап в модернизации налоговой системы страны и её адаптации к международным стандартам. Новый налоговый режим, регулируемый Федеральным декрет-законом № 47 от 2022 года, направлен на устранение налоговой неопределенности, гармонизацию с глобальными инициативами, такими как план BEPS 2.0, и обеспечение справедливого распределения налоговых обязательств.

Проведенный анализ показал, что КПП способствует повышению прозрачности бизнеса, стимулирует развитие устойчивой экономической среды и позволяет интегрировать налоговую систему ОАЭ в глобальную структуру налогообложения. Вместе с тем, реформа сопровождается вызовами, включая необходимость адаптации компаний к новым правилам, особенно в контексте свободных зон, и противодействие налоговым злоупотреблениям.

Настоящая статья выделила ключевые аспекты новой системы, включая налоговые ставки, категории освобождений, меры ответственности и механизмы расчета налогооблагаемого дохода. Введение КПП имеет потенциал укрепить позиции ОАЭ как международного финансового центра, при условии эффективного применения новых

норм и дальнейшего совершенствования налоговой политики в ответ на глобальные изменения.

Главной целью налоговой реформы, проводимой в любой стране, в том числе и в ОАЭ, является сочетание интересов государства и действующей системы регуляторов экономики, формирующей цели и выбор стратегии, методы и средства деятельности субъектов при одновременном учете приоритетных вопросов укрепления экономики. Поэтому для эффективного функционирования компаниям и лицам, работающим в ОАЭ, необходимо строго выполнять законодательные предписания этой страны, связанные с меняющимися правилами налогообложения.

Список литературы

1. Salim Al-Ali. Raising Capital on Şukūk Markets. Springer Nature Switzerland AG. – 2019. – 317 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-14536-1>.
2. Hassan. The economic consequence of international financial reporting standards adoption: Evidence from corporate tax avoidance in Gulf States // *Journal of Accounting and Taxation*. – 2020. – Vol. 12. – No. 1. – pp. 45-65.
3. Sharma Kuldeep. Impact of a minimum tax rate under the Pillar Two solution on small island developing states: Research Paper. Geneva, Switzerland – 2022. - No. 164. – 90 p.
4. Howard R. Hull, Roberto Scalia. UAE International Tax. – 2021. – 460 p.
5. Khalifa M.M.M. The Impact of Disputes and Mandatory Law Application on Investment in Jordanian Law // In book: *Frontiers of Human Centricity in the Artificial Intelligence-Driven Society 5.0. Studies in Systems, Decision and Control*. – 2024. – pp. 975–985. https://doi.org/10.1007/978-3-031-73545-5_87.
6. Forbes Nicole. A case study on the impact of section 10 (1)(o)(ii) of the South African Income Tax Act on South African Expatriates. University of the Witwatersrand. – 2023. – Режим доступа: <https://wiredspace.wits.ac.za/server/api/core/bitstreams/18c58e51-b9a8-411c-b56a-d133a2fce51e/content> (дата обращения: 24.08.2024).
7. Sayed O.A., Abdelrahim S.S. Economic freedom as a catalyst for entrepreneurship: an empirical analysis of GCC countries // *Cogent Business & Management*. – 2024. – Vol. 11. – No. 1. <https://doi.org/10.1080/23311975.2024.2304374>.
8. PricewaterhouseCoopers (PwC). UAE Corporate Tax Law Summary. 2022. – Режим доступа: <https://www.pwc.com/m1/en/tax/documents/uae-corporate-tax-law-summary.pdf> (дата обращения: 12.05.2024).
9. Alqubaisi, N., Nobanee, H. The Role of Financial Management in the UAE [Электронный ресурс]. – 2021. – Режим доступа: <https://www.researchgate.net/publication/354653525> (дата обращения: 23.05.2024).
10. Temouri, Y, Budhwar, P, Jones, C, Ylönen, M, Pereira, V, Cobham, A. Tax havens and international business: A conceptual framework of accountability-avoiding foreign direct investment // *International Journal of Management Reviews*. – 2021. – Vol. 24. – No. 3. – pp. 309-332. <https://doi.org/10.1111/ijmr.12279>.
11. Al Mazroui, T.S.S., Thottoli, M.M., Al Alawi, M.M.S., Al Shukaili, N.T.H. and Al Hoqani, D.S.A. Bibliometric analysis of value-added tax research: a comparative study between European Union and Gulf Cooperation Council countries // *International Journal of Law and Management*. – 2023. – Vol. 65. – No. 6. – pp. 560-585. <https://doi.org/10.1108/IJLMA-01-2023-0016>.
12. UAE Ministry of Finance. Corporate tax in the UAE [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://mof.gov.ae/corporate-tax/> (дата обращения: 03.06.2024).
13. TMF Group. UAE Corporate tax: Understanding who is Taxable, Exempt and Qualifying Free Zone Person [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.tmf-group.com/en/news-insights/articles/company-formation-administration/uae-taxable-exempt-qualifying-free-zone-person/> (дата обращения: 24.05.2024).
14. Налогообложение ОАЭ, есть ли налоги в Дубае и других эмиратах [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.uae-consulting.com/publikaczi/stati/nalogovaya-sistema-uae.html> (дата обращения: 14.07.2024).
15. ADE Solutions. Two-Pillar Solution. Будущее международного налогообложения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.ade-solutions.com/tp-portal/mezhdunarodnoe-regulirovanie/beps/two-pillar-solution-budushchee-mezhdunarodnogo-nalogooblozheniya/> (дата обращения: 24.07.2024).

16. Skillbox. Что показывает ЕБИТДА и как его считают [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://skillbox.ru/media/management/chto-pokazyvaet-ebitda-i-kak-ego-schitayut/> (дата обращения: 15.06.2024).

17. Federal Law No. 7 of 2017 on Tax Procedures (Закон ОАЭ № 7 от 2017 года о налоговых процедурах) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.mof.gov.ae> (дата обращения: 03.06.2024).

18. Federal Decree-Law No. (8) of 2017 on Value Added Tax (Федеральный указ-закон ОАЭ № 8 от 2017 года о налоге на добавленную стоимость) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.mof.gov.ae> (дата обращения: 14.07.2024).

References

1. Salim Al-Ali. Raising Capital on Şukūk Markets. *Springer Nature Switzerland AG*, 2019, 317 p. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-14536-1>.

2. Hassan. The economic consequence of international financial reporting standards adoption: Evidence from corporate tax avoidance in Gulf States. *Journal of Accounting and Taxation*, 2020, 12 (1), pp. 45-65.

3. Sharma Kuldeep. *Impact of a minimum tax rate under the Pillar Two solution on small island developing states*: Research Paper. Geneva, Switzerland, 2022, 164, 90 p.

4. Howard R. Hull, Roberto Scalia. *UAE International Tax*, 2021, 460 p.

5. Khalifa M.M.M. The Impact of Disputes and Mandatory Law Application on Investment in Jordanian Law. *Frontiers of Human Centricity in the Artificial Intelligence-Driven Society 5.0*. Studies in Systems, Decision and Control, 2024, pp. 975–985. https://doi.org/10.1007/978-3-031-73545-5_87.

6. Forbes Nicole. *A case study on the impact of section 10 (1)(o)(ii) of the South African Income Tax Act on South African Expatriates*. University of the Witwatersrand. 2023. <https://wiredspace.wits.ac.za/server/api/core/bitstreams/18c58e51-b9a8-411c-b56a-d133a2fce51e/content> (date of application: 24.08.2024).

7. Sayed O.A., Abedelrahim S.S. Economic freedom as a catalyst for entrepreneurship: an empirical analysis of GCC countries. *Cogent Business & Management*, 2024, 11(1). <https://doi.org/10.1080/23311975.2024.2304374>.

8. PricewaterhouseCoopers (PwC). UAE Corporate Tax Law Summary. 2022. Available at: <https://www.pwc.com/m1/en/tax/documents/uae-corporate-tax-law-summary.pdf> (date of application: 12.05.2024).

9. Alqubaisi, N., Nobanee, H. The Role of Financial Management in the UAE. 2021. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/354653525> (date of application: 23.05.2024).

10. Temouri, Y, Budhwar, P, Jones, C, Ylönen, M, Pereira, V, Cobham, A. Tax havens and international business: A conceptual framework of accountability-avoiding foreign direct investment. *International Journal of Management Reviews*, 2021, 24 (3), pp. 309-332. <https://doi.org/10.1111/ijmr.12279>.

11. Al Mazroui, T.S.S., Thottoli, M.M., Al Alawi, M.M.S., Al Shukaili, N.T.H. and Al Hoqani, D.S.A. Bibliometric analysis of value-added tax research: a comparative study between European Union and Gulf Cooperation Council countries. *International Journal of Law and Management*, 2023, 65(6), pp. 560-585. <https://doi.org/10.1108/IJLMA-01-2023-0016>.

12. UAE Ministry of Finance. *Corporate tax in the UAE*. Available at: <https://mof.gov.ae/corporate-tax/> (date of application: 03.06.2024).

13. TMF Group. *UAE Corporate tax: Understanding who is Taxable, Exempt and Qualifying Free Zone Person*. Available at: <https://www.tmf-group.com/en/news-insights/articles/company-formation-administration/uae-taxable-exempt-qualifying-free-zone-person/> (date of application: 24.05.2024).

14. *Nalogooblozhenie OAJe, est' li nalogi v Dubae i drugih jemiratah*. Available at: <https://www.uae-consulting.com/publikaczii/stati/nalogovaya-sistema-oe.html> (date of application: 14.07.2024) (In Russian).

15. ADE Solutions. Two-Pillar Solution. *Budushhee mezhdunarodnogo nalogooblozhenija*. Available at: <https://www.ade-solutions.com/tp-portal/mezhdunarodnoe-regulirovanie/beps/two-pillar-solution-budushchee-mezhdunarodnogo-nalogooblozheniya/> (date of application: 24.07.2024) (In Russian).

16. Skillbox. *Chto pokazyvaet EBITDA i kak ego schitajut*. Available at: <https://skillbox.ru/media/management/chto-pokazyvaet-ebitda-i-kak-ego-schitayut/> (date of application: 15.06.2024) (In Russian).

17. *Federal Law No. 7 of 2017 on Tax Procedures*. Available at: <https://www.mof.gov.ae> (date of application: 03.06.2024).

18. *Federal Decree-Law No. (8) of 2017 on Value Added Tax*. Available at: <https://www.mof.gov.ae> (date of application: 14.07.2024).

БІРІККЕН АРАБ ӘМІРЛІКТЕРІНДЕ КОРПОРАТИВТІК САЛЫҚТЫ ЕНГІЗУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ф.С. Сейдахметова^{1*}, М.Т. Кулубеков²

¹Алматы гуманитарлы-экономикалық университеті, Алматы, Қазақстан

²М. Дулатов атындағы Қостанай инженерлік-экономикалық университеті, Қостанай, Қазақстан

Түйін. Бұл мақалада корпоративтік салық (бұдан әрі-КС) және оның ерекшеліктері, сондай-ақ БАӘ-де қолдану ережелері мен тәртібі туралы ақпарат берілген. БАӘ-нің КС режимін енгізу жөніндегі заңнамалық базасының жекелеген аспектілері ашылды, КС төлеуден босатылған ұйымдардың тізбесі келтірілген, EBITDA "Earnings before Interest, Taxes, Depreciation and Amortization" BEPS "BASE Erosion and Profit Shifting" ұғымдарының мағыналары жарықтандырылған және оларды енгізудің заңдылықтары, мүмкіндіктері мен салдары анықталған.

Соңғы жылдары БАӘ-де экономиканы әртараптандыру бойынша түбегейлі шаралар қабылдануда және шетелдік инвестициялар мен кәсіпкерлерді тарту үшін қолайлы жағдайлар жасалуда. Бұл өзгерістер, ең алдымен, салық базасының бұлыңғырлануымен және БАӘ-де жұмыс істейтін компаниялар мен жеке тұлғалардың пайдасын ауыстырудың ашықтығымен күресуге бағытталған. КС қалыптастыру кезінде БАӘ Үкіметі дамуды жеделдетуге бағытталған үздік халықаралық салық салу тәжірибелеріне сүйенді.

Түйінді сөздер: салық жүйесі, корпоративтік салық, КТС ставкалары, пайда, кірістер, шығыстар, шегерімдер.

FEATURES OF THE INTRODUCTION OF CORPORATE TAX IN THE UNITED ARAB EMIRATES

F. Seidakhmetova^{1*}, M. Kulubekov²

¹Almaty Humanitarian and Economic University, Almaty, Kazakhstan

²Kostanay Engineering Economic University named after M.Dulатов, Kostanay, Kazakhstan

Summary. This article provides information about corporate tax (hereinafter referred to as CIT) and its features, as well as the rules and procedure for application in the UAE. Certain aspects of the UAE's legislative framework for the introduction of the CPN regime are disclosed, a list of organizations that are exempt from paying CPN is provided, the meanings of the concepts of EBITDA "Earnings Before Interest, Taxes, Depreciation and Amortization" BEPS "Base Erosion and Profit Shifting" are highlighted and patterns, opportunities and consequences of their introduction are revealed.

In recent years, the UAE has taken drastic measures to diversify the economy and create favorable conditions for attracting foreign investment and entrepreneurs. These changes were primarily aimed at combating the erosion of the tax base and transparency of the movement of profits of companies and individuals operating in the UAE. When forming the CPN, the UAE Government relied on the best international tax practices aimed at accelerating development.

Keywords: tax system, corporate tax, CIT rates, profit, income, expenses, deductions.

Информация об авторах:

Сейдахметова Фавзия Сихимбаевна* – доктор экономических наук, профессор кафедры «Учет, аудит и статистика», Алматинский гуманитарно-экономический университет, Казахстан, e-mail: favziy@inbox.ru

Кулубеков Максат Тулегенович – сеньор-лектор кафедры экономики и менеджента, кандидат экономических наук, PhD, Костанайский инженерно-экономический университет имени М. Дулатова, Казахстан, e-mail: kmaksat_79@mail.ru

Авторлар туралы ақпарат:

Сейдахметова Фавзия Сихимбаевна* – экономика ғылымының докторы, профессор. «Есеп, аудит және статистика» кафедрасы, Алматы гуманитарлық-экономикалық университет, Қазақстан, e-mail: favziy@inbox.ru

Құлубеков Максат Тулегенович – «экономика және менеджмент» кафедрасының аға оқытушысы, экономика ғылымдарының кандидаты, PhD, М.Дулатов атындағы Қостанай инженерлік-экономикалық университеті, Қазақстан, e-mail: kmaksat_79@mail.ru

Information about authors:

Seidakhmetova Favziya* – Doctor of Economic Sciences, Professor the Department of Accounting, Auditing and Statistics of the Almaty University of Humanities and Economics, Kazakhstan, e-mail: favziy@inbox.ru

Kulubekov Maxat – Senior Lecturer at the Department of Economics and Management, candidate of economic sciences, PhD, Kostanay Engineering Economic University named after M. Dulatov, Kazakhstan, e-mail: kmaksat_79@mail.ru

Получено: 03.05.2024

Принято к рассмотрению: 12.07.2024

Доступно онлайн: 25.12.2024

Статистика, учет и аудит, 4(95)2024. стр. 176-189

DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.14>

Финансы

МРНТИ 06.73.02

УДК 338.434

ФИНАНСИРОВАНИЕ АГРАРНОГО СЕКТОРА КАЗАХСТАНА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Г.Е. Есімхан¹, Н.Т. Сартанова^{1*}, Г.К. Жанибекова², К.С. Байшоланова³, Э.Р.Кузенбаева⁴

¹Костанайский региональный университет имени А.Байтұрсынұлы, Костанай, Казахстан

²Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова, Алматы, Казахстан

³Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

⁴Казахский автомобильно-дорожный институт имени Л.Б.Гончарова, Алматы, Казахстан

*Corresponding author e-mail: nalimas@mail.ru

Аннотация. В данной статье рассматриваются основные аспекты государственной поддержки и направления финансирования аграрного сектора Казахстана, а также предлагаются меры для повышения эффективности и конкурентоспособности данной отрасли. Уровень развития сельского хозяйства является одним из ключевых детерминантов продовольственной безопасности любой страны. Развитие экономики аграрного сектора страны, на сегодня, во многом зависит от природно-климатических условий, мирового финансового кризиса, геополитической ситуации в странах Содружества Независимых Государств (СНГ), связанных определенными интеграционными взаимоотношениями. Авторы выделяют направления финансовой поддержки, проблемы доступности кредитования и привлечения инвестиций. Приведен анализ реализации различных государственных программ, объемы и источники финансирования. В заключении приведены направления финансовой поддержки малых и средних фермерских хозяйств, внедрения инноваций и цифровизации, развития системы страхования рисков и научных исследований. Целью статьи является анализ текущего состояния и особенностей финансирования аграрного сектора Казахстана, выявление существующих проблем и факторов, влияющих на доступ к финансовым ресурсам, а также разработка рекомендаций по улучшению механизмов финансирования с учётом современных экономических условий и государственных программ поддержки. Эта формулировка охватывает ключевые задачи, которые может преследовать исследование в данной области. Предложенные меры направлены на создание благоприятных условий для развития сельского хозяйства в Республике Казахстан, улучшения его финансового состояния и повышения конкурентоспособности.

Ключевые слова: аграрный сектор, финансирование, эффективность финансирования, финансовые инструменты, кредитное обеспечение, инвестиции.

Основные положения. В статье анализируется текущее состояние и особенности финансирования аграрного сектора Казахстана, выявляются ключевые проблемы, включая недостаток инвестиций и доступ к кредитным ресурсам. Рассматриваются механизмы государственной поддержки, реализация программ финансирования и объемы инвестиций. Предложены меры по совершенствованию финансовых механизмов, включая развитие страхования рисков, внедрение инноваций и цифровизацию, что направлено на повышение эффективности и конкурентоспособности аграрного сектора.

Cite this article as: Esimkhan G., Sartanova N., Zhanibekova G., Baisholanova K., Kuzenbayeva E. Financing the agricultural sector of Kazakhstan in modern conditions. *Statistics, accounting and audit*. 2024, 4(95), 176-189. (In Russ.). DOI: <https://www.doi.org/10.51579/1563-2415.2024.-4.14>

Введение. Агропромышленный комплекс (АПК) Казахстана представляет собой важнейший межотраслевой сектор, объединяющий несколько направлений экономики, таких как производство и переработка сельскохозяйственной продукции, её транспортировка, хранение, а также снабжение техникой, удобрениями и химикатами. Государственное регулирование и финансовая поддержка АПК, в том числе сельского хозяйства, всегда остаются ключевыми направлениями политики любого государства. В условиях современного Казахстана вопрос финансовой поддержки сельского хозяйства остаётся актуальным и требует комплексного подхода. Исследование этой темы обусловлено необходимостью совершенствования финансовой системы аграрного сектора в условиях изменяющейся экономики и государственной политики. Актуальность статьи обусловлена следующими факторами:

- стратегическое значение аграрного сектора, так как сельское хозяйство является ключевой отраслью экономики Казахстана, играющей важную роль в обеспечении продовольственной безопасности, создании рабочих мест и поддержке сельских территорий, поэтому эффективное финансирование аграрного сектора напрямую влияет на его развитие и устойчивость;

- современные вызовы в условиях глобальных экономических и климатических изменений - аграрный сектор Казахстана сталкивается с рядом вызовов, таких как недостаток инвестиционных средств, высокие риски для сельскохозяйственного производства, низкий уровень технологической модернизации, что требует поиска новых источников и механизмов финансирования;

- в последние годы Казахстан активно развивает программы государственной поддержки сельского хозяйства, поэтому важно проанализировать эффективность этих программ, а также определить, как они могут способствовать привлечению частных инвестиций и кредитных ресурсов в отрасль;

- Казахстан стремится усилить своё присутствие на международных аграрных рынках, что требует повышения конкурентоспособности продукции и значительных финансовых вливаний в инфраструктуру и инновации, что делает тему финансирования аграрного сектора особенно актуальной;

- в свете глобальной повестки по устойчивому развитию и экологизации производства, вопросы финансирования устойчивого и «зеленого» сельского хозяйства становятся всё более значимыми.

Таким образом, исследование проблем и перспектив финансирования аграрного сектора Казахстана является своевременным и важным для разработки рекомендаций по эффективному использованию финансовых ресурсов и улучшению государственной политики в данной сфере.

Целью исследования является анализ финансирования аграрного сектора Казахстана в современных условиях, выявление проблем и перспектив развития данной отрасли.

Эффективное развитие аграрного предпринимательства невозможно без государственной поддержки, ориентированной на стимулирование инноваций в сельском хозяйстве, что предполагает оптимизацию деятельности субъектов через внедрение комплексных государственных мер. Однако система государственного регулирования инновационного развития сельского предпринимательства остается недостаточно проработанной и нуждается в существенной доработке, особенно в аспекте взаимодействия с агропромышленными предприятиями.

Таким образом, достаточное финансирование аграрного сектора и его научное осмысление, а также эффективное использование финансовых ресурсов будут

способствовать инновационному развитию агропромышленного комплекса и выработке эффективных стратегий государственной поддержки и привлечения частных инвестиций.

Материалы и методы исследования. При написании статьи применены как общенаучные методы, так и специализированные методики, направленные на анализ финансирования отрасли: анализ предполагает детальное изучение отдельных элементов проблемы, таких как источники финансирования, объемы инвестиций, государственные программы поддержки; синтез помог сделать выводы о взаимосвязи между различными аспектами финансирования и предложить рекомендации по улучшению ситуации; контент-анализ и документальный метод позволили анализировать содержание законодательных актов, нормативных документов, программ государственной поддержки, выделяя ключевые направления финансирования и поддержки отрасли.

Метод системного подхода использован в рассмотрении агропромышленной системы Казахстана. Финансирование отрасли рассматривалось в контексте общей государственной политики, глобальных экономических условий и сельскохозяйственного сектора. Системный подход помог выявить ключевые связи между различными компонентами как финансовая поддержка, инвестиции, логистика, экспортная инфраструктура и технологическая модернизация.

Применение статистических методов с использованием данных МСХ РК об объемах и динамике финансирования АПК позволило получить определенные результаты и сделать выводы. Кроме того, метод экспертных оценок помог сформулировать практические предложения.

Литературный обзор. Теоретические и практические основы дали возможность рассмотреть следующие основные направления финансовой поддержки аграрного сектора. Привлечение инвестиций в агропромышленный комплекс - это многогранная задача, которая охватывает весь спектр возможных финансовых, экономических, правовых и организационных ресурсов, которые, в свою очередь, направлены на разработку и использование эффективных механизмов инвестирования в агропромышленный комплекс. Отечественные экономисты - аграрники в разрешении продовольственной безопасности страны рассматривали необходимость, основные направления финансирования аграрного сектора в современных условиях [1, 2].

Используя особенности финансирования агропромышленного комплекса страны, которые сложились в период становления и развития рыночных отношений в аграрном секторе, отдельными экономистами были предложены финансовые инструменты, пути совершенствования деятельности финансовых институтов, способствующие повышению эффективности агробизнеса [3, 4, 5]. При исследовании финансовых отношений в аграрном секторе экономики были рассмотрены основные виды государственной финансовой поддержки сельскохозяйственного производства, а также изучен организационно - экономический механизм развития инвестиционной деятельности и привлекательности в АПК [6, 7]. Предложение по совершенствованию финансового механизма развития аграрного сектора через расширение возможностей микрофинансовых организаций позволит укрепить сельскохозяйственный сектор [8, 9].

На современном этапе изменились не только подходы к финансовой поддержке и их размерам со стороны государства, но и диверсификация форм финансирования (субсидии, дотации, кредитование, страхование и другие). Возникает необходимость комплексного изучения финансовых инструментов финансирования аграрного сектора и их эффективность. Для более полного понимания проблем и возможностей финансирования аграрного сектора в современных условиях были изучены отдельные государственные программы по регулированию и поддержке сельскохозяйственной отрасли.

Результаты и обсуждение. Для эффективного осуществления деятельности сельскохозяйственным товаропроизводителям необходимо достаточное финансирование. Несмотря на достигнутые успехи в области государственного регулирования, существуют проблемы, которые препятствуют инновационному развитию аграрного сектора. К таким проблемам можно отнести нехватку финансовых и материальных ресурсов, отсутствие достоверной информации, слабое регулирование со стороны государственных органов, дефицит инновационных научных исследований в сельском хозяйстве, а также недостаток осознанного спроса и предложения на новые технологии.

Основные проблемы, с которыми сталкиваются местные агропроизводители, заключаются в низкой эффективности системы внедрения инноваций, использовании устаревших технологий производства и неблагоприятном состоянии воспроизводственных фондов, что снижает производительность и возможности для обновления. В настоящее время менее 10% сельхозпроизводителей Казахстана применяют инновационные технологии, что является одной из ключевых проблем для развития аграрного сектора страны.

Многие инновационные системы сельскохозяйственного производства в Казахстане не имеют полноценной начальной стадии, необходимой для внедрения инновационных решений, что приводит к их управлению внешними силами и ослабляет продовольственную независимость страны. Кроме того, на развитие инноваций в аграрной отрасли влияют такие факторы, как недостаточное обновление сельскохозяйственной техники, слабая реализация государственных программ поддержки инноваций в аграрном секторе, стремление расширить площади пашен, угодий и пастбищ, а также ограниченные области применения инноваций в сельском хозяйстве [10].

Сегодня аграрный сектор остро нуждается в доступных заёмных средствах и инвестициях. Для реализации приоритетных направлений развития аграрного сектора экономики Казахстана в период пандемии был принят и запущен «Национальный проект по развитию агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2021 – 2025 годы», который активно реализуется для обеспечения продовольственной безопасности [10]. К концу 2023 года планировалось довести до двухсот тридцати семи завершенных инвестиционных проектов в агропромышленном комплексе в целом и сельском хозяйстве, в частности. На данный момент по республике в аграрный сектор было направлено и использовано двести сорок миллиардов тенге, и введено в эксплуатацию двести двадцать семь объектов как новые предприятия. К 2025 году в АПК Казахстана, в том числе сельское хозяйство, перерабатывающий сектор и хранение запланировано свыше 2,6 трлн. тенге бюджетных средств и инвестиций для внедрения в производство около восьмидесяти инвестиционных проектов [11].

При реализации в Национальном проекте направления «Комплексный план по строительству и модернизации овощехранилищ» важно было создание и развитие инфраструктуры сохранения, переработки плодоовощной продукции, обеспечив сокращение дефицита. За 2021 – 2022 годы план по строительству овощехранилищ перевыполнен на одиннадцать процентов (при плане в 81,5 тыс. тонн, фактический объем составил 201,1 тыс. тонн). По завершению 2025 года запланировано ввести в эксплуатацию овощехранилища на объем 135 тыс. тонн. Это дает возможность удовлетворить дефицит в стране. Для увеличения объемов переработки и роста ценности отечественной сельскохозяйственной продукции дополнительно разработан ряд мер, включающих в основном два направления: строительство новых перерабатывающих заводов и модернизацию (реконструкцию) имеющихся с целью увеличения их загрузки.

По завершению 2025 года запланировано реализовать сто сорок девять абсолютно новых инвестиционных проектов в сфере переработки и хранения, что приведет к увеличению производства высококачественной аграрной продукции [11].

В ходе реформирования системы субсидирования аграрные товаропроизводители будут обязаны поставлять сельскохозяйственное сырье на местные рынки, включая отечественные предприятия переработки. По поручению Президента страны для развития института зерновых расписок планируется изменить законодательство, чтобы признать их залоговым обеспечением для кредитов. Также рассматривается создание государственного Фонда гарантирования, аналогичного системе обязательного страхования банковских вкладов [12]. Запущен проект по увеличению доходов сельских жителей через развитие сельскохозяйственной кооперации посредством микрокредитования. На протяжении семи лет на этот проект запланировано выделить один триллион тенге, охватить более одного миллиона сельчан, вовлечь в кооперативное предпринимательство половину всех личных подсобных хозяйств и создать более трехсот пятидесяти тысяч рабочих мест. В 2023 году Акиматы всех областей получили 52,4 млрд. тенге для реализации проекта, предусматривающего выдачу одиннадцати тысяч микрокредитов и создание более двенадцати тысяч рабочих мест [13].

Государственная поддержка аграрного сектора в Казахстане осуществляется с помощью запланированных государственных дотаций. В 2022 году Казахстан выделил на поддержку сельского хозяйства более 1,7 млрд. долларов, что составило 0,8% ВВП. Хотя объемы поддержки с 2020 года увеличились, их доля в ВВП снизилась из-за более быстрого роста данного показателя по сравнению с бюджетными расходами после восстановления экономики от последствий пандемии COVID-19 (Рисунок 1).

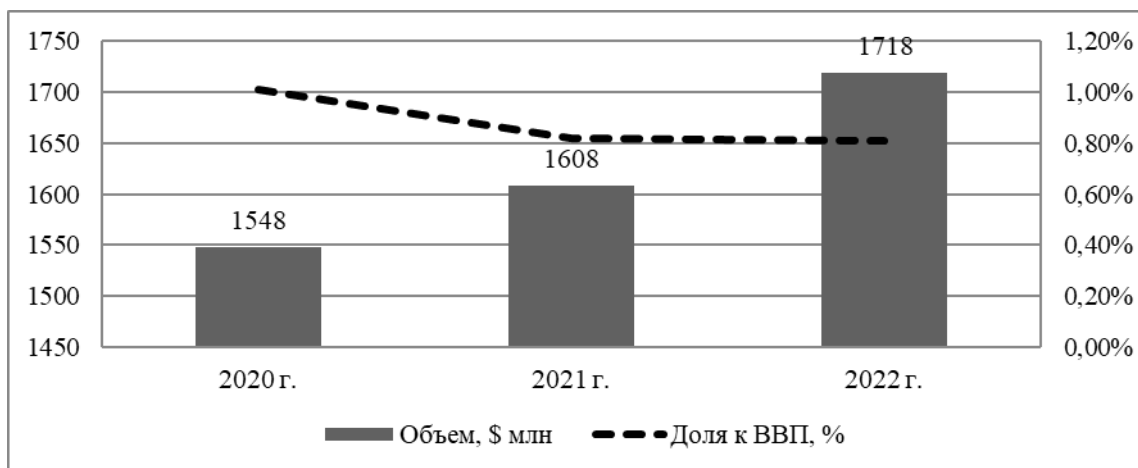

Рисунок 1- Бюджетная поддержка сельского хозяйства за 2020-2022 годы

Примечание: по источнику [12]

По данным статистики, за 2020-2022 годы казахстанские крестьянские (фермерские) хозяйства получили субсидии, составляющие в среднем четыре с половиной процента от общего дохода. Из этих субсидий пятьдесят девять процентов приходилось на трансферты, которые существенно повлияли на рынок, такие как поддержка цен, а также неограниченное использование переменных средств (ресурсов).

Несмотря на солидную финансовую поддержку из бюджета налоговые поступления остаются низкими. Например, в 2019 году на улучшение и повышение

эффективности и устойчивости сельского хозяйства было выделено 556 млрд. тенге (из республиканского - 356 млрд. тенге, местных – 200 млрд. тенге). При этом в тот же год налоговые поступления составили лишь 66 млрд. тенге, включая налоги на доходы, социальные налоги, НДС и земельный налог. Таким образом, объем государственной поддержки сельского хозяйства превысил налоговые поступления от отрасли в восьмикратно. В Казахстане поддержка сельского хозяйства включает прямые субсидии из бюджета, льготные кредиты, различные инвестиционные и налоговые льготы, а также ограничения на внешнюю торговлю [14] (Таблица 1).

Таблица 1 – Основные инструменты и направления поддержки АПК Казахстана

Показатель	Содержание
Льготный кредит	-предоставляется под низкие процентные ставки через различные кредитные организации под управлением холдинга «Байтерек». Процентные ставки по сельскохозяйственным кредитам и договорам лизинга субсидируются, а льготные кредиты доступны как для краткосрочных, так и для инвестиционных нужд. Кроме того, первичные производители могут получать льготный лизинг на технику.
Инвестиционные субсидии	-предоставляются через сложную систему разрешений, охватывают 34 типа проектов при условии соблюдения технических спецификаций и нормативных правил, и требуют одобрения региональных властей, а в некоторых случаях также Министерства сельского хозяйства РК.
Ограничения во внешней торговле аграрной продукцией	-тарифные квоты, таможенные пошлины и нетарифные меры, главным образом осуществляемые в рамках ТС ЕАЭС. Тарифные квоты касаются импорта низкосортной говядины и продуктов из мяса птицы. В поддержку внутреннего производства правительство также часто вводит экспортные пошлины.
Интервенционные закупки	- распространяется на зерно для поддержания цен для местных производителей. Функционирует система стабилизации потребительских цен на 29 товаров, преимущественно социально значимых. Закупки осуществляются после сбора урожая по рыночным ценам, а продукция хранится и продается по сниженным ценам в конце года.
Высокие субсидии	-предназначены для диверсификации сельскохозяйственных культур в основном направлены на уменьшение посевных площадей под пшеницу и увеличение площадей под другие «приоритетные культуры», такие как кормовые и масличные культуры, ячмень и кукуруза. Также предусмотрены выплаты за тонну семян масличных культур, риса, сахарной свеклы и хлопка для переработки.
Субсидии	-для животноводства предоставляются на поголовье и продукцию. Основную часть субсидий получают крупные животноводческие предприятия, включая субсидии на силос и корма, а также поддержку искусственного осеменения и закупку молодняка для откормочных площадок.
	- на покупку семян и минеральных удобрений, а на дизтопливо для сельхозтоваропроизводителей осуществляется скидка на пятнадцать процентов.
СНР (специальный налоговый режим со значительными льготами)	- распространяется на сельхозпредприятия (юридические лица) и К(Ф)Х. Например, фермеры с 2015 года с площадью до 3500 гектаров имеют право выплаты ЕЗН, установленный в процентах от кадастровой стоимости земли, которая находится в пользовании или в собственности. Данный налог заменяет все налоги, установленные для сельхозпредпринимательства.
Примечание: обобщено авторами по данным источника [14]	

Объем финансирования на реализацию Национального проекта и их источники представлен в таблице 2.

Таблица 2- Плановый объем финансирования и их источники, млрд. тенге

Год	Объем финансирования из госбюджета	Объем внебюджетных средств	Итого
2021	471,9	807,6	1279,5
2022	414,1	1052,5	1466,6
2023	485,6	1028,3	1513,9
2024	674,8	472,2	1147,0
2025	656,9	739,4	1396,3
Итого	2703,3	4100,0	6803,3

Примечание: обобщено авторами по данным источников [10, 14]

Дочерние компании, управляемые Холдингом участвуют в реализации национального проекта, предоставляя финансовые услуги с использованием бюджетных, собственных и привлеченных средств. Реализация проекта осуществляется специализированными отраслевыми организациями Холдинга, которые ранее входили в состав АО «Национальный управляющий холдинг «КазАгро», присоединенного к Холдингу в марте 2021 года. Эти компании имеют лицензии на выполнение определенных видов банковских операций [15].

АО «Аграрная Кредитная Корпорация» (далее - АКК) занимается кредитованием инвестиционных проектов, весенне-полевых и уборочных работ, а также финансированием банков второго уровня, кредитных товариществ, микрофинансовых организаций и лизинговых компаний для дальнейшего кредитования субъектов агропромышленного комплекса. Финансирование осуществляется по ставке от 1,5% годовых (за счет бюджетных средств на посевную и уборочную кампании) до 6% годовых с учетом субсидирования (за счет внебюджетных средств на производство и переработку сельскохозяйственной продукции). Срок кредитования может составлять до 12 лет в зависимости от источников финансирования. В декабре 2021 года к АКК присоединилось АО «Фонд Финансовой Поддержки Сельского Хозяйства» (далее – ФФПСХ), которое передало функции микрокредитования и страхования в сфере АПК.

АО «КазАгроФинанс» (далее - КАФ) предлагает лизинг сельскохозяйственной и специализированной техники. В соответствии с указанием Главы государства, 25 июня 2021 года Холдинг передал 100% акций КАФ в АКК. Лизинг сельхозтехники и спецтехники предлагается по ставке вознаграждения до 6% годовых с учетом субсидий, на срок до 10 лет в зависимости от типа техники. Лизингополучатели также могут получать государственные субсидии до 25% от стоимости сельхозтехники, которые могут быть использованы для авансового платежа. Займы, предоставляемые Холдингом, имеют льготный период погашения основного долга, зависящий от особенностей финансируемого проекта. Кроме того, залоговая политика более гибкая по сравнению с банками второго уровня, что позволяет принимать низколиквидное залоговое имущество в сельской местности (Таблица 3).

Таблица 3- Фактическое финансирование АПК дочерними компаниями холдинга, млрд. тенге

Показатель	2021 год	2022 год	2023 год	Итого
Объем финансирования	464,2	522,3	529,1	1515,6
В том числе через АО:				
- АКК	322,5	351,2	350,3	1024,0
- КАФ	141,7	171,1	178,8	491,6

Примечание: обобщено авторами по данным источников [12, 13]

В рамках задач Нацпроекта развития АПК по итогам 2023 года АКК и КАФ направили на финансирование аграрного сектора 529,1 млрд. тенге, что на 1,3% превышает объемы финансирования 2022 года. Из них 350,3 млрд. тенге было распределено и выделено АКК, а 178,8 млрд. тенге профинансировал КАФ. В 2023 году, по данным МСХ РК, на развитие МСБ было выделено 92% от всего объема финансирования. Общее количество активных заемщиков в кредитном портфеле АКК и КАФ достигло примерно 86 тысяч. Кроме того, АКК выступает поверенным (агентом) по программе микрокредитования молодежи, реализуемой Министерством труда и социальной защиты населения Казахстана в рамках Нацпроекта по развитию предпринимательства на 2021 – 2025 годы. В рамках данной программы в 2023 году выдано 7,2 тыс. микрокредитов на 25,6 млрд. тенге [14].

Обобщая данные по финансированию АПК Казахстана в период 2020–2023 годов, оно осуществлялось через несколько ключевых источников: государственные программы поддержки, банковское кредитование, инвестиции частных компаний, а также международные финансовые институты. Государственные программы играют важную роль в финансировании агропромышленного сектора Казахстана. Основные меры поддержки включают субсидирование, льготное кредитование и государственные гранты для модернизации и расширения производства. Рассмотрим основные источники и объемы финансирования (Таблица 4).

Таблица 4 - Источники и объемы финансирования АПК в Казахстане в период с 2020 по 2024 годы

Наименование источников	Объемы финансирования
Программа «Агробизнес-2025»	
Госпрограмма направлена на поддержку сельского хозяйства и перерабатывающих предприятий: предоставлялись субсидии на покупку семян, удобрений, оборудование для переработки, а также льготное кредитование на модернизацию производства.	Через программу было выделено свыше 100 млрд. тенге на поддержку масложирового сектора и других смежных отраслей. Из этой суммы значительная часть направлена на поддержку фермеров, выращивающих масличные культуры, и перерабатывающих предприятий.
Государственная поддержка экспорта	
Для увеличения экспортного потенциала предоставляются субсидии на транспортировку и логистику аграрной продукции на международные рынки.	Государством было выделено более 10 млрд. тенге для поддержки экспорта масложировой продукции.
Банковское кредитование	
За анализируемый период коммерческие банки также активно финансировали аграрный сектор, особенно крупные компании, занимающиеся переработкой и экспортом продукции. Банковские кредиты составили значительную долю финансирования капитальных вложений в модернизацию перерабатывающих заводов.	Крупные банки, такие как Halyk Bank и Kaspi Bank, предоставляли кредиты под относительно низкие процентные ставки (6-9% годовых). По данным Национального банка Казахстана, объем кредитования масложирового сектора в 2022 году составил около 15 млрд. тенге.
Государственные программы поддержки	
Кредитование агропромышленного сектора Казахстана осуществляется через банки второго уровня и специализированные финансовые учреждения, такие как Аграрная кредитная корпорация (АКК) и Фонд финансовой поддержки сельского хозяйства (ФФПСХ).	АКК предоставила льготные кредиты на покупку сельскохозяйственной техники, семян, удобрений, а также на модернизацию перерабатывающих предприятий через АКК превысил 40 млрд. тенге.

Продолжение таблицы 4

Иностранные инвестиции	
Казахстан привлекает иностранные инвестиции в масложировую отрасль. Китайские и российские инвесторы активно инвестируют в переработку масличных культур, особенно в рамках расширения экспорта продукции на рынки Центральной Азии и Китая.	В 2023 году иностранные инвестиции в масложировой сектор превысили 10 млрд. тенге.
Международные финансовые институты	
Всемирный банк финансировал проекты, направленные на модернизацию сельскохозяйственного производства и повышение устойчивости к изменениям климата.	В рамках различных программ было выделено около 50 млн. долларов США на развитие агропромышленного сектора, часть из которых была направлена на поддержку масложирового комплекса.
Европейский банк реконструкции и развития активно участвует в финансировании проектов, связанных с повышением энергоэффективности и экологической устойчивости перерабатывающих предприятий.	В 2022 году ЕБРР предоставил кредит в размере 25 млн. евро на модернизацию одного из крупнейших заводов по переработке подсолнечника на северо-востоке Казахстана.
Примечание: обобщено авторами по данным источников [11, 12]	

Для повышения эффективности и конкурентоспособности аграрного сектора Казахстана из проведенного исследования предлагаются следующие направления финансирования и меры поддержки АПК:

- укрепление финансовой поддержки и государственных программ для сельскохозяйственных предприятий, включая субсидирование приобретения агротехники, удобрений, семян и прочих необходимых ресурсов;
- увеличение доступности кредитных ресурсов для аграрных предприятий, включая внедрение программ государственной поддержки с льготными ставками и гибкими условиями возврата;
- привлечение инвестиций в аграрную сферу посредством создания специализированных инвестиционных фондов, поощрения частных инвесторов и укрепления партнерских связей с зарубежными инвесторами;
- поддержка малых и средних фермерских хозяйств через предоставление грантов, обучение и консультации по управлению, технологиям и маркетингу;
- внедрение передовых технологий и инновационных решений в аграрную отрасль, включая цифровизацию операций, применение дронов для мониторинга сельскохозяйственных угодий, а также использование интеллектуальных систем полива и внесения удобрений;
- развитие системы страхования рисков для сельскохозяйственных культур, чтобы минимизировать потери от неблагоприятных погодных условий или болезней растений;
- содействие научным исследованиям и образовательным программам в аграрной сфере с целью повышения квалификации специалистов и разработки инновационных решений.

Эффективность государственных субсидий в аграрной отрасли возможна при пересмотре существующих механизмов поддержки:

1. Концентрация на поддержке экологически устойчивых подходов («зеленая корзина»), которые не влияют на формирование цен и не искажают рыночную конкуренцию. Такой подход стимулирует общий прогресс сельского хозяйства,

предоставляя преимущества производителям, внедряющим эффективные стратегии и технологии, а не тем, кто зависит исключительно от государственной помощи.

2. Увеличение финансирования для внедрения инноваций и экологически безопасных технологий, а также рост субсидий для предприятий, активно использующих современные разработки. Это позволит повысить значимость научного подхода, укрепить инновационную среду и, как следствие, увеличить производительность аграрного сектора.

3. Переориентация государственных инвестиций на развитие инфраструктуры: ремонт и строительство дорог в сельской местности, а также расширение доступа фермеров к информационным и консультационным услугам. Такие меры важны для привлечения и удержания квалифицированных специалистов, особенно обладающих навыками в области цифрового земледелия и животноводства.

4. Рост ассигнований на обучение и повышение квалификации аграрных специалистов, что особенно важно для решения проблемы нехватки кадров для механизированных работ.

Реализация вышеназванных предложений повысит эффективность финансовой поддержки, предоставляемой сельскохозяйственным предприятиям, а также обеспечит их устойчивое развитие.

Заключение. Подводя итог можно подчеркнуть, что финансирование аграрного сектора Казахстана играет ключевую роль в развитии страны, обеспечивая продовольственную безопасность, устойчивость экономики и социальное благополучие населения. Важно обратить внимание на необходимость совершенствования финансовых механизмов поддержки сельского хозяйства, чтобы создать условия для роста производства, повышения качества продукции и конкурентоспособности отрасли.

Для успешного развития аграрного сектора Казахстана необходимо уделить внимание следующим аспектам: улучшение доступности финансирования для сельхозпроизводителей, стимулирование инвестиций в сельское хозяйство, поддержка малых и средних фермерских хозяйств, внедрение инноваций и цифровизации, развитие системы страхования рисков и научных исследований. Реализация предложенных мер позволит создать благоприятные условия для устойчивого развития аграрного сектора Казахстана, повысить его конкурентоспособность на мировом рынке и обеспечить процветание сельских территорий. Важно совместными усилиями государства, бизнеса и научного сообщества работать над улучшением финансовой поддержки сельского хозяйства для достижения устойчивого и процветающего аграрного сектора в Казахстане.

Список литературы

1. Калиев Г.А., Молдашев А.Б. Вопросы продовольственной безопасности Казахстана // Проблемы агрорынка. -2021. -№4(4).-С.13-22. <https://doi.org/10.46666/2021-4.2708-9991.01>.
2. Lukhmanova G.K., Syzdykbayeva N.B., Baibulekova L.A., Abdykalyk S. E., Seidakhmetova A.A. Food security assessment in the Republic of Kazakhstan // Journal of Advanced Research in Law and Economics. – 2018. - № 9(4). - pp.1337-1342. [https://doi.org/10.14505/jarle.v9.4\(34\).21](https://doi.org/10.14505/jarle.v9.4(34).21).
3. Alibekova, V., Abildaev, S., & Shaldarbekova, K. Analysis of Features of Investment Attractiveness of Agriculture in Kazakhstan // Eurasian Journal of Economic and Business Studies. – 2023. - 67(2). - pp. 146-157. <https://doi.org/10.47703/ejeb.v2i67.296>.
4. Айтказина М.А., Каршалова А.Д. Особенности финансирования агропромышленного комплекса Республики Казахстан // Проблемы агрорынка. -2017. -№3. -С.66-72.
5. Шарипов А.К., Сейсекенова М.Б., Сартанова Н.Т. Финансовая поддержка сельскохозяйственных кооперативов в Республике Казахстан // Проблемы агрорынка. -2019. -№3. - С.160-165.

6. Лемещенко О.В., Накипова Г.Н., Белкина Е.Н. Аналитические аспекты государственной финансовой поддержки агропромышленного комплекса Казахстана // Вестник университета «Туран». - 2021. - №3. - С.101-107. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-101-107>.
7. Lukhmanova, G., Seitova, G., Sartanova, N., Abayeva, G. Financial relations in agriculture of the Republic of Kazakhstan // Bulletin of the National academy of sciences of the Republic of Kazakhstan. – 2022. - 3(397). - pp.317-326. <https://doi.org/10.32014/2022.2518-1467.320>.
8. O. Kvasnytsia, T. Neklyudova. Improvement of the financial mechanism development of the agricultural sector // World of Finance. – 2020. - № 3(64). - pp.139-152. <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/wof/article/view/1362>.
9. Darwanto, W. Roessali, N. Woyanti, A.N.Salam, P.B. Santosa. Sharia Microfinance Institutions Financing Model for Strengthening Agricultural Sector // IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. – 2019. - № 292. <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/292/1/012016>.
10. Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 октября 2021 года. №732 «Об утверждении национального проекта по развитию агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2021-2025 годы». - Астана, 2021.
11. За год инвестиции в сфере АПК увеличились на треть [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://kapital.kz/economic/113528/za-god-investitsii-v-sfere-apk-velichilis-na-tret.html> (дата обращения: 08.06.2024).
12. Проблемы, которые мешают развитию животноводства в Казахстане, - Halyk Research [Электронный ресурс]. -Режим доступа: <https://dairynews.today/kz/news/problemy-kotorye-meshayut-razvitiyu-zhivotnovodstva-v-kazakhstane-halyk-research.html> (дата обращения: 04.06.2024).
13. Капвложения в сфере АПК достигли 981 млрд. тенге [Электронный ресурс]. -Режим доступа: <https://kapital.kz/economic/122623/kapvlozheniya-v-sfere-apk-dostigli-981-mlrd-tenge.html> (дата обращения: 08.06.2024).
14. До 2025 года планируется реализовать 800 инвестпроектов в АПК [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://kapital.kz/economic/111320/do-2025-goda-planiruyet-sya-realizovat-800-investproyektov-v-apk.html> (дата обращения: 08.06.2024).
15. Керимова У.К., Касенбаев Г.С. Ключевые проблемы развития агропромышленного комплекса в Казахстане и пути их решения // Вестник университета «Туран». -2021. -№4. - С.85-92. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-4-85-92>.

References

1. Kaliev G.A., Moldashev A.B. Voprosy prodovolstvennoi bezopasnosti Kazakhstana [Food security issues in Kazakhstan]. *Problemy agrorynka*, 2021, 4(4), pp. 13-22. <https://doi.org/10.46666/2021-4.2708-9991.01> (In Russian).
2. Lukhmanova G.K., Syzdykbayeva N.B., Baibulekova L.A., Abdykalyk S. E., Seidakhmetova A.A. Food security assessment in the Republic of Kazakhstan. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 2018, 9(4), pp.1337-1342. [https://doi.org/10.14505/jar.le.v9.4\(34\).21](https://doi.org/10.14505/jar.le.v9.4(34).21)
3. Alibekova, V., Abildaev, S., & Shaldarbekova, K. Analysis of Features of Investment Attractiveness of Agriculture in Kazakhstan. *Eurasian Journal of Economic and Business Studies*, 2023, 67(2), pp. 146-157. <https://doi.org/10.47703/ejeb.v2i67.296>
4. Aitkazina M.A., Karshalova A.D. Osobnosti finansirovaniia agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Kazakhstan [Peculiarities of financing the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan]. *Problemy agrorynka*, 2017, 3, pp.66-72 (In Russian).
5. Sharipov A.K., Seisekenova M.B., Sartanova N.T. Finansovaia podderzhka selskokhoziaistvennykh kooperativov v Respublike Kazakhstan [Financial support for agricultural cooperatives in the Republic of Kazakhstan]. *Problemy agrorynka*, 2019, 3, pp.160-165 (In Russian).
6. Lemeshchenko O.V., Nakipova G.N., Belkina E.N. Analiticheskie aspekty gosudarstvennoi finansovoi podderzhki agropromyshlennogo kompleksa Kazakhstana [Analytical aspects of the state financial support for agro-industrial complex of Kazakhstan]. *Vestnik universiteta «Turan»*, 2021, 3, pp.101-107. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-3-101-107> (In Russian).
7. Lukhmanova, G., Seitova, G., Sartanova, N., Abayeva, G. Financial relations in agriculture of the Republic of Kazakhstan. *Bulletin of the National academy of sciences of the Republic of Kazakhstan*, 2022, 3(397), pp.317-326. <https://doi.org/10.32014/2022.2518-1467.320>.
8. Oksana Kvasnytsia, Tetyana Neklyudova. Improvement of the financial mechanism development of the agricultural sector. *World of Finance*, 2020, 3(64), pp.139-152. <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/wof/article/view/1362>.

9. Darwanto, W. Roessali, N. Woyanti, A.N.Salam, P.B. Santosa. Sharia Microfinance Institutions Financing Model for Strengthening Agricultural Sector. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 2019, 292. <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/292/1/012016>.

10. Postanovlenie Pravitelstva Respubliki Kazakhstan ot 12 oktiabria 2021 goda №732. *Ob utverzhenii natsionalnogo proekta po razvitiuu agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Kazakhstan na 2021-2025 gody*, Astana, 2021.

11. *Za god investitsii v sfere APK uvelichilis na tret.* Available at: <https://kapital.kz/economic/113528/za-god-investitsii-v-sfere-apk-uvelichilis-na-tret.html> (date of application: 08.06.2024).

12. *Problemy, kotorye meshaiut razvitiuu zhivotnovodstva v Kazakhstane.* Halyk Research. Available at: <https://dairynews.today/kz/news/problems-kotorye-meshayut-razvitiyu-zhivotnovodstva-v-kazakhstane-halyk-research.html> (date of application: 04.06.2024).

13. *Kapvlozheniia v sfere APK dostigli 981 mlrd. tenge.* Available at: <https://kapital.kz/economic/122623/kapvlozheniya-v-sfere-apk-dostigli-981-mlrd-tenge.html> (date of application: 08.06.2024).

14. *Do 2025 goda planiruetsia realizovat 800 investproektov v APK.* Available at: <https://kapital.kz/economic/111320/do-2025-goda-planiruyet-sya-realizovat-800-investproektov-v-apk.html> (date of application: 08.06.2024).

15. Kerimova U.K., Kasenbaev G.S. *Kliuchevye problemy razvitiia agropromyshlennogo kompleksa v Kazakhstane i puti ikh resheniia.* *Vestnik universiteta «Turan»*, 2021, 4. pp. 85-92. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-4-85-92> (In Russian).

ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ АГРАРЛЫҚ СЕКТОРЫН ҚАРЖЫЛАНДЫРУЫ

Г.Е.Есімхан¹, Н.Т.Сартанова^{1*}, Г.К.Жанибекова², К.С.Байшоланова³, Э.Р.Кузенбаева⁴

¹ А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан

² Т. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы, Қазақстан

³ Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

⁴ Л.Б. Гончаров атындағы Қазақ автомобиль-жол институты, Алматы, Қазақстан

Түйін. Қазақстан Үкіметі ауыл шаруашылығын және тұтастай алғанда агроөнеркәсіп кешенін дамытуды мемлекеттік реттеу және қаржылық қолдау бойынша жүйелі жұмыс жүргізуде. Ел Президенті ұсынған аграрлық секторды жаңғыртудың үшінші толқынын жүзеге асыру және өсудің жаңа моделін құру жағдайында агроөнеркәсіптік кешеннің маңыздылығы артып келеді. Жаңа жаһандық нақты жағдайда болашақта ұлттық экономиканың драйвері – аграрлық секторды үдемелі дамытуға басымдық беріліп отыр. Бұл мақалада Қазақстанның ауыл шаруашылығы саласын мемлекеттік қолдаудың негізгі аспектілері мен қаржыландыру бағыттары қарастырылып, осы саланың тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру шаралары ұсынылған. Елдің азық-түлік қауіпсіздігі де ауыл шаруашылығының даму деңгейіне байланысты. Еліміздің аграрлық секторының экономикалық дамуы бүгінгі таңда көп жағдайда табиғи-климаттық жағдайларға, жаһандық қаржылық дағдарысқа, белгілі бір интеграциялық қатынастармен байланысты ТМД елдеріндегі геосаяси жағдайға байланысты. Авторлар қаржылық қолдау бағыттарын, несиеге қол жеткізу және инвестиция тарту мәселелерін атап көрсетеді. Түрлі мемлекеттік бағдарламалардың орындалуына, қаржыландыру көлемі мен көздеріне талдау жасалған. Қорытындылай келе, шағын және орта шаруа қожалықтарын қаржылық қолдау, инновациялар мен цифрландыруды енгізу, тәуекелдерді сақтандыру жүйесін дамыту және ғылыми зерттеулер жүргізу бағыттары берілген. Ұсынылып отырған шаралар Қазақстанның ауыл шаруашылығын дамытуға қолайлы жағдай жасауға және оның қаржылық жағдайын жақсартуға және бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған.

Түйінді сөздер: аграрлық сектор, қаржыландыру, қаржыландыру тиімділігі, қаржы құралдары, несиелік қамтамасыз ету, инвестициялар.

FINANCING THE AGRICULTURAL SECTOR OF KAZAKHSTAN IN MODERN CONDITIONS

G.Esimkhan¹, N.Sartanova^{1}, G.Zhanibekova², K.Baisholanova³, E.Kuzenbayeva⁴*

¹ A.Baitursynov Kostanay Regional University, Kostanay, Kazakhstan

² Kazakh National Academy of Arts named after Temirbek Zhurgenov, Almaty, Kazakhstan

³ Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

⁴ Kazakh Automobile and Road Institute named after L.B. Goncharov, Almaty, Kazakhstan

Summary. The Government of Kazakhstan carries out systematic work on state regulation and financial support for the development of agriculture and the agro-industrial complex as a whole. The importance of the agro-industrial complex increases in the conditions of implementation of the third wave of modernization of the agrarian sector and creation of a new growth model, which was proposed by the President of the country. In the conditions of the new global reality, the priority role is given to the accelerated development of the agrarian sector - in the long term the driver of the national economy. This article considers the main aspects of state support and directions of financing of the agrarian sector of Kazakhstan and proposes measures to improve the efficiency and competitiveness of this industry. Food security of the country depends on the level of agricultural development. The development of the economy of the agrarian sector of the country today largely depends on natural and climatic conditions, the global financial crisis, geopolitical situation in the CIS countries connected by certain integration relations. The authors emphasize the directions of financial support, problems of credit availability and investment attraction. The analysis of implementation of various state programs, volumes and sources of financing is given. In conclusion the directions of financial support of small and medium-sized farms, introduction of innovations and digitalization, development of risk insurance system and scientific research are given. The proposed measures are aimed at creating favorable conditions for the development of agriculture in Kazakhstan and improving its financial condition and competitiveness.

Keywords: agrarian sector, financing, financing efficiency, financial instruments, credit support, investments.

Информация об авторах:

Есімхан Гүлдана Еркінқызы - докторант ОП «8D04101 – Экономика», Костанайский региональный университет имени А.Байтұрсынұлы, Костанай, Қазақстан, e-mail: guldana_esimhan@mail.ru

Сартанова Налима Телгораевна* - кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Костанайский региональный университет имени А.Байтұрсынова, Костанай, Қазақстан, e-mail: nalimas@mail.ru

Жанибекова Гаухар Калдановна - доктор PhD, ассоциированный профессор, Казахская национальная академия искусств имени Тимирбека Жүргенова, Алматы, Қазақстан, e-mail: Gaukhar-k@mail.ru

Байшоланова Карлыгаи Советовна - доктор экономических наук, профессор, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, г.Алматы, Қазақстан, e-mail: baisholanova.k@gmail.com

Кузенбаева Эльмира Рашитовна - магистр экономических наук, старший преподаватель, Казахский автомобильно-дорожный институт имени Л.Б.Гончарова, Алматы, Қазақстан. e-mail: elmira.kuzenbaeva@mail.ru

Авторлар туралы ақпарат:

Есімхан Гүлдана Еркінқызы - «8D04101 – Экономика» БББ докторанты, А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай қ., Қазақстан, e-mail: guldana_esimhan@mail.ru

Сартанова Налима Телгораевна* - экономика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А.Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан, e-mail: nalimas@mail.ru

Жанибекова Гаухар Калдановна - PhD докторы, қауымдастырылған профессор, Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: Gaukhar-k@mail.ru

Байшоланова Карлыгаи Советовна - экономика ғылымдарының докторы, профессор, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: baisholanova.k@gmail.com

Кузенбаева Эльмира Рашитовна - экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Л.Б. Гончаров атындағы Қазақ автомобиль-жол институты, Алматы, Қазақстан, e-mail: elmira.kuzenbaeva@mail.ru

Information about authors:

Guldana Esimkhan - doctoral student of the educational program «8D04101-Economics», A.Baitursynov Kostanay Regional University, Kostanay, Kazakhstan, e-mail: guldana_esimhan@mail.ru

Nalima Sartanova* - candidate's degree in Economic sciences, Associate Professor, A.Baitursynov Kostanay Regional University, Kostanay, Republic of Kazakhstan, e-mail: nalimas@mail.ru

Gaukhar Zhanibekova - doctor of PhD, Associate Professor, Kazakh National Academy of Arts named after Temirbek Zhurgenov, Almaty, Kazakhstan, e-mail: Gaukhar-k@mail.ru

Karlygash Baisholanova- Doctor of Economic Science, Professor, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: baisholanova.k@gmail.com

Elmira Kuzenbayeva - Master of Economics, senior lecturer, Kazakh Automobile and Road Institute named after L.B. Goncharov, Almaty, Kazakhstan, e-mail: elmira.kuzenbaeva@mail.ru

Получено: 21.06.2024

Принято к рассмотрению: 12.08.2024

Доступно онлайн: 25.12.2024

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ ЖУРНАЛА

(с учетом изменений в Требованиях к научным изданиям для включения их в Перечень изданий, рекомендуемых для публикации результатов научной деятельности-Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 30 апреля 2020 года № 170)

Журнал «Статистика, учет и аудит» (в дальнейшем - Журнал) публикует оригинальные работы ученых и специалистов научно-исследовательских организаций, высших учебных заведений, организаций и административных структур Казахстана, а также иностранных авторов. В журнале публикуются оригинальные статьи по научным направлениям статистики, учета и аудита, микро и макроэкономические вопросы международной и отечественной экономики, финансов, информатики и педагогики. Обязательными условиями для публикации являются:

1. Соответствие публикуемых научных статей (в том числе обзоров) заявленной цели и тематическому направлению журнала. Научная статья - изложение собственных выводов и промежуточных или окончательных результатов научного исследования, экспериментальной или аналитической деятельности, содержащее авторские разработки, выводы, рекомендации ранее не опубликованные и обладающие новизной; или посвященное рассмотрению ранее опубликованных научных статей, связанных общей темой (систематический обзор).

2. Структура научной статьи включает название, **аннотацию, ключевые слова, введение, материалы и методы, результаты, обсуждение, заключение, информацию о финансировании (при наличии), список литературы.** В каждой оригинальной статье (за исключением социально-гуманитарного направления) обеспечивается воспроизводимость результатов исследования, описывается методология исследования с указанием происхождения оборудования и материалов, методов статистической обработки данных и других способов обеспечения воспроизводимости. Содержание других типов публикаций не превышает 10% (десять) от общего количества статей в номере. При этом автор или коллектив авторов вносят значительный вклад в концепцию, научный дизайн, исполнение или интерпретацию заявленного научного исследования и создание научной статьи. Наличие библиографической информации – заголовок статьи, аннотации, ключевых слов, информации об авторах на английском языке обязательно.

2.1 В аннотации (аңдатпа, abstract) публикуемой статьи на языке статьи излагаются суть и использованные методы исследования, суммируются наиболее важные результаты и их значимость. Объем аннотации составляет 150-300 слов.

2.2 Резюме (түйін, summary) на двух не на языке статьи (казахском, русском и английском) языках. Например, резюме и summary- это не переводы аңдатпа, а краткое изложение о статье на русском и английском языках (если статья написана на казахском) и рекомендуется их приводить после списка литературы.

2.3 Ключевые слова (түйінді сөздер, key words) предназначены для поиска текста статьи и определения ее предметной области. Например, они приводятся после аннотации (если статья написана на русском) и двух резюме (түйін, summary). Ключевые слова должны обеспечить наиболее полное раскрытие содержания статьи.

2.4 Информация об авторах – имена (Фамилия И.О. авторов), аффилиации (полное название учреждения, которое представляет автор (авторы), название страны, и адреса всех авторов публикаций, в том числе с указанием основного автора-выделить звездочкой(*), e-mail (основного автора).

3. Список литературы. Ссылки на источники в тексте статьи даются только в квадратных скобках (без цитирования [12], при цитировании или пересказе авторского текста [12, с. 29]). Используемая литература, указываемая в ссылках, дается в конце статьи пронумерованной и в порядке упоминания по авторам. Архивные материалы в список не включаются, ссылки на них помещаются в тексте в круглых скобках. При использовании в статье: источников законодательных, нормативно-правовых актов-ссылки на них делать в тексте сразу же после них, а источников из электронных ресурсов или удаленного доступа (Интернета) в списке литературы приводится библиографическая запись источника и ссылка на сетевой ресурс с полным сетевым адресом в Интернете. Желательно указывать дату обращения к ресурсу. Список литературы предоставляется на языке оригинала и должен состоять не более чем из 20 наименований.

3.1. Наличие транслитерированных списков литературы (используемых источников) к каждой статье. Существуют различные системы транслитераций. Предложение редакции по транслитерации (вы имеете право найти другой способ):

3.2. На данной странице Вы можете выполнить транслит - онлайн русских букв латиницей:

[Транслитерация с русского на английский онлайн](https://lim-english.com/posts/transliteratsiya-s-russkogo-na-angliiskij/)

<https://lim-english.com/posts/transliteratsiya-s-russkogo-na-angliiskij/>

4. Ответственность за содержание статей несут авторы.

5. Этические принципы, которыми должен руководствоваться автор научной публикации. Представление статьи на рассмотрение в редакцию подразумевает, что она содержит полученные автором (коллективом авторов) новые научные результаты, которые ранее нигде не публиковались. Автор должен осознавать, что несет персональную ответственность за представляемый текст рукописи. Это предполагает соблюдение следующих принципов:

5.1. Автор статьи гарантирует, что предоставляет редакции журнала достоверные результаты выполненной научной работы или исследования. Заведомо ложные или сфальсифицированные утверждения приравниваются к неэтичному поведению и являются неприемлемыми.

5.2. В случае, если главный редактор журнала запрашивает у автора научной статьи ее исходные данные для рецензирования, автор, если это возможно, должен быть готов предоставить открытый доступ к таким данным; автор также берет на себя

обязательство сохранять исходные материалы статьи в течение разумного периода, прошедшего после ее публикации.

5.3. Автор гарантирует, что результаты исследования, изложенные в рукописи, представляют собой самостоятельную и оригинальную работу. В случае использования фрагментов чужих работ или заимствования утверждений других авторов, в статье должны быть оформлены соответствующие библиографические ссылки с обязательным указанием автора и первоисточника. Все статьи проходят обязательную проверку через систему «Антиплагиат». Чрезмерные заимствования, а также плагиат в любых формах, включая неоформленные цитаты, перефразирование или присвоение прав на результаты чужих исследований, являются неэтичными и неприемлемыми действиями. Статьи, представляющие собой компиляции из материалов, ранее опубликованных другими авторами, без их творческой переработки и собственного авторского осмысления, редакцией журнала к публикации не принимаются.

5.4. Автор безусловно признает вклад всех лиц, так или иначе повлиявших на ход исследования или определивших характер представленной научной работы. В частности, в статье должны быть сделаны библиографические ссылки на отечественные и зарубежные публикации, которые имели значение при проведении исследования. Информация, полученная в частном порядке путем разговора, переписки или обсуждения с третьими лицами, не должна использоваться без получения открытого письменного разрешения от ее источника. Все источники должны быть раскрыты. Даже в том случае, если используемые в статье письменные или иллюстративные материалы получены от большого числа людей, автору статьи необходимо представить в редакцию все соответствующие разрешения на использование этих материалов.

5.5. Автор гарантирует, что представленная в журнал рукопись статьи не находится на рассмотрении редакции другого научного журнала и не была ранее опубликована в другом журнале. Несоблюдение этого принципа расценивается как грубое нарушение этики публикаций и дает основание для снятия статьи с рецензирования. Текст статьи должен быть оригинальным, то есть публиковаться в представленном виде в периодическом печатном издании впервые. Если элементы рукописи ранее были опубликованы в другой статье, автор обязан сослаться на более раннюю работу и указать, в чем состоит существенное отличие новой работы от предыдущей. Дословное копирование собственных работ и их перефразирование неприемлемы, они могут быть использованы только как основа для новых выводов.

5.6. Автор статьи гарантирует правильность списка соавторов. В числе соавторов должны быть указаны все лица, внесшие существенный интеллектуальный вклад в концепцию, структуру, а также в проведение или интерпретацию результатов представленной работы. Другим лицам, чье участие в представленной в журнал работе ограничилось некоторыми ее аспектами, должна быть выражена благодарность. Автор статьи должен также гарантировать, что все соавторы ознакомлены с окончательным вариантом статьи, одобрили его и согласны с ее представлением к публикации. Все указанные в статье соавторы несут совокупную ответственность за ее содержание. Если статья является мультидисциплинарной работой, соавторы могут также принимать на

себя ответственность за свой личный вклад в работу, продолжая при этом нести коллективную ответственность за результат исследования в целом. Недопустимо указание в качестве соавторов статьи лиц, не принимавших участия в исследовании.

5.7. В случае обнаружения существенных ошибок или неточностей в статье на этапе ее рассмотрения или после ее опубликования автор обязан незамедлительно уведомить об этом редакцию журнала и принять совместное решение о признании ошибки и/или ее исправлении в максимально короткие сроки. Если редакция узнает от третьего лица, что опубликованная работа содержит существенные ошибки, автор обязан незамедлительно исправить их либо предоставить редакции доказательства правильности ранее предоставленной им информации.

5.8. Автор обязуется указывать в своих рукописях все источники финансирования работы, заявлять о возможных конфликтах интересов, которые могут повлиять на результаты исследования, их интерпретацию, а также на суждения рецензентов. Потенциальные конфликты интересов должны быть раскрыты как можно раньше.

5.9. Автор вместе со статьей представляет рецензию от ведущих специалистов, практиков, ученых по профилю направляемой статьи. Данная рецензия не является основанием для ее опубликования в журнале.

6. При отрицательном отзыве рецензентов редакция Журнала обязуется сообщать авторам все комментарии об их работе, сделанные рецензентами, если только они не содержат обидные или клеветнические замечания.

7. Все статьи проверяются на предмет обнаружения плагиата (оригинальность должна быть не менее 70%). Применяется лицензионная программа Антиплагиат.ВУЗ Договор № 1065 от 29 декабря 2020 г., Договор № 256 от 10.03.2022 г. «Plagiat.pl.»)

8. К статье прилагаются заполненные формы для размещения сборника статей в Научной электронной библиотеке (eLibrary.ru) и включения сборника статей в Российский индекс научного цитирования (РИНЦ):

ФОРМА

для размещения сборника статей в Научной электронной библиотеке (eLibrary.ru) и включения сборника статей в Российский индекс научного цитирования (РИНЦ)

1. Название статьи: на казахском, русском и английском языках

2. Сведения об авторе (авторах):

– фамилия, имя, отчество (полностью) автора (авторов) с указанием ученой степени и ученого звания (при наличии) на трех языках:

– место работы автора (авторов) (должность и организация) на трех языках:

– контактная информация:

e-mail автора (авторов) -

тел.номер автора (авторов) -

9. Редакция оставляет за собой право редакторской правки.

Технические требования

1. Общий объем статьи, включая аннотацию, ключевые слова, литературу, таблицы и рисунки не должен превышать 8-10 страниц. Исключение составляют заказные и обзорные статьи.
2. Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии шрифтом гарнитуры Times New Roman.

Схематический пример оформления статьи

MRNTI

УДК 339.74 DOI (Digital Object Identifier) xxxxxxxxxxx

По центру приводятся: Название статьи

(Поля: сверху - 2 см., слева-3 см., справа -1,5 см. Шрифт полужирный. Кегль-14 пт, межстрочный интервал – одинарный.)

Фамилии и инициалы авторов (напр.И.В.Иванов, Ю.П.Крылов)

Полное название учреждения, которое представляе(ю)т автор(ы) с указанием города и страны, электронного адреса основного автора выделением надстрочной звездочкой.

Если авторы из разных учреждений, то соответствие между автором и учреждением устанавливается надстрочными индексами, например:

*И.В. Иванов ¹, Ю.П. Крылов ²

¹Алматинский гуманитарно-экономический ун, Алматы, Казахстан

² Международная академия бизнеса, Алматы, Казахстан

**Corresponding author email: ivanov@mail.ru*

○ Аннотация.

○ Ключевые слова.

○ Текст статьи: Поля: сверху, снизу - 2 см., слева - 3 см., справа -1,5 см. Шрифт Times New Roman. Кегль-14 пт. Абзацный отступ-1,25 см., межстрочный интервал – одинарный).

○ Список литературы. Транслитерированный список литературы (References)

○ После списка литературы приводятся:

Название статьи перед каждым резюме на двух не на языке статьи (казахском, русском и английском) языках.

После каждого названия статьи приводятся см. выше (последовательно) пп. 2.4, 2.2, 2.3 Руководства для авторов

3. Таблицы и рисунки с названиями должны быть пронумерованы по порядку (если их несколько). Нумерация таблицы (Таблица 1.) должна быть расположена вверху слева выше названия таблицы через абзацный отступ.

4. Рисунки, фотографии, таблицы должны быть четкими и контрастными в формате jpg, иметь разрешение не менее 300 dpi, подрисовочные надписи к ним должны быть расположены ниже рисунка по центру. Цветные рисунки, диаграммы не допускаются.

5. На рисунках должен быть минимум буквенных и цифровых обозначений, обязательно объясненных в статье или подрисуночных подписях.

6. Необъясненные сокращения слов, имен, названий, кроме общепринятых, не допускаются. Аббревиатуры расшифровываются после первого появления в тексте, например: Организация по экономическому сотрудничеству и развитию (ОЭСР).

7. Упомянутые в статьях единицы измерения должны соответствовать Международной системе единиц СИ.

8. Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Education (каждая формула - один объект). Нумеровать следует лишь те формулы, на которые имеются ссылки.

9. Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статей. Материалы, статьи не возвращаются

10. Авторам для рассмотрения статьи необходимо представить рукопись на сайт www.sua.aesa.kz, и копию статьи со всеми сопроводительными документами согласно требованию направить на e-mail: zhurnal.aesa.99@mail.ru :

10.1. Электронную версию статьи;

10.2. Научнометрическую базу данных для РИНЦ

10.3. Представить сканированную копию квитанцию об оплате за публикацию статьи и квитанцию об оплате за присвоение DOI (Digital Object Identifier) авторам, (только после подтверждения редакцией Журнала статьи к опубликованию).

ВНИМАНИЕ: DOI (Digital Object Identifier) присваивается регистрационным агентством International DOI Foundation (Интернэйшенел ДООИ Фаундэйшен).